

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XV 1 • 2019 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
01
9 771336 629708

LEV PRCHALA V LONDÝNSKOM EXILE 1948 – 1963

PREDSEDNÍCTVO ÚV KSS V AUGUSTE 1968

EMIGRÁCIA PO ROKU 1968

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA „ANNUS MIRABILIS“ 1989 A SLOVENSKO OD TOTALITY K DEMOKRACII

Miesto konania: Bratislava

Termín: 12. – 13. november 2019

Organizátori: Ústav pamäti národa; Klub '89; Európska sieť Pamäť a Solidarita;
Slovenský národný archív; Slovenské národné múzeum

Annus mirabilis 1989. Rok demokratických revolúcií, ktoré priniesli pád komunistických režimov v strednej, východnej a juhovýchodnej Európe – je jedným z najvýznamnejších míľnikov vo svetových a slovenských dejinách 20. storočia, spolu s ukončením prvej svetovej vojny v roku 1918 a koncom druhej svetovej vojny v roku 1945. V kontexte svetových dejín znamenal rok 1989 obnovenie demokracie v štátoch strednej a východnej Európy, ukončenie studenej vojny, prekonanie jaltského usporiadania a bipolárneho rozdelenia Európy, ako aj definitívny pád Železnej opony. V rokoch 1989 – 1991 sa udiali prevažne nenásilné revolúcie v Poľsku, Maďarsku, Východnom Nemecku, Československu, Bulharsku, Rumunsku, Albánsku, Juhoslávii a v Sovietskom zväze, ktoré pokračovali rozpadom federatívnych štátov (Československo, Juhoslávia, Sovietsky zväz) ako aj zjednotením Nemecka a výrazne zmenili geografickú mapu Európy vznikom nových národných štátov.

Integrálnou súčasťou prelomových revolučných udalostí bolo, samozrejme, aj Slovensko, kde rastúce opozičné hnutie z prostredia skrytej cirkvi, ochranárskeho hnutia, občianskych aktivistov, nezávislých umelcov, študentov a reformných komunistov mobilizovalo od druhej polovice 80. rokov širokú verejnosť k prekonaniu dovtedajšej pasivity a čoraz otvorenejšiemu vystupovaniu voči vládnucemu normalizačnému režimu. Aktivity čoraz silnejšej opozície, na pozadí prehlbujúcej sa krízy režimu, vyvrcholili v novembri 1989 udalosťami Nežnej revolúcie, vedúcej bezprostredne k pádu komunistického režimu.

Konferencia bude mať interdisciplinárny charakter a poskytne priestor pre bádateľov zo širokého spektra spoločenských vied (historikov, sociológov, politológov a pod.). Bude sa konať v dňoch 12. – 13. novembra 2019 v Bratislave. Rokovacími jazykmi konferencie budú slovenský (český) a anglický. Výstupom z konferencie bude publikovaný zborník príspevkov.

Vyplnenú prihlášku na konferenciu vrátane krátkeho abstraktu príspevku a stručného životopisu je potrebné zaslať do 30. júna 2019 na emailovú adresu katrebova@upn.gov.sk. Organizátori si vyhradujú právo výberu účastníkov konferencie.

Juraj Marušiak
člen redakčnej rady

Vážení čitatelia,

predchádzajúci rok 2018 bol rokom viacerých okrúhlych výročí. Historici, publicisti i politici veľmi často hovoria o osobitnom význame „osmičky“ v slovenských moderných dejinách. „Osmičkové“ roky symbolizujú nádeje i prehry Slovenska. Práve bilancia udalostí v rokoch 1848, 1918, 1938, 1948, 1968, ale aj napríklad 1998, hovorí nielen o hodnotových zápasoch v našej spoločnosti, ale aj o našom mieste na mape Európy. V „osmičkových“ rokoch boli rozhodnutia o budúcom vývoji Slovenska v horizonte niekoľkých desaťročí v podstatne väčšej miere výsledkom udalostí, ktoré sa odohrávali ďaleko za našimi hranicami, než dôsledkom vnútropolitického diania. Uvedené udalosti by mali byť pre nás poučením, aké dôležité je nielen poznanie našich „národných“ dejín, ale aj ich spätosti so svetovou politikou. To isté sa, samozrejme, vzťahuje aj na súčasných politikov.

Rok 2019 sa na prvý pohľad zdá byť menej zaujímavý. „Deviatkové“ roky si však z hľadiska historickej pamäti zasluhujú pozornosť nielen ako dozvuky udalostí „osmičkových“ rokov, ale pripomínajú nám, do akej miery sme za naše vlastné dejiny zodpovední aj my sami. Ak v rokoch, končiacich sa osmičkami, išlo predovšetkým o zápas s utlačovateľmi zvonku, roky končiace sa deviatkou sú príležitosťou hovoriť o slovenských vlastných, domácich utlačovateľoch.

Rok 1919 bol rokom konsolidácie československej štátnosti a budovania demokracie na Slovensku. Hoci podpora veľmocí v prípade pripojenia Bratislavy i v boji o hranice Slovenska proti maďarským bolševikom predstavovala významný činiteľ, budovanie štátu i integrácia menšín do novej republiky už bola výzva pre domáce slovenské i české elity.

Rok 1939 a vznik Slovenského štátu bol síce výsledkom Hitlerovho projektu rekonštrukcie strednej Európy podľa vlastných expanzívnych zámerov, zároveň však upevňovanie nedemokratického režimu vrátane prenasledovania politicky a rasovo „nepohodlných“ občanov už bolo výsledkom pôsobenia domácich elít.

Obeť Jana Palacha v roku 1969 už nebola protestom proti sovietskej okupácii, ktorú on sám vnímal ako nezvratný fakt. Bola protestom proti kapitulácii spoločnosti, ktorá sa už začala prispôbovať novej realite, a bola adresovaná aj politickým elitám Pražskej jari. Demonštrácie po víťazstve v hokeji nad ZSSR a na prvé výročie okupácie už nepotláčali sovietske vojská, ale domáce policajné zložky na príkaz domácich pomáhačov sovietskych okupantov, vrátane Gustáva Husáka. Práve domáci pomáhači organizovali i riadili normalizačné čistky.

Napokon aj v novembri 1989 občania nedemonštrovali ani tak proti nadvláde očividne slabného ZSSR, ale proti domácim predstaviteľom komunistického režimu.

Preto sú „deviatkové“ roky pre slovenské dejiny prinajmenšom rovnako zaujímavé ako roky „osmičkové“.

ŠTÚDIE

3 JAN CHOLÍNSKÝ

Lev Prchala – armádní generál nebo vojín? Poznámky k činnosti předsedy Českého národního výboru v Londýně v letech 1948–1963

17 JÁN BOBÁK

Predsedníctvo Ústredného výboru KSS v prvých dňoch okupácie ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy (20. – 26. augusta 1968)

DOKUMENTY

52 PATRIK DUBOVSKÝ

Obavy bratislavskej ŠtB pred 1. výročím Sviečkovej manifestácie

MATERIÁLY

62 EMÍLIA PASTVOVÁ

Emigrácia po roku 1968 vo Východoslovenskom kraji a emigrácie obyvateľov židovského pôvodu

V SLUŽBÁCH REŽIMU

75 PETER JAŠEK

Dôsledný normalizátor. Kariéra Jána Pješčaka v službách KSČ

SPRAVODLIVÝ MEDZI NÁRODMI

84 MARTIN GAREK

František a Gizela Svrbickí

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

86 ANNAMÁRIA ADAMČÍKOVÁ

Teta Marienka. Príbeh Márie Slodičákovej (SSS)

90 RECENZIE

97 ÚPN INTERNE

102 SPOMÍNANIE

104 PREHĽAD ČLÁNKOV UVEREJNENÝCH V ROKU 2018

Pamäť národa

1 • 2019
ročník XV
vychádza 4 × ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

Mgr. Branislav Kinčok, PhD.

Redaktori

Mgr. Daniel Halčín
Mgr. Pavol Makyna, PhD.
Mgr. Jana Maťašová

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová
Mgr. Peter Jašek, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
PhDr. Marek Syrný, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mária Berdisová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Fabian Chupáč

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Pasová kontrola na hraničnom priecho-
de do Maďarskej ľudovej republiky (1987)
(Zdroj: TASR)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2018
všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
28. júna 2019

LEV PRCHALA – ARMÁDNÍ GENERÁL NEBO VOJÍN?

POZNÁMKY K ČINNOSTI PŘEDSEDY ČESKÉHO NÁRODNÍHO VÝBORU V LONDÝNĚ V LETECH 1948–1963

JAN CHOLÍNSKÝ

Lev Prchala (1892–1963) byl: (1) mnohokrát vyznamenaným legionářem z první světové války, elitním příslušníkem generality meziválečné československé armády a odpůrcem kapitulace před územními požadavky Německé říše v září a říjnu 1938;¹ (2) spoluzakladatelem českého zahraničního protinacistického odboje v Polsku v květnu 1939, odpůrcem autoritářské a sovětofilské politiky Edvarda Beneše během druhé světové války a v nepřítomnosti kriminalizovaným lídrem opozice proti koalici autoritativní vládě tzv. Národní fronty po květnu 1945;² (3) spoluzakladatelem a významným představitelem českého protikomunistického odboje v zahraničí po únoru 1948 a prvním poválečným českým politickým aktivistou usilujícím veřejně o smíření mezi Čechy a sudetskými Němci – nositelem prestižního sudetoněmeckého vyznamenání.³

Cílem předkládané studie je pokus ukázat na nevládné „přijetí“ Lva Prchaly ve vlasti po pádu komunismu a přiblížit jeho exilový politický aktivismus od komunistického převratu v Československu až do náhlé předčasné smrti v roce 1963. Předcházející opoziční činnost proti autoritativnímu tzv. lidovědemokratickému politické-

mu režimu v třetí československé republice od května 1945 do konce roku 1947 jsem již představil v doprovodném textu k edici dokumentů nazvané „Český národní výbor proti vládám československé Národní fronty“. S Prchalovým působením v exilu po květnu 1945 i po komunistickém převratu souvisí jeho konflikt s Edvardem Benešem

a jeho oddaným generálem Sergějem Ingrem, který začal na jaře a v létě 1939 v Polsku, ale byl „zakořeněn“ už v období tzv. mnichovské krize. Jeho příčiny a průběh zde nelze podrobněji popsat, tedy odkazují na edici dokumentů souvisejících s touto problematikou, kterou jsem publikoval pod názvem *Protest proti československo-sovětské smlouvě*.

- 1 Podrobný popis vojenské kariéry L. Prchaly: FIEDLER, Jiří. *Generálové legionáři*. Brno: Books, 1999, s. 234–239. V roce 1936 byl Lev Prchala povýšen do nejvyšší vojenské hodnosti – armádní generál, v září 1938 byl jmenován velitelem 4. armády a v říjnu 1938 velitelem 3. armády, v prosinci 1938 jmenován velitelem Zemského vojenského velitelství v Bratislavě, v lednu 1939 jmenován ministrem vnitra, financí a dopravy autonomní vlády Podkarpatské Rusi v Užhorodu.
- 2 K činnosti L. Prchaly během druhé světové války: KOPECKÝ, Rudolf. *Československý odboj v Polsku v roce 1939*. Rotterdam: 1958; Archiv autora. SCHWARZ, František. Zpráva o česko-slovenské akci v Polsku. Strojopis; KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan. *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939–1945*. Praha: Karolinum, 2004; CHOLÍNSKÝ, Jan. *Protest proti československo-sovětské smlouvě*. Otevřený dopis České národní jednoty v Londýně Anthony Edenovi z 20. ledna 1944. *Securitas Imperii*, roč. 5, 2013, č. 22, s. 140–144; CHOLÍNSKÝ, Jan. Český národní výbor proti vládám československé Národní fronty (vybrané dokumenty z let 1945–1947). *Securitas Imperii*, roč. 10, 2018, č. 32, s. 288–360. K politice československého „exilového prezidenta“ Edvarda Beneše: KALVODA, Josef. *Role Československa v sovětské strategii*. Kladno: Nakladatelství Dílo, 1999; KALVODA, Josef. Benešova zahraniční politika během druhé světové války. In: *Z bojů o zítřek III*. Kladno: Nakladatelství Dílo, 1998; CHOLÍNSKÝ, Jan. Klíč k sovětizaci Československa. Politika Edvarda Beneše v době druhé světové války a výklad Huberta Ripky o mírumilovném sovětském spojení a přínosu bolševické revoluce všemu lidstvu. *Paměť a dějiny*, roč. 7, 2013, č. 2, s. 3–15.
- 3 SLÁDEČEK, Zdeněk. *Struktur und Programm des tsechischen und slowakischen Exils*. München: Fides-Verlagsgesellschaft, 1976; CHOLÍNSKÝ, Jan. Český národní výbor v Londýně a počátky českého protikomunistického odboje v zahraničí (vybrané dokumenty z let 1948–1950). In: ŽÁČEK, Pavel, ed. *Vyjádření úcty a vděčnosti. Sborník o protikomunistickém odboji*. Praha: Ministerstvo obrany ČR – VHÚ, 2013, s. 158–177.

Podřízení se německým územním požadavkům československými prezidenty a vládami v září 1938 a v březnu 1939 považoval Prchala jako jeden z nejvyšších československých vojenských velitelů za výzvu k úsilí o nápravu. Koncem května 1939 se stal spoluzakladatelem českého protinacistického odboje, respektive jeho prvního střediska v Polsku a velitelem první válečné zahraniční vojenské jednotky Čechů a Slováků. Avšak už koncem října téhož roku byl postaven mimo službu na základě nesmyslného obvinění (formulovaného generálem S. Ingrem) z opuštění této jednotky. Po evakuaci do Anglie Prchala odmítl Benešovu nabídku zprostředkování zaměstnání mimo Evropu a v roce 1943 začal vyvíjet veřejnou politickou činnost v opozici proti autoritářské a sovětofilské politice československého exilového prezidenta. Tento válečný zvrat byl počátkem Prchalova definitivního rozchodu s „oficiální československou politikou“ a působení v „pásmu ostrakizovaných outsiderů“, které mělo trvat po zbytek jeho života.

POSTKOMUNISTICKÉ EXPOZÉ NAMÍSTO ÚVODU

V roce 1991, po návratu z čtyřiačtyřicetiletého exilu, požádal major Ladislav Prchala (nar. 1920) v osobním dopise adresovaném ministru obrany Luboši Dobrovskému o rehabilitaci svého otce – poválečnou Národní frontou degradovaného armádního generála Lva Prchaly. Na ministra se obrátil, když se od příslušných rehabilitačních orgánů dozvěděl, že otcí nemůže být na základě platných předpisů vrácena hodnost ani (formálně) vojenská čest. V závěru své žádosti uvedl: „*Je naprosto absurdní a nespravedlivé, aby můj otec, který byl jedním z nejlepších československých generálů a který svůj život zasvětil svobodnému Československu a boji jak proti nacistické*

Generál Lev Prchala, 30. léta (Zdroj: Archiv J. Cholinského)

tak proti komunistické totalitě, nebyl rehabilitován a byl zapomenut.“⁴

V odpovědi z června 1991 bylo majoru Prchalovi sděleno, že jeho otec Lev Prchala byl na návrh Vojenské rady vlády Národní fronty v červenci 1945 degradován, protože se během druhé světové války v zahraničí dopustil závažných vojenských zločinů včetně úkladů o (tehdy neexistující) republiku. Pověřený úředník minis-

terstva, který měl zjevné problémy se stylistikou, formuloval podle svého vyjádření tuto odpověď na základě posudku vypracovaného Vojenským historickým ústavem. Uvedl v ní mimo jiné, že generál Prchala nevyužil možnost hájit se proti vzneseným obviněním, kterou mu (v létě 1945) tehdejší demokratický stát dával, a konstatoval, že „*dnes nevidíme potřebu měnit rozhodnutí, které nebylo protizákonné*“.⁵

4 Archiv autora. Dopis mjr. Ladislava Prchaly Ministru národní obrany Luboši Dobrovskému, kopie (nedatováno).

5 Archiv autora. Dopis Ing. Františka Greinera Ladislavu Prchalovi z 22. 6. 1991, kopie.

Podle názoru československého ministerstva obrany v roce 1991 měl tedy Prchala senior v létě 1945 přiletět z Londýna do Prahy a hájit svou nevinu. Jinými slovy, měl své postoje vysvětlovat Vojenské radě, a svěřit svůj osud do vůle komunistů Klementa Gottwalda (náměstek předsedy vlády) a Václava Noska (ministr vnitra), či „nekomunisty“ Ludvíka Svobody (ministr národní obrany), kteří patřili k členům této rady a posléze snad i Národnímu soudu, který byl ovlivňován (mimo jiné týmiž) držiteli výkonné moci a vynášel rozsudky, které lze srovnávat s pozdějšími komunistickými justičními zločiny.⁶ Komentáře netřeba. Z čeho konkrétně se měl generál, respektive vojin Prchala tehdy zodpovídat, není z odpovědi podepsané náčelníkem Personální správy Federálního ministerstva obrany ing. Františkem Greinerem zcela jasné. Stojí tam kostrbatá formulace, že „v době, kdy nekonal činnou službu vojenskou, opětovně porušil složenou vojenskou přísahu služební a věrnost uloženou mu služebním řádem“ a „k tomuto porušení služební přísahy sváděl i jiné vojenské osoby propagací (letáky)“, takže se dopustil činů, které lze stíhat jako vojenské zločiny.

Ministrem pověřený úředník československého ministerstva obrany František Greiner (jistě není od věci připomenout, že šlo o bývalého komunistického vojáka z povolání a velitele

z padesátých a šedesátých let⁷) tedy ve své odpovědi píše, že rozhodnutí, jímž byla Prchalovi odebrána hodnost, bylo v souladu s právem demokratického státu, který je vydal. Problém je v tom, že třetí československá republika nebyla státem demokratickým, protože zde nemohly svobodně vzniknout a účastnit se voleb politické strany, neexistovala dělba státní moci a soudní moc byla pod vlivem moci výkonné. A nelze ji klasifikovat ani jako právní stát, protože část jejích obyvatel byla zbavena občanských a dokonce i přirozených lidských práv, a nemohla se hájit před útlakem podle běžných norem civilizovaného práva, a to ani u soudního jednání.

Jak by asi dopadl proces s generálem Prchalou v demokratickém a právním státě, lze odvodit ze svědectví, které vydal na Prchalovu obranu exilový publicista Stanislav Berton (původním jménem Stanislav Brzobohatý) – bývalý člen Českého národního výboru a Prchalův blízký spolupracovník. V článku *O takzvané zradě generála Prchaly*, publikovaném v roce 1983 v melbournských *Hlasech Čechů a Slováků v Austrálii*, připomněl čtyři konkrétní případy, v nichž se Prchala ve svobodném světě právními prostředky hájil proti podobným osočením. Podnětem k napsání tohoto článku bylo Bertonovi vydání pamětí bývalého československého ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny *Českosloven-*

ska – můj osud v exilovém torontském nakladatelství Sixty Eight Publishers v roce 1982, kde byl Lev Prchala nazván zrádcem.

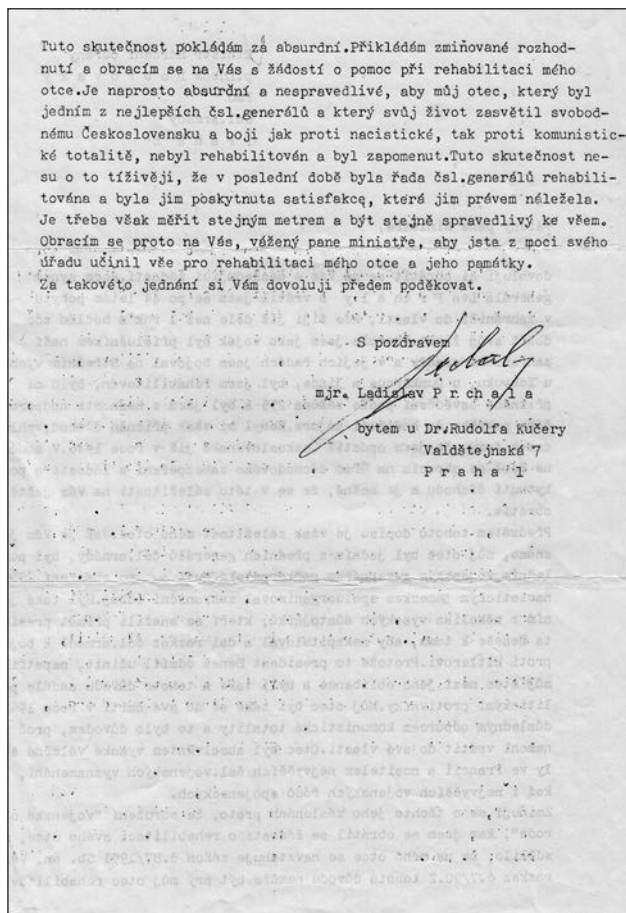
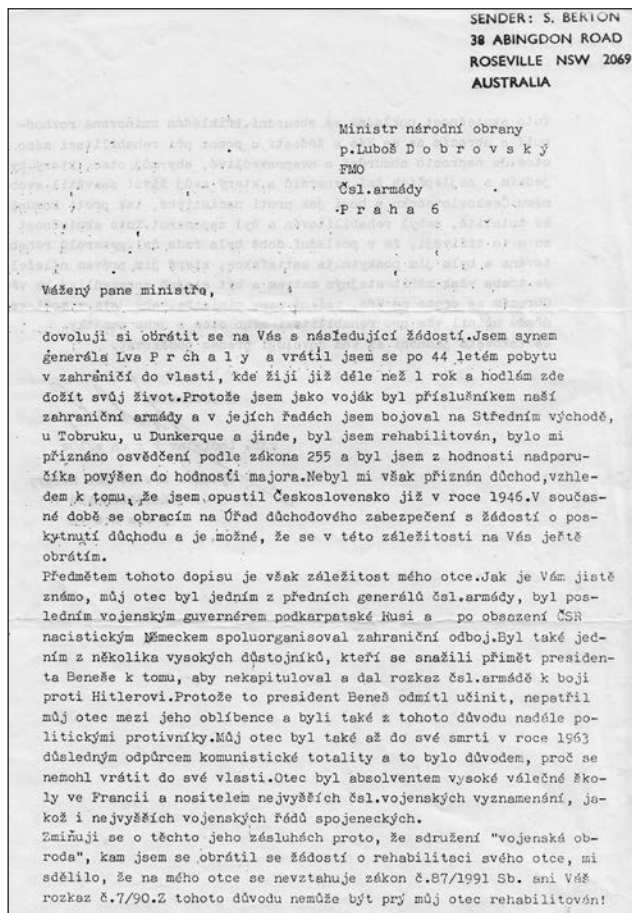
Berton úvodem píše, že Drtina napadl Prchalu nejotřesnějším způsobem a cituje jeho výrok o neodpuštělné Prchalově chybě (opozici vůči E. Benešovi) rovnající se zradě. Dále vysvětluje: „V poválečném národněfrontovním tisku všech stran se často objevovaly útoky proti gen. Prchalovi a jeho spolupracovníkům. Byly napsané a zveřejněné u vědomí, že jejich autoři a redaktori se nebudou muset odpovídat za falešná nařčení u nestranného soudu. Tato beztrestnost nebyla zaručena mimo území ČSR, a tak ti, kdož si dovolili pokračovat ve živé propagandě, byli předvoláni před nezávislé britské soudce. V anglosaských zemích jsou nepodložené osobní útoky tištěným slovem považovány za jeden z nejzákeřnějších prostředků k vyřízení, nebo alespoň k oslabení nepřítelů.“⁸

První incident připomenutý Bertonom se odehrál v roce 1942. Prchala žaloval Bohuše Beneše, redaktora časopisu *Čechoslovák* vydávaného tzv. Prozatímním československým exilovým zřízením v emigraci, za výroky o „prchalovštině“ ve spojení se snahou o rozkol v československém odboji v článku *Do posledního roku?*. Britský soudce zhodnotil Benešův komentář jako urážlivý, využil případ k vlastní vynikající teoretické úvaze o svobodě slova a právu na

6 Mezi tyto rozsudky Národního soudu patřily například skandální procesy s Janem Antonínem Baťou, Rudolfem Beranem, Jiřím Stříbrným, ale i dalšími. Mezi evidentní byť dosud soudně „neprokázané“ těžké křivdy lze počítat i držení nevinných osob ve vyšetřovací vazbě v trýznivých podmínkách – viz případy Radoly Gajdy, Emila Háchy, Jiřího Havelky, Jaroslava Preisse a jiné. V roce 2007 byl na základě soudního přezkoumání rozsudku (k němuž došlo na žádost pozůstalých) J. A. Baťa odsouzený rozsudkem Národního soudu z roku 1947 k 15 letům odnětí svobody plně rehabilitován. U postihů ostatních jmenovaných lze pouze konstatovat, že dosud nebyla politická ani právní vůle k přezkoumání soudních rozhodnutí lidovědemokratické justice.

7 Podle medailonu publikovaného Ministerstvem obrany ČR v roce 2004 ing. František Greiner plk. v. v. (nar. 1929) vystudoval Vojenskou technickou akademii v Brně, až do roku 1971 byl vojákem z povolání, zastával řadu velitelských a štábních funkcí v ženijním vojsku, po propuštění z armády pracoval jako investiční technik, od roku 1991 do září 1993 byl náčelníkem personální správy Ministerstva obrany ČR, do srpna 1999 pracoval v sekretariátu vedoucího Kanceláře prezidenta republiky jako specialista na krizové řízení. Viz *Bezpečnostní politika České republiky výzvy a problémy. Sborník statí ke konferenci „15 let vývoje bezpečnostní politiky a armády v Československu a České republice*. Praha: Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2004, s. 264.

8 BERTON, Stanislav. O takzvané zradě armádního gen. Lva Prchaly. *Hlasy Čechů a Slováků v Austrálii*, roč. 4, 24. 5. 1983, s. 8–10.

Dopis Ladislava Prchaly československému ministru národní obrany Luboši Dobrovskému z roku 1991 (Zdroj: Archiv J. Cholínského)

kritiku, která má své meze a nesmí nepravdivě osočovat, a odsoudil Beneše k zaplacení odškodnění.⁹ V roce 1946 přinesl jeden z největších britských deníků *The Daily Express* zprávu *Československá vláda žádá o vydání zrádců* (za které byly označeni členové Českého národního výboru včetně Prchaly), ale poté co byl tomuto listu doručen dopis od Prchalova právního zástupce, objevila se v *The Daily Express* celostránková omluva.

V roce 1950 vyšla v londýnském nakladatelství Victor Gollanc Ltd. kniha bývalého československého ministra Huberta Ripky *Czechoslo-*

vakia enslaved: the story of the communist coup d'état,¹⁰ v níž stálo, že generál Prchala opustil v kritické chvíli svou vojenskou jednotku. Po Prchalově dovolání sestavil Ripkův právní zástupce prohlášení, které bylo přečteno před britským Nejvyšším soudem v Londýně (27. července 1950) – konstatovalo, že tvrzení o Prchalovi v Ripkově knize jsou nepravdivá a budou z ní odstraněna. Poslední připomenutý případ se týkal výroku o „více nebo méně fašistickém emigrantovi generálu Prchalovi“ v článku zveřejněném v týdeníku *The Economist*. Situace se opakovala

a *The Economist* a dokonce i tiskárna St. Clement Press, která toto periodikum tiskla, se Prchalovi omluvily (19. června 1951) před britským Nejvyšším soudem v Londýně.

EXILOVÝ BOJ ZA OSVOBOZENÍ VLASTI A SPRAVEDLIVÝ ŘÁD

Po komunistickém převratu v Československu působil Lev Prchala činorodě (politicky, propagačně, organizačně) v boji za svobodu své vlasti od 27. února 1948, kdy jeho Český národní výbor v Londýně vydal *Prohlášení o komunistickém převratu v Praze* – tedy faktické vyhlášení protikomunistického

9 Podrobnosti, včetně výňatků ze svědeckých výpovědí a z rozsudku soudce Croom-Johnsona viz CHOLÍNSKÝ, Jan. Protest proti československo-sovětské smlouvě. Otevřený dopis České národní jednoty v Londýně Anthony Edenovi 1 z 20. ledna 1944. *Securitas Imperii*, roč. 5, 2013, č. 22, s. 140–144.
10 České vydání: RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie: svědectví přímého účastníka*. Brno: Atlantis, 1995.

Prohlášení o komunistickém převratu v Praze.

Dne 26. února 1948 byl v Praze proveden komunistický převrat a zřízen nový protektorát. Český národ byl podruhé zrazen! Poprvé se tak stalo na podzim v roce 1938, když tehdejší prezident Československé republiky proti jednomyslné vůli českého lidu přijal Mnichovskou dohodu, po níž muselo nezbytně dojít k německé okupaci Českých zemí dne 15. března 1939 a k zřízení protektorátu „Čechy a Morava“. Druhá zrada byla dokonána v únoru 1948, kdy Dr. Edvard Beneš se znovu vzdal přes zjevnou nekomunistickou většinu v národě!

Oběma jeho kapitulacemi byla vlast vydána bez ochrany cizímu totalitnímu režimu. Po léta vládl v Českých zemích teror nacistický, nyní byl vystřídán terorem komunistickým.

V roce 1938 čelil prezident Beneš alespoň páté koloně Henleinové a vzdal se teprve Adolfu Hitlerovi. Letos kapituloval už před Klementem Gottwaldem, předsedou komunistické strany Československa, která je v moskevských službách.

Dr. Beneš i jeho zahraniční ministr Jan Masaryk zastírali od roku 1945 před světovým i domácím veřejným míněním skutečnost, že Moskva již od konce druhé světové války řídila politiku v poválečné Československé republice pomocí komunistické strany, v jejíž čele již tehdy byl Klement Gottwald.

V srdci Evropy byl vybudován nový politický útvar pod názvem „lidová demokracie“, aby tak byly zastřeny pravé úmysly sovětských vládů. Sovětská propaganda používala dokonce „lidové demokracie“ v Československu jako důkazu, že tvrzení o „železné oponě“ neodpovídá pravdě.

Nezkušené nekomunistické české voličstvo i důvěřivé veřejné mínění a tisk v cizině byly ukolébávány v pocit bez-

The Czech people were informed about this Memorandum in a pamphlet called "A Message to our Country," dispatched secretly to the Czech Lands. For this action the members of the Czech National Committee in London, who had foreseen correctly what was coming, were labelled in Prague as traitors. To-day this same designation is being given to all—even to Dr. Benes' closest collaborators—who have dared to stand up against the Communist dictatorship.

We, the Czech National Committee in London, were not frightened by the threats of the Prague usurpers then and they cannot frighten us to-day.

We have fought and we will fight on against the Communist dictators, against the terrorism of the Police State and against the Soviet Protectorate in our Country.

We are defending the millennial traditions of our Czech national culture built upon Christian foundations and forming a part of Western Civilisation.

We defend the inherent right of the Czech Nation to its own Statehood and Independence. Thus only its freedom and democratic development can be secured.

LONDON.

February 27th, 1948.

The Czech National Committee, London.

25, Rosedew Road, W. 6.

(General Lev Prchala, *President*.)

Dr. Karel Locher, *Secretary Gen.*

Also for and on behalf of:

The Czech National Groups
in Britain, Belgium, France, Italy,
Germany and Austria—as well as on behalf
of:

The Czech National Freedom Movement
in Czech Lands

(Bohemia, Moravia and Silesia).

První a poslední strana české a anglické verze letákové brožury Prohlášení Českého národního výboru o komunistickém převratu v Československu z 27. 2. 1948 (Zdroj: Archiv J. Cholínského)

odboje v zahraničí,¹¹ až do počátku června 1963, kdy se ještě několik dní před svou smrtí v západoněmeckém Wiesbadenu účastnil sjezdu českých zahraničních pracovníků, kde ve svém vystoupení varoval před tzv. koexistencí s komunismem.¹²

S ohledem na rozsah tohoto příspěvku nelze vypočítat a celistvě popsat všechny Prchalovy dosud postřehnuté a zmapované aktivity v tomto období, nemluvě o jejich různých nu-

ancích a kontextech. Nejdůležitějšími byly udržování organizační platformy Českého národního výboru a veřejné vystupování jeho jménem, podíl na vydávání periodik *Český boj za svobodu a demokracii* (Londýn, 1948–1951, 1957–1959) a *České listy* (v jejich londýnské „samizdatové“ podobě z let 1952–1953 i mnichovské profesionální novinové podobě od roku 1960),¹³ publicistická činnost ve zmíněných i několika dalších exilových časopi-

sech (mnichovská *Bohemia*, vídeňské *Obzory*), udržování přátelských vztahů a spolupráce s představiteli sudetoněmecké politické reprezentace zleva (Wenzel Jaksch) doprava (Rudolf Lodgman von Auen), udržování přátelských vztahů a spolupráce s představiteli slovenského exilu sdruženými ve Slovenské národní radě v zahraničí (Peter Prídavok,¹⁴ Karol Sidor) a Slovenském osvobozovacím výboru (Ferdinand Ďurčanský), podíl na českém

11 Prohlášení o komunistickém převratu v Praze. *Český boj za svobodu a demokracii* (Londýn), 1. 5. 1948, č. 1–2, s. 1–2. Anglické znění tohoto prohlášení bylo odesláno mimo jiné britskému ministru zahraničí Ernestu Bevinovi, bylo také vydáno a šířeno ve formě letáku.

12 Viz Odešel Lev Prchala. Oficiální projev Českého národního výboru v Londýně, který přednesl místopředseda presidia, univ. Prof. dr. Rudolf Wierer nad hrobem zeměděleho dne 22. června t. r. na mnichovském letním hřbitově. *České listy*, roč. 4, 1963, č. 7, s. 3.

13 Většina čísel těchto exilových periodik je dostupná v pražské knihovně Libri prohibiti.

14 Prchalovu veřejnou spolupráci s Peterem Prídavkem lze doložit od 9. 3. 1943, kdy jako předseda tehdejší České národní jednoty v Londýně podepsal dohodu s Prídavkovou Slovenskou národní radou, v níž mj. stálo, že Česká národní jednota „uznává právo slovenského národa na plnou národní svobodu a nezávislost tj. na slovenský stát ve federativním svazu střeoevropských států“. Prchala od této dohody neustoupil ani poté, co byl za ní v osobním dopise kritizován ministrem národní obrany československé exilové vlády generálem Sergějem Ingrem. Viz Archiv autora. Kopie společné dohody a odpověď L. Prchalovy adresovaná S. Ingrovi.

Členové a příznivci Českého národního výboru v Londýně v roce 1949, uprostřed předseda Lev Prchala, vlevo od něho tajemník Karel Locher (Zdroj: Archiv J. Cholínského)

vysílání španělské rozhlasové stanice Radio Nacional de España (někdy také uváděné jako „Madrid“) organizovaném ve druhé polovině padesátých let Českým národním výborem.

V únoru 1948 existovala v zahraničí jediná česká veřejně vystupující politická organizace – byl jí Český národní výbor (ČNV) sídlící v Londýně, založený tamtéž 15. dubna 1945 přejmenováním skupiny Česká národní jednota působící od března 1943 jako opozice vůči Prozatímnímu státnímu zřízení Československé republiky v emigraci. Předsedou ČNV byl od jeho založení v dubnu 1945 držitel nejvyšší vojenské hodnosti v meziválečné Československé republice armádní generál Lev Prchala. Jeho nejbližším spo-

lupracovníkem byl generální tajemník ČNV – JUDr. Karel Locher, bývalý československý diplomat a novinář, člen Československé národní demokracie a Národního sjednocení. Dále zde byl místopředseda ČNV – novinář Vladimír Ležák-Borin, bývalý člen Komunistické strany Československa, osobní přítel Klementa Gottwalda a účastník moskevských politických školení, který se s komunisty rozešel počátkem třicátých let jako nekompromisní a do komunistické taktiky plně zasvěcený antikomunista, přičemž zůstával přesvědčeným socialistou. Dalšími Prchalovými blízkými spolupracovníky byli římskokatolický kněz Adolf Němec, bývalý major generálního štábu československé armády Zdeněk Sládeček,

univerzitní profesor práva a dějin Rudolf Wierer, či mladý novinář Stanislav Brzobohatý (později oficiálně změnil příjmení na Berton). Velký význam pro početní posílení a prezentaci ČNV měla spolupráce navázaná počátkem roku 1948 s předsedou České národní skupiny v Německu, organizátorem a vydavatelem Vladimírem Pekelským, která však trvala pouze do září 1951, kdy se Pekelského skupina po neshodě s K. Locherem od ČNV odpojila.¹⁵ Později našel Prchala v Západním Německu dalšího důležitého spolupracovníka – českého exilového novináře a vydavatele Miloše Svobodu, který se pro ČNV stal na rozdíl od Pekelského spolupracovníkem dlouhodobým – mj. vydával až do roku 1968 mnichovské *České listy*.

V závěru prohlášení ČNV z 27. února 1948 o pražském komunistickém puči, které bylo distribuováno letákovou formou a publikováno v prvním čísle časopisu *Český boj za svobodu a demokracii*, stálo: „*Bojovali jsme a budeme bojovat proti komunistické diktatuře, proti teroru policejního státu a proti sovětskému protektorátu v naší domovině. Bráníme tisíciletou tradici české národní kultury, která je vybudována na křesťanských základech a jež je součástí civilizace. Hájíme odvěké právo českého národa na státní samostatnost a nezávislost. Jen tak může být zaručena jeho svoboda a demokratický rozvoj.*“¹⁶ V téměř prvním čísle *Českého boje* zveřejnil Prchala osobní emotivní výzvu *Všem věrným Čechům!* datovanou 21. dubna 1948,

15 Vladimír Pekelský (1920–1975) byl pracovitý a schopný organizátor, který prováděl v Německu zejména v období 1948–1953 velké a rozmanité penzum protikomunistických aktivit včetně spolupráce s americkými zpravodajskými službami. Byl však rozporuplnou osobností s problematickou protektorátní minulostí (funkcionář hnutí Vlajka, student medicíny v Německu), o které však Prchala a spol. v Londýně nevěděli. Od dubna 1953 se stal agentem československé Státní bezpečnosti – závazek podepsal po únosu z Vídně, načež byl vyslán zpět do Německa, jeho další spolupráce (podávání zpráv o českém a slovenském exilovém hnutí) však nevedla ke spokojenosti řídicích orgánů, které v hlášeních a zprávách vyslovovaly obavy, že svou identitu prozradil západním zpravodajským službám a je dvojí agentem (Podrobnosti: CHOLÍNSKÝ, Jan. Vladimír Pekelský a fenomén viny. *Distance*, roč. 14, 2011, č. 2, 3 a 4, s. 24–41, 26–36 a 66–77). Pekelský se svou Českou národní skupinou v Německu byl zpočátku pro ČNV mimořádně užitečným organizačním pracovníkem, zejména proto, že mohl přímo působit v německých a rakouských uprchlických táborech a propagovat ČNV ve svém tištěném měsíčníku *Bohemia*. V září 1951 však došlo k roztržce Pekelského a jeho nejbližšího spolupracovníka Františka Janíka-Horáka (vl. jménem Bohumil Horák – nar. 1920, který měl ještě problematičtější protektorátní minulost než Pekelský) s tajemníkem ČNV Karlem Locherem, Pekelského skupina se s ČNV rozešla a založila vlastní organizaci Sdružení českých demokratických federalistů. Viz JANÍK-HORÁK, František. Proč se rozcházejí. *Bohemia* (Mnichov), 1951, č. 12–13, s. 1 a 4.

16 Prohlášení o komunistickém převratu v Praze, s. 2.

Lev Prchala za předsednickým stolem (první zprava) při vzpomínkové slavnosti za oběti 17. 11. 1939 konané v Londýně v roce 1949 (v první řadě zleva vévodkyně z Athollu) (Zdroj: Archiv J. Cholinského)

v níž mimo jiné stálo: „Přišla hodina, kdy každý z vás se musí rozhodnout. Jsou dvě cesty. Buď s bolševiky, anebo proti nim! Já se rozhodl už dávno. [...] Stavěl jsem se proti Benešově kapitulantské politice už doma a byl jsem proti němu se svými kamarády v Londýně i tehdy, když jeho politika zaváděla a také zavedla náš lid do nového jarma, tentokrát bolševického. Za to se nám pomstili komunisté a jejich kolaboranti v Praze degradací a persekucemi. To však nikoho z nás neodradilo. Je lhostejno, zda bojuji za svobodu národa jako generál, nebo jako prostý voják. Víím, že je nás mnoho, kdo jsme prodchnuti stejnou vůlí! Volám všechny věrné Čechy, aby splnili svou národní povinnost a přihlásili se

do boje proti bolševismu. Nedejte se zlomit dočasnou bídou a strádáním. Žádná oběť není dosti veliká, je-li přinášena za osvobození národa a vlasti. Srazte řady! Stůjte druh k druhu! Odmítněte všechny svůdce, kteří spoluzařinili nové národní neštěstí! Buďte připraveni!“¹⁷

Základ politického (na místě je připomínka, že plně legitimního) „nadstranického“ a „neideologického“ programu ČNV vycházel z několika bodů: odmítnutí jakékoliv politické totality, zřízení demokratického právního systému, důraz na odpovědnou sociální politiku, respektování práva Slováků na samostatnost a podpora vzniku střeoevropské federace. Z těchto axiomů byly dále odvozo-

vány konsenzuální nekompromisní antikomunismus, sociální program zdůrazňovaný křesťansko-sociálně (katolicky) orientovaným Prchalou i socialistou Ležákem, jakož i shodné zaujetí střeoevropským federalismem na základě české zkušenosti ve 20. století. Patřilo sem i odmítnutí „čechoslovakismu“ a respektování slovenské státnosti, které umožňovalo bezproblémovou komunikaci s většinou slovenskou reprezentací. Od počátku byl zdůrazňován i empatický vztah k po květnu 1945 vysídleným a vyvlastněným sudetským Němcům. Programová východiska byla politicky inovativní (samostatný český stát ve střeoevropské federaci) a odmítala nejen *Košický vládní program*

17 Tento Prchalův apel byl datován „V Londýně, dne 21. dubna 1948“. PRCHALA, Lev. Všem věrným Čechům! *Český boj za svobodu a demokracii* (Londýn), roč. 1, 1. 5. 1948, č. 1–2, s. 1.

Národní fronty dominující po druhé světové válce, ale i část základů československé meziválečné ústavy přijaté v roce 1920. Co se týče postojů ČNV k české exilové spolupráci, ČNV odmítl jednat s představiteli a spojenci Národní fronty (jejichž postoj k spolupráci s ČNV byl stejný) – pokud nepodstoupí dostatečné veřejné pokání, což bylo v dané situaci pochopitelné. Avšak svým lpěním na sjednocení zbytku (lze použít termín středopravicového) ideového spektra pod vedením ČNV jakožto „koordináčního představitele českých demokratických složek bojujících za svobodu národa“ udělal hrubou strategickou chybu – jednak tuto „pravostředovou“ část českého exilového hnutí oslabil, jednak se v rámci českého exilu sám dostal do trvalé izolace.¹⁸

V dané mezinárodní situaci na počátku studené války nenalezli Prchala a jeho spolupracovníci v ČNV oficiální ani neoficiální podporu u žádné západní vlády. Prchala byl sice jako voják a nositel vysokého britského vyznamenání z doby první světové války respektován a od konce války se stýkal i s některými konzervativními členy britského parlamentu, zároveň udržoval kontakty s blízkými spolupracovníky francouzského generála Charlese de Gaulla (k osobnímu setkání se však francouzský generál neodhodlal, byť se k němu v roce 1948 naskytlá příležitost), ale přímé podpory se v napjaté situaci na počátku studené války nedočkal. Ostatně v Evropě se jí nedočkali ani jeho čeští političtí sokové spojení s poválečnou koalicí Národní fronty, kteří po únoru 1948 uprchli na Západ. Ti však, na rozdíl od Prchaly a dalších nesocialistů, stojících mimo Národní frontu, našli podporu u vlády Spojených států amerických, tedy vůdčí mocnosti západní části rodícího se bipolár-

Jméno a příjmení: gen. P R C H A L A Lev		
naroz. 23.3.1892.	vzdělání:	INDEX (bydli): Londýn, London E8Q 41. Margrairne, London W 6.
příslušný:	povolání:	
národnost:	voj. poměr:	
stav - počet dětí:	vyznamenání:	
náboženství:	trestán:	
Krycí nebo falešná jména:		
Papír osoby:		Případ pojednává:

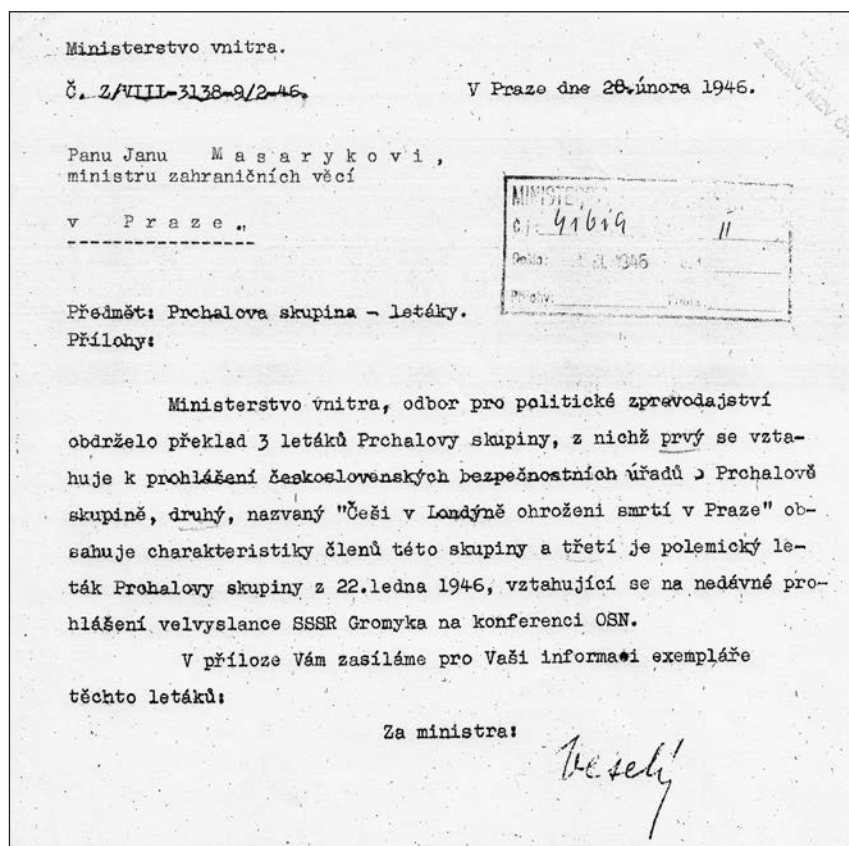
První strana karty s osobními daty Lva Prchaly ze spisu vedeného československou StB (Zdroj: ABS)

ního světa. Vznik Rady svobodného Československa v únoru 1949, v níž měli rozhodující vliv právě představitelé poválečné Národní fronty, tedy nedávní koaliční spojenci komunistů, byl důsledkem této podpory a dobové americké zahraničněpolitické strategie a její dílčí taktiky (se socialisty a národně uvědomělými komunisty – tj. v dobovém názvosloví „titoisty“ – proti mezinárodnímu komunismu sovětskému).

Český národní výbor tehdy v rámci západních struktur nacházel největší podporu u britské nevládní organizace Liga pro evropskou svobodu zaštitěná a financovaná vévodkyní z Athollu (Katherine Stewart-Murray) – jak je vidět na jedné z nemnoha dochovaných fotografií, Lev Prchala působil na veřejných akcích této organizace v první linii. Co se týče ustavených i nově vznikajících antikomunistických skupin a organizací exulantů ze sovětizovaných států a porobených národů (Poláků,

Slováků, Ukrajinců, Maďarů, Rumunů, Chorvatů, Baltů a dalších), ve druhé polovině čtyřicátých a v první polovině padesátých let s nimi Prchala a jeho přátelé udržovali kontakty a dle možností i spolupracovali. Jako příklad lze zmínit organizační platformu Středoevropský federální klub (Central European Federal Club, založen už v roce 1943), jehož prezidentem byl Lev Prchala. Tento klub byl svým způsobem podobnou, ale zároveň odlišnou mezinárodní platformou, jakou byly ve stejné době například Mezinárodní selská unie (International Peasant Union – IPU) či Křesťansko-demokratická unie střední Evropy (Christian Democratic Union of Central Europe – CDU-CE). S těmito tělesy se sice shodoval v protikomunistickém postoji, ale lišil se svou programovou vůlí ke spojení středoevropských států a národů mezi Německem a Ruskem do federalistického soustátí, které by se po pádu komunismu stalo jedním

18 ČNV se pokoušel vytvořit širší platformu v rámci deklarovaného Hnutí za svobodu, jehož součástí byly skupiny Český svaz práce, Svaz českých rolníků a Organizace svobodné české mládeže, ale tato strukturalizace se fakticky týkala jen jeho příznivců, nikoli širšího exilového spektra, respektive jeho „pravostředové“ a „protikošické“ části. K širšímu exilovému kontextu: CHOLÍNSKÝ, Jan. Nesmiřitelný rozkol 1948–1956. Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí. *Securitas Imperii*, roč. 2, 2010, č. 16, s. 52–87.

Zpráva československého Ministerstva vnitra pro ministra zahraničí o činnosti Českého národního výboru z 28. 2. 1946 (Zdroj: ABS)

z regionálních svazků sjednocené Evropy.¹⁹

Co se týče Prchalova potenciálního využití vojenského a jeho reálné spolupráce zpravodajské v rámci západních vojenských a zpravodajských struktur, tato oblast je takřka neprobádaná – jednak proto, že se jí dosud

nikdo nepokusil systematictěji zabývat a jednak pro nedostatek pramenné základny.²⁰ Podle Prchalova vyjádření, které zároveň vysvětluje i jeho vstup do politické arény v roce 1943, nabízel už v době druhé světové války vzhledem k nemožnosti služby v československé zahraniční armádě své služby

mimo jiné generálu de Gaulleovi, který jej však odmítl vzhledem k nesouhlasnému vyjádření československého exilového prezidenta Beneše.²¹ Po únoru 1948 se šířily nepodložené zprávy pronikající až do Československa, že Prchala buduje nebo se chystá budovat v americké zóně Německa (podobně jako před válkou v Polsku) českou vojenskou jednotku. Tyto zprávy nebyly a dodnes nejsou potvrzeny, nehledě na to, že se o jakýsi nábor na přelomu čtyřicátých a padesátých let v Německu dočasně pokoušel Prchalův dočasný spolupracovník Pekelský v rámci své součinnosti s americkými zpravodajskými službami. Samotný Prchala nabízel podle dochovaných kopií dopisů po vypuknutí války v Koreji své služby americkému prezidentu Harry Trumanovi a generálu Douglasi MacArthurovi, s nímž se znal od jeho návštěvy Československa v roce 1932.

V dopisu Trumanovi mimo jiné stálo: „*My, kdo trpíme v důsledku politiky appeasementu a zla samozřejmě víme, že za mír je nutno bojovat ne slovy, ale skutky. Proto jsme odhodláni vytvořit českou jednotku dobrovolníků, která by mohla být součástí mezinárodní legie, a tím podpořit skutky hrdinský boj korejského lidu za mír. Uvědomujeme si, že pomůžeme-li bránit svobodu ostatních, bojujeme i za naši vlastní.*“²² Není známo, zda na své nabídky dostal odpověď, skutečností je, že navrhovaná jednotka utvořena nebyla, ač šlo

19 Středoevropský federální klub také na rozdíl od zmíněných mezinárodních unií nebyl podporován vládou Spojených států amerických a byl v tomto smyslu organizací nezávislou.

20 Některé materiály provenience americké CIA byly zpřístupněny a jsou dostupné na internetu.

21 O tom a o svém vstupu do politické opozice Prchala později napsal: „*Mých služeb v armádě si dr. Beneš nepřál. Třebaže jsem byl armádním generálem s bezvadnou vojenskou minulostí a kvalifikací, nemohl jsem za války z viny dr. Beneše konati činnou službu ani ve Francii, ani v Anglii. Jako voják byl jsem odsouzen k trapné nečinnosti, odkázán pouze na zaopatřovací požitky, které mně vyplácela armádní pokladna na pokyn z britských kruhů. [...] V téže době jsem se pokusil nabídnout své služby jiným Spojeneckým armádám, nechtěje pasivně přihlížet gigantickému zápasu proti utlačovatelům českého národa. Všude však působil proti mně vliv londýnské vlády dr. Beneše. Nejlépe to bylo vidět z listu generála de Gaulle, jímž zdvořile zamítá mou přihlášku do Svobodného francouzského vojska a uvádí, že šetřením u dr. Beneše bylo zjištěno, že mé přijetí do francouzských služeb by mohlo vyvolat námitky. Necítil jsem se poté již nijak vázán závazkem doma obvyklým, že se voják nesmí účastnit politického života. Viděl jsem naopak, že národní věc by byla ohrožena, kdybych se politiky stranil.*“ PRCHALA, Lev. Jak to je. Český boj za svobodu a demokracii (Londýn), roč. 2, 1949, č. 12, s. 3–4.

22 Plné znění dopisů Lva Prchaly Harry Trumanovi a Douglasovi MacArthurovi viz CHOLÍNSKÝ, J. Český národní výbor v Londýně a počátky českého protikomunistického odboje v zahraničí, s. 174–175.

v případě amerického přitakání nepochybně o uskutečnitelný projekt – vzhledem k organizační práci Pekelského a ke vstupování stovek českých exulantů do francouzské cizinecké legie. Co se týče Prchalových kontaktů se zpravodajci, nepochybně k nim přinejmenším v letech 1945–1950 docházelo, například na jeho cestě do Německa ho doprovázeli dva britští důstojníci, ale podrobnosti jsou zastřešeny pramennou nouzí.

Vrátíme-li se k činnosti Prchaly a jeho ČNV v rámci českého exilu, je zde třeba zdůraznit, že až do začátku padesátých let měli „prchalovci“ díky pověsti svého předsedy i organizační práci Pekelského a dalších v uprchlických táborech nezanedbatelnou podporu zdola, ale nedokázali ji zúročit,²³ podobně jako nedokázali přeměnit morální kapitál plynoucí z jejich včasných protisovětských aktivit v kapitál politický. Ještě v roce 1953 byli Prchala a spol. formálně přizváni programově příbuznými skupinami k účasti ve vznikajícím Ústředí demokratického exilu (tvořeném Československou národní demokracií, Křesťansko-demokratickým hnutím a Sdružením českých demokratických federalistů) coby opoziční jednotící platformě vůči Radě svobodného Československa, ale nepřipojili se. Neučinili vstřícné kroky ani při hledání minimálního společného programu ani při řešení osobních sporů – dřívější konflikt s lídrem exilové Československé národní demokracie R. Kopeckým byl spíše marginální, zatímco rozchod s Pekelským byl závažnější, nicméně podobná příležitost spojit síly „středopravicového“ tábora se už neobjevila.²⁴ Ač byla činnost Českého národního výboru značně omezena úmrtím jeho dvou vůdčích osob-

ností (tajemníka K. Lochera – 1958 a předsedy L. Prchaly – 1963), pokračovala i v šedesátých letech, kdy na místa zesnulých nastoupili dva bývalí vojáci – kapitán Ing. Bohuslav Kervitzer jako tajemník a major generálního štábu Zdeněk Sládeček (po několikaměsíčním předsednictví historika prof. Bohdana Chudoby). Za jistý symbolický epilog činnosti ČNV lze považovat publikaci Zdeňka Sládečka mapující činnost českého a slovenského politického exilu od druhé světové války do poloviny sedmdesátých let *Struktur und Programm des tschechischen und slowakischen Exils*. Připomenout lze také vydavatelskou aktivitu člena ČNV Miloše Svobody, který po svém odchodu z místa šéfredaktora *Českých listů* vydával v Mnichově v sedmdesátých a osmdesátých letech úspěšný exilový měsíčník *Národní politika* – pravicový protipól rovněž mnichovského národněsocialistického *Českého slova*.

Prchalovy dobové názory a nekompromisní postoje vystihuje pasáž z článku *13 let* publikovaného v londýnských *Českých listech* v roce 1952: „Výsledkem našich úvah bylo rozhodnutí – vrátit se k starému českému národnímu politickému programu, jak byl vytčen Františkem Palackým a Karlem Havlíčkem Borovským. O tento program jsme opřeli politiku Českého národního výboru v Londýně. Je to program, kterým se řídily všechny české politické generace – včetně T. G. Masaryka a E. Beneše – až do doby první světové války. V letech 1914–1918 byla nastoupena jiná cesta, stvořena nová koncepce a vyhlášen nový český politický program, to je program československý. My v Londýně jsme si uvědomili, že český národ by se nevyhnul konečné záhubě, kdyby šel touto cestou i nadá-

le. [...] Proto jsme v Londýně ustavili český a nikoli československý politický útvar, proto jsme se starali jen o české věci, proto jsme již počátkem roku 1943 uzavřeli dohodu s jedinou tehdejší slovenskou zahraniční organizací v Londýně,²⁵ proto jsme se prohlásili pro federaci národů v Evropě – a střední Evropě zvláště – a zavrhlí jsme myšlenku konfederace bývalých středoevropských států, proto jsme se pokusili o uskutečnění federálního programu především na území Čech, Moravy a Slezska tím, že jsme se dohodli dne 4. srpna 1950 se sudetskými Němci. [...] Museli jsme zavrhnout plán, aby bylo obnoveno to, co se neosvědčilo – tentokrát dokonce nedemokratickými metodami totalitní diktatury, jež se mohla uskutečnit jen ve spojení s totalitní diktaturou moskevskou. Museli jsme se postavit jak proti dohodě londýnské vlády dr. Beneše se Sovětským svazem, tak proti Košickému vládnímu programu, který znamenal bolševickou diktaturu pod maskou demokracie. [...] Nezáleží nám na vybudování osobních posic pomocí oportunistického chytračení. Jediný zápas, jež považujeme za nutno vybojovat v zájmu vysvobození českého národa z moci jakékoli totalitní diktatury, je boj za zásady: Za pravdu a spravedlnost!“²⁶

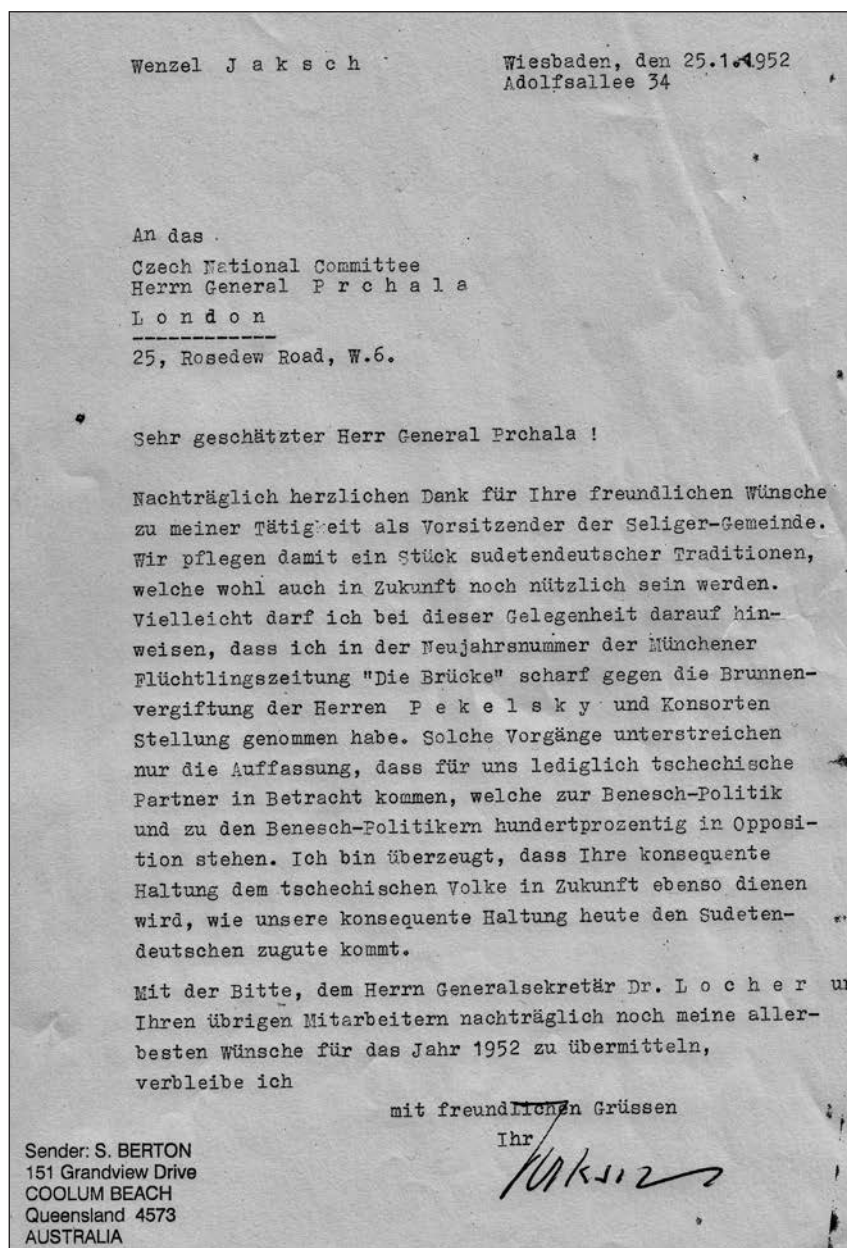
Zvláštní kapitolu hodnou dalšího bádání a samostatné studie tvoří vztahy a spolupráce ČNV a Prchaly se sudetoněmeckými organizacemi a jejich reprezentanty – dodejme, nekompromisně odsuzované levicovou a levostranovou částí českého exilu (na čele s Radou svobodného Československa) a kriticky přijímané i některými složkami části pravicové a pravostředové. Stěžejními událostmi zde byly uzavření symbolické dohody (tzv. *Wiesbadenské dohody*, dále jen *Dohody*) mezi ČNV

23 V německých a rakouských uprchlických táborech po únoru 1948 nebylo výjimečným jevem politické rozdělení českých exulantů (projevující se například při volbách do táborové samosprávy) na tři skupiny – „socialistický blok“, „občanský blok“ a „prchalovce“.

24 K této problematice: CHOLÍNSKÝ, Jan. Národní demokrat Rudolf Kopecký v boji za svobodu vlasti – poslední mladočech a první žurnalista středopravicového politického tábora v českém exilu. In: *Politický exil z krajín střednej a východnej Európy. Motívy, stratégie, aktivity a perspektívy na Východe a Západe, 1945 – 1989*, Bratislava: Ústav pamäti národa, 2013, s. 147–215 (k tématu ÚDE s. 191–192).

25 Touto organizací byla Slovenská národní rada v čele s Peterem Prídavkem – viz výše.

26 PRCHALA, Lev. *13 let. České listy* (Londýn), 1952, č. 1, s. 1–2.

Dopis představitele sudetoněmeckých sociálních demokratů Wenzela Jaksche L. Prchalovi o upřednostnění Českého národního výboru před odstěpenou skupinou Vladimíra Pekelského (Zdroj: Archiv J. Cholinského)

a Pracovní pospolitostí na ochranu sudetoněmeckých zájmů ze 4. srpna 1950,²⁷ dále vytvoření a činnost (s aktivní účastí Prchalovy) společného Česko-Sudetoněmeckého federativního výboru²⁸ a udělení ceny Karla IV. Sudetoněmeckým krajským sdružením Lvu Prchalovi za jeho dlouholetou snahu o smíření Čechů a sudetských Němců dne 24. května 1958.²⁹ Dohoda a Česko-Sudetoněmecký federativní výbor v padesátých letech, jakož i otevřená česko-sudetoněmecká tribuna v mnichovských *Českých listech* v letech šedesátých, byly skutečnými a nejdůležitějšími průlomy v česko-sudetoněmeckých vztazích po jejich tragickém vyústění v letech 1938 a 1945–1946 a následném „pounorovém“ napětí. K nim lze připočítat programové zásady českého exilového Křesťansko-demokratického hnutí v čele se Simeonem Ghelfandem a Josefem Kalvodou rovněž veřejně propagované už v první polovině padesátých let. Také v nich bylo deklarováno právo sudetských Němců na návrat do českých zemí a spravedlivé narovnání zločinů a křivd způsobených jim po květnu 1945.³⁰

K Dohodě lze dále podotknout, že ČNV už ve svém prohlášení z 15. dubna 1945 hájil „zachování historické, politické a sociální jednoty českých zemí“, poté popíral oprávněnost vysídlení sudetských Němců z českých zemí na základě kolektivní viny za rozbití Československa a protektorátní německé zločiny a odsuzoval brutalitu, s jakou bylo vysídlení či vyhnání provedeno. Dohoda byla podepsána za českou stranu Lvem Prchalou a Vladimírem

27 Dohoda. *Český boj za svobodu a demokracii* (Londýn), roč. 4, 1951, č. 3–4 (15–16), s. 2.

28 SLÁDEČEK, Zdeněk. *Struktur und Programm des tsechischen und slowakischen Exils*, s. 54–65.

29 Zprávu o udělení ceny, komentář Rudolfa Wierera a proslov Lva Prchalovy přinesl *Český boj za svobodu a demokracii* (roč. 11, 1958, č. 9).

30 V programu českého exilového Křesťansko-demokratického hnutí z května 1954 stálo: „KDH odmítá jakoukoliv kolektivní odpovědnost českého národa na zločinech vůči německému obyvatelstvu v r. 1945 a za jediného viníka označuje vládu Národní fronty. Němci vyhnáni hanebným a nelidským způsobem z Čech, Moravy a Slezska, mají své lidské a historické právo na návrat do společné vlasti; mají rovněž právo na veškerou pomoc v jejich rekonstrukčním díle: musí jim být zajištěn národnostní statut účinně zaručující rovnoprávnost s českými obyvateli a nerušený vývoj kulturní a národní.“ Viz CHOLÍNSKÝ, Jan. Sociální nauka katolické církve jako zbroj ve studené válce. Simeon Ghelfand a český protikomunistický odboj v zahraničí. In: ŽÁČEK, Pavel a kol. *Vyjádření úcty a vděčnosti. 2. Sborník o protikomunistickém odboji*, Praha: Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ, 2015, s. 204–219.

Pekelským a za Pracovní pospolitost k ochraně sudetoněmeckých zájmů Rudolfem Lodgmanem von Auen a poslanci Spolkového sněmu za sociální demokracii (SPD) Richardem Reitznerem a za křesťanskou demokracii (CSU) Hansem Schützem. Dohoda měla sedm bodů – odmítala jakýkoliv totalitní systém a podporovala právo národů na sebeurčení (bod 1), odmítala jakákoliv závazná rozhodnutí v emigraci (bod 2), deklarovala oprávněnost návratu sudetských Němců do jejich domovů (bod 3), odmítala princip kolektivní viny a pomsty, žádala potrestání původců a vykonavatelů spáchaných zločinů (bod 4), přenechávala rozhodnutí o státně-politickém uspořádání svobodnému demokratickému rozhodnutí po návratu sudetských Němců (bod 5). Dohoda přirozeně neměla mezinárodněprávní charakter, byla podepsána soukromými osobami, které byly zplnomocněny jen spolky, její význam spočíval v symbolickém charakteru a snaze po odčinění tragických událostí.

Problematickou dimenzi Dohody popsal později jeden z jejích příznivců (jakožto symbolického gesta) a člen dobového vedení ČNV, respektive jeho třetí předseda Zdeněk Sládeček: „Nedostatky této dohody – nedostatky politického druhu – spočívaly a spočívají však v tom, že se sudetoněmecká strana vyhnula jasné a jednoznačné formulaci ohledně uznání předmnichovských hranic. Tato mezera – daná tím, že podle znění této dohody budou sudetští Němci rozhodovat o své státněpolitické příslušnosti až po svém návratu – byla překlenuta dohodnutou institucí společného Česko-Sudetoněmeckého federativního výboru jen provizorně. Byl to právě tento bod, který vedl k odštěpení Pekelského skupiny od ČNV a který učinil dohodu Lodgman-Prchala pro široký okruh českého exilu neakceptovatelnou. Sudetští Němci nepochopili, že každý

Čech, i když sám vyhnání zcela odsuzoval, chtěl mít pojistku, že se po návratu sudetských Němců nebude opakovat stejná situace: že sudetští Němci při výkonu svého sebeurčení nevolí namísto soužití s českým národem oddělení přihraničí a jeho připojení k Německu a že se český národ ve svém ekonomicky a dopravně technicky směrem k německým oblastem otevřeném prostoru neoctne v německých kleštích jako křehký ořech, kdykoli připravený být rozmačkán.“³¹

Prchalův postoj k česko-sudetoněmeckému problému dokumentuje úryvek z jeho projevu k sudetským Němcům v Norimberku roku 1955: „Jako Čech a Evropan se nemohu ubránit zde v Norimberku hlubokému pohnutí. Zde zněla a dozněla silná slova. Zde byly metány hrozby a řinčeno šavlí. Zde byl slibován blahobyt a moc, ale lid a země byly vrženy do béd a neštěstí. Sliby byly rušeny. Také českému národu nebyly dodrženy sliby! Moc zvíťazila nad právem a násilí zrodilo zase jen násilí. Později zase nadekretovali samozvaní mocipáni vyhnání celého národa vedení záští, a pomstychtivostí. Opírali se o sovětské bodáky a souhlas Spojenců získaný lstí a klamem. Tím však sami uvalili na svůj vlastní národ hanbu a zkázu. Jako člověk a Evropan odsuzuji zločiny spáchané roku 1945 na sudetských Němcích. Jako Čech a křesťan cítím se zavázán, požádati Vás, sudetští muži a ženy o odpuštění. Činím tak ze svobodné vůle, bez bázně a bez přinucení – mé svědomí je čisté!“ K Wiesbadenské dohodě dále prohlásil: „Český národní výbor nesjednává žádných smluv, jež by zavazovaly český národ. Naše dohoda se sudetskými Němci je pouze ukazatelem cesty do lepší budoucnosti a programem spravedlivého řešení politického problému v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. My svobodní občané a synové českého národa považujeme nejen za své demo-

kratické právo, nýbrž i za svou největší povinnost předložit našemu národu takový program.“³²

Stěžejní činností ČNV po jistém vzepětí v letech 1948–1950 izolovaného i v rámci českého exilového středopracovického tábora dále zůstávalo vedle spolupráce se sudetoněmeckou reprezentací vydávání periodického tisku s bojovnou, informující i formativní publicistikou, ale s omezeným nákladem a dosahem. V novinovém formátu a podobě vycházel tištěný *Český boj za svobodu a demokracii* vydávaný nejprve v letech 1948–1951 pravděpodobně s podporou polské exilové vlády (později bylo vydávání obnoveno v letech 1957–1959), navazující strojopisné *České listy* z let 1952–1954 již měly podobu „samizdatovou“. Tato činnost však v Londýně zanikla krátce po smrti generálního tajemníka Karla Lochera v roce 1959, který byl organizační duší ČNV i jeho vydavatelských aktivit. Prchala v jeho nekrologu napsal: „V Karlu Locherovi odešel houževnatý a statečný bojovník za pravdu a spravedlnost, za osobní i národní svobodu a za ideály pravé, v křesťanském duchu pojímané demokracie; jeho smrt je těžkou ztrátou nejen pro český, ale také pro celý středoevropský exil. [...] Spolu s generálem Prchalou byl zakladatelem a čelným funkcionářem v roce 1943 založené České národní jednoty, přetvořené později v Český národní výbor, jež houževnatě bojovaly proti zhoubné prokomunistické a tzv. „čechoslovácké“ politice Edvarda Beneše a jeho kliky. Sahrával také čelnou úlohu ve středoevropských federalistických organizacích a v Českém sociálním výboru. Byl prodchnut křesťanským a českým vlasteneckým smýšlením. Dokonce na smrtelné posteli, několik hodin předtím, než svíčka jeho života úplně dohasla, požádal, aby mu byl podán obraz svatého Václava anebo svatého Jana Nepomuckého. Karel Locher odešel k svému

31 SLÁDEČEK, Z. *Struktur und Programm des tsechischen und slowakischen Exils*, s. 56.

32 PRCHALA, Lev. Řeč generála Lva Prchaly, předsedy Českého národního výboru v Londýně, k sudetským Němcům v Norimberku (sic) dne 29. května 1955. *Česká tisková služba*, 1955, č. 2, s. 1–3.

Titulní strany časopisu Český boj za svobodu a demokracii vydávaného Českým národním výborem v Londýně (Zdroj: Archiv J. Cholinského)

Stvořiteli s neochvějnou vírou v Boží spravedlnost a v návrat svobody svého českého národa, ježž miloval vroucně a nade všechno.“³³

Jestě před Locherovou smrtí získal ČNV díky spolupráci s exilovými Slováky (Jozef Ciekier)³⁴ a podpoře sudetských Němců v letech 1955–1957 možnost českého vysílání v rámci španělského rozhlasu (Radio Nacional de España) a zhostil se jí za spolupráce s historikem Bohdanem Chudobou, který se po svém rozchodu s Křesťansko-demokratickým hnutím stal členem ČNV. Mnoho podrobností o tomto vysílání, jeho rozsahu a dosahu však není známo – jako přímé svědectví jsou

k dispozici tři sborníky rozhlasových proslavů (včetně Prchalových) vydané v roce 1957 pod názvem *Madrid č. 1–3*.³⁵ V roce 1960 začal v Mnichově vycházet (pravděpodobně s finanční podporou německých křesťansko-demokratických či sudetoněmeckých politických kruhů) v standardní novínové podobě tištěný měsíčník *České listy*, který byl po celá šedesátá léta společně s chicagským *Zpravodajem* nejvýznamnější českým exilovým politickým periodikem praviceového zaměření a faktickou protiváhou mnichovských národněsocialistických *Českých listů*. Vydavatelem a šéfredaktorem byl až do roku 1968 novinář (a člen ČNV)

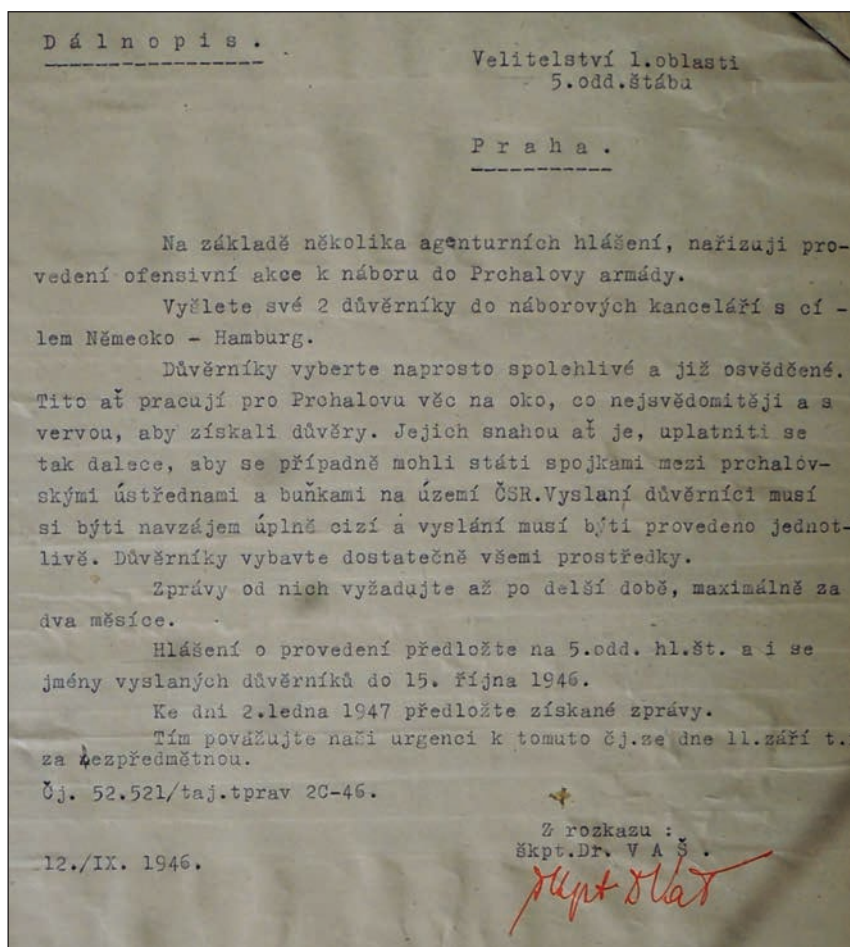
Miloš Svoboda, který nepřezval značně radikálního teoretika londýnského *Českého boje* a „samizdatových“ londýnských *Českých listů* z konce čtyřicátých a z padesátých let, ale prezentoval zde širší názorové spektrum, kde se hojně uplatnili např. autoři národně demokratické orientace – rozsáhlý prostor byl věnován česko-slovenskému a česko-slovenské diskuzi.

Jak vypadala Prchalova publicistika v *České boji* a londýnských či mnichovských *Českých listech*? V dochovaných výtiscích (tj. přibližně třičtvrtinové většiny *Českého boje* a kompletních *Českých listech*) i dalších periodikách lze dohledat na dvě desítky Prchalových

33 PRCHALA, Lev. Karel Locher mrtev. *Český boj*, 1959, zvláštní číslo, s. 1.

34 K této spolupráci a českému vysílání lze dohledat některé informace v pozůstalosti Jozefa Ciekiera uložené v Literárním archivu Slovenské národní knihovny.

35 Všechny tři sborníkové publikace *Madrid* vydané ČNV v Londýně v roce 1957 jsou k dispozici v pražské knihovně Libri prohibiti – obsahují příspěvky L. Prchaly, K. Lochera, Locherovy manželky Vilmy Locherové (pseudonym Milena Letenská), Stanislava Bertona (pseudonym S. F. Bohata) aj.

Nařízení náčelníka odboru vnější ochrany OBZ Karla Vaše k infiltraci Českého národního výboru v zahraničí (Zdroj: ABS)

sólových textů (jeho podpis jako předsedy je také na mnoha společných publikovaných prohlášeníh ČNFV). Tematicky šlo: (1) o bojovné apely a provolání zdůrazňující nutnost nekompromisního protikomunistického postoje a víru ve znovuosvobození vlasti ve smyslu „přes všechny těžkosti neumdléváme“; (2) o svědectví a vzpomínky „z deníku generála“ vztahující se k době mnichovské krize, utváření odboje v Polsku a válečným osudům vesměs spojené s kritickými úvahami o české politice ve 20. století; (3) komentáře k mezinárodním událostem, k vývoji ve studené válce, vztahům se sudetoněmeckými orga-

nizacemi či obecnější úvahy nad situací českého exilu. Ač Prchala nebyl literát ani novinář, jeho texty mají vypovídající hodnotu a tak zde spolu s výše citovanými připomeňme alespoň některé z nich – 1948: *Symbol odporu (k odkazu 17. listopadu 1939 a popravených vlastenců)*, 1949: *Jak to je (k vlastnímu životopisu a rozšiřovaným fámám)*, 1951: *Za nový demokratický svět (k falešnému a zdravému nacionalismu)*, 1952: *13 let (bilanční úvahy o exilu)*, 1953: *Od lidu k národu (k sudetoněmeckému sjezdu)*, *Nový most a Z deníku generála Prchaly (kritika časopisu Tribuna a vzpomínka na mnichovské události)*, 1960: ...A na

zemi pokoj lidem dobré vůle (vánoční úvahy).³⁶ Pro názornost uvedme dále alespoň dvě rozsáhlejší pasáže dokreslující Prchalův politický a lidský profil na sklonku jeho života.

V Prchalově úvodníku k prvnímu číslu mnichovských *Českých listů* z počátku roku 1960 mimo jiné stálo: „*Obnovené České listy chtějí být časopisem vlasteneckým, ale nikoliv nacionalisticko-šovinistickým; ne jenom negativně antikomunistickým, ale pozitivně křesťanským; ne hlasatelem národní izolace, ale evropské jednoty a solidarity. A chtějí především hlásati víru v návrat svobody, jež se dnes našemu českému národu, i ostatním národům střední Evropy, úpíím pod jhem komunismu a ruského imperialismu, zdá čím dál, tím více vzdálenou a nedostížitou. [...] Když mluvíme o vlastenectví, míníme tím věrnost všem zemím Koruny sv. Václava, tvořícím jednotnou a nedílnou vlast všech jejich obyvatel a obou jejich etnických složek, Čechů a sudetských Němců. [...] Přitom zároveň důrazně hlásáme rovnoprávnost obou národnostních skupin. Vlast má být všem matkou a nikomu macechou! Dějiny, zeměpisná poloha, hospodářské postavení a politická moudrost nás učí, že můžeme obstát, jen když zůstaneme věrni těmto zásadám. Pokud jde o náš poměr ke komunismu, hlásáme, že nestačí být antikomunistickým. „Anti“ je zápor – my potřebujeme klad. V komunistickém systému není nejhorší věcí komunismus, nýbrž jeho materialismus, jež degraduje člověka a obírá jej o osobnost vyplývající z poměru každé jednotlivé lidské duše k Bohu. A jelikož tento materialismus není něčím, což je vlastní výlučně komunismu, ale nacházíme jej často v tzv. „antikomunistickém táboře“, negativní antikomunismus nestačí pro obrození lidské důstojnosti v zemích, kde je dnes v módě zbožňování komunistické strany a státu. Proto hlásáme návrat ke křesťanským ideálům, od nichž se*

36 Všechny uvedené texty jsou součástí souboru české exilové publicistiky pravice a pravostředové orientace v rozsáhlé dvoudílné antologii připravované k vydání Ústavem pro studium totalitních režimů pod názvem *Pravá tvář. Antologie české exilové publicistiky 1948–1968. I. díl: „prchalovci“; národní demokraté a spol., II. díl: křesťanskí demokraté, katoličtí federalisté a spol.* (CHOLÍNSKÝ, Jan, ed.).

náš národ pod vlivem falešných proroků začal odvracet již před nástupem komunismu, čímž tento nástup učinil mnohem lehčím, než například v sousedním Polsku, kde masy lidu zůstaly věrně křesťanskému dědictví svých předků. Jako čeští vlastenci, přirozeně hlásáme svobodu a samostatnost českého národa v Zemích Koruny sv. Václava. Ale jsouce si dobře vědomi, že příčinou národní tragédie, jež nás v průběhu dvou pokolení dvakrát postihla, byla především politická, hospodářská a vojenská rozdrobenost a vzájemná nevráživost národů střední Evropy. Jsme přesvědčeni, že budoucnost nejenom našeho národa a vlasti, ale také ostatních národů našeho středoevropského prostoru, lze zajistit jenom ve velké federální organizaci všech jeho zemí a národů. Stejně jsme přesvědčeni o nevyhnutelné potřebě vše-evropské solidarity a sjednocené Evropy.³⁷

Ve vánočním čísle Českých listů psal Prchala čtenářům: „...A na zemi pokoj lidem dobré vůle. Před dvěma tisíci lety zaznělo toto andělské pozdravení nad Betlémem a na zemi ještě stále není pokoje, není míru. A dnes jsou vyhlídky světa pošournější a hrozivější, než kdykoliv předtím; někteří nám dokonce říkají, že tentokrát hrozí světu úplné zničení. Proč není ve světě mír? Bylo snad pozdravení Božího posla jenom frází? Ne – neboť anděl zvěstoval pokoj lidem dobré vůle, těm, kdož chtějí budoucnost království Božího. Ve světě však se stále víc a více rozmáhají síly, jež chtějí podkopat jeho základy a úplně je zničit. Lest ďábla a člověka se spojily. Hmotářství a militantní bezbožnost usilují vynutit si cestu do všech zemí, do všech vrstev lidstva, do všech lidských institucí. Hmotářství plodí egoismus, úzkoprsý nacionalismus, nesnášenlivost,

bezbožnost, mravní neodpovědnost a ústí v zákon džungle. Proto, třebaže všichni říkají ‚budíž mír‘, míru není, neboť, jak vidíme, studená válka zuří nejen mezi Východem a Západem, ale i v lůně těchto jednotlivých táborů samých. ‚Pročpak Bůh nedal lidstvu dobrou vůli, aby na zemi konečně mohl být mír?‘ – může se někdo zeptat. Ale Bůh dal člověku víc, než dobrou vůli – dal mu svobodnou vůli. Je na nás, lidech, jak této svobodné vůle využijeme. Vánoce jsou nepochybně nejvhodnější dobou zamyslet se nad těmito věcmi a učinit předsevzetí, být dobré vůle a mít v srdci mír. Neboť třebaže svět se zmitá v různých ideologických, hospodářských a společenských nepokojích, člověk jako jedinec může se těšit z míru a mít pokoj a klid, nejen ve své duši, nýbrž i ve svém nejbližším okolí. A když mnoho lidí dobré vůle získá individuální mír, bude jej nakonec moci získat i svět. ‚Proč se bouří národy a vymýšlejí věci darebné?‘ – ptá se žalmista v liturgii vánoční půlnoční mše. Ano, proč? Proč je mezi lidmi, národy a společenskými třídami závist, nevráživost, fales a lest? Výročí Kristova narození nechť nás všechny naplní nadějí, odvahou a radostí. V duchu radosti vraťme se s důvěrou k víře toho, jenž je obdivuhodný rádce, silný Bůh, věčný Otec a kníže míru. Když poslechneme vánoční andělské pozdravení a vzpomeneme si také na jeho první polovici, totiž na ‚slávu Bohu na výsostech‘, přičiníme se účinně o mír v celém světě, po němž lidstvo tak touží.³⁸

Lev Prchala zemřel nečekaně v rakouském Feldbachu, který navštívil během cesty po evropské pevnině, pochován byl za účasti českých i německých přátel a spolupracovníků na mnichovském lesním hřbitově. Na pohřbu se s generálem jako zástupce ČNV rozloučil jeho tehdejší místopředseda,

profesor Rudolf Wierer – mimo jiné řekl: „Armádní generál Lev Prchala, bývalý československý ministr, jenž po dvě desetiletí stál v čele rozhodného českého zahraničního odboje proti bolševické nadvládě ve vlasti, je mrtev! Bůh ho povolal na věčnost ve zvláštní chvíli mezinárodní politiky. Pouhých několik dní před svou smrtí na sjezdu českých zahraničních pracovníků ve Wiesbadenu varoval generál Prchala před přízrakem takzvané koexistence [Západu s komunistickým Východem, pozn. autora]. [...] Jsme si dobře vědomi, že nás generál připravil další boj tak, abychom jej dobojovali i tehdy, když on sám padnul. Muž, jehož lze skutečně nazvat i z perspektivy budoucnosti prozřavým státníkem, myslí a jedná tak, že národ stále slyší jeho slova a jde jeho cestou i tehdy, když on sám již tu není. Víme, pane armádní generále a ministře, v čem spočíval Váš plán boje. Řekl jste nám to – jako již mnohokrát dříve – v jednom ze svých posledních dopisů: ‚Jde o to, abychom nikdy nestáli v cizích službách, abychom vždycky jednali jen v zájmu českého národa.‘ [...] Vaši bývalí vojáci a přátelé loučí se s Vámi nad zavírajícím se hrobem slovy básníkovými: ‚Já výzvu dodržel i víry vyznání; sám cestou bral se, stůj co stůj; mne rukou zaštit, vždyť den se naklání, a k sobě přijmi, Bože můj!‘³⁹

POZEMSKÝ „POSMRTNÝ ŽIVOT“

Po Prchalově smrti se objevily v několika českých exilových časopisech pravicového a křesťanského zaměření nekrology s pozitivním hodnocením jeho působení v exilu. V mnichovských Českých listech zavzpomínal na své přátelství s generálem také bývalý

37 PRCHALA, Lev. Úvodem. České listy, roč. 1, 1960, č. 1–2, s. 1.

38 PRCHALA, Lev. ...A na zemi pokoj lidem dobré vůle! České listy, roč. 1, 1960, č. 8, s. 1. K tomuto poselství lze připojit dovětek, že významnou kapitolou v osobním životě římskokatolicky orientovaného Lva Prchaly se stalo jeho členství v mezinárodním nadkonfesionálním společenství s křesťanskými kořeny Moral Re-Armament, jehož centrem bylo od roku 1946 švýcarské město Caux. Cílem hnutí bylo obrození lidské společnosti prostřednictvím obrození jednotlivců, v tomto smyslu propagovalo 4 výchozí „absolutní“ zásady – upřímnost, čistotu, nesobeckost a lásku.

39 Odešel Lev Prchala. Oficiální projev Českého národního výboru v Londýně, který přednesl místopředseda presidia, univ. Prof. dr. Rudolf Wierer nad hrobem zemřelého dne 22. června t. r. na mnichovském letním hřbitově. České listy, roč. 4, 1963, č. 7, s. 3.

československý diplomat Miloš Hanák: „Každá doba plodí a vznáší muže, kteří jsou ochotni přinést jakoukoliv oběť pro dobrou věc. Pro nás jsi to Ty, drahý příteli. [...] Dnešní kritika nespokojených jednotlivců bude jednou přezkoušena kritikou dějin a já, Tvůj věrný přítel jsem plně přesvědčen, že tato kritika dějin dá Ti plnou pravdu a zaručí, že kdykoliv se bude vzpomínat v budoucnosti toho, co bylo a je ušlechtilé, že Tvé jméno, drahý příteli, bude pokaždé mezi prvními.“⁴⁰

Po deseti letech podal pozitivní zprávu o Prchalovi jeho exilový spoluputník a pokračovatel ve funkci předsedy Českého národního výboru – bývalý major generálního štábu (respektive v roce 1945 spoludegradovaný

vojin) Zdeněk Sládeček. Ve své knize vydané v němčině pod názvem *Struktur und Programm des tschechischen und slowakischen Exils* se jako první autor pokusil věcně v souhrnu nastítnit dějiny českého politického exilu po únoru 1948. Jeho svědectví přímého účastníka o exilových šarvátkách a hledání politického programu představuje v celkovém kontextu doby také aktivity ČNV a jeho prvního předsedy. A to včetně pokusu analyzovat česko-slovenské a zejména česko-sude-toněmecké exilové vztahy bez stereotypů spojených s nevěcnými výroky o „ludácké emigraci“ a o „sudeťáckém landsmančaftu“.

Po listopadu 1989 se v české odborné i popularizační literatuře ob-

jevují zmínky o Prchalovi zpravidla v dehonestujícím kontextu a s pejorativními přívlastky – „fašistický“, „krajně pravicový“, „nedemokratický“ apod. Autor této studie ve svých odborných i popularizačních textech prezentuje zcela odlišné zhodnocení generálovy aktivistické exilové činnosti (1939 – 1963) se zdůrazněním jeho zásluh i poukazy na jeho pochybení. Prchalův komplexní životopis dosud nebyl sepsán, nicméně v roce 70. výročí komunistického převratu⁴¹ je již nejvyšší čas, aby byly odborné i laické veřejnosti k dispozici alespoň výše shrnutá fakta o tomto – dosud nespravedlivě zapovězeném známém-neznámém vojákovi protikomunistického odboje.

Jan Cholínský: Lev Prchala • Army General or a Soldier? Remarks on Activities of Czech National Committee Chairman in London in 1948–1963

The study introduces one of high-ranking military commanders in inter-war Czechoslovakia, who decided in 1939 to fight for liberating his enslaved country abroad. First, he was the founder of the anti-fascist resistance, later the leader of the so-called ‘anti-national-front’ opposition and finally, a significant representative of the anti-communist resistance. The study deals with Prchala’s activities within the anti-communist resistance and follows chronologically the previous works of the author dedicated to General Prchala. It focuses on Prchala’s activities related to the Czech National Committee before the exile seated in London and the Czech foreign resistance; the study points out both to merits but also deficiencies of its resistance strategy. Following are depicted as its merits: hard-line anti-communist attitude and efforts to take lessons from Czech negative political experiences in the 20th century, efforts leading to Central European federation and an active ambition for reconciliation between the Czechs and Czech Germans who were wrongfully displaced from renewed Czechoslovakia after the end of the WW2. The study presents also the insufficient justification why Prchala’s rehabilitation was rejected by the Czechoslovak Ministry of Defence after the fall of Communism, and also the statements of historians are mentioned, that cannot be proved by facts and therefore those statements are wrong, as they present this patriot and Christian Social democrat as a traitor and fascist radical.

PhDr. Jan Cholínský (1965)

Český historik a pedagog, pôsobiaci ako vedecký pracovník v Ústave pre štúdium totalitných režimov v Prahe. Odborne sa venuje politickým a kultúrnym dejinám 20. storočia a vybraným aspektom dejín ideí. Zaoberá sa tiež problematikou nastolenia komunistického režimu v Československu a českou protikomunistickou rezistenciou v rokoch 1948 – 1989, osobitne politickou a publicistickou činnosťou exilu, ako aj medzinárodnou situáciou počas studenej vojny. Je autorom dvoch monografií – *Poutník Josef Kalvoda (2002) a Mnichovská zrada, nebo pražský krach? Nečasova mise a rozpad Československa v roce 1938* (2019). Publikoval desiatky odborných štúdií, článkov a rozhovorov. Ako vydavateľ predstavuje čitateľskej verejnosti dielo česko-amerického historika Josefa Kalvodu – v minulom roku edične pripravil a vydal v rozšírenej verzii monografiu *Genese Československa 1914 – 1920*.

40 HANÁK, Miloš. Lev Prchala. *České listy*, roč. 4, 1963, č. 7, s. 3.

41 Tento text vznikl v roce 2018.

PREDSEDNÍCTVO ÚSTREDNÉHO VÝBORU KSS V PRVÝCH DŇOCH OKUPÁCIE ČSSR VOJSKAMI VARŠAVSKEJ ZMLUVY (20. – 26. AUGUSTA 1968)

JÁN BOBÁK

Vstup vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy na územie ČSSR v noci z 20. na 21. augusta 1968 zásadným spôsobom zmenil vnútropolitickú situáciu a život jej občanov. Okupačná akcia bola spojená so štátnym prevratom, ktorý pripravovala skupina členov Ústredného výboru KSČS¹ vedená tajomníkom ÚV KSČS Aloisom Indrom, tajomníkom a členom predsedníctva ÚV KSČS Drahomírom Kolderom a prvým tajomníkom ÚV KSS a členom predsedníctva ÚV KSČS Vasilom Biľakom. Pri príprave štátneho prevratu Indrova skupina úzko spolupracovala a koordinovala svoju činnosť s veľvyslancom ZSSR v ČSSR Stepanom Vasiljevičom Červonenkom. Skupina pučistov okolo Vasila Biľaka mala spočiatku určité autonómne postavenie. V predvečer vpádu okupačných vojsk sa biľakovci spojili s indrovcami. V spolupráci s Moskvou prevzal zodpovednosť za prípravu štátneho prevratu vo vedení KSČS a v ústredných štátnych inštitúciách Alois Indra. Biľakovej skupine vo vedení KSS pripadla sekundárna úloha: podporiť sprisahancov, eliminovať akýkoľvek odpor proti okupačnej akcii a zabezpečiť konsolidáciu pomerov na Slovensku.

Z politického hľadiska mal štátny prevrat predovšetkým legitimizovať okupačnú akciu piatich štátov Varšavskej zmluvy. V opačnom prípade by vojenská operácia zlyhala a nesplnila by svoje poslanie. Na porade predstaviteľov piatich štátov Varšavskej zmluvy, ktorá sa konala v Moskve 18. augusta 1968, informoval generálny tajomník ÚV KSSZ Leonid Iljič Brežnev účastníkov porady o Indrovom pláne politického prevratu v ČSSR: „Indra sdělil, že jejich skupina, složená z nejspolehlivějších osob, právě projednala plán postupu na zasedání předsednictva ÚV KSČ s podmínkou, pokud dostanou

v pondělí [19. augusta 1968] naše ujištění, že v noci z 20. na 21. srpna vstoupí do akce naše vojska. Do 12. hodin v noci se na zasedání předsednictva vynasnaží způsobit konečný rozkol a přijmout rozhodnutí o vyjádření politické nedůvěry pravičákům a o praktickém převzetí řízení strany a vlády. Bude připraven dokument s svoláním k lidu a výzvou bratrským stranám, aby pomohli zdravým silám. Tento dokument nám Češi předají v pondělí [19. augusta 1968], to je zítra.“² Dokument mal byť zverejnený ráno 21. augusta, v čase, keď vojská piatich štátov Varšavskej zmluvy už budú na území ČSSR.

Ako v tejto súvislosti informoval L. I. Brežnev, sprisahanci vo vedení KSČS sa rozhodli zmeniť plán termínu štátneho prevratu a naliehali na Moskvu, aby urýchlila termín okupačnej akcie: „Přátelé se domnívají, že není radno odkládat datum zahájení operace na pozdější dobu, tj. na dobu konání sjezdu slovenské strany [26. august 1968], neboť sjezd potrvá 4-5 dnů a naše vystoupení v samý předvečer XIV. sjezdu strany [pripravovaný na 9. septembra 1968] využije s velkým rámusem západní propaganda. Kromě toho nevědí, naskytne-li se jim potom na předsednictvu příležitost, aby provedli všechny

1 V súvislosti s pripravovanou federalizáciou komunistickej strany, ktorá mala mať dve územné organizácie – Komunistickú stranu Slovenska (KSS) a Komunistickú stranu českých krajín (KSČ), sa v rokoch 1968 – 1970 oficiálne používala pre celoštátnu Komunistickú stranu Česko-Slovenska skratka KSČS.

2 BENČÍK, Antonín, NAVRÁTIL, Jaromír, PAULÍK, Jan. *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Vojenská varianta řešení čs. krize (1967–1968). Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Díl 6/1. Svazek, Brno: Doplněk, 1996, s. 257.

Generálny tajomník ÚV KSSZ Leonid I. Brežnev (Zdroj: www.irozhlas.cz)

tyto plány, které nám právě předložili.“³ Prvý tajomník ÚV KSS Vasil Biľak sčasti poodhalil vo svojom memoárovom diele svoj plán štátneho prevratu, ktorý chcel realizovať na mimoriadnom zjazde KSS.⁴

Plán štátneho prevratu, ktorý vypracovala Indrova skupina, bol veľmi jednoduchý – vyvolať krízu v Predsedníctve ÚV KSČS a zmocniť sa vedenia KSČS. Následne ovládnuť Ústredný výbor KSČS, Národné zhromaždenie a ustanoviť novú, robotnícko-roľnícku vládu, ako aj revolučný tribunál, ktorý v urýchlennom súdnom konaní vynášal rozsudky nad kontrarevolucionármi. V koordinácii s okupačnou akciou sa sprisahanci rozhodli využiť pripra-

vované rokovanie Predsedníctva ÚV KSČS, ktoré malo zasadať 20. augusta 1968. Prvým bodom rokovania mala byť správa: *Súčasná politická situácia v ČSSR a podmienky činnosti KSČ a návrh ďalšieho postupu* (tzv. Kašparova správa). Správu pôvodne vypracoval vedúci útvaru informácií, plánu a riadenia ÚV KSČS Jan Kašpar a na rokovanie predsedníctva ju mal predložiť tajomník ÚV KSČS Alois Indra.⁵ Okrem Kašpara boli k tomuto bodu prizvaní aj Jan Kolář a Bohumil Brož. Podľa Z. Mlynára sa program predsedníctva mal začať prerokovaním návrhov Aloisa Indru a Drahomíra Koldera k tzv. Kašparovej správe. Sprisahanci počítali aj s podporou Jana Pillera, Františka Barbírka a Emila Riga, s ktorými sa síce vopred dohodli, ale neboli úplne zasvätení do plánov na štátny prevrat. Na základe týchto kalkulácií mali sprisahanci získať v predsedníctve tesnú väčšinu hlasov v pomere 6:5. Po prerokovaní tzv. Kašparovej správy si táto tesná väčšina chcela vynútiť prerokovanie listu generálneho tajomníka ÚV KSSZ Leonida Iljiča Brežneva zo 16. augusta 1968, adresovaného prvému tajomníkovi ÚV KSČS Alexandrovi Dubčekovi. L. I. Brežnev informoval na schôdzke „päťky“ v Moskve, že uvedený list vypracovali a zaslali Dubčekovi na základe žiadosti Indru a spol. Podstatou listu bolo tvrdenie, že ČSSR ohrozuje kontrarevolúcia a Predsedníctvo ÚV KSČS nie je schopné čeliť pravicovým, antisocialistickým a kontrarevolučným silám.

V dôsledku zámerne vyvolaných sporov okolo tzv. Kašparovej správy a Brežnevovho listu chceli sprisahanci presadiť v Predsedníctve ÚV KSČS schválenie listu adresovaného L. I. Brežnevovi. V liste chceli požiadať Moskvu, ako aj „spojencov“ v Berlíne, Varšave, Budapešti a Sofii o naliehavú pomoc v boji s nastúpenou kontrarevolúciou, ktorá ohrozuje základy socialistického zriadenia v ČSSR a spojenecké zväzky so štátmi Varšavskej zmluvy. Všetky materiály, týkajúce sa štátneho prevratu, mali pučisti vopred pripravené, prekonzultované a schválené Moskvou.

Podľa vyjadrenia L. I. Brežneva vodca sprisahancov, Alois Indra, garantoval Moskve, že v noci z 20. na 21. augusta získajú minimálne päťdesiat podpisov (členovia ÚV KSČS a vlády) pod stanovisko podporujúce okupáciu, ktoré doplnia podpisy na pozývacom liste. Po úspešnom prevrate vo vedení KSČS zvolajú v dňoch 21. – 22. augusta zasadnutie Ústredného výboru KSČS a Národného zhromaždenia, ktoré schváli žiadosť o „bratskú pomoc“ v boji s kontrarevolúciou. Vo svojich plánoch počítali aj s výzvou „veľkej skupiny“ kultúrnych pracovníkov, ktorí mali osloviť verejnosť. Na prezidenta Svobodu sa chceli obrátiť, až keď budú okupačné vojská na území ČSSR. Podľa Vasila Biľaka prezident Svoboda bol zasvätený do plánov na štátny prevrat.⁶ Jednotky ľudových milícií mali byť použité, keď bude vojenská operácia úspešná vykonaná. Indra informoval Moskvu,

3 VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Červenec–srpen 1968. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. Díl 4/2. svazek*. Brno: Doplněk, 1996, s. 197.

4 BILÁK, Vasil. *Až po mé smrti*. Praha: BVD, 2014, s. 201 – 204.

5 Tzv. Kašparova správa bola pôvodne zaradená na program rokovania Predsedníctva ÚV KSČS 13. 8. 1968. V súlade s hodnotením vnútropolitckej situácie v ČSSR so stanoviskami Moskvy bolo v správe konštatované, že v dôsledku pôsobenia „extrémnych“ a „kontrarevolučných síl“ nie je vnútropolitcká situácia v Česko-Slovensku skonsolidovaná „a není naděje, že by mohla být zkonsolidovaná v krátké době.“ Predsedníctvo ÚV KSČS odložilo prerokovanie správy. Na základe pripomienok mala správu dopracovať skupina zložená z tajomníka ÚV KSČS A. Indru (vedúci) a vedúcich oddelení: organizačno-politického (J. Kolář), ideologického (J. Kozel) a štátnych volených orgánov (V. Vedra), vedúceho úseku tlače (D. Havlíček) a útvaru informácie, plánu a riadenia (J. Kašpar). VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír. *Komunistická strana Československa. Konsolidace (květen–srpen 1968). Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. Díl 9/2. svazek*. Brno: Doplněk, 2000, s. 345 – 374 a s. 374.

6 BILÁK, V. *Až po mé smrti*, s. 215.

Prvý tajomník ÚV KSS Vasil Biľak (Zdroj: TASR)

že pripravujú zoznamy najvernejších pracovníkov aparátu Ústredného výboru KSČS, tajomníkov okresných a krajských výborov KSČS, prostredníctvom ktorých budú riadiť v krízových dňoch komunistickú stranu. Podobné opatrenia pripravovali aj v rozhlase, televízii, tlačovej agentúre, ako aj v tlačových orgánoch. Hlavným nedostatkom pripravovaného plánu štátneho prevratu bolo, že pučisti vôbec nepočítali s jeho zlyhaním a pre prípad neúspechu nemali pripravený žiaden záložný plán. Úplne sa spoľahli na silu sovietskych tankov, ktorých prítomnosť mala zastrašiť a eliminovať akýkoľvek odpor.

Zasadnutie Predsedníctva ÚV KSČS sa začalo v plánovanom termíne – 20. augusta 1968 o 14. hodine popoludní. Program rokovania súvisel najmä s prípravou mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS, bol rozsiahly, pozostával zo 14 bodov. Na rokovaní sa zúčastnili členovia predsedníctva František Barbírek, Vasil Biľak, Oldřich Černík, Alexander Dubček, Drahomír Kolder, František Kriegel, Jan Piller, Emil

Rigo, Josef Smrkovský, Josef Špaček, Oldřich Švestka, kandidáti predsedníctva Antonín Kapek a Bohumil Šimon. (Šimon bol na dovolenke a na zasadnutie predsedníctva prišiel až po prvých informáciách o vpáde okupačných vojsk do ČSSR. Kandidát predsedníctva a tajomník ÚV KSČS, Jozef Lenárt, s ktorým sprisahanci počítali, však neočakávane „ochorel“ a nezúčastnil sa na zasadnutí predsedníctva. Vyzdravel až na druhý deň.) Na zasadnutí predsedníctva sa zúčastnili aj predseda Ústrednej kontrolnej a revíznej komisie KSČS Miloš Jakeš a členovia sekretariátu ÚV KSČS Čestmír Císař, Alois Indra, Štefan Sádovský, Zdeněk Mlynář a ďalší pracovníci aparátu.⁷ Jeden z hlavných bodov rokovania bol návrh referátu prvého tajomníka ÚV KSČS A. Dubčeka na mimoriadny XIV. zjazd KSČS, zvolaný na 9. septembra 1968.

Pripravovaný štátny prevrat bol súčasťou okupačnej akcie piatich štátov Varšavskej zmluvy. Brežnev a Indra si boli vedomí, že úspech celej akcie závisí predovšetkým od úspechu štátneho prevratu. Moskva uistila sprisahancov, že okupácia sa začne o polnoci z 20. na 21. augusta 1968. Na základe tohto uistenia sa začal realizovať scenár štátneho prevratu, na počiatku ktorého mal byť konflikt na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSČS. Na vyprovokovanie konfliktu chceli sprisahanci využiť *Správu o súčasnej politickej situácii v ČSSR a podmienkach činnosti KSČS* (tzv. Kašparova správa), ku ktorej si Alois Indra a Drahomír Kolder pripravili svoje návrhy, ktoré mali eskalovať konflikt. V talóne ešte držali list L. I. Brežneva adresovaný A. Dubčekovi. Obsah Brežnevovho listu im bol známy a s veľkou pravdepodobnosťou sa podieľali na jeho konicipovaní. Okrem iného chceli obviniť Dubčeka, že list chcel zatajiť pred členmi predsedníctva.

Hneď na začiatku rokovania Predsedníctva ÚV KSČ však nastali neča-

kané komplikácie, ktoré vyvolali medzi pučistami nepokoj a zmätok. Prvý tajomník ÚV KSČ Alexander Dubček po otvorení zasadnutia predsedníctva nečakane navrhol zmenu poradia bodov rokovacieho programu. Namiesto *Správy o súčasnej politickej situácii v ČSSR a podmienkach činnosti KSČS* (tzv. Kašparova správa), ktorá bola pôvodne zaradená ako prvý bod programu, navrhoval zaradiť ako prvý bod programu návrh referátu na mimoriadny XIV. zjazd KSČS. Dubčekov návrh zaskočil pučistov a vyvolal medzi nimi veľký odpor a nervozitu. Nástojčivo sa začali domáhať, aby predsedníctvo dodržalo svoj pôvodný program a nemenilo ho. Napriek ostrej diskusii zostal Dubček neoblomný a tvrdohlavo presadzoval návrh na zmenu poradia bodov rokovacieho programu. Väčšina členov predsedníctva nakoniec podporila Dubčeka. Zmena poradia bodov programu bola prvým zásahom do pripraveného scenára, ktorý narušil plán štátneho prevratu. Podľa Z. Mlynára Dubček predpokladal, že autori tzv. Kašparovej správy budú chcieť spojiť jej prerokovanie s Brežnevovým listom, a preto ju chcel presunúť až na záver rokovania.⁸ Sprisahanci si s hrôzou uvedomovali, že vojenská akcia je už v plnom prúde a Dubček svojím návrhom im mimoriadne skomplikoval situáciu. Dubčekov zjazdový referát bol pomerne rozsiahly, mal viac ako 80 strojopisných strán a jeho posúdenie mohlo zabrať takmer všetok rokovací čas. A to by bol definitívny koniec plánov zmocniť sa vedenia KSČS a legitimizovať okupáciu. Strach, že nesplnia svoj záväzok, ktorý dali Moskve, vyvolal medzi sprisahancami priam hysterické reakcie. Po úpornom boji sa im nakoniec podarilo presadiť, že tzv. Kašparova správa bola zaradená ako druhý bod rokovania, hneď po Dubčekovej správe a návrhu politickej rezolúcie XIV. zjazdu KSČS, ktorú predkladali Z. Mlynář, Š. Sádovský a Č. Císař.

7 Národní archiv (ďalej NA) Praha, fond (ďalej f.) KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989: predsedníctvo 1966 – 1971, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 79, archívna jednotka (ďalej a. j.) 119/5.

8 MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremli*. Praha: Mladá fronta, 1990, s. 222.

Po obsiahlom Dubčekovom výklade k návrhu správy na mimoriadny XIV. zjazd KSČS, ktorý trval niekoľko hodín, mala nasledovať diskusia. Návrh správy dostali členovia predsedníctvom vopred. Sprisahanci boli veľmi nervózni a nevedeli sa dočkať, kedy už bude ukončený prvý bod rokovania. Keď Dubček skončil svoj obsiahly výklad, Kolder ihneď navrhol, aby k správe nebola diskusia a prešlo sa k druhému bodu, k prerokovaniu tzv. Kašparovej správy. Predsedníctvo zamietlo Kolderov návrh⁹ a nasledovala diskusia. Ako to potvrdzuje jeden zo sprisahancov šéfredaktor Rudého práva Oldřich Švestka: „*Nálada bola napätá až výbušná.*“¹⁰ Do diskusie sa aktívne zapojili aj sprisahanci a naznačovali, o čom chcú diskutovať pri prerokovaní tzv. Kašparovej správy. Tón diskusie udávali Jakeš, Biľak, Indra a Kolder. Bolo zrejme, že chcú za každú cenu vyvolať konflikt. Vasil Biľak označil prvú časť Dubčekovej správy ako nemarxistickú a druhú časť zasa ako príliš zidealizovanú. Kritizoval, že KSČS od januára 1968 podlieha vonkajším tlakom. Hlasom tendenčne kritizujúcim vývoj vnútropolitickéj situácie a sponchybnujúcim prípravu mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS oponovali najmä Kriegel, Černík, Císař, Mlynář, Slavík.¹¹ Po prerokovaní návrhu referátu na mimoriadny zjazd KSČS a návrhu politickej rezolúcie sa neskoro večer dostala na program rokovania *Správa o súčasnej politickej situácii v ČSSR a podmienkach činnosti KSČS*. Diskusia k správe mala vyvolať konflikt v predsedníctve, ktorý, podľa pripraveného scenára, mal vyústiť do politického prevratu.

Okolo 20.00 hodiny sprisahanci nemali ešte žiadne správy o pohybe okupačných vojsk. Už počas rokovania o návrhu referátu na mimoriadny zjazd KSČS sa začali u nich prejavovať známky nervozity a bezradnosti. Intenzívne sa usilovali získať informácie od Šalgovičových ľudí z ŠtB.¹² Sporadicky opúšťali zasadanie predsedníctva a radili sa v zákulisí. Keď sa konečne dostala na program rokovania tzv. Kašparova správa, nervozita medzi sprisahancami začala kulminovať. Evidentne prepadali panike. Komisia, na čele s Indrom, ktorá mala dopracovať správu, nespĺnila úlohu. Jan Kašpar totiž opätovne predložil na rokovanie ten istý elaborát, ktorý na predchádzajúcom zasadnutí predsedníctvo neprerokovalo a uložilo Indrovi, aby zabezpečil jeho prepracovanie a doplnenie. Sprisahancom ani tak nešlo o prerokovanie obsahu tzv. Kašparovej správy, ako v prvom rade o prerokovanie *Návrhu stanoviska Predsedníctva ÚV KSČS k vnútropolitickéj situácii po skončení rokovaní v Čiernej nad Tisou a v Bratislave a pred mimoriadnym XIV. zjazdom KSČS*, ktorý ako prílohu k správe predložili Alois Indra a Drahomír Kolder. Obaja autori v ňom obhajovali stanovisko „päťky“ obsiahnuté vo varšavskom liste, čo bolo v rozpore so schváleným stanoviskom predsedníctva a Ústredného výboru KSČS. Podľa predkladateľov sa hlavný mocenský spor, po skončení rokovaní v Čiernej n./T. a v Bratislave, odohráva vo vnútri KSČS. „*Je to boj medzi silami, ktoré se snaží o dôslednou realizaci akčního programu a extrémisty stojícími na liberalistických pozicích.*“¹³ Východisko z krízovej situácie,

Tajomník ÚV KSČS Alois Indra
(Zdroj: www.wikipedia.com)

do akej sa údajne dostala KSČS, videli v prekonaní vnútorných rozporov v komunistickéj strane. Indra s Kolderom, podobne ako Brežnev v liste adresovanom Dubčekovi, obvinili vedenie KSČS z neschopnosti čeliť nástupu kontrarevolúcie.

Zaujímavé bolo, že do diskusie k tzv. Kašparovej správe sa ako prví nezapojili sprisahanci, ale predovšetkým ich oponenti Černík, Kriegel, Smrkovský, Mlynář, Slavík, ktorí sa ujali iniciatívy. Oponovali im najmä Indra, Kolder a Biľak. Černík obvinil Indru a Koldera, že svojím návrhom sa usilujú o zmenu politického kurzu KSČS pred mimoriadnym zjazdom KSČS. Ich postup označil za zradu. Rovnako kriticky sa na ich adresu vyjadril aj František Kriegel. Predsedníctvo väčšinou hlasou odmietlo *Návrhu stanoviska Predsedníctva ÚV KSČS k vnútropolitickéj situácii po skončení rokovaní v Čiernej nad Tisou a v Bratislave a pred mimoriadnym XIV. zjazdom*

9 Svedectvo osudnej noci. *Nové slovo*, roč. 10, 27. 8. 1968. Mimoriadne vydanie. Ide o prepis z magnetofónového záznamu, ktorý 22. 8. 1968 vysielal Československý rozhlas. Autorom svedectva bol vedúci tlačového oddelenia ÚV KSČS Dušan Havlíček, ktorý sa 20. – 21. 8. 1968 zúčastnil na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSČS.

10 ŠVESTKA, Oldřich. Ako to bolo v noci z 20. na 21. augusta 1968. In: HANISKO, Eugen, ed. *Svedectvo dokumentov a faktov*. Bratislava: Pravda, 1975, s. 213.

11 NA Praha, f. KSČ – Ústredný výbor 1945 – 1989: predsedníctvo 1966 – 1971, šk. č. 79, a. j. 119.

12 V tomto čase telefonoval Biľak na ÚV KSS do Bratislavy M. Hruškovičovi, aby zrušil pohotovosť a ukončil zasadanie Predsedníctva ÚV KSS. Podobný odkaz poslal z Prahy Hruškovičovi aj F. Barbírek. Pohotovosť bola zrušená aj v ústredných médiách v Prahe a Bratislave.

13 NA Praha, f. KSČ – Ústredný výbor 1945 – 1989: predsedníctvo 1966 – 1971, šk. č. 79, a. j. 119/2a.

KSČS, ako aj návrh Koldera vystúpil s týmto návrhom na verejnosti. Prijalo Dubčekov návrh uznesenia s tým, že Indrov a Kolderov návrh stanoviska je v rozpore s uznesením Predsedníctva ÚV KSČS.¹⁴

Pôvodný plán sprisahancov vyvolať konflikt v predsedníctva a zmocniť sa jeho vedenia sa ukazoval ako nereálny. Čím ďalej tým viac sa sprisahanci dostávali do defenzívy. Priam šok zažili, keď počas diskusie k tzv. Kašparovej správe Dubček informoval členov predsedníctva, že pred dvoma hodinami sa konal vo Varšave aktív stranických funkcionárov, na ktorom boli účastníci informovaní, že vojská štátov Varšavskej zmluvy začnú obsadzovať ČSSR 21. augusta 1968 o 6.00 hodine ráno. Sprisahanci prepadli úplnej panike. Nechápali, čo sa deje.¹⁵ Po ukončení diskusie predsedníctvo v prijatom uznesení vzalo na vedomie *Správu o súčasnej politickej situácii v ČSSR a podmienkach činnosti KSČS* (tzv. Kašparova správa).¹⁶ Vyčerpaný a unavený Dubček navrhol pred 23.00 hodinou prerušiť zasadanie predsedníctva a nasledujúci deň pokračovať v rokovaní.

Sprisahanci si začali s hrôzou uviedomovať, že nesplnili svoj hlavný cieľ tak, ako to sľúbili Brežnevovi – ovládnuť Predsedníctvo ÚV KSČS a legitimizovať okupačnú akciu. Nervozita a psychické napätie medzi nimi kulminovalo. Uvedomovali si, že ak by sa rozišli domov bez toho, aby splnili túto úlohu, tak celá oku-

pačná akcia zlyhá. Znamenalo by to pre nich úplnú stratu dôvery Moskvy, a to so všetkými dôsledkami, ktoré z toho vyplývali. Puď sebazáchovy im diktoval, že sa musia zmobilizovať a za každú cenu zabrániť ukončeniu zasadania predsedníctva. Začali sa vzájomne prekrikovať a naliehali na Dubčeka, aby zmenil svoje rozhodnutie a aby predsedníctvo pokračovalo v rokovaní. Dubček nakoniec ustúpil a zasadanie predsedníctva pokračovalo. Sprisahanci navrhli, aby na program rokovania bol zaradený materiál *Zásady postavenia a činnosti kontrolných a revízných komisií KSČS*, ktorý predkladal Miloš Jakeš. Zo strany sprisahancov to bola hra o čas, ktorú v danej chvíli dokázali dešifrovať len zasvätení. Keď zlyhal plán na ovládnutie predsedníctva, všetku svoju nádej vložili do skorého príchodu okupačných vojsk, aby pod ich ochranou si mohli zopakovať reparát z vydareného štátneho prevratu.

Okupačná akcia, pod kódovým názvom *Dunaj*, sa začala 20. augusta 1968. V noci okolo 23. hodiny začali Československo obsadzovať vojská piatich štátov Varšavskej zmluvy.¹⁷ Traduje sa, že prvé jednotky Sovietskej armády násilne vnikli z územia NDR na československé územie 20. augusta 1968 o 21.40 hod. v obci Vejprty, okres Chomutov. Orgány Ministerstva vnútra, podieľajúce sa na okupácii, zadržovali prvé informácie o pohybe okupačných vojsk pozdĺž česko-slovenských hraníc a o ich vstupe na územie ČSSR,

aby sa informácie predčasne nedostali do nepovolaných rúk. Mohli vyvolať paniku a skomplikovať okupačnú akciu. Doposiaľ nie je dostatočne objasnené, prečo Moskva vyslala v auguste 1968 do Československa polmiliónovú armádu, aká na našom území nebola ani v roku 1945. Zaskočilo to aj samotných sprisahancov, ktorí boli rovnako ako občania prekvapení nevídaným množstvom vojakov a vojenskej techniky, ktorá v prvých dňoch okupácie zablokovala cestnú sieť, ako aj väčšie mestá.

Počas rokovania predsedníctva o *Zásadách postavenia a činnosti kontrolných a revízných komisií KSČS* bol zo zasadania odvolaný predseda vlády O. Černík. Minister obrany gen. Martin Dzúr ho telefonicky informoval, že na územie ČSSR vstúpili vojská piatich štátov Varšavskej zmluvy. Túto informáciu si Černík začal overovať aj z ďalších zdrojov. O 23.40 hod. sa vrátil na zasadnutie predsedníctva. Dubček prerušil rokovanie a Černík vzrušeným hlasom oznámil: „*Vojská piatich štátov prekročili hranice našej republiky a obsadzujú nás!*“¹⁸ Väčšina členov predsedníctva bola správou šokovaná. Prvý tajomník ÚV KSČS Alexander Dubček bol úplne paralyzovaný a neschopný ďalej viesť predsedníctvo. V prvej reakcii na okupáciu rezignovane vyhlásil, že sa vzdáva funkcie prvého tajomníka ÚV KSČS. Na vzniknutú situáciu reagoval slovami: „*Ja, ktorý som zasvätil celý život spolupráci so Sovietskym zväzom,*

14 NA Praha, f. KSČ – Ústredný výbor 1945 – 1989: predsedníctvo 1966 – 1971, šk. č. 79, a. j. 119/2a.

15 V historiografii sa uvádzajú rôzne termíny začatia vojenskej operácie. Podľa Biľakovej interpretácie Dubček vraj vedel, že sa pripravuje okupácia Česko-Slovenska, „*ale ani to ho nepoučilo a neprišlo k nijakému pozitívnemu kroku*“. BIĽAK, V. *Až po mé smrti*, s. 209. Rovnako aj bývalý námestník ministra vnútra, plk. Jaroslav Klíma, ktorý sa aktívne podieľal na prípravách štátneho prevratu, tvrdí, že termín okupačnej akcie bol vraj vyzradený, a preto sa Moskva rozhodla posunúť termín z pôvodných 00.00 hod. na 23.00 hod. (21. 8. 1968). online [cit. 2018-07-11] Dostupné na: <http://www.blisty.cz/art/42256.html>. Z. Mlynář tieto tvrdenia spochybňuje. Vladimír Vendraško, na základe rozhovorov s gen. A. M. Majorom, tvrdí, že 18. 8. 1968 minister obrany A. A. Grečko určil termín vstupu okupačných vojsk do ČSSR na 20. 8. 1968 o 23.00 hod. VEDRAŠKO, Vladimír. *Invaze. Československo 1968. Svědectví velitele*. Praha: Mladá fronta, 2014, s. 220.

16 NA Praha, f. KSČ – Ústredný výbor 1945 – 1989: predsedníctvo 1966 – 1971, šk. č. 79, a. j. 119/2a.

17 Podľa názoru amerických spravodajských kruhov sa 21. 8. 1968 podieľalo na okupácii ČSSR 17 divízií s celkovým počtom 250 000 vojakov. Podľa československých orgánov vtrhlo v prvej etape okupácie do ČSSR až 600 000 vojakov. Minister obrany gen. W. Jaruzelski uvádza 450 000 spojeneckých vojakov. ЧЕРЁМУШКИН, Пётр. *Ярузельский: испытание Россией*. Москва: АИР, 2016, s. 99.

18 Svědectvo osudnej noci.

to urobili mne, to je pre mňa životná tragédia,¹⁹ a rozplakal sa. Trvalo hodnú chvíľu, kým sa upokojil a spamätal. Na výzvy sprisahancov, ktorí sa cítili byť na koni, oboznámil Dubček členov predsedníctva s obsahom Brežnevovho listu, v ktorom mu vyčítal nespĺnenie záväzkov z rokovanií v Čiernej n./T. a Bratislave a upozorňoval ho na údadnú hrozbu kontrarevolúcie.

Sprisahanci nedokázali využiť ani túto chaotickú situáciu a znovu preukázali svoju neschopnosť. Nedokázali sa zorganizovať a úplne prepadli panike. Zo zbabelosti odmietli prevziať osobnú zodpovednosť za okupáciu a na predsedníctve sa od nej otvorene dištancovali. Ustrašene sa zhlucovali v skupinkách po kanceláriách a vášnivo diskutovali, čo ďalej. Ako na spásu čakali, kedy do budovy ÚV KSČS vtrhne prvý sovietsky vojak, zatkne vopred určených kontrarevolucionárov a oni sa potom ujmú vlády. Aj napriek naliehavým výzvam nikto z nich sa nechcel priznať, že je zapojený do okupačnej akcie. V tejto chaotickej situácii sa členovia predsedníctva F. Barbírek a J. Piller, s ktorými sprisahanci pôvodne ráтали, začali prikláňať k Dubčekovi, ktorý keď sa spamätal, odmietol akceptovať okupačnú akciu. Ak sprisahanci kalkulovali s tým, že sa Dubček psychicky zrúti a budú môcť ním manipulovať, tak sa opäť sklamali. Naviac stratili v predsedníctve tesnú väčšinu a ich plány, že sa zmocnia vedenia KSČS, sa zrútili.

Po polnoci 21. augusta 1968 pokračovalo rokovanie Predsedníctva ÚV KSČS. Do programu rokovania bol zaradený nový, 15. bod: Obsadenie ČSSR vojskami ZSSR, NDR, PLR, MLR a BLR, ku ktorému prijalo predsedníctvo nasledovné uznesenie:²⁰

1. berie na vedomie, že vstup vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy sa udial bez vedomia všetkých ústav-

Prvý tajomník ÚV KSČS Alexander Dubček
(Zdroj: TASR)

- ných činiteľov ČSSR. (Medzitým prišiel na rokovanie predsedníctva aj prezident ČSSR L. Svoboda);
2. tento akt považuje za odporujúci nielen všetkým zásadám vzťahov medzi socialistickými štátmi, ale aj za popretie základných noriem medzinárodného práva;
 3. konštatuje, že na list Ústredného výboru KSSZ zo dňa 19. augusta 1968 predsedníctvo nemohlo odpovedať, pretože v priebehu rokovania prekročili vojská hranice ČSSR;
 4. schvaľuje ďalekopis Predsedníctva ÚV KSČS adresovaný krajským výborom KSČS;
 5. súhlasí (väčšinou hlasov) s návrhom správy pre Československú tlačovú kanceláriu.

Po zmene poradia jednotlivých bodov rokovacieho programu bolo prijaté uznesenie druhou veľkou porážkou sprisahancov, ktoré im definitívne skrížilo plány na štátny prevrat tak, ako boli dohodnutí s Moskvou. *Vyhlásenie Predsedníctva ÚV KSČS o okupácii*

ČSSR bolo prijaté po dlhšej polemickú diskusii 21. augusta 1968 okolo 1.45 hodiny ráno. Z prítomných jedenástich členov ho podporili siedmi (F. Barbírek, O. Černík, A. Dubček, F. Kriegel, J. Piller, J. Smrkovský a J. Špaček) a proti boli len štyria členovia (V. Bilak, D. Kolder, E. Rigo a O. Švestka). Prijatím vyhlásenia bol síce definitívne zmarený pokus o štátny prevrat, ale pre nerozhodnosť a bezradnosť Dubčeka predsedníctvo, okrem prijatého Vyhlásenia, nepodniklo žiadne kroky na mobilizáciu KSČS a verejnosti proti okupácii. Ako uvádza Č. Císař „neměli jsme promyšlenou alternativu postupu, jestliže k vojenské intervenci dojde, ani jaké možné scénáře a formy přinese. Okupace probíhala v režii těch, kdo ji spustili.“²¹

Paradoxne, podobná situácia bola aj v Brežnevovom politbyre. Člen Politbyra ÚV KSSZ a prvý tajomník ÚV Komunistickej strany Ukrajiny Piotr Jefimovič Šeľest si dva dni pred okupáciou poznamenal do svojho denníka, že okupačné vojsko síce obsadí ČSSR, ale vyčítal Brežnevovi, že vedenie KSSZ nemalo pripravený plán politického riešenia československej otázky. Predstava, že vedenie KSČS na čele s Dubčekom jednoducho kapituluje pred masívnou vojenskou silou, bola podľa Šeľesta naivná. Ani v predvečer okupácie v Politbyre ÚV KSSZ „nikto si nevedel predstaviť, ako to vypáli.“ Aj keď sa Moskve podarí presvedčiť prezidenta Svobodu a ministra obrany gen. Dzúra, aby československá armáda zostala v kasárňach a nezasahovala proti okupačným vojskám, hlavná otázka zostala nevyriešená. „*Politická otázka, o koho sa máme opierať v Československu, zostala otvorená a to môže následne spôsobiť veľké komplikácie a ťažkosti dokonca aj našej armáde.*“²²

Dňa 21. augusta 1968 o 2.15 hodine ráno Dubček ukončil zasadnutie

19 Svedectvo osudnej noci.

20 NA Praha, f. KSČ – Ústredný výbor 1945 – 1989: predsedníctvo 1966 – 1971, šk. č. 79, a. j. 119/5.

21 CÍSAŘ, Čestmír. *Moji českoslovenští prezidenti*. Praha: Afterword, 2013, s. 120.

22 ШЕЛЕСТ, Петр Ефимович. *Да не судимы будете. Дневниковые записи, воспоминания члена Политбюро ЦК КПСС*. Москва: Квинтэссенция, 1995, s. 392 – 394.

predsedníctva.²³ Účastníci zasadnutia sa nad ráno postupne rozchádzali z budovy ÚV KSČS. Časť členov predsedníctva zostala s Dubčekom v budove ÚV KSČS. Černík pragmaticky zvolával zasadnutie vlády. Dubček odovzdane očakával vo svojej pracovni niekoho z Moskvy, s kým bude môcť rokovať o riešení krízovej situácie. Najväčším paradoxom 21. augusta 1968 bolo, že všetci – prvý tajomník ÚV KSČS A. Dubček, ako aj sprisahanci – vyčkávali v budove ÚV KSČS na príchod okupačných vojsk. Každý z nich sa nádejalo, že v spolupráci s okupantmi začnú riešiť vzniknutú situáciu. Dubček sa nazdával, že Moskva vyšle k nemu človeka, s ktorým bude rokovať o vyriešení krízy. Po zlyhaní pokusu o štátny prevrat sprisahanci všetky svoje nádeje vložili do okupačných vojsk, s pomocou ktorých chceli inštalovať nové orgány moci. Podľa svedectva Smrkovského prvé okupačné jednotky dorazili k budove ÚV KSČS na vltavskom nábreží až okolo 5.00 hodine ráno.²⁴ Sovietski výsadkári mali so sebou menné zoznamy kontrarevolucionárov a sprevádzal ich Molnárov oddiel. Zaistenie Dubčeka a ďalších členov predsedníctva riadil spolu s príslušníkmi KGB zástupca náčelníka KS SNB v Prahe pplk. Bohumír Molnár. Popoludní okolo 14.00 hod. ich v uzavretých transportéroch odviezli na letisko.

Za pozornosť stojí, že aj napriek zaisteniu piatich členov Predsedníctva ÚV KSČ (Černík, Dubček, Kriegel, Smrkovský a Špaček) bol tento jedennástčlenný najvyšší orgán KSČS naďa-

lej funkčný. Moskva pravdepodobne nechcela znefunkčnúť predsedníctvo a počítala s tým, že sprisahanci sa ujmú jeho vedenia. Šiesti členovia predsedníctva (Barbírek, Bilak, Kolder, Piller, Rigo a Švestka) zasadali dopoludnia 22. augusta 1968. Bolo to prvé zasadanie predsedníctva po internácii časti jeho členov. Rokovanie viedol Drahomír Kolder. Okrem členov sekretariátu, tajomníkov ÚV KSČS, členov Ústrednej kontrolnej a revíznej komisie KSČS sa na zasadnutí zúčastnili aj O. Pavlovský a V. Šalgovič.²⁵ Nikto z členov predsedníctva nechcel prevziať funkciu prvého tajomníka ÚV KSČS. Predsedníctvo nakoniec poverilo Jana Pillera dočasným riadením predsedníctva a sekretariátu ÚV KSČS. Členovia predsedníctva sa rozhodli, že sa okamžite presunú na veľvyslanectvo ZSSR a požiadajú veľvyslanca Červonenka, aby „*sovětská politická místa zabezpečila urychlené uvolení internovaných soudruhů členů předsednictva v čele se s. A. Dubčekom, aby se mohli zúčastnit jednání předsednictva ÚV KSČ*“.²⁶ Takisto sa uzniesli, že všetci prítomní členovia predsedníctva sa zúčastnia na porade delegátov KSČS zvolených na XIV. mimoriadny zjazd KSČS. Dubček vyslovil súhlas s návrhom Mestského výboru KSČS v Prahe so zvolaním porady (nie zjazdu) delegátov XIV. zjazdu KSČS. Uznesenie predsedníctva bolo prejavom značnej bezradnosti a kapitulácie. Mimoriadny XIV. zjazd KSČS ukončil mandát starého predsedníctva a zvolil nové orgány. Staré Predsedníctvo ÚV KSČS, pod vedením Pillera, sa fakticky rozpadlo. Najbližšie zasadnutie (starého) Predsedníctva ÚV KSČS sa konalo

27. augusta 1968 už pod vedením Dubčeka.²⁷

Predovšetkým to bol mohutný odpor Slovákov a Čechov k okupácii, ktorý znemožnil Moskve uskutočniť štátny prevrat, nastoliť robotnícko-roľnícku vládu a nové vedenie KSČS. V prvých dňoch okupácie zohralo významnú úlohu vyhlásenie Predsedníctva ÚV KSČS *Všetkému lidu Československej socialistickej republiky!*, ktoré označilo vstup vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy na územie ČSSR ako nelegitímny a zároveň deklarovalo podporu predstaviteľom socialistického štátu, KSČS a Národného frontu, ktorí ako jediní legitímni zástupcovia naďalej zostávajú vo svojich funkciách.²⁸ Vyhlásenie Predsedníctva ÚV KSČS v rozhodujúcej miere ovplyvnilo aj prvé stanoviská a komentáre zahraničných médií k vnútropolitickému situácii v Československu a v tlačilo svoju pečať formujúcemu sa občianskemu hnutiu odporu proti okupácii.

Rozsiahla propaganda Moskvy a jej spojencov, obhajujúca okupáciu, rýchlo stratila pôdu pod nohami a stala sa kontraproduktívnou. *Prehlásenie k občanom ČSSR*, podpísané vládami piatich štátov Varšavskej zmluvy, v ktorom oznamovali medzinárodnej verejnosti, že vyhovelí žiadosti vedúcich stranických a štátnych predstaviteľov ČSSR o internacionálnu pomoc a ich vojská prišli do Česko-Slovenska na naliehavú výzvu pomôcť „*triednym bratom*“ v boji s kontrarevolúciou, sa po zlyhaní pokusu o štátny prevrat a uverejnení vyhlásenia Predsedníctva ÚV KSČS minulo svojho účinku. Takisto sa minulo účinku aj

23 NA Praha, f. KSČ – Ústredný výbor 1945 – 1989: predsedníctvo 1966 – 1971, šk. č. 79, a. j. 119/1b.

24 „Nach dem Diktat lud Ulbricht zum Cognac.“ Josef Smrkovský über Sowjet-Intervention in Prag und Verhandlungen in Moskau 1968. *Spiegel*, Nr. 9/1975.

25 NA Praha, f. KSČ – Ústredný výbor 1945 – 1989: predsedníctvo 1966 – 1971, šk. č. 80, a. j. 120/0.

26 NA Praha, f. KSČ – Ústredný výbor 1945 – 1989: predsedníctvo 1966–1971, šk. č. 80, a. j. 120/0.

27 Na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSČS boli prítomní Dubček, Černík, Bilak, Kriegel, Kolder, Rigo, Švestka, Špaček, Smrkovský, Piller, Lenárt, Šimon, Mlynář, Voleník, Erban, Jakeš. Legitimita záverov mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS o voľbe nových ústredných orgánov bola týmto definitívne anulovaná.

28 *Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*. Praha: Svoboda 1969, s. 297. Pozri tiež *Dokumenty o okupácii ČSSR*. Bratislava: Pravda, 1968.

21. august 1968 v uliciach Bratislavy (Zdroj: A ÚPN)

Vyhlasenie TASS-u 21. augusta 1968.²⁹ *Prehlásenie k občanom ČSSR a Vyhlasenie TASS-u* boli vo všeobecnosti vnímané ako nepodarený pokus legalizovať okupáciu Československa.

Rovnako ako v Prahe aj v Bratislave prijímala skupina sprisahancov v Ústrednom výbore KSS opatrenia s cieľom podporiť a legalizovať okupačnú akciu. Dopoludnia 20. augusta 1968 pred zasadnutím Predsedníctva ÚV KSČS vycestoval leteckým špeciálom do Prahy člen predsedníctva a tajomník ÚV KSS Miloslav Hruškovič pre posledné inštrukcie k Biľakovi. A po konzultáciách sa hneď vrátil do Bratislavy.³⁰ Okrem Miloslava Hruškoviča tvorili Biľakovu vernú skupinu: Viliam Šalgovič (v tom čase bol v Prahe), Ján Janík, Ľudovít Pezlár, Miloslav Boďa, Ladislav Martinák a jeho pomocník na sekretariáte Zdenko Chebeň.³¹ Z praž-

sých Slovákov sa Biľak spoliehal najmä na Jozefa Lenárta. Úplne však nevyklučoval ani podporu svojho dlhoročného priateľa Alexandra Dubčeka, ktorého sa do poslednej chvíle usiloval prehovoriť a získať na svoju stranu. Väčšina členov Predsedníctva ÚV KSS netušila, akú nebezpečnú hru rozohrali v Prahe a v Bratislave sprisahanci na čele s Aloisom Indrom, Drahomírom Kolderom, Vasilom Biľakom a Miloslavom Hruškovičom.

Po návrate z Prahy koordinoval Hruškovič svoju činnosť aj s niektorými príslušníkmi ŠtB. Po dohode s plk. Šalgovičom nariadil prvému zástupcovi náčelníka Krajskej správy ZNB v Bratislave, pplk. Michalovi Dudášovi, aby sa krátko po polnoci dostavil s 3-4 príslušníkmi Štátnej bezpečnosti do budovy ÚV KSS, aby v prípade potreby mohol vykonať „potrebne opatrenia“.³²

Hruškovič nenechával nič na náhodu a pripravoval sa aj na prípad zaistenia „kontrarevolucionárov“ v Ústrednom výbore KSS. Podobne ako v Prahe, aj v Bratislave mal službu spoľahlivý aparát pracovníkov ÚV KSS. V stave pohotovosti boli aj ústredné stranické tlačové orgány, rozhlas, televízia, ako aj vybraní funkcionári bezpečnostných zložiek a armády, ktorí boli zainteresovaní na okupačnej akcii.

V réžii Vasila Biľaka zvolával Hruškovič na popoludnie 20. augusta 1968 mimoriadnu schôdzu Predsedníctva ÚV KSS. Dôvodom bolo dôležité vyhlásenie k vnútro politickej situácii, ktoré malo byť prijaté na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSČS. Členovia Predsedníctva ÚV KSS s napätím očakávali na výsledky rokovania v Prahe. Počas rokovania Predsedníctva ÚV KSČS o 20.00 hodine večer Biľak telefonicky oznámil Hruškovičovi, že na predsedníctve „prejednávajú veci a netreba mať pohotovosť. Hovoril, aby sme sa neznepokojovali“.³³ S touto informáciou oboznámil Hruškovič členov predsedníctva. Bolo to v čase, keď po prerokovaní referátu na mimoriadny XIV. zjazd KSČS Dubček navrhol prerušiť rokovanie a v rokovaní predsedníctva sa malo pokračovať na druhý deň. Keďže sprisahanci nedostali do 20.00 hod. žiadne informácie o pohybe okupačných vojsk, domnievali sa, že došlo k odloženiu termínu okupácie. Telefonický odkaz Vasila Biľaka, ktorý členom predsedníctva tlmočil Hruškovič, potvrdil aj tajomník ÚV KSS Michal Pecho. Informoval členov predsedníctva, že František Barbírek telefonoval do svojho bratislavského

29 Заявление ТАСС. *Pravda* (Moskva), 21. 8. 1968, č. 234.

30 ŠTEFANSKÝ, Michal. Invázia, okupácia a jej dôsledky. Slovensko od 21. augusta 1968 do konca roku 1970. In: *Slovenská spoločnosť v krízových rokoch. Zborník štúdií*. Bratislava: Politologický kabinet SAV a Komisia vlády SR pre analýzu historických udalostí rokov 1967 – 1970, 1992, 1992, Zv. III, s. 106.

31 BIĽAK, V. *Až po mé smrti*, s. 204.

32 BENČÍK, Antonín. *Operace Dunaj, aneb internacionální vražda Pražského jara*. Praha: Nakladatelství Jiří Vacek, 2013, s. 148.

33 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. ÚV KSS. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211. Pravdepodobne to bola reakcia Biľaka na rozhodnutie Dubčeka, ktorý po prerokovaní správy na mimoriadny XIV. zjazd KSČS, navrhol ukončiť zasadanie predsedníctva s tým, že v rokovaní sa bude pokračovať na druhý deň 21. 8. 1968.

bytu a prostredníctvom svojej dcéry im odkázal, že „*idú zasadať* [Predsedníctvo ÚV KSČS] a že *všetko je v poriadku, aby sa nebáli*“. Po Biľakovom a Barbírkovom odkaze Hruškovič po 20.00 hod. odvolal „pohotovosť“ a ukončil mimoriadne zasadnutie Predsedníctva ÚV KSS. Väčšina členov predsedníctva opustila budovu Ústredného výboru KSS.

Pred polnocou 20. augusta 1968 telefonoval domov Hruškovičovi veliteľ Východného vojenského okruhu gen. plk. Samuel Kodaj a oznámil mu, že z Generálneho štábu ČSLA ho vyzvali, „*aby čakal, že dostane príkazy*“. Následne navštívil Hruškoviča pplk. Michal Dudáš a oznámil mu, že sovietske vojenské jednotky prekročili v Komárne štátne hranice. Podľa Hruškovičovej interpretácie po návšteve pplk. Dudáša: „*Volala Praha, že vzhľadom na vývoj situácie prezident a Predsedníctvo ÚV KSČ žiadali o povolanie sovietskych vojsk.*“³⁴ Informáciu si vraj v Prahe overoval. Telefonoval na Ústredný výbor KSČS, kde mu službukonajúci pracovník potvrdil, že vojská piatich štátov Varšavskej zmluvy prišli do Československa „*na pozvanie prezidenta republiky a Predsedníctva* [Ústredného výboru KSČS]. [...] *To som považoval za vybavené. Volal som členov Predsedníctva* [ÚV KSS] *a túto informáciu som im dal*“. Medzitým Hruškovičovi opäť telefonoval gen. plk. Kodaj, že dostal rozkaz od náčelníka Generálneho štábu ČSLA gen. plk. Karla Rusova, že vojská Varšavskej zmluvy prekročili hranice ČSSR a je potrebné im „*vychádzať v ústrety, vyvarovať sa zrážok, veci treba riešiť v klude*“.³⁵

Na základe týchto informácií začal Hruškovič po polnoci 21. augusta 1968 opäť zvolávať rozšírené mimoriadne zasadnutie Predsedníctva ÚV KSS, na ktoré pozýval aj členov Predsedníctva

Člen Predsedníctva ÚV KSS Štefan Sádovský (vľavo) odovzdáva Viliamovi Šalgovičovi Rad práce, december 1969 (Zdroj: TASR)

Slovenskej národnej rady. Podpredseda vlády Peter Colotka s poverenickou SNR pre obchod Petronelou Višňovcovou sa dostavili na Ústredný výbor KSS okolo druhej – tretej hodiny ráno. Všetci sa zhromažďovali v zasadacej miestnosti Predsedníctva Ústredného výboru KSS. Ráno sa na Ústredný výbor KSS dostavil aj podpredseda vlády Gustáv Husák³⁶, ktorý v noci pricestoval autom zo Žiaru nad Hronom do Bratislavy. Obaja podpredsedovia vlády, Gustáv Husák a Peter Colotka,

sa následne pravidelne zúčastňovali na zasadnutiach Predsedníctva Ústredného výboru KSS. Tvrdenie Jana Pauera, že Gustáv Husák „*se ze strachu před zatčením sovětským vojskem vyhýbal svému bytu v Bratislavě*“ nie je pravdivé. Rovnako tendenčné je i tvrdenie Michala Macháčka, že až do svojho odletu do Moskvy prespával na jednej bratislavskej fare.³⁷ Gustáv Husák sa voľne pohyboval v Bratislave a pravidelne sa zúčastňoval na zasadnutiach Predsedníctva ÚV KSS.

34 SNA Bratislava, f. ÚV KSS. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

35 SNA Bratislava, f. ÚV KSS. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

36 COLOTKA, Peter. *Vo víre času*. Dolný Kubín: D+Gallery, 2015, s. 137.

37 PAUER, Jan. *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí—Plánování—Provedení*. Praha: Argo, 2004, s. 221 – 222; MACHÁČEK, Michal. *Gustáv Husák*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 414.

Scenár zasadnutia mimoriadneho predsedníctva Hruškovič vopred dohodol s Vasilom Biľakom, s ktorým bol v neustálom telefonickom spojení, pričom telefonické spojenie medzi Bratislavou a Prahou bolo v dôsledku okupačnej akcie prerušené. Hruškovič sa ujal vedenia schôdže a prvé, čo navrhol, bolo prijatie účinných opatrení (najmä v médiách), aby sa zabránilo „provokáciám“. Vyzval prítomných, aby sa vyjadrili, kto z nich podporí „toto krajné opatrenie.“ V predsedníctve vznikla dosť neprehľadná a chaotická situácia. Na základe Hruškovičových informácií bola väčšina presvedčená, že okupačné vojská prišli do ČSSR na základe pozvania prezidenta a Predsedníctva ÚV KSČS a nakoniec podporila, s rôznymi výhradami a pripomienkami, Hruškovičov návrh. Proti vstupu vojsk Varšavskej zmluvy na územie ČSSR sa rázne postavili len reformní komunisti Anton Ťažký a Samuel Falťan, ktorých podporili aj Viktor Pavlenda a Jozef Zrak. Navrhovali, aby sa členovia predsedníctva najprv oboznámili s písomným stanoviskom Predsedníctva ÚV KSČS podporujúcim okupáciu, o ktorom ich Hruškovič len verbálne informoval, a až potom aby zaujali stanovisko.

Napätú atmosféru v predsedníctve mimoriadne vyhroutil ďalekopis Predsedníctva ÚV KSČS, rozposielaný na krajské výbory KSČS a KSS, ako aj na ÚV KSS, ktorým predsedníctvo oznamovalo, že prezident, vláda a ani Predsedníctvo ÚV KSČS nepozvali vojská Varšavskej zmluvy. Na Ústredný výbor KSS prišiel ďalekopis 21. augusta 1968 ráno o 2.30. Podľa vyjadrení zmäteného a zaskočeného Hruškoviča vraj naposledy telefonicky hovoril s Biľakom až po doručení ďalekopisu, teda až po 2.30 hodine ráno. Čo samozrejme nebola pravda. Biľak mu vraj oznámil, že Predsedníctvo ÚV KSČS pokračuje

v rokovaní a zasadajú už v inej miestnosti. Dal mu na seba aj nový telefonický kontakt. Po schválení vyhlásenia Predsedníctva ÚV KSČS Dubček 21. augusta 1968 o 2.15 hodine ráno ukončil zasadnutie predsedníctva. Následne sa väčšina sprisahancov zhromaždila v budove ÚV KSČS v pracovni Aloisa Indru. Nešlo o zasadanie Predsedníctva ÚV KSČS, ale o rokovanie skupiny sprisahancov, ktorí sa radili, ako postupovať ďalej, keďže plán pripravovaného štátneho prevratu zlyhal. Uvedomovali si, že ohrozili nielen výsledok okupačnej akcie, ale sklamali aj dôveru, ktorú do nich vkladala Moskva³⁸ a od ktorej závisela ich politická budúcnosť.

Po vyjasnení situácie okolo vstupu vojsk štátov Varšavskej zmluvy do Československa a najmä po oboznámení sa s *Vyhlásením Predsedníctva ÚV KSČS k okupácii ČSSR* vystúpila do popredia otázka zaujatia oficiálneho stanoviska Predsedníctva ÚV KSS k vnútropolitckej situácii v Československu. Anton Ťažký navrhol, aby sa predsedníctvo otvorene dištancovalo od okupácie a informovalo občanov, že nepožiadalo predstaviteľov piatich štátov Varšavskej zmluvy, aby ich vojská vstúpili na územie Slovenska. Hruškovič okamžite odmietol Ťažkého návrh s tým, že je potrebné najprv si overiť pravosť ďalekopisu, ktorý dostali z ÚV KSČS a nevydávať hneď stanovisko. Chcel získať čas a navrhol, aby predsedníctvo o tomto jeho návrhu hlasovalo. Podporil ho člen predsedníctva a tajomník ÚV KSS Ján Janík, ktorý navrhoval, aby predsedníctvo zaujalo stanovisko až po úplnom vyjasnení situácie okolo vstupu vojsk. Oponoval im najmä Anton Ťažký, ktorý ostro kritizoval Hruškoviča za dezinformáciu, že vojská Varšavskej zmluvy vstúpili na územie ČSSR na pozvanie prezidenta

a Predsedníctva ÚV KSČS. Pochybovačne sa pýtal Hruškoviča, ako je vôbec možné, že nepozná ani len meno človeka z ÚV KSČS, ktorý mu poskytol takúto dezinformáciu. Vyhlásil, že „vzhľadom na situáciu, ktorá sa vyvinula vidí, že s. Hruškovič koná nezodpovedne a nemôže pod jeho vedením robiť“.³⁹ Ťažký prízvukoval, že za takýchto podmienok nemôže pracovať pod Hruškovičovým vedením. Ako doslova povedal: „Od včera [20. augusta 1968] robíme určitú štafáž. Ak súdruhovia Hruškovič, Pecho a Janík nepovedia o čo ide, tak, aby bolo dané vedenie [Predsedníctva ÚV KSS] do iných rúk. To je hra nečistá.“⁴⁰ Bola to priama výzva Hruškovičovi, aby rezignoval a odstúpil z funkcie.

Po medializovaní *Vyhlásenia Predsedníctva ÚV KSČS k okupácii ČSSR*, ako aj ranného prejavu prezidenta ČSSR 21. augusta 1968, začali konzervatívci (M. Hruškovič, J. Janík, M. Pecho, H. Ďurkovič) a dogmatici (J. Lörincz, V. Daubner, O. Klokoč) strácať vplyv vo vedení KSS a iniciatívy sa chopili reformní komunisti, reprezentovaní Gustávom Husákom (V. Pavlenda, J. Zrak, S. Falťan, A. Ťažký). Ich najsilnejšou oporou bol hromadný odpor občanov proti okupácii. Nevýhodou reformných komunistov bolo, že v predsedníctve tvorili menšinu. Za tejto situácie konzervatívci nemali odvalu podnikat akcie na podporu okupačných síl a dostávali sa do izolácie. Ich činnosť paralyzovali aj masovokomunikačné prostriedky. Od prvých dní okupácie zohrávali významnú úlohu ilegálne vysielače a ilegálna tlač, ktoré sa postavili na stranu internovaných ústavných činiteľov. Vzájomná nedôvera medzi reformnými komunistami a konzervatívami v Predsedníctve ÚV KSS sa neustále stupňovala a reálne hrozilo, že predsedníctvo sa rozpadne a bude nefunkčné.

38 Podľa Lubomíra Štrougala i keď Brežnev podporoval tzv. zdravé sily vo vedení KSČS zlyhanie 20. – 21. 8. 1968 im nikdy nedokázal odpustiť. BORÁN, Antonín a kol. *Štrougal o Husákoví a jiné vzpomínky na minulost*. Praha: Antonín Borán – BONDY, 2009, s. 86.

39 SNA Bratislava, f. ÚV KSS. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

40 SNA Bratislava, f. ÚV KSS. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

Sovietske tanky v Bratislave (Zdroj: A ÚPN)

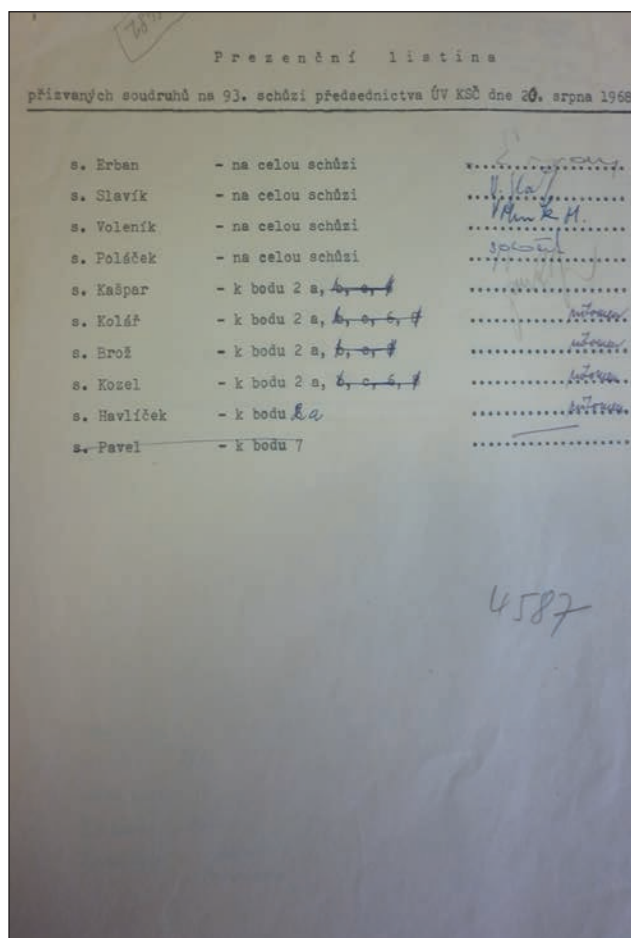
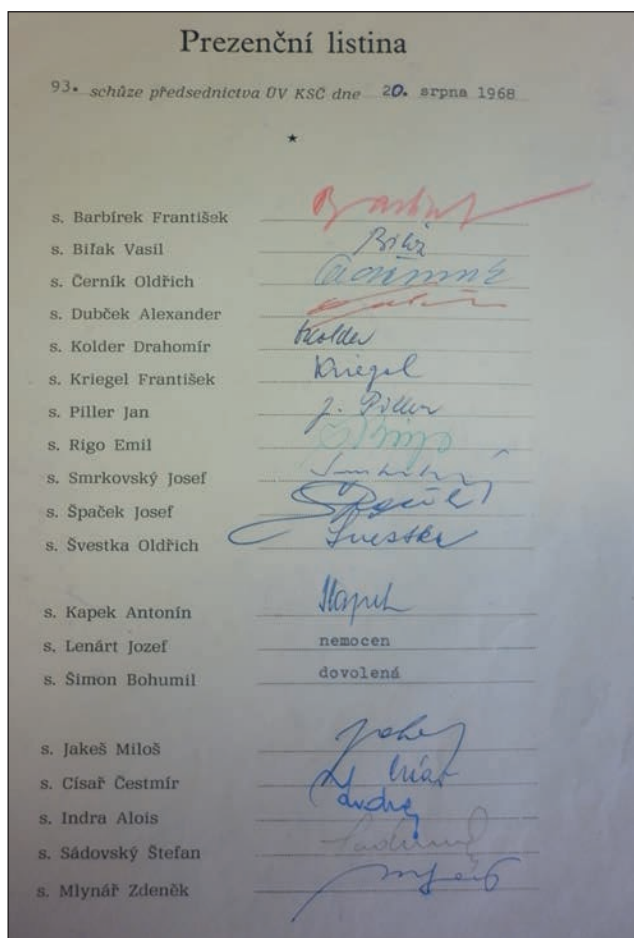
V tejto zložitej a neprehľadnej situácii, ktorú ešte viac skomplikoval raný prejav prezidenta Svobodu, ktorý nielenže neodsúdil okupáciu, ale nepodporil ani Vyhlásenie Predsedníctva ÚV KSČS, Gustáv Husák odporúčal Predsedníctvu ÚV KSS, aby predbežne nevydávalo žiadne oficiálne vyhlásenie k okupácii. Navrhol zaujať vyčkávací postoj, pokiaľ sa situácia nevyjasní. Na výčitky predsedu SNR Ondreja Klokča, ktorý začal obviňovať reformných komunistov v Predsedníctve ÚV KSČS, že konali svojvoľne, Husák ostro zareagoval slovami adresovanými konzervatívcom v Predsedníctve ÚV KSS „a tu sa obdobne nerobilo na vlastnú päsť?“⁴¹ Bola to otvorená narážka na nevydarený pokus Hruškoviča dezinformovať predsedníctvo so zámerom podporiť okupačnú akciu. Gustáv Hu-

sák, vedúci predstaviteľ slovenských reformných komunistov mal v Komunistickej strane Slovenska prirodzenú autoritu. V augustových krízových dňoch jeho názory rešpektovali v predsedníctve aj konzervatívci a dogmatici. Ako jediný dokázal v tejto mimoriadne zložitej situácii zjednotiť predsedníctvo a orientovať jeho aktivity konštruktívnym smerom. Bol to práve Gustáv Husák, kto navrhol, aby členovia predsedníctva sa v danej situácii zriekli všetkých výhrad, aké mali voči sebe a v zásadných politických otázkach postupovali jednotne. S týmto návrhom sa chtiac-nechtiac stotožnili všetci členovia predsedníctva. Iné východisko ani nemali. Od tejto chvíle Gustáv Husák fakticky prevzal vedenie Predsedníctva ÚV KSS, i keď zasadnutia formálne viedol Miloslav Hruškovič. Ná-

zory a stanoviská Gustáva Husáka boli v zásadných veciach prijímané členmi predsedníctva ako definitívne platné.

Predsedníctvo Ústredného výboru KSS permanentne zasadalo od neskorého večera 20. augusta 1968 v budove ÚV KSS, kde bola zabezpečená stála nočná služba, v ktorej sa pravidelne striedali jednotliví členovia predsedníctva. V prvých dňoch okupácie riešilo predsedníctvo okrem praktických otázok (stiahnutie vojenských jednotiek z centra Bratislavy, uvoľnenie okupovaných objektov a sfunkčnenie štátnych inštitúcií, umožnenie prístupu do okupovanej budovy rozhlasu a televízie, umožnenie telefonického kontaktu s Prahou, otázku poriadkovej služby v meste, zásobovanie obyvateľstva a podobne) predovšetkým tri základné problémy: prijatie stanoviska

41 SNA Bratislava, f. ÚV KSS. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

Prezenční listina z 93. schůzky předsednictva ÚV KSČ z 20. 8. 1968 (Zdroj: NA)

Predsedníctva ÚV KSS k okupácii, postoj k mimoriadnemu XIV. zjazdu KSČS, zvolávaného v Prahe na 22. augusta 1968 a otázku termínu zvolania mimoriadneho zjazdu KSS.

Jednou z prvoradých úloh, ktorú predsedníctvo riešilo už 21. augusta 1968, bol postoj k zvolávanému mimoriadnemu XIV. zjazdu KSČS, ktorý sa mal pôvodne konať 9. septembra 1968. Na predsedníctvo prichádzali početné žiadosti z krajských, okresných a základných organizácií KSS, ale aj od verejnosti, aby zaujalo stanovisko k mi-

moriadnemu zjazdu KSČS zvolaného na 22. augusta 1968. Po organizačnej stránke zabezpečoval prípravu zjazdu Mestský výbor KSČS v Prahe. Hlavným problémom, ktorý riešili na Predsedníctve ÚV KSS, bolo, či okresné a krajské výbory KSS majú vyslať svojich delegátov na mimoriadny zjazd KSČS. Veľkou nevýhodou slovenských reformných komunistov bolo, že stranický aparát bol ešte z veľkej časti v rukách konzervatívco. A to aj napriek tomu, že po mimoriadnych okresných a krajských konferenciách KSS volené orgány v podsta-

te už ovládali reformní komunisti. Táto pozitívna zmena sa však v oveľa menšej miere dotkla samotného aparátu KSS, a to od Ústredného výboru KSS až po krajské a okresné výbory KSS. A práve prostredníctvom aparátu ovplyvňoval Vasil Biřák z Prahy, v spolupráci s Milošlavom Hruškovičom, aparát okresných a krajských výborov KSS v otázke vyslania delegátov KSS na mimoriadny zjazd KSČS.⁴²

Na popoludňajšom zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 21. augusta 1968 informoval Ján Janík o obsahu telefo-

42 Nezakladajú sa na pravde nepodložené tvrdenia, že neúčast delegátov KSS na mimoriadnom XIV. zjazde KSČS vraj zapríčinil G. Husák. Niekedy sa toto tendenčné tvrdenie spája aj s tzv. slovenským separatizmom. HEJZLAR, Zdeněk. *Praha ve stínu Stalina a Brežneva. Vznik a porážka reformního komunismu v Československu*. Praha: Práce, 1991, s. 133; PREČAN, Vilém. *V kradeném čase. Výběr ze studií, šláneků a úvah z let 1973–1993*. Praha: ÚSD AV ČR, 1994, s. 152; PACHMAN, Ludek. *Was in Prag wirklich geschah. Illusionen und Tatsachen aus Ära Dubček*. Basel – Wien: Verlag Herder, 1978, s. 93; DOSKOČIL, Zdeněk. *Cesta Gustáva Husáka k moci (1963–1969)*. In: KALOUS, Jan, KOCIAN, Jiří, eds. *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*. Praha: ÚSD AV ČR, 2012, s. 165 – 166.

nického rozhovoru s tajomníkom Mestského výboru KSČS v Prahe Jaromírom Literom⁴³ o pripravovanom mimoriadnom XIV. zjazde KSČS. Podľa Literu zjazd KSČS zvolávali na popud krajských výborov KSČS v Česku a požiadal Janíka, aby na zjazde boli vyslaní aj delegáti KSS.⁴⁴ Názory v predsedníctve sa v tejto otázke diametrálne rozchádzali. M. Hruškovič, J. Janík, M. Pecho pod rôznymi zámienkami odmietali podporiť účasť delegátov KSS na mimoriadnom XIV. zjazde KSČS a kládli v tomto smere rôzne prekážky. Využívali svoj vplyv v aparáte KSS a dezinformovali krajské a okresné výbory KSS v snahe zabrániť slovenským delegátom v účasti na zjazde. Reformní komunisti boli za vyslanie delegátov KSS na mimoriadny zjazd KSČS, v predsedníctve však tvorili menšinu. Samuel Falťan vyzval členov predsedníctva, aby každý zaujal k tejto otázke jasné stanovisko. Podporil ho aj podpredseda vlády Peter Colotka, ktorý navrhoval, aby delegáti KSS dostali mandát tlmočiť na pražskom zjazde slovenské stanovisko. Osobitne pritom zdôrazňoval, aby sa za KSS zúčastnili na zjazde KSČS najmä Gustáv Husák a Jozef Zrak. Okrem Hruškoviča a Janíka sa proti účasti slovenských delegátov na zjazde KSČS vyslovovali predovšetkým O. Klokoč a H. Ďurkovič. Tajomník ÚV KSS Michal Pecho označil účasť slovenských delegátov na zjazde KSČS za krajnosť – „*nevie, do čoho sa ide.*“ Rovnako začal spochybňovať aj potrebu zvolať mimoriadny zjazd KSS na 26. augusta 1968, ktorý sa podľa jeho názoru mal konať až vtedy, keď

na Slovensku nebude Sovietska armáda.

Gustáv Husák do týchto sporov medzi reformnými komunistami a konzervatívcami zväčša nezasahoval. Usiloval sa otupovať ostrie rozporov a predovšetkým navrhoval riešenia a východiská. Jeho názory a stanoviská tlmočili na predsedníctve najmä Peter Colotka, Anton Ťažký, Jozef Zrak, Viktor Pavlenda, Samuel Falťan. Na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS (21. a 22. augusta 1968) informoval Husák o svojom telefonickom rozhovore s ministrom národnej obrany gen. Martinom Dzürom s tým, že ČSLA postupuje v súlade s prezidentom Svobodom. Takisto informoval aj o svojom telefonickom rozhovore s prezidentom, ktorý ho žiadal, aby spolu s Petrom Colotkom prišiel do Prahy. Od začiatku okupácie výrazne ovplyvňoval názory Husáka na vnútropolitickú situáciu v Československu predovšetkým prezident Svoboda. Na základe informácií z kruhov blízkych Svobodovi boli Husákovi známe nepodarené pokusy inštalovať v Prahe robotnícko-roľnícku vládu na čele s Aloisom Indrom, ako aj dosadiť nové vedenie KSČS na čele s Vasilom Biľakom.⁴⁵ Veľmi dobre si uvedomoval, akú nebezpečnú politickú hru rozohrali sprisahanci na čele s Aloisom Indrom a Vasilom Biľakom.

V reakcii na Miloslava Hruškoviča, ktorý sa po rokovaní so sovietskou stranou odvolával na Stanovami KSČS obmedzené kompetencie Ústredného výboru KSS, Husák reagoval: „*My sme [na Slovensku] ústredný orgán strany.*“ Sovietskej strane treba jasne povedať,

„*že chceme prevziať zodpovednosť za poriadok.*“ Navrhoval vytvoriť politickú a vojenskú delegáciu, ktorá bude viesť oficiálne rokovania so sovietskou stranou. Dôrazne upozorňoval členov predsedníctva, aby na rokovaní so sovietskou stranou zvážili všetky faktory: „*Neisť do avanturizmu, ale ani do slepého kolaborovania. V Prahe sa hľadá vedenie prijateľné pre sovietsku stranu. Nemá tam byť s. Dubček, ani Černík. Nemá sa ísť na líniu, že sov.[iatske] vedenie by malo ísť na výber vedenia štátu a KSČ. Pri rokovaní kompromisy. Nestavať sa do bojovej pózy. Nerobiť avanturistickú politiku. Pohovoriť si o kompromise.*“⁴⁶

Miloslav Hruškovič informoval členov predsedníctva o obsahu svojho telefonického rozhovoru s prvým tajomníkom ÚV KSS Vasilom Biľakom, ktorý ho z Prahy informoval, že 21. augusta zasadal Ústredný výbor KSČS, na ktorom sa zúčastnilo 65 osôb a 22. augusta majú v rokovaní pokračovať. Podľa Biľaka Ústredný výbor KSČS údajne poveril skupinu osôb viesť rokovania s predstaviteľmi Sovietskej armády. Zároveň dezinformoval Hruškoviča, že prvý tajomník ÚV KSČS Alexander Dubček sa vraj zdržiava na Pražskom hrade. Biľak naliehavo prosil Predsedníctvo ÚV KSS, aby neprijímalo žiadne stanoviská k okupácii, ktoré by ešte viac mohli zdramatizovať vnútropolitickú situáciu. Vyhrážal sa, že v opačnom prípade príde do ČSSR ďalšie vojenské jednotky a mohlo by dôjsť aj k bratovražednému boju. Na adresu zvolávaného mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS Biľak povedal, že celé sa to deje z inicia-

43 Jaromír Litera viedol zasadnutia Mestského výboru KSČS v Prahe namiesto vedúceho tajomníka Bohumila Šimona, ktorý bol zaistený a odvečený do ZSSR. Na mimoriadnom zjazde KSČS bol zvolený za člena Predsedníctva ÚV KSČS.

44 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

45 Vasil Biľak obviňuje zo zlyhania pokusu o štátny prevrat predovšetkým vodcu sprisahancov Aloisa Indru, ktorý sa vraj zachoval zbabelo. Svoje vlastné zlyhanie ospravedlňuje nepredvídateľnými náhodami, ktoré údajne znemožnili utvoriť robotnícko-roľnícku vládu: „*Taková okolnosť nastala na Hradě u presidenta Svobody, který byl zasněčen [do pokusu o štátny prevrat] a navrhl vytvoření přechodné vlády, která by situaci zklidnila. Náhodou byl přítomen soudruh Štrougal, který mimochodem a bez zlého úmyslu řekl, že členové vlády jsou z většiny přítomni a presidenta nechtěně dezorientoval. Generál Svoboda pak pod tlakem řekl, že žádná vláda nebude a víceméně zhatil připravený scénář. Dostali jsme se do situace, která neměla dobrá řešení a sovětské straně jsme dost zkomplikovali situaci.*“ BIĽAK, V. *Až po mé smrti*, s. 215.

46 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

Tajomník ÚV KSS Miloslav Hruškovič
(Zdroj: www.imsintagephotos.com)

tívy Mestského výboru KSČS v Prahe a že Ústredný výbor KSČS o zvolaní zjazdu nerokoval. Týmto utvrdil Hruškoviča v názore, že mimoriadny XIV. zjazd KSČS je zvolávaný v rozpore s platnými Stanovami KSČS.

V protiklade s tým, čo na predsedníctve tlmočil Hruškovič, sa Gustáv Husák s veľkým dešpektom vyjadril na adresu takzvaného druhého centra v KSČS, reprezentovaného Aloisom Indrom. Hovoril o nich ako o politikoch „druhého rangu“. Ako poznamenal, to, čo sa zišlo v hoteli Praha, tých 70 – 80 rôznych ľudí⁴⁷, „to nemôžeme brať za koncepciu“. Husák síce hovoril o potrebe realizmu v politike, o potrebe kompromisov, o potrebe rokovať so sovietskimi, ale, ako neustále zdôrazňoval, nemôže sa to chápať tak, že „zoberieme čokoľvek, do čoho nás budú [sovieti] tlačiť [...] Nesúhlasím však ďalej s tým, že nech je tu politic-

ká špička aká chce“.⁴⁸ Husák sa jasne dištancoval nielen od pokusu okupačných síl inštalovať v ČSSR kolaborantskú robotnícko-roľnícku vládu a nové vedenie KSČS, ale sa zásadne vyhranil aj voči Indrovým sprisahancom. Husákovi sa hneď v prvý deň okupácie podarilo úspešne eliminovať vytvorenie druhého centra v Komunistickej strane Slovenska, i keď vo vedení KSS určitá „dvojkoľajnosť“ naďalej pretrvávala. Miloslav Hruškovič bez vedomia reformných komunistov naďalej udržiaval utajené telefonické spojenie s Vasilom Biľakom, s príslušníkmi Šalgovičovej ŠtB, ako aj s pracovníkmi sovietskeho generálneho konzulátu v Bratislave. Vasil Biľak sa z Prahy pokúšal ovplyvňovať činnosť Predsedníctva ÚV KSS, ale jeho priamy vplyv na činnosť predsedníctva bol veľmi obmedzený. Jedinou jeho oporou bol len stranícky aparát. Po zlyhaní pokusu o štátny prevrat Biľak nemal odvalu opustiť Prahu, vrátiť sa na Slovensko a ujať sa vedenia KSS.

Ďalšou otázkou, ktorá sa hneď prvý deň okupácie stala v Predsedníctve ÚV KSS predmetom polemických diskusií, bolo prijatie stanoviska k okupácii. Situáciu v predsedníctve v značnej miere komplikovalo, že českí reformní komunisti dlhodobo podceňovali slovenských reformných komunistov a ani v týchto krízových dňoch sa neusilovali koordinovať s nimi svoj postup. Ale na druhej strane verejne vystupovali ako predstavitelia celej KSČS, teda aj KSS. V dôsledku neprehľadnej a chaotickej situácie, aká sa vytvorila po zaistení a odvedení na neznáme miesto niektorých členov Predsedníctva ÚV KSČS na čele s Dubčekom, zostával pre slovenských reformných

komunistov jedinou rešpektovanou autoritou prezident Svoboda, a to aj napriek tomu, že nebol členom ÚV KSČS. Slovenským reformným komunistom bolo však zrejme, že Predsedníctvo ÚV KSČS ovládli pučisti na čele s Indrom, Kolderom a Biľakom.

Prijaté stanovisko Predsedníctva ÚV KSS k okupácii požadoval Viktor Pavlenda a predovšetkým Samuel Falčan, ktorý 21. augusta 1968 navrhol, že hneď ako budú poznať stanovisko prezidenta⁴⁹, tak by v súlade s ním malo prijať svoje stanovisko aj Predsedníctvo ÚV KSS. Zároveň Falčan navrhol, aby predsedníctvo svojím uznesením zaviazalo prvého tajomníka ÚV KSS Vasila Biľaka a člena Predsedníctva ÚV KSS Františka Barbírka, ktorí sa zdržiavali v Prahe, že sú „povinní zotrvať po boku s. Svobodu, Černíka a Dubčeka“.⁵⁰ Informácie, ktoré mali členovia predsedníctva o politických aktivitách Biľaka, Barbírka, Lenárta, Riga, Šalgoviča v Prahe, boli veľmi rozporuplné a pochádzali z rozličných neoverených zdrojov. Telefonické spojenie s Prahou bolo prerušené. Najmä prostredníctvom ilegálnych vysielateľov a tlače sa dozvedali o ich angažovaní sa pri podpore okupačných síl a pri pokusoch o inštaláciu kolaborantských orgánov.

Prezident Svoboda prvýkrát verejne vystúpil už 21. augusta 1968 ráno o pol ôsmej. Vo svojom krátkom rozhlasovom príhovore neodsúdil okupáciu ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy a ani nepodporil vyhlásenie Predsedníctva ÚV KSČS *Všetkému ľudu ČSSR*. Vyzýval občanov na zachovanie rozvahy a pokoja a varoval pred „neuváženými akciami“. Svoboda vyzval občanov, aby vyčkali „na

47 Zasadanie takzvaného tretinového Ústredného výboru KSČS v hoteli Praha.

48 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

49 Po neprehľadnej situácii v KSČS a najmä po skúsenostiach s prvým „vyhlásením“, na základe ktorého Hruškovič dezinformoval členov predsedníctva, že vstup okupačných vojsk sa udial so súhlasom prezidenta, Predsedníctva ÚV KSČS a vlády, nie všetci členovia Predsedníctva ÚV KSS dôverovali *Vyhláseniu Predsedníctva ÚV KSČS k okupácii ČSSR*. Najmä v situácii, keď Dubček im nemohol Vyhlásenie potvrdiť. Veľmi negatívne pôsobil aj fakt, že prezident Svoboda nielenže nepodporil Vyhlásenie, ale neodsúdil ani okupáciu.

50 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

Invázia vojsk Varšavskej zmluvy do Československa vyvolala mohutný odpor domáceho obyvateľstva (Zdroj: A ÚPN)

ďalšie kroky ústavných orgánov republiky⁵¹. Stanovisko prezidenta Svobodu v rozhodujúcej miere ovplyvnilo postoj Predsedníctva ÚV KSS k okupácii a umožnilo konzervatívnym silám, ktoré mali v predsedníctve väčšinu, sabotovať snahu reformných komunistov verejne odsúdiť okupáciu. Na druhej strane sa predsedníctvo dostalo pod silný tlak základných, okresných a krajských organizácií KSS, ktoré začali spontánne vyjadrovať svoju podporu medializovanému vyhláseniu Predsedníctva ÚV KSČS *Všetkému lidu ČSSR* a odsudzovať okupáciu.

Predsedníctvu ÚV KSS reálne hrozil otvorený rozkol. V hektickej diskusii k vnútropolitickému situácii sa nakoniec väčšina jeho členov zjednotila na stanovisku prezidenta Svobodu tak, ako ho 21. augusta 1968 prezentoval vo svojich rozhlasových prejavoch.⁵² Prejavilo sa to v prvom *Vyhlásení Predsedníctva ÚV KSS* zo dňa 21. augusta 1968, v ktorom nebola (v duchu stanovisk prezidenta Svobodu) *expressis verbis* odsúdená okupácia. Predsedníctvo sa prihlásilo k obrodnému procesu, podporilo legitímnych predstaviteľov KSČS a socialistického štátu (Dubčeka, Svobo-

du, Černíka) a vyzvalo občanov Slovenska „o zachovanie rozvahy, pokoja a zabezpečenie poriadku“.⁵³ V súlade s týmto vyhlásením vydala vyhlásenie aj Slovenská národná rada, Sekretariát Slovenskej odborovej rady, alebo aj redakcia *Smeny*. O. Klokoč a V. Daubner boli členmi Predsedníctva ÚV KSS. Diametrálne rozdielne vyhlásenia, odsudzujúce okupáciu, vydalo Predsedníctvo Národného zhromaždenia, Predsedníctvo ústredného výboru Národného frontu, alebo Slovenský ústredný výbor ČSM. Okupáciu odsúdili aj ministri československej vlády vo svojom spoločnom

51 Vyhlásenie prezidenta republiky Ludvíka Svobodu. *Smena*, roč. 21, 22. 8. 1968, č. 231.

52 Prezident Svoboda vystúpil 21. 8. 1968 v rozhlase druhýkrát o 22.30 hod. večer. Na rozdiel od svojho ranného prejavu síce vyhlásil, že vojská piatich štátov Varšavskej zmluvy vstúpili na územie ČSSR bez súhlasu ústavných predstaviteľov, ale ani teraz neodsúdil okupáciu ČSSR a takisto nepodporil ani *Vyhlásenie Predsedníctva ÚV KSČS k okupácii ČSSR*. Vyslovil sa za pokračovanie politiky vytýčenej januárovým plénom ÚV KSČS a znova vyzval občanov, aby zachovali pokoj a rozvahy.

53 Vyhlásenie Predsedníctva ÚV KSS. *Smena*, roč. 21, 22. 8. 1968, č. 231.

Námestie SNP v Bratislave 21. augusta 1968 (Zdroj: A ÚPN)

vyhlásení.⁵⁴ Už v prvý deň okupácie sa pred generálnym konzulátom ZSSR v Bratislave konala demonstrácia občanov, odsudzujúcich okupáciu.

Keďže Predsedníctvo ÚV KSČS bolo paralyzované, reformní komunisti, ako aj konzervatívci, sa v Predsedníctve ÚV KSS dovoľávali predovšetkým authority prezidenta Svobodu, pričom ale rozdielne interpretovali jeho stanoviská. Aj predsedníctvu ÚV KSS začalo hroziť, že bude znefunkčnené. Do ostrej diskusie nakoniec zasiahol Gustáv Husák a navrhol nasledovné riešenie: „Hľadáme rozumné, čestné a trpezlivé východisko. My musíme vychádzať z týchto faktov, umožniť priestor pre politické riešenie, do toho zamontovať stanovisko celoštátne, ústavných činiteľov atď. Z cesty, ktorú

*sme v januári nastúpili, nemôžeme ustúpiť a treba to tam [v návrhu stanoviska, o ktorom sa viedla polemická diskusia] tiež povedať, lebo za chvíľu budeme aj my zradcami označení, lebo hovoríme, že nerobte výtržnosti“.*⁵⁵

Na základe návrhu Gustáva Husáka sa nakoniec zjednotili na všeobecnej formulácii, v ktorej sa konštatovalo, že predsedníctvo „nevedelo o nijakom pozvaní vojsk Varšavskej zmluvy. Dištancujeme sa od všetkého, čo sa podniklo a podniká mimo legálneho, demokraticky zvoleného vedenia strany a štátu“.⁵⁶ To bolo maximum, čo mohli presadiť slovenskí reformní komunisti, ktorí boli v predsedníctve v menšine. V súlade s vyhláseniami prezidenta Svobodu, na ktorého sa neustále odvo-

lávali konzervatívci, však predsedníctvo neodsúdilo okupáciu. Akceptovali Husákov návrh, aby v stanovisku bolo konštatované, že „vzniknutá krízová situácia musí vyústiť do politického riešenia. To nemôže byť iné, ako riešenie v záujme oboch našich bratských národov, pokračujúc v ceste, ktorú sme nastúpili januárovým plénom ÚV KSČS. Urobíme všetko, aby sa prostredníctvom demokraticky zvolených ústavných činiteľov ČSSR dosiahlo čestné politické riešenie“.⁵⁷ Stanovisko Predsedníctva ÚV KSS bolo publikované v tlači. Ako sa dalo očakávať, neodsúdenie okupácie vyvolalo ostrú kritiku nielen samotnej Komunistickej strane Slovenska, ale aj vo verejnosti. V členskej základni KSS sa začali

54 Vyhlásenie ministrov ČSSR. *Smena*, roč. 21, 22. 8. 1968, č. 231. Vyhlásenie podpísali J. Hanus, V. Kadlec, J. Krejčí, B. Macháčková, F. Penc, S. Rázl, B. Sucharda, V. Valeš, M. Štancel, V. Vlček, V. Hromádka.

55 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

56 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

57 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

objavovať otvorené prejavy nedôvery voči Hruškovičovmu vedeniu.

So *Stanoviskom Predsedníctva ÚV KSS* kontrastoval *Ohlas k bratislavskému obyvateľstvu*, ktorý 22. augusta 1968 prijali účastníci rozšíreného pléna Mestského výboru KSS v Bratislave. Na zasadnutí pléna MV KSS sa zúčastnili aj delegáti zvolení na mimoriadne zjazdy KSS a KSČS. Vedúcim tajomníkom MV KSS a zároveň členom Predsedníctva ÚV KSS bol reformný komunista Jozef Zrak. Obsadenie ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy bolo v Ohlase označené ako „hrubé porušenie Charty OSN, Všeobecnej deklarácie OSN o ľudských právach a je v rozpore so základnými normami medzinárodného práva. [...] Je to hrubý čin násilnia, ktorý bezpodmienečne musí tvoriť predmet rokovania Bezpečnostnej rady OSN“.⁵⁸ Plénum Mestského výboru KSS dôrazne protestovalo proti narušeniu československej štátnej suverenity a žiadalo okamžitý odchod všetkých okupačných vojsk z ČSSR. Zároveň vyslovilo podporu legálne zvoleným štátnym a straníckym orgánom, reprezentovanými L. Svobodou, A. Dubčekom, O. Černíkom a J. Smrkovským.

Mestský výbor KSS v Bratislave a delegáti zvolení na mimoriadne zjazdy KSS a KSČS sa uzniesli poveriť svojich delegátov mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS mandátom, ktorý bol obsahovo totožný s Ohlasom. Súčasne oznámili, že vysielajú svojich delegátov na mimoriadny XIV. zjazd KSČS do Prahy. Ohlas bol súčasne

spoločným stanoviskom Mestskej organizácie KSS v Bratislave pre mimoriadny zjazd KSČS a v tomto zmysle bol zaslaný aj do Prahy. Mestský výbor KSS v Bratislave a delegáti oboch mimoriadnych zjazdov odporučili Predsedníctvu ÚV KSS, aby mimoriadny zjazd KSS, pripravovaný na 26. augusta 1968, bol okamžite zvolaný. Následne sa v Komunistickej strane Slovenska rozprúdila ostrá polemika okolo termínu zvolania mimoriadneho zjazdu KSS. Predsedníctvo ÚV KSS sa postupne dostávalo pod silný tlak delegátov mimoriadneho zjazdu KSS, ktorí, podobne ako v prípade zvolania mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS, sa ultimatívne dožadovali jeho okamžitého zvolania. Požiadavky delegátov na zvolanie mimoriadneho zjazdu KSS nachádzali širokú podporu predovšetkým v základných organizáciách KSS, ako aj vo verejnosti.

K požiadavke plenárneho zasadania Mestského výboru KSS v Bratislave zvoliť okamžite mimoriadny zjazd KSS sa na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS (22. augusta 1968) neustále vracal Miloslav Hruškovič. Nástočivo naliehal na členov predsedníctva, aby sa každý osobne vyjadrili k tejto požiadavke. Rovnako aj Jozef Zrak vyzval členov predsedníctva, aby sa vyjadrili, či podporia požiadavku na okamžité zvolanie mimoriadneho zjazdu KSS. Ako prvý reagoval na Zrakovu výzvu Gustáv Husák. Podporil zvolanie mimoriadneho zjazdu KSS. Navrhol, že vzhľadom na podmienky okupácie by nebolo vhod-

né zvoliť štvordňový, ale len jednodňový mimoriadny zjazd. Proti zvolaniu zjazdu sa však okamžite postavil Hruškovič, ktorý začal spochybňovať aj legitimitu mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS: „Ak zasadá zjazd [KSČS] je nelegálny, pretože je tam mnoho ľudí, ktorí nie sú delegátmi.“ Gustáv Husák mu však oponoval aj tým, že mimoriadny zjazd KSS by pomohol zabrániť rozkolu v Komunistickej strane Slovenska tak, ako sa to deje v Česku: „V Čechách sa asi zvolia nové orgány, takže prakticky budú fungovať dva orgány. My by sme sa mali tomu vyhnúť. Náš zjazd by mal prijať nejaké stanovisko, zvoliť ÚV KSS a tým by sa zamedzilo rozkolu.“ Husáka podporili Ondrej Klokoč, Peter Colotka, Jozef Zrak. Oponoval im Ján Janík, ktorý tvrdil, že mimoriadny XIV. zjazd KSČS „nie je regulárny, o delegátoch nie je prehľad, kto je zvolený. [...] ÚV KSČ nezasadal. Oznámim krajským výborom [KSS], aby členovia ÚV KSČ tam nešli“.⁵⁹ M. Hruškovič, J. Janík, M. Pecho, ako aj veľká časť aparátu Ústredného výboru KSS z veľkej časti plnili v prvom rade direktívy prvého tajomníka ÚV KSS Vasila Biľaka, ktorý, v súlade s Moskvou, odmietal akceptovať legitimitu mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS.

Mimoriadny XIV. zjazd KSČS sa začal 22. augusta 1968 za účasti 945 riadne zvolených delegátov. V priebehu zjazdu prichádzali ďalší delegáti a ich počet sa uvádzal v rozpätí 1 100 – 1 170 osôb.⁶⁰ V úvodnom vyhlásení zjazdu bola odsúdená okupácia ČSSR

58 *Pravda*, roč. 49, 23. 8. 1968. Mimoriadne vydanie; SNA, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

59 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211. Otázka neúčasti delegátov KSS na mimoriadnom XIV. zjazde KSČS, nebola doposiaľ predmetom výskumu slovenských historikov. Na základe môjho výskumu môžem konštatovať, že v rozhodujúcej miere sa na ich neúčasti na vysočanskom zjazde podpísal aparát ÚV KSS, ovládaný Biľakom a Hruškovičom, ktorý prostredníctvom okresných a krajských výborov KSS dezinformoval a zamedzil odchodu delegátov KSS do Prahy. Český historik Vilém Prečan, všeobecne známy svojimi tendenčnými hodnoteniami G. Husáka („*bezmezne ambiciozni maniak moci*“ a podobne), bez predloženia akýchkoľvek dôkazov tvrdí, že v prípade neúčasti delegátov KSS na mimoriadnom XIV. zjazde KSČS vraj „šlo o Husákovu reži“.⁶⁰ PREČAN, Vilém. *V kradeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993*. Praha: ÚSD AV ČR, s. 152.

60 Určitým, nie však hlavným, nedostatkom mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS bola neúčast slovenských delegátov. Keďže KSČS nebola budovaná na národnom princípe a vo vzťahu ku KSS sa neuplatňoval princíp zákazu majorizácie, mimoriadny XIV. zjazd KSČS mohol legitímne rokovať a prijímať platné uznesenia aj bez slovenských delegátov. Z formálneho hľadiska bola neúčast slovenských delegátov na zjazde len politickým problémom, ale v zmysle platných Stanov KSČS nemala žiaden vplyv na legitimitu zjazdu. Vo *Vyhlásení XIV. zjazdu KSČS k slovenským komunistom a slovenskému národu* boli slovenskí komunisti formálne ubezpečovaní, „že všetky výsledky rokovania mimoriadneho zjazdu budú dodatočne prerokované s neprítomnými delegátmi mimoriadneho zjazdu zo Slovenska“. *Dokumenty o okupácii ČSSR*, s. 17.

vojskami Varšavskej zmluvy a vyslovená požiadavka prepustenia všetkých zadržovaných osôb a umožnenie im výkon ich funkcií. Za legitímne zvolených ústavných činiteľov zjazd uznával prezidenta Svobodu, predsedu Národného zhromaždenia Smrkovského, predsedu vlády Černíka, ako aj prvého tajomníka ÚV KSČS Dubčeka. „*Stav, ktorý v našej krajine nastal 21. augusta 1968, nemôže byť trvalý. Socialistické Československo nikdy neprijme ani vojenskú okupačnú správu, ani domácu kolaborantskú moc, ktorá by sa o ciele okupantov opierala.... Neuznáva však za členov strany tých členov doterajšieho ústredného výboru [A. Indra, D. Kolder, V. Biľak a spol.], ktorí v tejto ťažkej skúške neobstáli.*“⁶¹ Základnou požiadavkou zjazdu bol odchod všetkých cudzích vojsk z územia ČSSR. Ak sa táto požiadavka nesplní, najmä ak sa nezačne do 24 hodín rokovať o odchode cudzích vojsk a ak o tom neurobí Dubček verejné vyhlásenie k národu, v takomto prípade mimoriadny zjazd KSČS vyzval „*všetkých pracujúcich, aby pod vedením komunistov usporiadali v piatok 23. augusta o 12. hodine jednodňový protestný generálny štrajk.*“⁶²

Prvý deň rokovania mimoriadneho zjazdu KSČS sa skončil v neskorých nočných hodinách s tým, že zjazd bol vyhlásený za permanentný. Okrem politického vyhlásenia zjazd prijal aj *Výzvu ku komunistickým a robotníckym stranám celého sveta*. Zrušil mandát dovtedajšieho Ústredného výboru KSČS a Ústrednej kontrolnej a revíznej komisie a zvolil nový Ústredný výbor KSČS a novú Ústrednú kontrolnú a revíziu komisiu. Novozvolený ÚV KSČS sa zišiel na svojom prvom zasadaní

v neskorých nočných hodinách 22. augusta 1968 a zvolil 28 členné Predsedníctvo ÚV KSČS, v ktorom boli 9 Slováci (Peter Colotka, Alexander Dubček, Gustáv Husák, Viktor Pavlenda, Štefan Sádovský, Andrej Sámel, Július Turček, Anton Ťažký a Jozef Zrak). Za prvého tajomníka ÚV KSČS plénum jednomyselne zvolilo Alexandra Dubčeka. V dobe jeho neprítomnosti plénum poverilo riadením Predsedníctva ÚV KSČS tajomníka ÚV KSČS Věňa Šilhána. Uznesenia mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS skrížili plány na inštalovanie kolaborantských síl vo vedení KSČS. Na druhej strane možno súhlasiť s názorom Z. Mlynára, že vedomie účastníkov vysočanského zjazdu bolo determinované „*pocitom provizória*“, ktorý mal ukončiť skorý príchod internovaných členov Predsedníctva ÚV KSČS na čele s Dubčekom na zjazd: „*Čím dôle trvala provizorná situácia a Svoboda s Dubčekom se nevraceli z Moskvy, tím byla i ve Vysočanech větší nejistota, někdy i nervozita a obavy jednotlivců a daší osud státu i své. XIV. sjezd KSČ nebyl a nemohl být řešením jiným než provizorním.*“⁶³

Realizácia vojenskej operácie piatich štátov Varšavskej zmluvy, pod kódovým názvom *Dunaj*, bola mimoriadne úspešná. V priebehu 24 hodín okupačné vojská dosiahli svoje hlavné strategické ciele a celá ČSSR bola pod ich kontrolou. Z politického hľadiska však nastala patová situácia. Zlyhal plán štátneho prevratu, ktorý mal legitimizovať okupáciu a úspešná vojenská akcia uviazla v slepej uličke. V konečnom dôsledku zlyhali nielen sovietski maršali a generáli A. A. Grečko, M. V. Zacharov, I. I. Jakubovskij, S.

M. Štemenko, D. F. Ustinov, I. G. Pavlovskij, A. A. Jepišev, N. V. Ogarkov, ale aj šéf KGB Jurij V. Andropov a veľvyslanec Stepan V. Červonenko, ktorí svojimi tendenčnými informáciami o dianí v Československu utvrďovali militantných stalinistov v Politbyre ÚV KSSZ, na čele s Brežnevom, o nevyhnutnosti vojenského riešenia.⁶⁴ Moskva sa v auguste 1968 ocitla v hlbokkej izolácii, a to nielen v rámci medzinárodného komunistického a robotníckeho hnutia, ale aj na medzinárodno-politickej scéne.

Iniciatíva prezidenta Svobodu, rokovať v Moskve o riešení vnútro politickej situácie v Československu, pomohla predovšetkým L. I. Brežnevovi dostať sa z patovej situácie. Podľa názoru bývalého ministra zahraničných vecí Jiřího Hájka: „*Příliš rychlý souhlas prezidenta s takovým jednáním, zahájeným na půdě intervenující mocnosti, prakticky za jejích podmínek, kdy účast zákonných československých představitelů, propuštěných ze zajetí, kompenzovalo přizvání zkrachovaných kandidátů na klíčové pozice neuskutočněné „dělnicko-rolnické vlády“ – to byly ústupky, kterými si československé vedení předem ztížilo negociační pozice a samo omezilo, ne-li vyloučilo možnost hodit na váhu jak sílu odporu doma, tak mezinárodního rozhořčení nad intervencí.*“⁶⁵ Skutočné dôvody tohto fatálneho rozhodnutia Svobodu nie sú doposiaľ v historiografii dostatočne vyjasnené. Odpoveď na ne sa ukrýva predovšetkým v moskovských archívoch.

Nečakaná a prekvapujúca cesta prezidenta Svobodu do Moskvy odsunula do úzadia na určitý čas

61 Úvodné vyhlásenie XIV. mimoriadneho zjazdu KSČS. In: Dokumenty o okupácii ČSSR, s. 14.

62 Úvodné vyhlásenie XIV. mimoriadneho zjazdu KSČS. In: Dokumenty o okupácii ČSSR, s. 14. Pozri tiež *Nové slovo*, roč. 10, 23. 8. 1968. Mimoriadne vydanie.

63 MLYNÁŘ, Z. *Mráz přichází z Kremle*, s. 225.

64 Hodnotenie L. I. Brežneva, jeho podiel na okupácii ČSSR, je v ruskej historiografii predmetom kontroverzných diskusií. АКЦИОТИН, Юрий Васильевич, (Сост.). *Леонид И. Брежнев. Материалы к биографии*. Москва: Политиздат, 1991; *Леонид И. Брежнев в воспоминаниях, размышлениях, суждениях*. Ростов н/Д.: Феникс, 1998; ВОЛОКИТИНОЙ, Т. В., МУРАШКО, Г. П., СТЫКАЛИНА, А. С. *1968 год. «Пражская весна» (Историческая ретроспектива)*. Под ред. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2010.

65 HÁJEK, Jiří. *Setkání a střety. Poznámky a úvahy o působení vnějších faktorů na politické postoje české novodobí společnosti*. Köln: Index, 1983, s. 239.

Mimoriadne vydanie Pravdy z 27. augusta 1968 (Zdroj: Pravda)

v Predsedníctve ÚV KSS polemiku okolo termínu zvolania mimoriadneho zjazdu KSS. Do popredia vystúpili iné otázky. Vláda na svojom zasadnutí 23. augusta 1968 delegovala do Svobodovej delegácie dvoch svojich členov – podpredsedu vlády Gustáva Husáka a ministra národnej obrany gen. Martina Dzúra.⁶⁶ I keď obaja boli na mimoriadnom zjazde KSČS zvolení do nového Ústredného výboru KSČS, v delegácii mali len mandát vlády. Podobne aj prezident Svoboda bol na vysočanskom zjazde zvolený po šesťnástich rokoch za člena ÚV KSČS.

Nominovanie Husáka do Svobodovej delegácie súviselo s tým, že Vasil Biľak spolu s Indrovými prisahancami totálne zlyhal pri realizácii štátneho prevratu. Moskva pripisovala väčšiu mieru zlyhania Indrovi než Biľakovi. V spolupráci s prezidentom Svobodou hľadala východisko z krízovej situácie a predovšetkým alternatívu k nevydarenému pokusu inštalovať okupačné

mocenské štruktúry. Moskva si uvedomovala, že s Indrom, Kolderom, Biľakom nebude možné dosiahnuť rýchlu konsolidáciu vnútropolitických pomerov. Na prospech Husáka hovoril fakt, že na rozdiel od Biľaka bola jeho pozícia v KSS v auguste 1968 dominantná. Husák bol všeobecne uznávaným vodcom slovenských reformných komunistov a reprezentantom Slovenska. Na druhej strane stalinská časť Politbyra ÚV KSSZ, najmä Andropovova KGB, naďalej vnímala Husáka ako buržoázneho nacionalistu, revizionistu, ako človeka, ktorý sa dostal do otvorených sporov s uznávaným Gottwaldovým vedením KSČS. Silného odporcu mal Husák predovšetkým vo veľvyslancovi ZSSR v Prahe Stepanovi V. Červenkovovi a jeho zástupcovi Ivanovi I. Udalcevovi, ktorý sa v 50. rokoch osobne angažoval v boji proti tzv. buržoáznym nacionalistom v KSS. Po bratislavskom summite si v predvečer okupácie Piotr Jefimovič Šelest poznamenal do

svojho denníka: „Organizuje sa obviňovanie Biľaka. Obviňujú ho z minulých deformácií, zadržovania demokratizácie na Slovensku, brzdenia federalizácie krajiny. Vystupuje proti nemu skupina pravičiarov, medzi ktorými neposlednú úlohu zohráva G. Husák.“⁶⁷

Na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 23. augusta 1968 oznámil Gustáv Husák, že delegácia, vedená prezidentom, odchádza z Prahy „vyjednávajúc so s. Brežnevom a žiadajú, aby sa zúčastnil jednaní aj on“.⁶⁸ Pritom ale partnerom na rokovanie pre prezidenta Svobodu nebol generálny tajomník ÚV KSSZ Leonid Iljič Brežnev, ale predseda prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR Nikolaj Viktorovič Podgornij. Gustáv Husák oznámil členom predsedníctva, že lietadlo s prezidentom pristane o 10.15 na bratislavskom letisku a požiadal ich, aby sa k tomuto vyjadrili. Peter Colotka odporučil, aby Predsedníctvo ÚV KSS dalo Husákovi mandát na rokovanie v Moskve. „Treba tam konštatovať fakt, že slovenské národné orgány nesporne trvajú na princípe politiky dubčekovského straníckeho vedenia, že uznávame vládu štátu, vládu Černíkovu a vedenie na čele s našimi predstaviteľmi.“⁶⁹ Colotkov návrh doplnil Jozef Zrak s tým, aby v Moskve prerokovali aj otázku stiahnutia okupačných vojsk z územia ČSSR. Viktor Pavlenda navrhol, aby predsedníctvo poverilo Husáka na moskovské rokovanie mandátom, „aby zastupoval tam Komunistickú stranu Slovenska a súčasne Predsedníctvo SNR by sa malo podobným spôsobom vyjadriť, alebo dať mandát predsedovi SNR“.⁷⁰

Po krátkej diskusii sa Predsedníctvo ÚV KSS jednomyselne rozhodlo dať „najvyšší mandát komunistov Slovenska

66 CIGÁNEK, František. *Národní shromáždění 21.–29. srpna 1968. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. Díl 3/2.* Brno, 1995, s. 82 – 83.

67 ШЕЛЕСТ, П. Е. *Да не судимы будете*, s. 388. Nervozita Šelesta bola opodstatnená. Pod vplyvom udalostí v Poľsku a v ČSSR (povolenie gréckokatolíckej cirkvi) došlo na Ukrajine k oživeniu disidentského hnutia. Bližšie pozri ЗАХАРОВ, Борис Евгенович. *Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956 – 1987)*. Харків: Фолио, 2003.

68 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

69 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

70 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

Protestujúce obyvateľstvo Bratislavy v augustových dňoch roku 1968 (Zdroj: A ÚPN)

súdrhovi Gustávovi Husákovi, aby sa zúčastnil ako člen delegácie vedenej prezidentom Ludvíkom Svobodom na rokovaníach v Moskve. Mandát splnomocňuje súdruha Gustáva Husáka, aby vystupoval v intenciách vyhlásenia Predsedníctva ÚV KSS zo dňa 22. 8. 1968, aby žiadal prepustenie internovaných súdruhov a zabezpečenie normalizácie činnosti legálnych predstaviteľov strany a vlády, aby žiadal normalizáciu života odchodom vojsk Varšavskej zmluvy. Slovenskí komunisti, národ slovenský Ti zveruje tento mandát s presvedčením, že tak, ako doteraz vynaložíš všetky sily v záujme komunistickej strany, v záujme pojanuárovej cesty nášho socialistického vývoja“.⁷¹ Takisto Predsedníctvo Slovenskej národnej rady splnomocnilo Husáka, aby ako člen delegácie prezidenta Svobodu podporoval na moskovských rokovaníach legálnych predstavi-

ľov ČSSR a politický kurz obsiahnutý v Akčnom programe KSČS.⁷² Mandát, ktorý Gustávovi Husákovi udelilo Predsedníctvo ÚV KSS a Predsedníctvo SNR, ho splnomocňovalo k tomu, aby na moskovských rokovaníach vystupoval ako oficiálny reprezentant Slovenska. Na bratislavskom letisku vpredvádzala Gustáva Husáka delegácia ÚV KSS vedená Miloslavom Hruškovičom a delegácia SNR vedená predsedom Ondrejom Klokočom.

Pred odchodom Husáka do Moskvy Hruškovič tvrdil, že vraj ešte nie je známe stanovisko sovietskeho okupačného velenia v Bratislave k zvolaniu mimoriadneho zjazdu KSS. Tvrdil, že sa mu vraj nepodarilo s nimi nadviazať kontakt. Po návrate delegácie z bratislavského letiska začal Hruškovič rozohrávať vlastné politické hry s termínom mimoriadneho zjazdu KSS. Informoval členov predsedníctva, že sa rozho-

dol iniciovať stretnutie s predstaviteľmi sovietskeho velenia v Bratislave a o výsledkoch rokovania bude informovať okresné a krajské výbory KSS. Pritom poznal stanovisko Husáka k termínu mimoriadneho zjazdu KSS. Posledné slová Husáka na predsedníctve, vyslovené na adresu mimoriadneho zjazdu KSS tesne pred odchodom na letisko, boli: „Je veľmi naliehavé, aby zjazd bol. Vo verejnosti by bol katastrofálny stav, keby vzhľadom aj na to, že my máme možnosť zjazd v klude konať a nezvolali by sme ho. Naliehajte na to, aby sa zjazd konal.“⁷³ Hruškovič sa rozhodol využiť neprítomnosť Husáka na predsedníctve, aby zabránil konaniu mimoriadneho zjazdu KSS.

Po odchode Gustáva Husáka do Moskvy sa Predsedníctvo ÚV KSS v otázke termínu zvolania mimoriadneho zjazdu KSS rozdelilo na dva tábory. Husák pred svojím odchodom

71 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

72 Ohlas Predsedníctva SNR, Bratislava, 23. 8. 1968. Podpísaný predseda SNR Ondrej Klokoč. *Nové slovo*, roč. 10, 23. 8. 1968, Mimoriadne vydanie.

73 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

pripúšťal možnosť zvolania zjazdu KSS aj bez svojej účasti. Napriek tomu začali konzervatívci účelovo podmieňovať termín konania zjazdu KSS účasťou Husáka alebo návratom československej „delegácie“ z moskovských rokovaní. V tomto ich podporovali najmä M. Sedláková, V. Daubner, K. Boďa s tým, že termín zvolania mimoriadneho zjazdu KSS by sa mal odložiť. Na stranu Hruškoviča sa postavil aj Peter Colotka. Na druhej strane reformní komunisti – Samuel Faltán, Jozef Zrak a Viktor Pavlenda – v súlade s názormi väčšiny členskej základne a najmä delegátov zjazdu, boli zásadne proti odkladaniu schváleného termínu mimoriadneho zjazdu KSS, alebo podmienovaniu termínu zjazdu KSS návratom delegácie z Moskvy.

Miloslav Hruškovič nevydržal silný tlak, aký bol v otázke dodržania termínu zjazdu KSS vyvíjaný na Predsedníctvo ÚV KSS a kapituloval. Súhlasil s tým, aby pôvodný termín mimoriadneho zjazdu KSS, zvolaného na 26. augusta 1968, bol dodržaný. Predpokladal, že dovedy sa z Moskvy vráti česko-slovenská „delegácia“ a mnoho vecí sa vyjasní. Týmto svojim ústupkom chcel predovšetkým zabrániť hrozbe, aby delegáti mimoriadneho zjazdu KSS sami nezorganizovali zjazd a nepostavili Predsedníctvo ÚV KSS na vedľajšiu koľaj. Podobne, ako sa to stalo v prípade mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS. Keď však predsedníctvo dostalo správu, že Mestský výbor KSS v Bratislave naďalej nekompromisne trvá na tom, aby mimoriadny zjazd

KSS bol zvolaný o dva dni skôr, už 24. augusta 1968, Hruškovič sa prestal ovládať: „*Tak teda dajme pokyn národu, nech začne bojovať proti okupantom. Veď ak budeme podliehať vo všetkom, čo od nás chcú, pôjdeme do krajnosti*“⁷⁴ a úplne vyvedený z rovnováhy prerušil rokovanie predsedníctva.

Ďalším problémom, ktorý od 21. augusta riešilo predsedníctvo, bolo zaujatie stanoviska k mimoriadnemu XIV. zjazdu KSČS. Niekoľkoďňové prešľapovanie predsedníctva na mieste bolo výsledkom deštruktívnej činnosti Indru a Biľaka z Prahy, ako aj pracovníkov sovietskeho generálneho konzulátu v Bratislave, ktorí zasahovali do jeho činnosti. Hruškovič a Pecho ubezpečovali Vasilu Biľaka v Moskve, že delegáti KSS nepôjdu na mimoriadny XIV. zjazd KSČS. Rovnaké ubezpečenie mal Biľak aj od Jana Pillera, ktorý zostal v Prahe, aby riadil (starý) Ústredný výbor KSČS, keďže (staré) Predsedníctvo ÚV KSČS bolo v Moskve. V snahe odčiniť svoje zlyhanie pri pokuse o štátny prevrat zvestoval Biľak túto správu aj generálnemu tajomníkovi ÚV KSSZ Leonidovi I. Brežnevovi: „*soudruh Piller řekl, že ani jeden slovenský kraj nebude na sjezdu [KSČS] zastoupen*“⁷⁵

Hruškovič, Janík a Pecho sa na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS ocitli medzi dvoma mlynskými kameňmi. Neboli schopní zaujať stanovisko k mimoriadnemu XIV. zjazdu KSČS. Tón diskusie udával na predsedníctve predovšetkým Samuel Faltán, ktorý apeloval na jeho členov, aby nepodliehali

tlaku sovietskych veliteľov usilujúcich sa o odloženie termínu konania mimoriadneho zjazdu KSS. Jozef Zrak spochybnil aj spájanie termínu zjazdu KSS s návratom Svobodovej delegácie z Moskvy. „*Nikto nevie, či sa naša delegácia vráti z Moskvy. Keď dokázali zobrať z Ústredného výboru KSČ s. Černíka a Dubčeka, čo by si nedovolili iné veci. Nevie, či si uvedomujete tieto záležitosti.*“⁷⁶ Emotívnu a kontroverznú diskusiu na predsedníctve nakoniec prerušil príchod sovietskej vojenskej delegácie, vedenú gen. Petrenkom, ktorý tlmočila predsedníctvu odkaz z Moskvy, aby na sovietske veliteľstvo v Bratislave prišli piati členovia predsedníctva (M. Hruškovič, J. Zrak, J. Janík, V. Pavlenda a O. Klokoč). O telefonický rozhovor s nimi požiadali Vasil Biľak a Gustáv Husák. Zasadnutie predsedníctva bolo prerušené a uvedení členovia odišli o 20.30 hod. na veliteľstvo Sovietskej armády v Bratislave.

Predsedníctvo ÚV KSS pokračovalo 23. augusta 1968 v rokovaní o 22.00 hod., po návrate svojich členov z veliteľstva Sovietskej armády, ktorí referovali o výsledku rozhovorov. Miloslav Hruškovič informoval o obsahu rozhovoru s Vasilom Biľakom, ktorý označil priebeh moskovských rokovaní ako nádejný a úspešný. Apeloval na Hruškoviča, že je nevyhnutne potrebné presvedčiť okresné výbory KSS, aby sa v tejto situácii nekonal mimoriadny zjazd KSS.⁷⁷ Keďže v KSS bol silný tlak na personálne zmeny v Ústrednom výbore KSS, pragmaticky navrhoval nasledovné riešenie: „...*vzhľadom na*

74 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

75 VONDROVÁ, Jitka. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Dokumenty ÚV KSSZ 1966–1969. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. Díl 4/4. svazek*. Brno: Doplněk, 2011, s. 231.

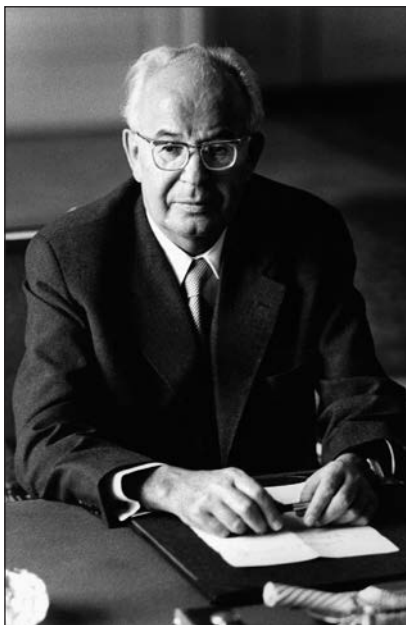
76 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

77 Ako vyplýva zo záznamu z moskovských rozhovorov (23. 8. 1968), hlavným odporcom konania mimoriadneho zjazdu KSS bol v ÚV KSS Vasil Biľak, ktorý už z Prahy podnikal akcie nielen proti zvolaniu mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS, ale aj proti zvolaniu mimoriadneho zjazdu KSS. Ako Biľak informoval L. I. Brežneva, on je v situácii, že nemôže direktívne rozhodnúť o konaní zjazdu KSS, ale 22. 8. 1968 vraj žiadal, aby bol urýchlene zaslaný list, že tento zjazd sa nebude konať. Husák, na rozdiel od Biľaka, vyslovil na moskovských rokovaníach názor, že počítajú s tým, že mimoriadny zjazd KSS sa bude konať v pôvodnom termíne, 26. 8. 1968, čo vyvolalo ostré reakcie L. I. Brežneva, N. V. Podgorného a A. N. Kosygina. Dôvody zmeny názoru G. Husáka nie sú mi známe, takisto ani dôvody náhlejšej zmeny rozhodnutia L. Svobodu, ktorý na spokojnosť Brežneva sa rozhodol zostať v Moskve a pokračovať v rokovaníach. VONDROVÁ, J. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Dokumenty ÚV KSSZ 1966–1969*, s. 213 – 233.

predchádzajúce porušovanie stanov previesť [personálne] zmeny v ÚV KSS v takom zmysle, aby sa tam dostali ľudia a odišli z tohto ÚV [KSS], v takom zložení, aby to posilnilo politickú autoritu tohto orgánu, aby získal tento orgán kredit u verejnosti i u strany na Slovensku. To je možné previesť behom niekoľko dní tie zmeny v ÚV [KSS] a zverejniť ich.“⁷⁸ Biľak bol ochotný porušiť aj Stanovy KSČS, na ktorých dôsledné dodržiavanie sa predtým dogmaticky odvolával, len aby zmaril konanie mimoriadneho zjazdu KSS. Domnieval sa, že personálne zmeny v Ústrednom výbore KSS formou kooptácie upokojia búrlivú situáciu v KSS a zmiernia tlak na zvolanie mimoriadneho zjazdu KSS.

Obsah telefonického rozhovoru s Gustávom Husákom zrekapituloval Viktor Pavlenda. Husák ho takisto informoval, že rokovania v Moskve vraj „majú veľmi priaznivý priebeh“ a že mandát, ktorý mu dalo Predsedníctvo ÚV KSS a Predsedníctvo SNR, bol v Moskve akceptovaný. V otázke konania mimoriadneho zjazdu KSS vyslovil obavy, že v danej situácii by zjazd KSS nemusel dopadnúť dobre a vyhlásil, že „otázka zjazdu na Slovensku je taktiež súčasťou rokovania našej delegácie“. Pavlendu doplnil Ondrej Klokoč, ktorý sa pýtal Husáka na jeho stanovisko k mimoriadnemu XIV. zjazdu KSČS. Podľa Klokoča „Husák hovoril, že nemáme čo meniť na našom stanovisku, keď sa [mimoriadny zjazd KSČS] zvolával, sme sa vyjadrili, bol zvolaný za mimoriadnych pomerov, delegátov zo Slovenska bolo málo, my sa ani nehlásime, ani sa nedišťancujeme, neutrálne, nič v tejto veci.“⁷⁹ Treba vziať do úvahy aj tú skutočnosť, že Gustáv Husák si uvedomoval, že KGB odpočúva ich telefonické rozhovory.

Predsedníctvo Ústredného výboru KSS sa podriadilo najmä požiadavke

Gustáv Husák (Zdroj: Archív B. Kinčoka)

Vasila Biľaka odložiť na neskorší termín konanie mimoriadneho zjazdu KSS. Hruškovič však bezmocne konštatoval, že mimoriadny zjazd KSS sa už zvoláva „zo všetkých strán“ a členovia predsedníctva majú k dispozícii len niekoľko hodín, aby to mohli zastaviť. Členovia predsedníctva si urýchlene rozdelili úlohy a rozhodli sa, že osobne budú presviedčať delegátov zjazdu, ako aj jednotlivé okresné a krajské výbory KSS, aby upustili od myšlienky zvolat mimoriadny zjazd KSS na 24. augusta 1968. Nebola to však jednoduchá úloha, pretože napriek prísľubom veliteľa sovietskych okupačných vojsk im nebolo umožnené telefonické spojenie s krajinami a okresmi.

Situácia okolo zvolania mimoriadneho zjazdu KSS bola mimoriadne napätá. Keď predpoludním 24. augusta 1968 zasadalo Predsedníctvo ÚV KSS, začali sa do Bratislavy už schádzať delegáti mimoriadneho zjazdu KSS. Členovia predsedníctva refero-

vali o splnení svojich úloh, týkajúcich sa odloženia termínu zjazdu. Viktor Pavlenda sa spolu s Jozefom Zrakom a Petrom Colotkom zúčastnili na zasadnutí pléna Mestského výboru KSS v Bratislave a informovali členov pléna MV KSS o obsahu telefonického rozhovoru s V. Biľakom a G. Husákom. Po diskusii sa plénum Mestského výboru KSS jednomyselne uznieslo, že upúšťa od myšlienky zvolat mimoriadny zjazd 24. augusta a podporilo pôvodný termín zvolania mimoriadneho zjazdu KSS 26. augusta 1968.⁸⁰ Plenárne zasadnutie MV KSS poverilo Jozefa Zraka a Viktora Pavlendu, aby na predsedníctve tlmočili toto stanovisko MV KSS s tým, že ak predsedníctvo nie je v stave organizačne pripraviť zjazd KSS v pôvodnom termíne, tak sa jeho príprava zabezpečí iným spôsobom. Jozef Zrak navrhol, aby časť slovenskej politickej reprezentácie odišla do Prahy a v zmysle stanoviska, vyjadrenom Gustávom Husákom, informovala českú stranu, že Komunistická strana Slovenska sa nedišťancuje od orgánov zvolených na mimoriadnom XIV. zjazde KSČS.

Miloslav Hruškovič sa dostal do mimoriadne zložitej situácie, keď zisťoval, že pacifikačná misia sa nepodarila tak, ako si to predstavoval. Výsledkom bolo ďalšie prehĺbenie nedôvery medzi reformnými komunistami a konzervatívami. Hruškovič označil situáciu ako mimoriadne vážnu. Chvilami upadal do hysterického stavu a začali sa u neho prejavovať kapitulantské nálady. Uvedomoval si, že nespĺnil úlohu, ktorú sľúbil splniť aj Biľakovi, ako aj sovietskemu generálnemu konzulovi v Bratislave. Vyhlásil, že ak predsedníctvo nie je schopné splniť žiadosť Biľaka a Husáka o odloženie zjazdu tak, aby sa vzdali svojich funkcií a „nech si to bremeno vezme ten, čo to bude lepšie robiť. Znova opakujem, v týchto veciach nemôžeme plniť uznesenia menšiny

78 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

79 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

80 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

[uznesenie MV KSS v Bratislave]⁸¹ Ján Janík obvinil členov predsedníctva, že niektorí z nich vraj informovali okresné výbory KSS o obsahu telefonických rozhovoroch s Biľakom a Husákom inak, než ako sa dohodli na predsedníctve. Navrhol, že delegátom zjazdu, ktorí hromadne prichádzali do Bratislavy, je potrebné vysvetliť aj tieto okolnosti, „*aby verili orgánu* [Predsedníctvu ÚV KSS] *a nie niektorým jednotlivcom*“. Voči týmto obvineniam sa ostro ohradil najmä Viktor Pavlenda, ako aj Jozef Zrak.

Ján Janík sa priamo obrátil na Zraka s otázkou, aby otvorene povedal, po akých linkách sa organizuje mimoriadny zjazd KSS a kto za tým stojí. Navrhol, aby sa otvorene hovorilo o konkrétnych osobách, ktoré organizujú prípravu mimoriadneho zjazdu KSS. Atmosféra na zasadnutí predsedníctva bola veľmi napätá a hrozilo, že dôjde k rozkolu a predsedníctvo bude nefunkčné. Reformní komunisti, keďže cítili za sebou silnú podporu členskej základne KSS, delegátov zjazdu, ako aj verejnosti, nenechali sa vyprovokovať. Na rozdiel od Hruškoviča neprepadali ani hystérii a ani kapitulantským náladám. Navrhovali nasledovný postup: „*zjazd bol zvolaný na deň 26. [augusta]. Ak sa nepodarí zadržať stredoslovenských a východoslovenských delegátov, zostáva nám ešte jedno, presvedčiť ich tu [v Bratislave], aby počkali na výsledky rokovaní z Moskvy. Ak sa ani toto nepodarí, potom treba ovplyvňovať tieto veci a každý sám za seba vysloví na zjazde, či súhlasí alebo nesúhlasí [s konaním zjazdu]. Každý dá vlastné stanovisko. Tento orgán [Predsedníctvo ÚV KSS] však potom pretráva existovať. Akonáhle sa zjazd zide strácame svoju legitímnu moc*“⁸² Bola to rukavica hodaná konzervatívcom,

ktorí si uvedomovali, že sú v defenzíve a ťahajú za kratší koniec. Jedinou ich nádejou boli výsledky moskovských rokovaní, na ktorých sa zúčastňovali členovia (starého) Predsedníctva ÚV KSČS. Ich sebavedomie vzrástlo, keď zistili, že do Moskvy bolo pozvané (staré) Predsedníctvo ÚV KSČS, a nie predsedníctvo zvolené na vysočanskom zjazde.

Konzervatívcom bolo od počiatku jasné, že momentom zvolania mimoriadneho zjazdu KSS sa končí ich mandát v Ústrednom výbore KSS. To bol tiež jeden z dôvodov, prečo Hruškovič, Janík a Pecho odmietali zvolať mimoriadny zjazd KSS. Na druhej strane člen predsedníctva Jozef Zrak vyhlásil, že sa cíti byť viazaný uznesením pléna Mestského výboru KSS v Bratislave a „*nebude hlasovať za to, aby sme odkladali zjazd na neurčito, so všetkými z toho plynúcimi dôsledkami*“. Toto svoje stanovisko verejne deklaroval pred zasadnutím Predsedníctva ÚV KSS. Na otázku redaktora Slobodného vysielača na Slovensku Dunaj I., či je možné zvolať mimoriadny zjazd KSS v najbližších hodinách, Zrak odpovedal: „*Zjazd KSS treba podľa nášho názoru zvolať bezodkladne. Jeho úlohou je vyjadriť sa k vznikajúcej situácii, podporiť závery mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS a zvoliť nový ÚV KSS a jeho výkonné orgány na Slovensku*“⁸³ Rovnaký názor zastávali aj Viktor Pavlenda a Samuel Falťan.

Prostredníctvom svojej agentúrnej siete Moskva pozorne sledovala a vyhodnocovala situáciu okolo zvolania mimoriadneho zjazdu KSS. V deň zvolávania zjazdu KSS, 24. augusta 1968, vyhodnotila situáciu ako kritickú. Keďže nepomohli príkazy prvého tajomníka ÚV KSS Vasila Biľaka odložiť termín zjazdu KSS až po návrate

„delegácie“, rozhodla sa Moskva využiť autoritu prvého tajomníka ÚV KSČS Alexandra Dubčeka, aby zabránila konaniu zjazdu KSS. Dňa 24. augusta o 18.00 hodine nadviazala delegácia Predsedníctva ÚV KSS (V. Pavlenda, J. Zrak, O. Kokoč a J. Janík) telefonické spojenie s Moskvou. Okrem prvého tajomníka ÚV KSS Vasila Biľaka a podpredsedu vlády Gustáva Husáka hovorili aj s prvým tajomníkom ÚV KSČS Alexandrom Dubčekom. Témou rozhovoru bol mimoriadny zjazd KSS. Hlavné slovo mal Alexander Dubček, ktorý rezolútne a veľmi naliehavo nastolil požiadavku adresovanú Predsedníctvu ÚV KSS: „*Urobte všetko, aby sa nekonal teraz v tomto období zjazd KSS, aby sa konanie zjazdu na určitý čas odložilo*“⁸⁴ Keď mu vysvetľovali, aká zložitá je situácia, aký je v KSS a vo verejnosti enormne silný tlak na zvolanie mimoriadneho zjazdu KSS, Dubček to vôbec nebol ochotný brať do úvahy a nástojčivo naliehal: „*ale ja vás žiadam, zasadzujem sa celou svojou osobou za to, urobte to a žiadam to nielen v mojom mene, ale v mene súdruhov Husáka, Černíka, Smrkovského, Biľaka, Svobodu. V mene všetkých týchto vás žiadam, urobte všetko, aby sa tento zjazd nekonal*“⁸⁵

Jozef Zrak informoval členov predsedníctva, že Dubčeka oboznámil aj o opatreniach aké v tejto súvislosti už urobili. Vysvetľovali mu, aké sú nálady verejnosti, že: „*už začínajú nedôverovať Predsedníctvu ÚV KSS a obviňovať ho z toho, že porušuje uznesenia pléna [ÚV KSS], ktoré stanovilo konanie zjazdu na 26. augusta*“. Dubček to nebral do úvahy a naďalej tvrdošijne naliehal, aby za každú cenu zabránili konaniu mimoriadneho zjazdu KSS: „*Ide o vyššie politické záujmy, my nie sme internovaní, rokujeme*

81 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

82 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

83 ZRAK, Jozef. Inej cesty pre nás niet. Vedúci tajomník MV KSS. *Smena*, roč. 21, 25. augusta 1968. Mimoriadne vydanie.

84 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

85 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

Titulná strana Pravdy z 29. augusta 1968 (Zdroj: Pravda)

slobodne, a preto si myslím, že by ste mali počkať [na] náš príchod, aby sme sa dohodli na postupe.“⁸⁶ Žiadal, aby okamžite telefonovali na okresné a krajské výbory KSS, aby do Bratislavy už nevyšielali žiadnych delegátov na mimoriadny zjazd KSS. Veľmi

sa obával, že delegáti sami zvolajú mimoriadny zjazd KSS. Požiadavku Dubčeka podporili aj Gustáv Husák a Vasil Bilak.

Predsedníctvo ÚV KSS súhlasilo s požiadavkou prvého tajomníka ÚV KSČS Alexandra Dubčeka a prijalo

uznesenie o odložení termínu konania zjazdu.⁸⁷ Hlavným dôvodom bol príkaz prvého tajomníka ÚV KSČS Dubčeka o odložení termínu zjazdu KSS. Predsedníctvo na svoju obranu uvádzalo, že nejde o žiadne taktizovanie, ale o uplatnenie „zdravého rozumu“. V závere uznesenia predsedníctvo konštatovalo, že „treba urobiť všetko, aby sme postupovali podľa direktív, ktoré nám dal prvý tajomník ÚV KSČ s. Dubček“.⁸⁸ Na tomto závere sa zhodli aj konzervatívni členovia predsedníctva okolo M. Hruškoviča, ako aj reformní komunisti (V. Pavlenda, J. Zrak, S. Faltan). Situáciu lakonicky skomentoval riaditeľ Ústavu dejín KSS, historik Bohuslav Graca: „Podriadime sa tejto vyššej moci.“

Samuel Faltan, ktorý dobre poznal názory delegátov zjazdu, upozorňoval členov predsedníctva, že nie je v kompetencii tohto orgánu, aby mohol určovať termín zvolania mimoriadneho zjazdu KSS. Podľa Stanov KSČS o termíne zjazdu KSS rozhodovalo, okrem iných, aj plénum ÚV KSS. Aby rozhodnutie predsedníctva bolo v súlade s platnými stanovami, rozhodli sa členovia predsedníctva urýchlene zvolať na druhý deň (25. augusta), rozšírené zasadnutie pléna Ústredného výboru KSS. Ján Janík navrhoval, aby odložili konanie zjazdu o desať dní a zároveň upozornil členov predsedníctva, že na zajtra (25. augusta) sú do Moskvy pozvaní ďalší členovia (starého) Predsedníctva ÚV KSČS. Pre konzervatívcov to bol ďalší významný signál, že Moskva neakceptuje výsledky mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS. Konzervatívci v predsedníctve sa opäť cítili byť na koni. Ján Janík suverénne vyhlásil, že predsedníctvo by malo „jednoznačne povedať, kto je oprávnený v Moskve vyjednávať“. I keď Predsedníctvo ÚV KSS dalo Gustávovi Husákovi mandát vystupovať

86 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

87 Antonín Benčík, odvolávajúci sa na Brežneva, nepresne uvádza, že po telefonáte V. Biľaka a G. Husáka z Moskvy vraj došlo v Predsedníctve ÚV KSS k prelomovému rozhodnutiu v otázke termínu konania zjazdu KSS. Pravda je však taká, že sa to stalo až na príkaz a naliehanie Dubčeka. BENČÍK, Antonín. *Rekviem za Pražské jaro*. Třebíč: TEMPO, 1998, s. 204.

88 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

Július Turček a Gustáv Husák počas prvého dňa rokovania mimoriadneho zjazdu KSS, 26. august 1968 (Zdroj: TASR)

na moskovských rokovaníach v mene slovenských komunistov, prvým tajomníkom Ústredného výboru KSS bol však naďalej Vasil Biľak, ktorý bol riadnym členom Svobodovej delegácie. Gustáv Husák nebol členom Ústredného výboru KSS. Jeho jedinou funkciou v komunistickej strane bolo, že na mimoriadnom XIV. zjazde KSČS bol zvolený za člena ÚV KSČS a člena Predsedníctva ÚV KSČS. Moskva však tento mandát neuznávala a to si konzervatívci uvedomovali.

Po dlhšej diskusii sa predsedníctvo nakoniec uznieslo: zvolať plenárne zasadnutie Ústredného výboru KSS 25. augusta 1968 na 10.00 hodinu ráno; pripraviť na rokovanie pléna stanovisko

Predsedníctva ÚV KSS k vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR, ako aj stanovisko k zvolaniu mimoriadneho zjazdu Komunistickej strany Slovenska. Pripravou materiálov na rokovanie pléna ÚV KSS sa predsedníctvo zaoberalo 25. augusta 1968, hodinu pred zasadnutím ÚV KSS. Predmetom ostrej diskusie sa opäť stala otázka mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS, ako aj otázka termínu zvolania mimoriadneho zjazdu KSS. Rokovanie viedol Miloslav Hruškovič. Hneď po otvorení zasadania vyzval Anton Ťažký členov predsedníctva, aby sa vyjadrili k mimoriadnemu XIV. zjazdu KSČS, či budú alebo nebudú odporúčať plénu ÚV KSS, aby prijalo závery tohto zjazdu. Návrh stanoviska predsedníctva

k mimoriadnemu zjazdu KSČS prečítal Viktor Pavlenda. Následne otvoril Jozef Zrak otázku „legálnych orgánov“ KSČS, ktorá v danej situácii bola podľa neho „najzávažnejšou otázkou“. Poukazoval na to, že do Moskvy odišlo na rokovanie celé Predsedníctvo KSČS vo svojom starom zložení.⁸⁹ Na druhej strane, na mimoriadnom XIV. zjazde KSČS, bolo zvolené nové predsedníctvo, ktoré zvolil nový Ústredný výbor KSČS. „Tu by sme mali zaujať k tejto otázke stanovisko. Ide o to, či uznávame tento orgán alebo nie. To je ohromne dôležitá otázka.“⁹⁰

Jozef Zrak vytykal návrhu stanoviska k mimoriadnemu zjazdu KSČS, ktoré predložil Viktor Pavlenda, že Dubček stojí na čele „dvoch orgánov“: „To považujem momentálne za kľúčovú otázku – vyriešiť, alebo zaujať jasné stanovisko.“⁹¹ Problém bol totiž v tom, že mimoriadny XIV. zjazd KSČS zrušil mandát (starému) Ústrednému výboru KSČS a Ústrednej kontrolnej a revíznej komisii KSČS a zvolil nové orgány. Ak sa akceptujú závery mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS, tak Dubček nemôže stáť na čele dvoch ústredných výborov. Jozefa Zraka podporil Anton Ťažký, ako aj člen predsedníctva okresného výboru KSS, ktorý sa ako delegát zúčastnil na mimoriadnom zjazde KSČS. Na zasadnutie Predsedníctva Ústredného výboru KSS bol vyslaný Věněkom Šilhánom, aby tlmočil stanovisko novozvoleného Predsedníctva ÚV KSČS.

Podľa názoru delegáta⁹² mimoriadneho zjazdu KSČS, politický život na Slovensku je ovplyvnený tým, že nepoznajú rezolúciu zjazdu. Rezolúcia bola prijatá vo večerných hodinách, na záver rokovania, a údajne ju nebolo možné doručiť na Slovensko.

89 Dňa 25. 8. 1968 sa k Svobodovej delegácii pripojili ďalší členovia (starého) Predsedníctva ÚV KSČS Oldřich Švestka, František Barbírek a Emil Rigo, ako aj Miloš Jakeš, Jozef Lenárt a Zdeněk Mlynář. Politbyro ÚV KSSZ chcelo rokovať so (starým) Predsedníctvom ÚV KSČS na čele s Dubčekom. V Prahe zostal jedine Drahomír Kolder, ktorý viedol ÚV KSČS v čase neprítomnosti členov predsedníctva. V delegácii chýbali aj Antonín Kapek, ktorý sa údajne ukrýval v okolí Plzne a Štefan Sádovský, ktorý odcestoval do Bratislavy a bol nezastihnuteľný. Pozvanie starého predsedníctva na rokovanie bol prvým krokom Moskvy na dosiahnutie anulovania výsledkov mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS.

90 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

91 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

92 Meno a priezvisko delegáta na mimoriadnom XIV. zjazde KSČS nie je uvedené v zápise zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS zo dňa 25. 8. 1968.

„Zjazd prijal zásadu, že všetky uznesenia zjazdu, vrátane kádrových návrhov, budú platné potom, keď ich schváli viac ako nadpolovičná väčšina delegátov slovenského zjazdu.“⁹³ I keď spočiatku bola na mimoriadnom zjazde KSČS veľmi malá účasť delegátov zo Slovenska (štyria delegáti), postupne prichádzali ďalší. Ku koncu zasadania bolo na zjazde údajne 59 delegátov zo Slovenska. Podľa vyjadrenia uvedeného delegáta: „súdruh Šilhán prosil, aby niekto prišiel z čelných funkcionárov Slovenska a nadviazal s ním kontakt“. Celá situácia bola skutočne absurdná. Namiesto toho, aby novozvolené Predsedníctvo ÚV KSČS okamžite vyslalo na Slovensko oficiálnu delegáciu, vybavenú riadnym mandátom a kompetenciami, ktorá by s vedením KSS prediskutovala výsledky mimoriadneho zjazdu KSČS a skoordinovala svoju ďalšiu činnosť s ÚV KSS, tak na Slovensko bol vyslaný delegát KSS na zjazde KSČS. Cestou domov sa mal zastaviť v Bratislave a tlmočiť predsedníctvu akýsi odkaz, aby niekto z vedenia KSS prišiel do Prahy a rokovoval s novým vedením KSČS. Takýto ignorantský a vrchnostenský postoj opodstatnene vzbudzoval aj medzi reformnými komunistami značnú nedôveru a pochybnosti. Za neprehľadnú situáciu, aká vznikla v Komunistickej strane Slovenska, v súvislosti s akceptovaním výsledkov mimoriadneho zjazdu KSČS, môže vo veľkej miere aj nové vedenie KSČS, ktoré fatálne podceňovalo slovenských reformných komunistov, na ktorých sa z Prahy tradične pozerali ako na provinčných politikov.

Situáciu okamžite využili konzervatívci v Predsedníctve ÚV KSS, ktorí boli v neustálom telefonickom kontakte s členmi starého Ústredného výboru KSČS v Prahe. Veľkou vzpruhou bolo pre nich, keď sa do

Moskvy začali schádzať členovia starého Predsedníctva ÚV KSČS, čo bolo jasným signálom, že Moskva akceptuje len staré Predsedníctvo ÚV KSČS a neuznáva mimoriadne orgány. Na Predsedníctve ÚV KSS vznikla paradoxná situácia. Konzervatívci ako aj reformní komunisti svorne deklarovali podporu „legálnym orgánom“ KSČS a socialistického štátu. Konzervatívci tvrdošijne zdôrazňovali najmä „kontinuitu“ svojich stanovísk a týmto vyjadrovali podporu vedeniu KSČS, ktoré pôsobilo do 21. augusta tak, ako to spolu s prezidentom Svobodom deklarovali v prvých dňoch okupácie. Odmietali akceptovať legitimitu vývoja po 21. auguste a uznať výsledky mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS. Na druhej strane reformní komunisti takisto deklarovali svoju podporu „legálnym orgánom“, ale na rozdiel od konzervatívcoch akceptovali vývoj po 21. auguste 1968 a uznávali legitimitu mimoriadneho zjazdu KSČS, ako aj a novozvolených orgánov. Absurdnosť situácie spočívala v tom, že tak konzervatívci ako aj reformní komunisti sa vehementne dovoľávali na prvého tajomníka ÚV KSČS Alexandra Dubčeka, verejne sa mu zaprisahávali svojou vernosťou a podporou, pričom každá skupina sa hlásila k inému Ústrednému výboru KSČS na čele s tým istým prvým tajomníkom ÚV KSČS. Tragédiou bolo, že prvý tajomník ÚV KSČS Alexander Dubček nebol schopný zaujať jasné a jednoznačné stanovisko k tejto schizofrénnej situácii, aká nastala v KSČS po jej mimoriadnom zjazde.

K otázke legitímnosti orgánov KSČS zvolených na mimoriadnom XIV. zjazde KSČS, ktorú na Predsed-

níctve ÚV KSS otvoril Jozef Zrak, sa rozprúdila búrlivá diskusia. Predseda SNR Ondrej Klokoč sa opäť začal demagogicky odvolávať na Husáka, ktorý pred svojím odchodom do Moskvy im okrem iného radil, aby v súvislosti s mimoriadnym zjazdom KSČS vyčkali so svojím stanoviskom. Klokoč v tejto súvislosti vyhlásil: „Zatiaľ sa nemôžem vyjadriť ani tak, ani tak. Držím sa pokynov delegácie z Moskvy.“⁹⁴ Stanovisko Klokoča podporili M. Hruškovič, J. Janík a M. Pecho, ale aj P. Colotka a čiastočne aj V. Pavlenda. Miloslav Hruškovič apeloval na „dôslednosť“ v stanoviskách členov predsedníctva. Z tejto „dôslednosti“ podľa Hruškoviča vyplývalo, že predsedníctvo sa hlási k tomu Predsedníctvu ÚV KSČS, vláde a Národnému zhromaždeniu, ktoré prestali fungovať 21. augusta 1968. „Som za, aby sme na tomto stanovisku zotrvali. Aby sme sa nedostali do protirečivej situácie.“ Tajomník ÚV KSS, Michal Pecho, opätovne upozorňoval členov predsedníctva, že „dnes ráno leteli do Moskvy členovia predsedníctva [ÚV KSČS], toho starého. Tým pádom dostáva tú legalitu a právomoc toto zloženie, ktoré tam súdruh Dubček pozval“⁹⁵ Na druhej strane, podľa vyjadrenia J. Zraka, „Predsedníctvo ÚV KSS zverilo mandát jedine s. Husákovi [nie prvému tajomníkovi ÚV KSS V. Biľakovi], aby rokovoval s predstaviteľmi Sovietskeho zväzu za štátne a stranícke orgány na Slovensku. Ten istý mandát za celú stranu a našu vlasť má nepochybne s. Svoboda. Obaja súdruhovia, členovia práve zvoleného ÚV strany a jeho predsedníctva budú na rokovaní v Moskve presadzovať tie názory a stanoviská, ktoré prijali legálne stranícke a štátne orgány a predovšetkým mimoriadne XIV. zjazd našej strany.“⁹⁶ Ve-

93 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211. V platných Stanovách KSČS nebol zakotvený princíp zákazu majorizácie KSS v ústredných orgánoch KSČS. V súvislosti s federalizáciou štátu sa na slovenskej strane presadzovala myšlienka uplatniť tento princíp v nových stanovách KSČS.

94 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

95 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

96 ZRAK, Jozef. Inej cesty pre nás niet. Vedúci tajomník MV KSS J. Zrak. *Smena*, roč. 21, 25. augusta 1968. Mimoriadne vydanie.

Riaditeľ Ústavu dejín KSS Bohuslav Graca počas prejavu na mimoriadnom zjazde KSS (Zdroj: TASR)

denie KSČS (Věněk Šilhán), zvolené na mimoriadnom zjazde, neinformovalo slovenských reformných komunistov o situácii v KSČS a vo vedení socialistického štátu.

Za uznanie legitimity mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS sa postavili J. Zrak, A. Ťažký, J. Koscelanský, ako aj delegát KSS na mimoriadnom zjazde KSČS, ktorý tlmočil predsedníctvu odkaz Věněka Šilhána. Šilhánov odkaz okamžite vyvolal ostrú polemiku. Stanovisko konzervatívcov prezentoval člen predsedníctva a tajomník ÚV KSS Ján Janík: „*My sme sa vyjadrili za Dubčeka. On je prvým tajomníkom.* [Konzervatívci sa odmietali podriaď

Šilhánovi, ktorý vo funkcii zastupoval Dubčeka.] *Prosím, budeme rešpektovať Dubčeka.*“ Podporil ho Miloslav Hruškovič: „*Rešpektujeme pokyny, ktoré nám tlmočili súdruhovia z Moskvy.*“ Oponoval im Anton Ťažký: „*Súdruhovia v Moskve musia vedieť, že nemôžu stavať takú garnitúru, ktorú národ neprijme.*“⁹⁷ Keďže rokovanie predsedníctva bolo zvolané hodinu pred zasadnutím pléna ÚV KSS, ocitlo sa v značnej časovej tiesni. Ako východisko z patovej situácie navrhol Samuel Falčan, aby predsedníctvo predložilo plénu ÚV KSS na schválenie dva návrhy: návrh Viktora Pavlendu, že plénum berie na vedomie výsledky mimoriad-

neho XIV. zjazdu KSČS a návrh delegáta KSS na mimoriadnom zjazde KSČS, že plénum sa plne hlási k mimoriadnemu XIV. zjazdu KSČS. Predsedníctvo schválilo nakoniec Pavlendov kompromisný návrh. Reformní komunisti však dobre poznali názory väčšiny členov ÚV KSS, ako aj delegátov mimoriadneho zjazdu KSS, ktorí sa takisto zúčastňovali na plenárnom zasadnutí a boli presvedčení, že Ústredný výbor KSS schváli druhý návrh. Konzervatívci, ak sa nechceli úplne skompromitovať, nemali odvahu navrhnúť plénu ÚV KSS, aby sa dištancovalo od mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS.

Ďalším problémom, ktorý predsedníctvo riešilo pred zasadnutím ÚV KSS, bolo stanovenie termínu konania mimoriadneho zjazdu KSS. (Novozvolené) Predsedníctvo ÚV KSČS totiž verejne vyzvalo, prostredníctvom ilegálnych vysielateľov a tlaču, delegátov mimoriadneho zjazdu KSS, aby bezodkladne zorganizovali svoj mimoriadny zjazd. Zároveň avizovalo, že na zjazd vysiela oficiálnu delegáciu KSČS v zložení: Libuše Hrdinová, Štefan Sádovský, František Vodsloň a Josef Zuda. „*Veríme [...], že urobíte všetko a budete zjazd konať a prihlásite sa tak za Dubčekovo vedenie strany a za výsledky mimoriadneho XIV. zjazdu strany.*“⁹⁸ Jozef Zrak odmietol návrh, aby sa mimoriadny zjazd KSS konal až o dva týždne. Navrhol, aby predsedníctvo prijalo rezolúciu, že plénum ÚV KSS splnomocňuje Predsedníctvo ÚV KSS, aby po skončení moskovských rokovaní určilo termín konania mimoriadneho zjazdu KSS. V návrhu sa prejavila snaha reformných komunistov vyjsť v ústrety naliehajúcej požiadavke Dubčeka, aby sa mimoriadny zjazd KSS nekonal okamžite, ale až po ich návrate do republiky.

97 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

98 Výzva slovenským komunistom. *Pravda*, roč. 49, 25. 8. 1968. Mimoriadne vydanie 13.00 hod. V tomto mimoriadnom vydaní Pravdy bol uverejnený aj program rokovania mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS a personálne zloženie novozvolených orgánov KSČS. V správe bolo uvedené: „*Plénum ÚV KSČS, ktoré je jediným právoplatným vedúcim orgánom medzi dvoma zjazdmi, žiada všetky nižšie stranické orgány [vrátane ÚV KSS], aby sa riadili výhradne pokynmi tohto legálneho Ústredného výboru a jeho predsedníctva.*“

Anton Ťažký navrhol, aby predsedníctvo predložilo na schválenie plenárnemu zasadnutiu ÚV KSS rozšírenie počtu členov Predsedníctva Ústredného výboru KSS. Za členov predsedníctva navrhol schváliť: vedúceho tajomníka Krajského výboru KSS v Košiciach Jána Koscelanského,⁹⁹ tajomníka ÚV KSČS Štefana Sádovského,¹⁰⁰ člena ÚV KSS Petra Colotku,¹⁰¹ člena ÚV KSS Vojtecha Mihálika,¹⁰² Ladislava Novomeského¹⁰³ a navrhol preradiť Kolomana Bođu¹⁰⁴ a Róberta Harenčára¹⁰⁵ z kandidátov na členov predsedníctva. Tieto návrhy mali v čase priprav mimoriadneho zjazdu KSS výrazne posilniť pozíciu reformných komunistov v predsedníctve, v ktorom dovtedy tvorili menšinu. Keďže Ústredný výbor KSS pozostával z členov, ktorí boli zvolení na zjazde KSS v roku 1966, pripúšťala sa aj možnosť, že odmietne zvoliť mimoriadny zjazd KSS. V takom prípade sa uvažovalo, že mimoriadny zjazd KSS by zvolali jeho delegáti a konal by sa v Žiline.

Rozšírené plenárne zasadnutie Ústredného výboru KSS sa začalo 25. augusta 1968 o 10.00 hodine ráno, aj za účasti delegátov mimoriadneho zjazdu KSS. Rokovanie pléna otvoril a viedol Miloslav Hruškovič. Prvým bodom rokovania boli personálne zmeny. Plénum ÚV KSS vylúčilo z ÚV KSS bývalého predsedu SNR Michala Chudíka. Do Predsedníctva ÚV KSS zvolilo Jána

Koscelanského, Štefana Sádovského, Petra Colotku a Vojtecha Mihálika. Preradilo z kandidátov za členov predsedníctva Róberta Harenčára a Kolomana Bođu. Za členov sekretariátu ÚV KSS boli zvolení Ladislav Novomeský a vedúci tajomník KV KSS v Bratislave Ladislav Abrahám. Voľby síce upevnili v predsedníctve pozíciu reformných komunistov, ale neriešili to hlavné a zásadné, po čom volala celá členská základňa KSS – uvoľniť z vedúcich funkcií v Ústrednom výbore KSS všetkých predstaviteľov konzervatívneho krídla na čele s Vasilom Biľakom a Miloslavom Hruškovičom.

Ďalšiu časť rokovania viedol Viktor Pavlenda, ktorý predniesol *Správu o súčasnej situácii a stanovisko k zvolaniu mimoriadneho zjazdu KSS*. Venoval sa najmä záverom mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS, ako aj otázke termínu zvolania mimoriadneho zjazdu KSS. Okamžité zvolanie mimoriadneho zjazdu KSS žiadali predovšetkým delegáti zjazdu, ktorí sa vo veľkom počte zúčastnili na zasadnutí ÚV KSS. Pavlendovi sa nakoniec podarilo presadiť kompromisné riešenie. Plénum ÚV KSS prijalo uznesenie, v ktorom sa konštatovalo, že vnútropolitická situácia, ako i situácia v KSS, si síce vyžadujú ihneď zvoliť mimoriadny zjazd KSS. „Ale, vyjadrujúc svoje pevné stanovisko za súdruha Dubčeka, za jeho vedenie strany, za súdruha Svobo-

du a Černíka, rozhodli sme sa na ich osobné požiadanie odložiť zjazd KSS z 26. 8. 1968. Termín zjazdu stanovíme ihneď po príchode našej delegácie z Moskvy a osobne po dohode so súdruhom Dubčekom.“¹⁰⁶ Po januári 1968 to bolo prvé veľké sklamanie z Alexandra Dubčeka v Komunistickej strane Slovenska, ktorý bol zbožňovaný a oslavovaný ako záruka slobody, demokracie a suverenity.

Pavlendovo ubezpečenie a ani odvolávanie sa na Dubčeka však prítomným delegátom zjazdu nepostačovalo. Naďalej sa nekompromisne dožadovali okamžitého zvolania mimoriadneho zjazdu KSS. Nakoniec sklamaní delegáti presadili do uznesenia pléna ÚV KSS, že sa nerozídu domov a naďalej zotrávajú na svojich miestach. Hneď po ukončení plenárneho zasadnutia sa rozhodli prediskutovať celú situáciu so svojimi vedúcimi tajomníkmi krajských a okresných výborov KSS. Uznesenie ÚV KSS, týkajúce sa termínu mimoriadneho zjazdu KSS, sa stretlo s mimoriadne veľkou kritikou nielen v komunistickej strane, ale v celej slovenskej verejnosti. Ako v tejto súvislosti sarkasticky poznamenal šéfredaktor *Nového slova* Leopold Podstupka, za rečníckym pultom na zasadnutí pléna ÚV KSS už nestál neohrozený národný hrdina Alexander Dubček, akého chceli občania vidieť, ale „bola tu iba jeho úpenlivá žiadosť z Moskvy – odložiť mimoriadny zjazd KSS. [...] Kompromis,

99 Ján Koscelanský (1926 – 2010) v rokoch 1968 – 1969 vedúci tajomník Krajského výboru KSS v Košiciach. Člen ÚV KSČS a ÚV KSS Poslanec SNR a NZ. Na mimoriadnom zjazde KSČS zvolený za člena ÚV KSČS. Člen Predsedníctva ÚV KSS.

100 Štefan Sádovský (1928 – 1984) v rokoch 1966 – 1968 kandidát Predsedníctva ÚV KSČS, v r. 1968 tajomník a člen sekretariátu (starého) ÚV KSČS. Na mimoriadnom zjazde KSČS zvolený za člena ÚV KSČS a Predsedníctva ÚV KSČS.

101 Peter Colotka (1925) v roku 1968 podpredseda vlády ČSSR, poslanec SNR, člen ÚV KSS a ÚV KSČS. Na mimoriadnom zjazde KSČS zvolený za člena ÚV KSČS a Predsedníctva ÚV KSČS.

102 Vojtech Mihálik (1926 – 2001) bol členom ÚV KSS a poslancom SNR.

103 Ladislav Novomeský (1904 – 1976) bol na IX. zjazde KSS (1950) zbavený všetkých funkcií v KSS. Následne nezastával v KSS žiadne funkcie. Na mimoriadnom zjazde KSČS bol zvolený za člena ÚV KSČS.

104 Koloman Bođa (1927 – 2005) v rokoch 1963 – 1968 povereník SNR pre poľnohospodárstvo a výživu. Bol členom ÚV KSČS a ÚV KSS.

105 Róbert Harenčár (1931 – 2010) v rokoch 1966 – 1969 predseda Slovenského výboru ČSM. V rokoch 1966 – 1968 kandidát ÚV KSS.

106 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211. V správe sa neuvádzalo meno prvého tajomníka ÚV KSS Vasilu Biľaka, ktorého meno sa stalo po 21. 8. 1968 synonymom zrady a kolaborácie s okupantmi. Zastarané uniformy sovietskych vojakov, vyvolávajúce súcit, dali podnet ľudovej tvorivosti k modifikácii hesla „Nech žije Biľak!“ na heslo „Nech šije Biľak, ale v Moskve!“ nové uniformy, s poukazom na jeho pôvodnú profesiu.

ktorý nepochybne nebude kompromisom posledným [...] aj keď krutým“.¹⁰⁷ Za pozornosť stojí aj ten fakt, že plénum ÚV KSS svojím uznesením ignorovalo výzvu nového Predsedníctva ÚV KSČS na okamžité zvolanie mimoriadneho zjazdu KSS a podporilo požiadavku (starého) Predsedníctva ÚV KSČS v Moskve, na čele s prvým tajomníkom ÚV KSČS A. Dubčekom, o odložení termínu konania zjazdu KSS.

K pozitívam plenárneho zasadnutia Ústredného výboru KSS však patrí, že na rozdiel od prezidenta ČSSR verejne podporilo *Vyhlásenie Predsedníctva ÚV KSČS k okupácii ČSSR* (21. 8. 1968). Príchod vojsk Varšavskej zmluvy bol označený ako okupácia a zároveň bola vyslovená požiadavka na neodkladný odchod všetkých okupačných vojsk z územia Česko-Slovenska. V otázke mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS sa plénum ÚV KSS rozhodovalo medzi dvoma alternatívami: vziať výsledky rokovania mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS na vedomie, alebo sa k nim prihlásiť. Po polemickej diskusii si plénum nakoniec osvojilo druhý variant: „*Hlásime sa k výsledkom mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS, súhlasíme s výsledkami prvého zasadnutia tohto zjazdu.*“¹⁰⁸ Na prijatí uznesenia zohrali dôležitú najmä delegáti, ktorí sa zúčastnili na vysočianskom zjazde. Podarilo sa im eliminovať rôzne fámy a polopravdy, ktoré konzervatívci rozširovali medzi členmi ÚV KSS v súvislosti s mimoriadnym zjazdom KSČS. Na záver rokovania schválilo plénum ÚV KSS výzvu ústredným výborom komunistických strán piatich

štátov Varšavskej zmluvy, ktorých vojská okupovali Česko-Slovensko: „*Výzývame Vás, drahí súdruhovia, urobme okamžite všetky potrebné kroky na normalizáciu situácie, ktorá vznikla agresívnym aktom okupácie Československa vojskami Vašich štátov.*“¹⁰⁹

Po skončení zasadnutia ÚV KSS bola situácia v KSS veľmi napätá a výbušná. Delegáti na mimoriadny zjazd KSS sa nedokázali zmieriť s kompromisným uznesením ÚV KSS o posunutí termínu konania zjazdu až po príchode Dubčeka a celej „delegácie“ z Moskvy. Rozhodli sa ignorovať uznesenie. Naďalej sa dožadovali, aby bol dodržaný pôvodný termín konania mimoriadneho zjazdu KSS, 26. august 1968. V dôsledku tohto turbulentného vývoja bolo Predsedníctvo ÚV KSS nútené 25. augusta dvakrát zasadať. Keďže Miloslav Hruškovič mal náhle zdravotné problémy, rokovanie predsedníctva viedol Jozef Zrak. Na rokovaní boli prítomní aj delegáti mimoriadneho zjazdu KSS. Delegát na mimoriadny zjazd KSS Ján Tabaček¹¹⁰ informoval členov predsedníctva, že sa stretli delegáti mimoriadneho zjazdu KSS zo 16 okresov (Čadca, Martin, Zvolen, Poprad, Spišská Nová Ves, Stará Lubovňa, Košice – mesto, Žilina, Považská Bystrica, Svidník, Žiar n./Hronom, Levice, Prešov, Veľký Krtíš, Rožňava a Michalovce) a oboznámili sa so závermi pléna ÚV KSS. Zvolili si trojčlennú delegáciu, ku ktorej sa pripojil aj zástupca Mestského výboru KSS v Bratislave, aby tlmočila Predsedníctvu ÚV KSS ich kategorickú požiadavku zvoliť mimoriadny zjazd KSS v pôvodne stanovenom termíne, 26. augusta 1968.

Kategorická požiadavka delegátov zjazdu vyvolala v predsedníctve ostrú polemiku. Ondrej Klokoč konštatoval, že Komunistická strana Slovenska je „v dokonalom rozpade“, keďže plénum ÚV KSS prijalo uznesenie v otázke termínu mimoriadneho zjazdu a delegáti to odmietajú akceptovať. Vyhlásil, že v takomto prípade odmieta niest zodpovednosť za ďalší vývoj. Klokoča podporil aj Viktor Pavlenda a vyjadril ochotu ísť medzi delegátov a vysvetliť im zásadné stanovisko Dubčeka k mimoriadnemu zjazdu KSS: „*keď teda neuznávajú súdruha Dubčeka, ja skutočne neviem, čo máme robiť*“, konštatoval rezignovane. Jozef Zrak požiadaval Pavlendu, že ak pôjde medzi delegátov, aby im tlmočil aj jeho názor, ktorý vyslovil na zasadnutí pléna Mestského výboru KSS: „*Treba im povedať, že s niekým v tej partaji ísť musíme a keď som im [Dubčekovi a spol.] dal slovo, musím v tomto slove zotrvať. Keď bude zjazd, tak tam budem, ale nebudem jeho iniciátorom.*“¹¹¹ Jozefa Zraka podporil Peter Colotka, ktorý zopakoval, že prvý tajomník ÚV KSČS A. Dubček v zmysle uznesenia (starého) Predsedníctva ÚV KSČS naliehal, „*aby sa urobili opatrenia [proti konaniu mimoriadneho zjazdu KSS]. Bola menšia skupina, ktorá tieto opatrenia neuskutočnila. Súduh Dubček konštatoval, podporujete ma, vyvesujete moje fotografie a súčasne mi neposkytujete podporu.*“¹¹² Všetci členovia predsedníctva sa v otázke termínu zjazdu zjednotili na uznesení ÚV KSS o odložení termínu jeho konania až po návrate Dubčeka z Moskvy. Na druhej strane si však uvedomovali vratkosť svojho postavenia v ÚV KSS,

- 107 PODSTUPKA, L. Vernosť Januáru. *Nové slovo*, roč. 10, 27. 8. 1968. Mimoriadne vydanie. 21. 8. 1968 preklenul predchádzajúce osobné rozpory medzi niektorými členmi v redakcii *Kultúrneho života* a *Nového slova*, ktoré spolu s Intergeneráciou oficiálne podali na Krajskej prokuratúre v Bratislave trestné oznámenie na námestníka ministra vnútra plk. Viliama Šalgoviča za protizákonnú, protinárodnú, zradcovskú činnosť. Rozkazom ministra vnútra, 24. 8. 1968, boli námestník ministra vnútra V. Šalgovič, náčelník Hlavnej správy ŠtB P. Molnár, ako aj J. Rippl a A. Kožuch zbavení svojich funkcií. Plk. Šalgovič „emigroval“ do Bulharska.
- 108 Uznesenie pléna ÚV KSS. *Smena*, 26. 8. 1968. Mimoriadne vydanie.
- 109 Výzva pléna ÚV KSS ústredným výborom KSSZ, Poľska, Maďarska, Bulharska a NDR. *Pravda*, roč. 49, 26. 8. 1968. III. mimoriadne vydanie.
- 110 Ján Tabaček (1927) v rokoch 1965 – 1968 generálny riaditeľ ZVL Považská Bystrica. V roku 1968 námestník ministra ťažkého priemyslu. Člen ÚV KSS.
- 111 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.
- 112 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 1 211.

ak delegáti zvolajú mimoriadny zjazd KSS napriek ich nesúhlasu.

Delegát Ján Tabaček pripomenul členom predsedníctva, že Dubček a ďalší členovia Predsedníctva ÚV KSČS boli do ZSSR násilne zavlčení, sú v pozícii „polozajatcov“. V Moskve nerokujú ako slobodní ľudia. Poukázal aj na to, že pokiaľ v Prahe dokázali zorganizovať mimoriadny zjazd KSČS za tridsať hodín, na ktorý prišlo 1 200 delegátov, v Bratislave trvalo štyri dni, pokiaľ Ústredný výbor KSS vôbec prijal vyhlásenie k mimoriadnemu zjazdu KSČS. Tabačeka podporil ďalší delegát mimoriadneho zjazdu KSS, ktorý vmietol členom predsedníctva do očí, že nie je potrebné, aby delegátov zjazdu členovia predsedníctva presviedčali o plnení uznesenia ÚV KSS. Dôrazne ich však upozornil, že „je taká nálada, že ľudia to urobia [zorganizujú mimoriadny zjazd KSS aj] bez vás...“ Zjazd bol pôvodne zvolaný na 26. augusta – „teda by sa mal konať“. Keď už nepomáhalo ani odvolávanie sa na autoritu Dubčeka, Ján Janík upozorňoval členov predsedníctva, že sovietske velenie v Bratislave pozná stanovisko česko-slovenskej delegácie v Moskve k mimoriadnemu zjazdu KSS. Zvolanie mimoriadneho zjazdu KSS, 26. augusta 1968, bude hodnotiť ako nepriateľskú akciu zameranú proti nim. Anton Ťažký navrhol, aby sa opätovne telefonicky spojili s vedením KSČS v Moskve a informovali ich o novej situácii, aká vznikla po zasadnutí pléna ÚV KSS v súvislosti so zjazdom KSS. Návrh Ťažkého podporili viacerí členovia Predsedníctva ÚV KSS.

Dňa 25. augusta 1968 o pol deviatej večer pokračovalo zasadanie Predsedníctva ÚV KSS. Po prerušení rokovania A. Ťažký, V. Pavlenda, J. Koscelanský a Š. Sádovský odišli medzi delegátov mimoriadneho zjazdu, zdržiavajúcich sa v Bratislave, s úlohou presvedčiť ich, aby akceptovali naliehavú žiadosť Dubčeka, ako aj uznesenie ÚV KSS, o termíne zvolania mimoriadneho zjazdu. Viktor Pavlenda ich obsírne informoval o obsahu telefonických rozhovorov s Dubčekom a Husákom. Argumentoval

V. Pavlenda a L. Novomeský počas rokovania mimoriadneho zjazdu KSS (Zdroj: TASR)

najmä autoritou prvého tajomníka ÚV KSČS Dubčeka, aby mohol v Moskve dokázať, že má situáciu v KSČS pod kontrolou a pevne v rukách, že v komunistickej strane nie je anarchia. Tento argument, ako uviedol Pavlenda, nakoniec zapôsobil na väčšinu delegátov zjazdu. Títo však mali veľké výhrady voči osobám, ktoré dlhodobo zotrvali vo svojich funkciách a boli predmetom ostrej kritiky už na mimoriadnych okresných a krajských konferenciách KSS. Nakoniec sa členovia predsedníctva dohodli s delegátmi, že 26. augusta opäť prídu medzi nich a budú ich informovať o aktuálnej situácii.

Keďže Miloslav Hruškovič „ochorel“ a nezúčastňoval sa na zasadnutiach predsedníctva, následne aj pracovníci aparátu Ústredného výboru KSS začali „štrajkovať“ a neprejavovali ochotu zapájať sa do príprav mimoriadneho zjazdu KSS. V tejto kritickéj situácii navrhol Jozef Zrak zvolať ráno 26. augusta 1968 poradu politických pracovníkov ÚV KSS, na ktorej ich

oboznámia so závermi pléna ÚV KSS, ktoré sú pre nich záväzné: „žiadna iná politická platforma pre nich neexistuje“. Z aparátu Ústredného výboru KSS totiž vychádzali rôzne informácie, ktoré dezorientovali a zneistovali pracovníkov aparátu okresných a krajských výborov KSS. Predsedníctvo ÚV KSS začalo ustupovať stupňujúcemu sa tlaku delegátov mimoriadneho zjazdu KSS a bolo nútené prikrčiť k organizačno-technickým prípravám zjazdu. Keďže aparát Ústredného výboru KSS „štrajkoval“, zapojili do týchto príprav aj delegátov zjazdu. Prípravné práce realizovali v nádeji, že z Moskvy sa čoskoro vráti československá „delegácia“ a okamžite budú môcť zvolať mimoriadny zjazd KSS.

V pondelok 26. augusta 1968 tlak delegátov mimoriadneho zjazdu KSS na zvolanie zjazdu dosahoval svoj vrchol. V predsedníctve zavládla úplná bezradnosť a jeho členovia prepadali panike. V otázke zvolania zjazdu nachádzali delegáti silnú podporu medzi

delegátmi KSS zvolenými na mimoriadny zjazd KSČS, ale predovšetkým na Mestskom výbore KSS v Bratislave. Bez ohľadu na uznesenie Ústredného výboru KSS sa delegáti ultimatívne dožadovali dodržania pôvodného termínu. Nepomáhali žiadne vyhrážky, prosby, presvedčanie, ani odvolávanie sa na prebiehajúce moskovské porady a ani na autoritu Alexandra Dubčeka. Delegáti nekompromisne trvali na tom, aby mimoriadny zjazd KSS sa bezpodmienečne konal v pôvodnom termíne 26. augusta 1968.

Dňa 26. augusta dopoludnia rokovalo o zložitej situácii rozšírené plénum Mestského výboru KSS v Bratislave, a to aj za účasti delegátov KSS zvolených na mimoriadne zjazdy KSS a KSČS. Plenárne zasadnutie MV KSS v prijatom uznesení poverilo vedúceho tajomníka Mestského výboru KSS a člena Predsedníctva ÚV KSS Jozefa Zraka:

1. Okamžite sa telefonicky spojiť s prvým tajomníkom ÚV KSČS Alexandrom Dubčekom v Moskve, prípadne s inými členmi delegácie a vyžiadať si stanovisko o výsledkoch moskovských rokovaní a o termíne ich návratu do ČSSR;
2. Informovať Predsedníctvo ÚV KSS, ako aj členov česko-slovenskej „delegácie“ v Moskve, že súčasné akcie, ktoré podniká velenie okupačných armád na Slovensku, sú v rozpore s tým, čo oficiálne hlási Moskva (do ČSSR prichádzajú ďalšie vojenské jednotky a proti ČSSR sa vedie štvavá mediálna kampaň);
3. Vyjasniť otázku, prečo pozvali do Moskvy staré Predsedníctvo ÚV KSČS, ktoré už stratilo mandát. Na

mimoriadnom XIV. zjazde KSČS boli zvolené nové orgány, ktoré podľa MV KSS sú v KSČS všeobecne uznávané;

4. Tlmočiť Predsedníctvu ÚV KSS požiadavku zahájiť mimoriadny zjazd KSS, vychádzajúc pritom v ústrety aj požiadavke Dubčeka, aby sa počkalo s rokovaním zjazdu do jeho príchodu. „*My sme na Mestskom výbore strany spolu s delegátmi uvážili, že zahájenie zjazdu nemôže byť prekážkou pre pokračovanie rokovaní v Moskve, že im tým nevyslovujeme nedôveru, ani nestažujeme situáciu.*“¹¹³
5. Protestovať proti nezákonnému postupu okupačných vojsk na Slovensku týkajúceho sa činnosti rôznych vysielaciek, ktoré viedli propagandu proti ČSSR,¹¹⁴ ako aj proti obsadzovaniu verejných budov.

Predsedníctvo ÚV KSS nebolo schopné čeliť tomuto silnému tlaku a bolo nútené organizačne pripravovať zjazd KSS. Štefan Sádovský¹¹⁵ zvolal 26. augusta 1968 o pol desiatej ráno poradu pracovníkov aparátu Ústredného výboru KSS a oznámil im, aby sa rozhodli, či zostanú v budove ÚV KSS a budú sa s vedením KSS (bez M. Hruškoviča) podieľať na pripravách zjazdu KSS. Zaujal však alibistické stanovisko: „*kto má odvahu a statočnosť, môže zostať a pracovať s nami. Kto chce odísť domov, môže, nebudeme to pokladať v tejto etape za rozviazanie pracovného pomeru.*“¹¹⁶ Veľká časť pracovníkov aparátu ÚV KSS sa rozutekala domov a aj tí, ktorí z rôznych dôvodov zostali, sa väčšinou neochotne zapájali do práce a svojím prístupom v podstate sabotovali prípravu zjazdu.

Pravdepodobne ich hlavnou úlohou bolo monitorovať činnosť členov predsedníctva a najmä dianie na pripravovanom zjazde. V snahe riešiť túto krízovú situáciu vyzval vedúci tajomník Okresného výboru KSS v Trenčíne Július Turček delegátov, aby pre potreby mimoriadneho zjazdu dali k dispozícii pracovníkov aparátu z okresných a krajských výborov KSS. Veľký kus práce v pripravách, ako aj pri organizácii samotného zjazdu KSS vykonal najmä aparát Mestského výboru KSS v Bratislave.

Dňa 26. augusta 1968 sa o pol dvanástej predpoludním zišlo Predsedníctvo ÚV KSS, aby riešilo krízovú situáciu. Hlavným bodom rokovania bola otázka termínu konania zjazdu. Uvažovalo sa o dvoch variantoch: buď sa zjazd zvolá ešte v tento deň, alebo na druhý deň, 27. augusta. V tejto napätej situácii predsedníctvo nakoniec rozhodlo, že traja jeho členovia (V. Pavlenda, A. Ťažký a J. Zrak) sa pokúsia telefonicky spojiť s Moskvou a vysvetlia Dubčekom a Husákovi výbušnú situáciu okolo zvolania mimoriadneho zjazdu KSS. Všetci traja členovia predsedníctva odišli o 14.00 hodine popoludní na veliteľstvo južného frontu okupačných armád v Bratislave – Petržalke s úlohou požiadať o telefonické spojenie s prvým tajomníkom ÚV KSČS Alexandrom Dubčekom. Sovietska strana im však nielenže neumožnila telefonické spojenie, ale ich aj vierolomne zaistila. Počas internácie boli navzájom izolovaní. Politickí komisári (politrucci) ich intenzívne presvedčali, že v ČSSR je kontrarevolúcia a vedením KSČS je

113 Stenografický záznam z rokovania mimoriadneho zjazdu Komunistickej strany Slovenska v dňoch 26. – 29. 8. 1968, s. 14. Účastníci plenárneho zasadnutia MV KSS „jednoznačne dospeli k názoru, že mimoriadny zjazd KSS aj keby sa vyhlásil za permanentný, by sa mal začať podľa schváleného termínu [26. augusta 1968]“. *Pravda*, roč. 49, 26. 8. 1968. III. mimoriadne vydanie.

114 Išlo o vysielateľ Vltava, ktorý už od skorých ranných hodín 21. 8. 1968 začal vysielateľ z územia NDR. Vysielateľ vyvolával dojem, že pôsobí na území ČSSR a je v réžii tzv. zdravých síl v boji proti „kontrarevolúcii“. Vysielanie bolo súčasťou psychologickéj vojny, ktorú Moskva so svojimi spojenkami rozpútala proti ČSSR.

115 Štefan Sádovský (1928 – 1984) bol na vysočianskom zjazde potvrdený vo funkcii tajomníka a bol zvolený za člena Predsedníctva ÚV KSČS. Od roku 1966 člen ÚV KSS.

116 Stenografický záznam z rokovania mimoriadneho zjazdu Komunistickej strany Slovenska v dňoch 26. – 29. 8. 1968, s. 16.

vraj poverený Vasil Biľak.¹¹⁷ Na veliteľstvo sovietskych okupačných síl boli zákerne pozvaní aj ďalší členovia predsedníctva Róbert Harenčár a Samuel Falán, ktorí takisto boli po príchode okamžite zaistení.

Zopakoval sa scenár ako v prípade Predsedníctva ÚV KSČS, ktoré v dôsledku zaistenia šiestich členov (A. Dubček, J. Smrkovský, O. Černík, F. Kriegel, B. Šimon a J. Špaček) a ich zavlečenia do ZSSR bolo v podstate znefunkčnené. Zaistením piatich členov Predsedníctva ÚV KSS sa sovietska strana usilovala znemožniť zvolanie mimoriadneho zjazdu KSS a zastrašiť delegátov. Keďže česko-slovenská „delegácia“ v Moskve kapitulovala a pristúpila na podmienky nadiktované Moskvou (anulovanie mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS), internovanie členov Predsedníctva ÚV KSS stratilo svoj zmysel a mimoriadny zjazd KSS sa mohol konať.¹¹⁸ Dňa 26. augusta 1968 bol o 23.00 hodine stredo európskeho času podpísaný *Moskovský protokol*. Podľa svedectva Antona Ťažkého z internácie boli prepustení o 20.00 hodine večer so slovami, „že máme ísť na zjazd KSS, ktorý sa má ešte dnes začať“.¹¹⁹ Po podpísaní Moskovského protokolu mimoriadny zjazd KSS stratil svoj morálno-politický význam, keďže staré Predsedníctvo ÚV KSČS na čele s prvým tajomníkom ÚV KSČS Alexandrom Dubčekom anulovalo mimoriadny XIV. zjazd KSČS.

Na Ústrednom výbore KSS nemali žiadne informácie, čo sa stalo s piatimi členmi predsedníctva za-

istenými na veliteľstve sovietskych okupačných síl. Nevedeli, či boli odvečení do ZSSR, alebo sú na Slovensku. Vznikla veľmi neprehľadná, chaotická situácia. Zvyšná časť predsedníctva (K. Boďa, V. Daubner, M. Hruškovič, J. Janík, O. Klokoč, J. Koscelanský, V. Mihálik, M. Pecho, Š. Sádovský), členovia sekretariátu ÚV KSS (L. Abrahám, M. Sedláková) a podpredsedníčka Kontrolnej a revíznej komisie KSS A. Kretová sa jednomyselne rozhodli zvolať mimoriadny zjazd KSS na druhý deň, 27. augusta 1968. Organizáciu mimoriadneho zjazdu KSS odovzdali do rúk Predsedníctva Mestského výboru KSS v Bratislave, keďže aparát ÚV KSS sa zo zbabelosti rozutekal, alebo z oportunistu sa odmietal podieľať na jeho organizovaní.

Predsedníctvo sa rozhodlo, že mimoriadny zjazd KSS sa pripraví v Nitre, keďže po poslednej skúsenosti so zaistením piatich členov predsedníctva Sovietskou armádou sa im Bratislava zdala príliš nebezpečná. Zároveň prijali stanovisko, v ktorom vyjadrili svoju solidaritu s internovanými piatimi členmi predsedníctva a vyslovili požiadavku, aby aj oni boli rovnako a na tom istom mieste internovaní. „Táto časť predsedníctva a sekretariátu sa na protest proti tomuto hanebnému činu vzdáva svojich funkcií. Prosíme delegátov mimoriadneho zjazdu KSS, aby tento náš čin považovali za prejav súdružskej solidarity s odvečenými súdruhmi.“¹²⁰ Stanovisko vlastnoručne podpísali všetci členovia Ústredného výboru KSS, rovnako reformní komunisti, ako aj konzervatív-

ci. Bolo to vôbec prvýkrát, keď na pôde predsedníctva vystupovali konzervatívci a reformní komunisti v takejto vzájomnej zhode.

Po návrate piatich členov predsedníctva z internácie, po 20.00 hodine večer, zasadalo 26. augusta 1968 Predsedníctvo ÚV KSS už „v plnom počte“. Rokovalo najmä o zvolaní mimoriadneho zjazdu KSS. V súlade s uznesením pléna ÚV KSS zo dňa 25. augusta 1968 prijalo rozhodnutie zvolať mimoriadny zjazd KSS nie v Nitre, ale v Bratislave.¹²¹ Z členov predsedníctva sa jedine Miloslav Hruškovič a Herbert Ďurkovič¹²² otvorene dištancovali od konania zjazdu. Tlak na okamžité zvolanie zjazdu však neustával. Obvodný výbor KSS Bratislava – Staré mesto „vyslovil nespokojnosť s oneskoreným postojom najvyšších orgánov KSS k súčasným problémom našej republiky. Nesúhlasíme s nerozhodnosťou, ktorá sa prejavuje pri riešení aktuálnych otázok súčasnej ťažkej situácie. Preto zdieľame názor, že iba mimoriadny zjazd Komunistickej strany Slovenska môže rozhodnúť o tom, kto bude ďalej riadiť politický život na Slovensku a akými metódami“.¹²³ Nebol to ojedinelý názor otvoreného vyslovenia nedôvery k Ústrednému výboru KSS. Tento názor silno rezonoval v celej Komunistickej strane Slovenska.

V neskorých nočných hodinách sa 26. augusta 1968 v Klube Chemických závodov Juraja Dimitrova v Bratislave pololegálne zišli delegáti mimoriadneho zjazdu KSS a začalo sa improvizované pracovné rokova-

117 Pozri doslov Antona Ťažkého: BENČÍK, Antonín a kol. *Osem mesiacov Pražskej jari*. Martin: Osveta, 1990, s. 291 – 294.

118 Podľa zástupcu náčelníka Generálneho štábu Maďarskej ľudovej armády gen. Ferenc Szücsa príkaz na zaistenie členov ÚV KSS vydal hlavný veliteľ spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy a minister národnej obrany ZSSR maršal Andrej A. Grečko. Z internácie boli prepustení údajne na základe rozhodnutia šéfa KGB Jurija V. Andropova. BENČÍK, Antonín, NAVRÁTIL, Jaromír, PAULÍK, Jan. *Vojenské otázky československej reformy 1967–1970. Srpen 1968–květen 1971. Prameny k dějinám československé krize 1967–1970. Díl 6/2. svazek*. Brno: Doplněk, 1999, s. 25.

119 Pozri doslov Antona Ťažkého: BENČÍK, A. a kol. *Osem mesiacov Pražskej jari*, s. 293.

120 *Stenografický záznam z rokovania mimoriadneho zjazdu Komunistickej strany Slovenska v dňoch 26. – 29. 8. 1968*, s. 27.

121 *Smena*, 26. 8. 1968. Mimoriadne vydanie.

122 Herbert Ďurkovič (1928 – 2007) generálny riaditeľ ZŤS Martin. Člen ÚV KSS a poslanec SNR.

123 Ide o stanovisko. *Večerník*, roč. 13, 27. 8. 1968, č. 202.

nie. Okrem delegátov s hlasom rozhodujúcim sa na zjazde zúčastnili aj delegáti s hlasom poradným, delegáti mimoriadneho XIV. zjazdu KSČS, oficiálna delegácia novozvoleného Ústredného výboru KSČS vedená

Štefanom Sádovským, ako aj hostia. Mandátová komisia konštatovala, že mimoriadny zjazd KSS je uznášaniaschopný. Bezpečnosť delegátov zjazdu zaisťovali príslušníci Ludových milícií z Chemických závodov Juraja Dimit-

rova. Mimoriadny zjazd KSS ukončil mandát Predsedníctva ÚV KSS, jeho kompetencie prešli na pracovné predsedníctvo zjazdu. V činnosti Predsedníctva Ústredného výboru KSS sa začala písať nová kapitola.

Ján Bobák • Presidium of the Central Committee of the Communist Party of Slovakia during First Days of the Occupation of Czechoslovakia by Warsaw Pact Armies (from 20 August to 26 August 1968)

The author has been analysing the activities of the Central Committee of the Communist Party of Slovakia during first days of the occupation of Czechoslovakia by Warsaw Pact armies, from the invasion of occupation armies in the night from 20 to 21 August 1968 until the beginning of an extraordinary congress of the Communist Party of Slovakia (on 26 August). Planned coup d'état was part of the military action which should justify the occupation. The coup was planned by a group of conspirators within the Presidium of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia led by Alois Jindra, Drahomír Kolder and Vasil Biľak, in cooperation with the leadership of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union. The author examines reasons why the coup failed and its impact on the activities of the Central Committee of the Communist Party of Slovakia. In the Central Committee of the Communist Party of Slovakia there were bitter discussions on adopting an official opinion on the occupation of Czechoslovakia, on an extraordinary congress of the Communist Party of Czechoslovakia, as well as on the date when to summon the extraordinary congress of the Communist Party of Slovakia. During first days of the occupation central bodies of the Communist Party of Czechoslovakia were paralysed. Opinions of the Presidium of the Communist Party of Slovakia on the occupation were influenced mainly by the attitudes of the President Ludvík Svoboda. During negotiations in Moscow also by the requirements presented by Alexander Dubček, Gustáv Husák and Vasil Biľak. The main power playing a decisive role in creating the policy of the presidium was the membership of the Communist Party of Slovakia and the civil society which were clearly against the occupation. Main deficiencies of the activities of Slovak and Czech reform Communists were not only lack of communication, but in the first place the missing coordination of their activities.

PhDr. Ján BOBÁK, CSc. (1950)

Absolvoval štúdium nemeckého jazyka – dejepisu na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove a štúdium germanistiky na Humboldtovej univerzite v Berlíne. Od roku 1976 pracuje ako vedecký pracovník. V roku 1984 obhájil tituly PhDr. a CSc. Venuje sa výskumu slovenských politických dejín v 20. storočí, národnostnej otázky, dejín zahraničných Slovákov a politického exilu. Je autorom monografií *Výmena obyvateľstva medzi Česko-slovenskom a Maďarskom 1947 – 1948* (1994), *Maďarská otázka v Česko-Slovensku 1945 – 1948* (1996), *Slováci na Podkarpatskej Rusi a ich presídľovanie do Česko-Slovenska v r. 1947* (1997), Komandera, R. *Denníky 1945 – 1947* (2012) a ďalších. Ako vedecký redaktor sa podieľal na vydaní Sidor, K. *Denníky, zv. 1 – 4* (2010 – 2015), Mach, A. *Z ďalekých ciest. Memoáre* (2008), Kaššovic, J. *V službách vlasti* (2012), Gašpar, B. *Z ostravských baní do austrálskeho veľkomesta* (2017) a ďalších. Zostavil zborníky a kolektívne monografie *Matica slovenská a národnostná otázka* (1997), *Slovenská republika 1939 – 1945* (2000), *Na ceste k štátnej samostatnosti* (2002), *Slovenské štátoprávne snahy v 20. storočí* (2018) a ďalšie. V rokoch 1990 – 1991 bol vedúcim Oddelenia pre výskum dejín a života Slovákov v zahraničí Odboru pre zahraničných Slovákov Matice slovenskej, v rokoch 1991 – 1993 riaditeľom Ústavu pre zahraničných Slovákov Matice slovenskej; v rokoch 1996 – 2012 hlavným redaktorom Historického zborníka a v rokoch 1997 – 2012 riaditeľom Slovenského historického ústavu Matice slovenskej.

OBAVY BRATISLAVSKEJ ŠTB PRED 1. VÝROČÍM SVIEČKOVEJ MANIFESTÁCIE

PATRIK DUBOVSKÝ

Zhromaždenie 25. marca 1988 v Bratislave na Hviezdoslavovom námestí a v priľahlých uliciach počtom do desaťtisíc ľudí bolo iniciované výkonným podpredsedom Svetového kongresu Slovákov Mariánom Šťastným a zvolané spoločnosťou Fatima. Neskôr bolo nazvané Sviečkovou manifestáciou (demonštráciou) alebo Bratislavským veľkým piatom. Pred marcom 1989 vyvolalo v radoch Štátnej bezpečnosti, ale i vedenia Komunistickej strany Československa nervozitu a obavy, aby sa jeho prvé výročie 25. marca 1989 nestalo príležitosťou, vyjadrenou vo vtedajšom ideologickom žargóne „na protispoločenské vystúpenie nelegálnej cirkvi a laického apoštolátu“. Štátna bezpečnosť, štruktúra strany a vláda Slovenskej socialistickej republiky sa totiž ihneď po zásahu proti manifestácii snažili jej uskutočnenie a tvrdý zásah proti nej banalizovať, prekrúcať a vykresľovať ako protištátny čin. Na to zneužili aj oficiálne vedenie cirkvi, prorežimné Združenie katolíckych duchovných „*Pacem in terris*“ a médiá.

Naopak, proti brutálnemu zásahu proti zhromaždeniu vzniklo množstvo protestných vyjadrení najmä formou listov, ktoré ich autori neváhali podpisovať. Úradné protiprávne konanie formou zaistení rôznych náboženských aktivistov Štátnou bezpečnosťou (ŠtB) výstižne pomenovali predstavitelia Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných (VONS), ktorí uviedli viacero prípadov takejto perzekúcie v Česku i na samotnom Slovensku.¹

Príprava, priebeh a zásah proti účastníkom zhromaždenia, ako i konkvencie z toho plynúce sa stali námetom viacerých odborných

spracovaní. Spomenuté dielo *Bratislavský veľký piatok – Zbierka autentických dokumentov zhromaždení veriacich 25. marca 1988* vzišlo ako súbor písomných stanovísk pod taktovkou vtedajšieho tajného biskupa Jána Chryzostoma Korca. Táto kniha vyšla po novembri 1989 v ďalšom vydaní vo vydavateľstve Lúč už s uvedením autorského mena biskupa J. Ch. Korca. Najkomplexnejším odborným spracovaním Sviečkovej manifestácie je kniha Jána Šimulčíka s názvom *Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988*.² Spomenutý autor sa krátko venuje tejto udalosti vo svojej ďalšej knihe *Katolícka cirkev a nežná*

revolúcia 1989.³ Ústav pamäti národa (ďalej ÚPN) vydal zborník štúdií, svedectiev a spomienok k tejto udalosti pod názvom *Sviečková manifestácia I*.⁴ Formou štúdie sa Sviečkovej manifestácii venoval na jej dvadsiate výročie štvrtročník ÚPN *Pamäť národa*.⁵

Ako neskôr povedal jeden zo zvoľavateľov Sviečkovej manifestácie František Mikloško, jej priebeh a poslanstvo bolo po velehradskej púti z júla 1985 ďalším dôkazom a signálom v poaugustovej normalizácii, že režim so svojím represívnym aparátom nedokáže úplne alebo vôbec potlačiť mnohopočetnú masu ľudí,

- 1 Tatraň, R. V. (KOREC, Ján Chryzostom a kol.). *Bratislavský veľký piatok. Zbierka autentických dokumentov o zhromaždení veriacich 25. marca, 1988*. Viedeň: [s. n.], 1988, s. 178 – 179. Pod pseudonymom Tatraň bol vtedy tajne vysvätený biskup Ján Korec. Kniha vyšla po novembri 1989 vo vydavateľstve Lúč už pod jeho menom. Je jedinečným zdrojom písomných dokumentov k bezprostrednému daniu v súvislosti so Sviečkovou manifestáciou. Jedným z hlavných zostavovateľov originálu tejto v podstate samizdatovej knihy bol Stanislav Labjak.
- 2 ŠIMULČÍK, Ján. *Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 1998.
- 3 ŠIMULČÍK, Ján. *Katolícka cirkev a nežná revolúcia 1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška; Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 1999. Kniha vyšla na 10. výročie Sviečkovej manifestácie vo vydavateľstve Michala Vaška v Prešove a potom ešte v dvoch doplnených vydaniach v roku 2003 a 2018.
- 4 JAŠEK, Peter, NEUPAUER, František, PODOLEC, Ondrej, JAKUBČIN, Pavol, eds. *Sviečková manifestácia I. Štúdie a svedectvá*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2015.
- 5 DUBOVSKÝ, Patrik. Sviečková demonštrácia. *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 1, s. 35 – 51.

Tajne vysvätený biskup Ján Ch. Korec, líder tajnej cirkvi a náboženského disentu na Slovensku
(Zdroj: A ÚPN)

rozhodnutých pre spoločnú, nenásilnú a duchovne hodnotnú vec. Étos Sviečkovej manifestácie sa prirodzene šíril v spoločnosti. Ona sa stala jedným z hlavných vystúpení veriacich i slobodomyselných ľudí počas tzv. normalizácie, nadviazuc tak na velehradskú púť z júla 1985,⁶ či prebiehajúcu podpisovú akciu veriacich *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR, nazvanou tiež 31 požiadaviek z prelomu rokov 1987 a 1988.*⁷ Stala sa tiež podhubím ešte širšej a vzrastajúcej protikomunistickej rezistencie, rozvoja samizdatov, vzniku Helsinského výboru, vzniku Hnutia za občiansku slo-

vodu,⁸ rezistencie počas procesu s Bratislavskou pätkou až po pád režimu v novembri 1989. Preto bol režim rok po Sviečkovej manifestácii stále v strehu a ŠtB mala novú úlohu – „zamedziť zneužitiu prvého výročia nepovolennej demonštrácie, pripravenej nelegálnou cirkvou 25. marca 1988“. Tak vznikol i dokument Správy ŠtB (ďalej S-ŠtB) Bratislava s názvom *PLÁN bezpečnostných opatrení k zamedzeniu zneužitia prvého výročia nepovolennej demonštrácie pripravenej nelegálnou cirkvou dňa 25. 3. 1988.*

Obavy režimu a ŠtB vychádzali aj z okolností priebehu trestaní niekto-

rých účastníkov Sviečkovej manifestácie,⁹ čo vyvolalo odpor vo verejnosti ako aj napríklad zo spomienkových a protestných zhromaždení počas „Palachovho týždňa“ v januári 1989, na ktoré režim reagoval ďalšími brutálnymi zásahmi proti občanom.

Napokon sa 25. marca 1989 nekonala žiadna ďalšia „Sviečková manifestácia“, ako sa ŠtB obávala. František Mikloško spomína, že 24. marca 1989 mu niekto, kto bol dobrý strelec, do jeho bytu v Bratislave – Dúbravke na 4. poschodí strelil plastový projektil, ktorý nikoho nezasiahol. Informácia o tomto incidente sa dostala aj za železnú oponu.¹⁰ František Mikloško to chápal ako výstrahu pred prvým výročím Sviečkovej manifestácie.¹¹

Fatima však nič nepodnikla, na viac jej hlavných aktérov i ďalších aktivistov tajnej cirkvi sledovala ŠtB. Napokon sa pod ich kryciami menami spomínajú aj v časti plánu ŠtB s názvom *Preventívne opatrenia a Represívne opatrenia.* Malo ísť o J. Čarnogurského, F. Mikloška, Antona Seleckého, Silvestra Krčméryho, tajného biskupa J. Korca, františkána Petra Rúčku, Ivanu Gregorovú, Pavla Čarnogurského, Rudolfa Fibyho, Vladimíra Jukla a františkána Antona Šmída.

Tento plán sa ako archívny dokument zachoval v osobnom fonde Jána Langoša v Archíve ÚPN.¹² Možno povedať, že plán sa postupne menil, čo

6 Išlo o púť k 1 100. výročiu smrti sv. Metoda na moravskom Velehrade, na ktorej desaťtisíce pútnikov otvorene kritizovali komunistický režim, žiadali náboženskú slobodu a návštevu pápeža v Československu.

7 Petícia napokon obsahovala vyše pol milióna podpisov občanov ČSSR, väčšinu zo Slovenska. Pozri ŠIMULČÍK, Ján. *Čas odvahy*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2017.

8 Hnutie za občiansku slobodu (HOS) bolo občianske protirežimné hnutie, ktoré vzniklo v októbri 1988 v Prahe a vydalo manifest s názvom *Demokracia pre všetkých*. Jeho lídrami boli Rudolf Battěk a Václav Havel, na Slovensku Ján Čarnogurský, resp. Hana Ponická, Anton Selecký, Ján Langoš a ďalší. Hlavní predstavitelia HOS na Slovensku boli v roku 1989 zaistení a súdení v procese s tzv. Bratislavskou pätkou.

9 Išlo dokopy o sedemnást osôb, z ktorých desať dostala peňažný trest 2 000,- Kčs a sedem bolo odsúdených na dva mesiace s podmieneným odkladom na dva roky. Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond. (ďalej f.) Slovenská národná rada (ďalej SNR) – Komisia na prešetrovanie zásahu proti zhromaždeniu 25. marca 1988, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 3. Prehľad o trestnom stíhaní osôb, ktoré sa 25. marca 1988 zúčastnili zhromaždenia na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave z 8. 12. 1989.

10 HLINKA, Anton. *Síla slabých a slabosť silných: Cirkev na Slovensku v rokoch 1945 – 89*. Bratislava: Tatran, Trnava: Spolok Svätého Vojtecha, 1990, s. 216.

11 Rozhovor autora s Františkom Mikloškom z 3. 9. 2018.

12 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, f. Osobný fond Jána Langoša, šk. č. 9. Plán bezpečnostných opatrení k zamedzeniu zneužitia prvého výročia nepovolennej demonštrácie pripravenej nelegálnou cirkvou dňa 25. 3. 1988. V torze fondu XII. Správy ZNB, uloženom v A ÚPN, sme tento dokument nenašli.

Tajný kňaz Rudolf Fiby, člen Spoločenstva Fatima (Zdroj: Archív Pavla Hrica)

vyplývalo z konečného vyhodnotenia „nebezpečnosti“ zo strany ŠtB prípadnej manifestácie 25. marca 1989.

Je pozoruhodné, že ŠtB spojila 25. marec 1989 s cirkevným veľkonočným sviatkom Bielej soboty, respektíve s obradom svetla v rámci neho, teda zapalovania paškálu ako symbolu vzkrieseného Krista a sviečok u veriacich v kostoloch. Domnievala sa a obávala, že aktivisti tajnej cirkvi by mohli vyvolať spomienkové zhromaždenie práve s takto zapálenými sviečkami, ktorým by si 25. marec spreď roka pripomenuli a takto by vyvolali a obnovili vlnu kritiky režimu za zásah proti Sviečkovej manifestácii, za nevyvodenie dôsledkov z neho a vlastne za nenaplnenie jej požiadaviek. Išlo o bizarnú konštrukciu v uvažovaní velenia ŠtB, keďže takého zneužitie symbolu Bielej soboty na verejnú manifestáciu politického charakteru nezodpovedalo kultúrnemu a náboženskému vedomiu aktivistov tajnej

cirkvi. Napokon velenie Správy ŠtB malo pravdu v tom, že „súčasná operatívna situácia nenasvedčuje zneužitiu pripomenutia si výročia demonštrácie“.

Popritom však predpoklady ŠtB o možnom pripomenutí si manifestácie obradom svetla Bielej soboty, resp. horiacimi sviečkami, nemali celkom iracionálny základ. Aktivisti tajnej cirkvi totiž vydali k prvému výročiu manifestácie *Vyhlasenie bratislavských katolíkov k 25. marcu 1989*,¹³ v ktorom okrem iného píše: „v atmosfére [...] Bielej soboty si chceme pripomenúť aj prvé výročie bratislavského [...] zhromaždenia na Hviezdoslavovom námestí. Nech horiace sviečky, ktoré budú v ten večer držať [...] v rukách, prípadne ich ponosú domov [...] bude(ú) najkrajším pripomenutím zhromaždenia spreď jedného roka, keď veriaci hrdinsky vyznávali [...] vieru a prirodzené požiadavky...“. Toto vyhlásenie malo svoj význam, stručne rekapitulovalo zhromaždenie spreď roka, preto ho uvádzame v plnom znení.

Toto vyhlásenie nebolo utajené a pravdepodobne sa do rúk ŠtB dostalo niekoľko dní pred 25. marcom 1989, čo mohlo byť príčinou urýchlených aktivít ŠtB na vypracovanie predmetného plánu. ŠtB túto veľmi lákavú zľahu Bielej soboty a jej obradu svetla a výročia Sviečkovej manifestácie, resp. využitie tejto konjunkcie vyhodnotila ako pre ňu nebezpečnú nahrávku na smeč kresťanským aktivistom, ktorej bolo treba zabrániť, ak by sa na Hviezdoslavovom námestí po bielobotnej vigílii začali schádzať veriaci so sviečkami v rukách. Preto časti plánu v malom meradle korelovali s vtedy už rok starým *Plánom mimoriadnych bezpečnostných opatrení*.¹⁴ Ďalším takpovediac ideologickým cieľom bolo znemožniť lídrom tajnej cirkvi, ktoré predstavovali „záujem ŠtB“ – záuj-

mové osoby, aby „zneužili veriacich a mládež k požadovaniu náboženských slobôd a ľudských práv“.

Skupina príslušníkov ŠtB, na čele s náčelníkom Správy ŠtB Bratislava Ladislavom Horákom, mala za úlohu najmä riadiť a koordinovať bezpečnostné opatrenia a priebežne vyhodnocovať bezpečnostnú situáciu. Táto skupina mala podávať správy Operačnému štábu. V hoteli Carlton plánovali znovu zriadiť riadiacu skupinu, tentoraz len pod vedením náčelníka mestskej správy Verejnej bezpečnosti (ďalej VB), v ktorej však nemali chýbať vyššie veliace kádre ŠtB.

ŠtB sa mohla dostať do časovej tiesne ako v polovici marca 1988, preto jej tajní spolupracovníci mali intenzívne zisťovať, či a ak áno, ako si tajná cirkev plánuje Sviečkovú manifestáciu pripomenúť. Títo mali „loviť“ najmä v tesnej blízkosti spomenutých lídrov tajnej cirkvi. V pláne bolo i použitie opatrení na izolovanie štátnou bezpečnosťou vytipovaných hlavných predstaviteľov tajnej cirkvi, a to J. Čarnogurského, F. Mikloška a A. Seleckého, čo mali vykonať konkrétne určené príslušníci ŠtB, po dvoch „orgánov“ na jedného „objekta“.

Ak by sme teda pripustili, že sa ŠtB v marci 1988 dozvedela o manifestácii neskoro (medzi 11. a 13. marcom 1988), a teda jej napríklad nepomohlo ani nainštalované odpočúvacie zariadenie v byte aktivistu tajnej cirkvi Rudolfa Fibyho, v ktorom sa aktivisti tajnej cirkvi a spoločenstvo Fatima stretali a kde i 6. marca 1988 schválili návrh na zvolanie manifestácie,¹⁵ a ak potom jej zásah proti manifestácii napokon vyznel amatérsky, prehnane drasticky a v konečnom dôsledku neefektívne,¹⁶ potom sa ŠtB mohla poučiť a na prvé výročie manifestácie sa už chcela dobre pripraviť a efektívne

13 ŠIMULČÍK J. *Čas svitaní*, s. 174. Toto vyhlásenie bolo publikované v roku 1992.

14 SNA Bratislava, f. SNR – Komisia na prešetrenie zásahu proti zhromaždeniu 25. marca 1988, šk. č. 3, inv. č. 33.

15 ŠIMULČÍK, Ján. Sviečková manifestácia a štátna bezpečnosť. In: JAŠEK, P., NEUPAUER, F., PODOLEC, O., JAKUBČIN, P., eds. *Sviečková manifestácia I. Štúdio a svedectvá*, s. 42 – 49.

16 Bývalý šéf ŠtB Alojz Lorenc pred Komisiou na prešetrenie zásahu proti zhromaždeniu 25. 3. 1988 vypovedal, že „zásah bol neadekvátny, a že na zásah bezpečnostných zložiek mohol byť pokyn z vyšších miest“. Preto i úvahy o prípadnom zásahu 25. 3. 1989 sa zdali byť opatrné. SNA Bratislava, f. SNR – Komisia na prešetrenie zásahu proti zhromaždeniu 25. marca 1988, šk. č. 1. Zápis zo 7. zasadnutia komisie zo 4. 1. 1990.

Hviezdoslavovo námestie v Bratislave v deň Sviečkovej manifestácie (Zdroj: A ÚPN)

zakročiť proti potenciálnym demonštrantom so sviečkami v rukách. Preto i napriek malým indiciám na pripomenutie si Sviečkovej manifestácie spreď roka pripravilo velenie ŠtB Bratislava takýto pomerne zložitý plán opatrení.

Základná analýza dokumentu ako plánu hovorí, že šlo o štandardný plán kontrarozviedneho charakteru s profylaktickými a preventívnymi cieľmi, s aktivizovaním príslušných zložiek ŠtB, prípadne VB, vyhlásením pohotovosti a zapojením viacerých tajných spolupracovníkov ŠtB, ktorých plán menuje pod ich kryciami menami. Plán tak dokazuje, že v tom čase hlavní predstavitelia a aktivisti tajnej cirkvi a laického apoštolátu boli permanentne sledovaní sieťou tajných spolupracovníkov ako aj sa mali dostať pod tlak tzv. vplyvovej časti agentúry.

Napokon zostal plán skoro úplne nevyužitý. Pravdepodobne zabrali preventívne opatrenia režimu, ktorý napríklad len pred dvoma mesiacmi tvrdo zasiahol počas „Palachovho týždňa“ v Prahe. *Spiritus movens* Sviečkovej manifestácie spreď roka sa nedal napodobniť, no naopak priniesol významný morálny a politický úspech protirežimnej rezistencie, ktorú naštartovala Velehradská púť roku 1985 a Sviečková manifestácia z marca 1988 definitívne spustila a ktorý tak o rok v marci 1989 udržiaval zvýšenú a zvyšujúcu sa eróziu režimu i ostrážitosť ŠtB. Nepomohli ani stranícke vyhlásenia hneď po jej brutálnom potlačení, servilnosť združenia *Pacem in terris*, stretnutie cirkevných predstaviteľov „na koberci“ u predsedu vlády Slovenskej socialistickej republiky, či osočujúce a klamlivé člán-

ky a relácie v médiách. Plody Sviečkovej manifestácie sa naopak ukázali v medzinárodnej podpore ľudských a občianskych práv v Československu zo zahraničia, nárastom podpisov pod petíciu *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR*, či etablovaním sa slovenského Hnutia za občiansku slobodu (HOS), v ktorom sa angažovali aj aktivisti tajnej cirkvi či aktéri Sviečkovej manifestácie. Z nich jeden – Ján Čarnogurský, napokon stál pred súdom ako člen Bratislavskej päťky, odkiaľ smeroval priamo do ponovembrovej československej vlády, František Mikloško sa stal prvým ponovembrovým nekomunistickým predsedom SNR, respektíve viacerí sa zapojili do hnutia Verejnosť proti násiliu (VPN) a neskôr aj Kresťanskodemokratického hnutia (KDH).

Sviečková demonstrácia v Bratislave 25. marca 1988 (Zdroj: A ÚPN)

DOKUMENT Č. 1

1989, 20. marec, Bratislava. Plán bezpečnostných opatrení k zamedzeniu zneužitia prvého výročia nepovolenej demonštrácie pripravenej nelegálnou cirkvou dňa 25. 3. 1988, originál.

A ÚPN Bratislava, f. Osobný fond Jána Langoša, šk. č. 9.

Správa ZNB hl. mesta Bratislavy a Zs. Kraja
Správa Štátnej bezpečnosti
12 (pečiatka)

Č.p.:OS-00

/40-VN-89

Bratislava, 20. 3. 1989
PRÍSNE TAJNÉ (pečiatka)
Výtlačok č.: 1 (rukou)
Počet listov: 6 (rukou)

S c h v a ľ u j e m:

Náčelník Správy ZNB hl.
m. Bratislavy a Zsl. Kraja
plk. JUDr. Štefan Mikula¹⁷

PLÁN

bezpečnostných opatrení k zamedzeniu zneužitia prvého výročia nepovolenej demonštrácie pripravenej nelegálnou cirkvou dňa 25.3.1988

OPERATÍVNA SITUÁCIA:

Na deň 25. 3. 1989 pripadá prvé výročie demonštrácie veriacich, rím. kat. cirkvi, ktorú zorganizovala nelegálne cirkevné štruktúry na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave. Nakoľko tento ročné veľkonočné sviatky pripadli na marec 1989, koliduje dátum konania demonštrácie s náboženským sviatkom „Biela sobota“. Počas bohoslužieb konaných v tento sviatok je i tzv. obrad svetla, počas ktorého kňaz a veriaci zapalujú pred kostolom a v kostole sviečky. Vzhľadom k tomu, že sa dátumy prvého výročia nepovolenej demonštrácie a konania náboženského obradu svetla prelínajú, môže byť táto skutočnosť i keď tomu súčasná operatívna situácia nenasvedčuje zneužitá k pripomenutiu si výročia demonštrácie.

CIEĽ OPATRENÍ:

- zabrániť zneužitiu veľkonočných sviatkov, najmä „Bielej soboty“ k propagácii prvého výročia nelegálnej demonštrácie rím. kat. veriacich
- preventívnymi opatreniami znemožniť osobám predstavujúcim záujem jednotlivých súčastí ŠtB, zneužívať veriacich a mládež k „obhajobe“ náboženských slobôd a ľudských práv a narušiť tak politickú klímu v ČSSR.

ORGANIZAČNÉ OPATRENIA:

K riadeniu bezpečnostných opatrení v rámci S-ŠtB Bratislava vytvoríť riadiacu skupinu v zložení:
Vedúci skupiny: pplk. JUDr. Ladislav Horák, N-S-ŠtB¹⁸
Zást. vedúceho skupiny: (rukou dopísané): mjr. JUDr. MIZERA Rudolf,¹⁹ náč. 2. odd. S-ŠtB
(Prečiarknuté): pplk. JUDr. Ján Vaš²⁰ – zást. N S-ŠtB²¹

- 17 Štefan Mikula, náčelník Správy Zboru národnej bezpečnosti hlavného mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja. Pred Sviečkovou manifestáciou schválil Plán mimoriadnej bezpečnostnej akcie na 25. 3. 1988. Bol členom Politickej komisie Ústredného výboru KSS (ÚV KSS) resp. Operačného štábu Bratislavy, ktoré riadili zásah proti Sviečkovej manifestácii. Vydával rozkazy na použitie donucovacích prostriedkov proti manifestujúcim vrátane obuškov, služobných psov, slzotvorného plynu, polievacích áut a vodných diel.
- 18 Náčelník správy Štátnej bezpečnosti Ladislav Horák, nar. 7. 1. 1947, začínal na začiatku tzv. normalizácie ako referent S-ŠtB Bratislava – vidiek. Postupne sa do roku 1984 vypracoval na zástupcu náčelníka náčelníka S-ŠtB a od roku 1986 bol náčelníkom S-ŠtB Bratislava a zároveň zástupcom náčelníka Správy ZNB hl. mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja. Bol členom Operačného štábu Bratislavy a SSR, dislokovaného v hoteli Carlton, ktorý na základe pokynov politickej komisie vydával rozkazy na tvrdé potlačenie Sviečkovej manifestácie.
- 19 Rudolf Mizera, nar. 4. 5. 1946, začínal po potlačení československej jari ako referent Oddelenia ŠtB Trnava. Postupne sa v roku 1983 vypracoval na náčelníka Skupiny pre vyšetrovanie mimoriadnych udalostí v Jaslovských Bohuniciach (pri jadrovej elektrárni), až sa v roku 1987 stal náčelníkom II. Odboru S-ŠtB Bratislava, ktorá mala na starosti „boj s vnútorným nepriateľom“. Inými príslušníkmi ŠtB v pláne, ktorí sú uvedení s vyčiarknutými menami sa nezaobráme.
- 20 Ján Vaš, nar. 24. 5. 1935, začínal ako referent II. odboru Krajskej správy ŠtB Bratislava v roku 1967. V rokoch 1979 – 1981 bol náčelníkom I. odboru a od roku 1981 do 1989 zástupcom náčelníka Krajskej správy ŠtB (KS-ŠtB) Bratislava.
- 21 Zástupca náčelníka správy ŠtB.

Mjr. M. Somorovský, N I. odboru²²
 Mjr. Albert Wendl, zást. N II. odboru²³
 Pplk. Ing. M. Kočan – N III. odboru²⁴
 Mjr. Eduard Garaj – N OLK a DL²⁵
 Pplk. JUDr. A. Baláž – N OPaV²⁶

- a) riadiť a koordinovať bezpečnostné opatrenia v rámci operatívnej pôsobnosti Správy ŠtB Bratislava
- b) zabezpečiť priebežné vyhodnocovanie bezpečnostnej situácie a podľa jej vývoja operatívne prijímať opatrenia na jej riešenie
- c) v dobe od 20. 3. 1989 do 25. 3. 1989 podávať hlásenie o stave bezpečnostnej situácie operačnému štábu Bratislava cestou Operačného strediska Správy ZNB k 8.00 hod., mimoriadne udalosti a závažné poznatky hlásiť ihneď.

Vyhlasujem v dobe od 10.00 hod²⁷ dňa 25. 3. 1989 do ukončenia bezpečnostných opatrení 100%-nú pohotovosť príslušníkov²⁸ Správy ŠtB Bratislava.²⁹

[celé prečiarknuté]: – do riadiacej skupiny náčelníka MS VB³⁰ vyčleniť:

Pplk. Ing. Emil NINČÁK – zást. N S-ŠtB³¹
 Mjr. JUDr. Rudolf MIZERA – Náčelník II. odboru
 Mjr. JUDr. Jozef ŠAVARA – Náčelník 1. oddelenia

- skupina bude mať stanovisko v IH³² Carlton na určenom mieste
- zabezpečiť súčinnosť s XII. S-ZNB Bratislava, 7. odborom V. S ZNB, MS VB [Mestskej správy Verejnej bezpečnosti] Bratislava pri prijímaní jednotlivých opatrení podľa vývinu situácie. (koniec prečiarknutia)³³

PREVENTÍVNE OPATRENIA:

- a) zhustenou schôdzkovou činnosťou s TS a D³⁴ ziskávať poznatky o organizátoroch a štruktúrach /rehole, NC, LA³⁵/, ktoré sa hodlajú zúčastniť demonštrácie.
- b) vplyvovú agentúrno-dôvernícku sieť³⁶ /TS SKROMNÝ,³⁷ TESÁR, MARCEL,

22 Náčelník I. odboru.

23 Náčelník II. odboru.

24 Náčelník III. odboru.

25 Náčelník oddelenia letiskovej kontroly a doprodu lietadiel.

26 Náčelník oddelenia pasov a víz.

27 Prečiarknuté a opravené na 16.00 hod.

28 Prečiarknuté na: vyčlenených.

29 Dopísané slovo: počte.

30 Mestskej správy Verejnej bezpečnosti.

31 Náčelník správy ŠtB.

32 Interhotel Carlton na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave. Identicky v ňom 25. 3. 1988 „zasadala“ politická komisia, ktorá riadila tvrdý zásah proti Sviečkovej manifestácii.

33 Konečné znenie Plánu sa postupne redukovalo aj v množstve nasadených príslušníkov/dôstojníkov ŠtB, čoho príčinou boli pravdepodobne zistenia agentúrnej siete, že žiadne organizované stretnutie na Bielu sobotu ako pripomenutie si 1. výročia manifestácie štruktúry „NC a LA“ nechystajú.

34 Skratka „TS“ znamená tajný spolupracovník ŠtB, skratka „D“ dôverník ŠtB.

35 Skratky pre výrazy pre „nezávislú cirkev“ a „laický apoštolát“ používané ŠtB.

36 Išlo o kňazov, ktorí spolupracovali ako tajní spolupracovníci s ŠtB alebo boli takto zaevidovaní u ŠtB a mali možnosť buď priamo vplývať na domnelých alebo reálnych lídrov laického apoštolátu, či duchovných tajnej cirkvi, resp. i na veriaciach, ktorí boli v priamom dosahu týchto aktivistov a štruktúr tajnej cirkvi. Väčšinou išlo o kňazov, pôsobiach v Bratislave alebo v Trnavskej arcidiecéze.

37 Pod krycím menom SKROMNÝ bol zaevidovaný kňaz Ján Sucháň, nar. 27. 12. 1951.

DEKAN, MILAN,³⁸ BÁSNIK,³⁹ VIKÁR, ZOBOR, RAČAN, SEMINÁR,⁴⁰ JOŽO, ŠTEVO, D ŠTEFAN, MARTIN, DEVÍN, ZÁMOCKÝ/ využiť na ovplyvňovanie členov NC a LA k neúčasti na demonštrácii.

- c) zintenzívniť styk spolupracovníkov SANITÁR, MARCEL, BAZA, ELIS, BAČA, SENECKÝ, JURAJ, RIŠO, RUDÍK, D SMENA, PETER s cieľom kontroly hlavných predstaviteľov NC a LA v prípadoch LEKÁR, REKTOR, KANÁL, OPÁT, IVANA, ADVOKÁT, MIKI, KAPUCÍN, KANTOR, VLADO, KLÁŠTOR.⁴¹ Cieľom je utlmiť ich aktivitu v súvislosti s 1. výročím demonštrácie.⁴²

K týmto úlohám bude využívaný nasledovný agentúrno-dôvernicky aparát:⁴³ TS IVAN, VALÉRIA, DINO, TONO,⁴⁴ TATRANSKÝ,⁴⁵ IVANA, VIKTOR, KRIHA, D PRÁVNIK.

REPRESÍVNE OPATRENIA:

V prípade neúčinnosti preventívnych opatrení pri nebezpečí uskutočnenia demonštrácie, realizovať tieto opatrenia:

- a) izolovať na nevyhnutnú dobu hlavných organizátorov a iniciátorov z prostredia NC a LA konkrétne: ADVOKÁT,⁴⁶ KANÁL,⁴⁷ MIKI.⁴⁸ Cieľom je ochromiť program demonštrácie.⁴⁹

38 Pod krycím menom MILAN bol zaevidovaný kňaz Milan Šamaj, nar. 10. 6. 1944.

39 Pod krycím menom BÁSNIK (ako aj JASNÝ) bol evidovaný kňaz Jozef Krajčí, nar. 26. 4. 1941, prodekan Cyrilometodskej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej CMBF) a exponent ZKD Pacem in terris pred novembrom 1989. Karol Krajčí v deň konania Sviečkovej manifestácie vystupoval v relácii Slovenského rozhlasu „Kontakty“ a odsudzoval jej konanie.

40 Pod krycím menom SEMINÁR evidovala ŠtB kňaza Ladislava Ostráka, tajomníka CMBF, nar. 11. 8. 1946.

41 Išlo o aktivistov tajnej časti cirkvi a laického apoštolátu v poradí ako v texte plánu: Silvester Krčméry, tajný biskup Ján Chrizostom Korec, Anton Selecký, Peter Rúčka, OFM, laička Ivana Gregorová, Ján Čarnogurský, František Mikloško, Pavol Čarnogurský, Rudolf Fiby, Vladimír Jukl a Anton Šmid. Viac pozn. 33 – 36.

42 Strana 4 chýba alebo ide o preklep v stránkovaní dokumentu.

43 Išlo prevažne o vekovo starších kňazov širšieho okolia Bratislavy, ktorí mali priamu možnosť ovplyvňovať veriacich, potenciálnych účastníkov nejakého zhromaždenia, počas sv. omší, na stretnutiach na farách alebo v rodinách, na čo boli svojimi riadiacimi orgánmi navádzaní.

44 Pod krycím menom TONO bol v kategórii „dôverník“ zaevidovaný kňaz Anton Adamkovič, nar. 27. 5. 1928.

45 Pod krycím menom TATRANSKÝ bol evidovaný kňaz Jozef Masarovič, nar. 25. 2. 1929.

46 Krycie meno zväzku v kategóriách „preverovaná osoba“, „signálny zväzok“, „osobný zväzok“ (PO/S/OS), vedeného v Registračných protokoloch zväzkov KS ZNB S ŠtB Bratislava na Jána Čarnogurského, zaregistrovaného 10. 2. 1977 (zrejme ako reakcia na zverejnenie Charty 77) v oblasti „slovenský separatizmus“ a skartovaného 5. 12. 1989, resp. ďalšieho zväzku v kategórii OS zaregistrovaného od 15. 1. 1988, skartovaného 6. 12. 1989.

47 Krycie meno zväzku v kategórii „Nepriateľská osoba 2. stupňa kategórie nebezpečnosti“ (NO 2), vedeného v Registračných protokoloch KS ZNB S ŠtB Bratislava na Antona Seleckého, účastníka Sviečkovej manifestácie, zaregistrovaného 2. 3. 1986 v oblasti „rímsko-katolícka cirkev“ a skartovaného 5. 12. 1989, resp. ďalšieho zväzku v kategórii NO 2 zaregistrovaného 21. 9. 1989 (zrejme ako reakcia na proces s menovaným ako členom Hnutia za občiansku slobodu, resp. tzv. Bratislavskej päťky), skartovaného 6. 12. 1989.

48 Krycie meno zväzku v kategórii S/OS, vedeného v Registračných protokoloch zväzkov KS ZNB S ŠtB Bratislava na Františka Mikloška, zaregistrovaného 3. 1. 1983 v oblasti „rímsko-katolícka cirkev“ a skartovaného 6. 12. 1989, resp. ďalšieho zväzku v kategórii K (kontrolný zväzok), zavedeného 7. 4. 1988 (zrejme ako reakcia na Sviečkovú manifestáciu) a skartovaného 6. 12. 1989.

49 Je významné, že do okruhu „represívnych opatrení“ zahrnuli vyššie menovaných J. Čarnogurského, F. Mikloška a A. Seleckého i vzhľadom na ďalší vývoj v laickom a disidentskom hnutí po marci 1988, kde títo traja zohrávali dôležité roly, a nezahrnuli do nich tajného biskupa J. Ch. Korca, ktorý sa „skrýval“ pod taktiež príznačným krycím menom zväzku ŠtB REKTOR. Predpokladáme, že začiatkom roka 1989 si ŠtB nedovolila uplatniť represívne opatrenia proti biskupovi J. Korcovi. Ten, ako je známe, bol popoludní pred zhromaždením 25. 3. 1988 zaistený a počas zhromaždenia a po ňom vypočúvaný na ŠtB a dovezený domov. Spomenutý zväzok KS ZNB S ŠtB Bratislava s krycím menom REKTOR vznikol 2. 4. 1970 v kategórii „Nepriateľská osoba 1. stupňa kategórie nebezpečnosti“ (ďalej NO I) v oblasti „rímsko-katolícka cirkev“, ďalší zväzok na biskupa Korca v kategórii K/OS bol zaregistrovaný 15. 2. 1982 v oblasti „sekty“, následný zväzok na menovaného v kategórii K zaregistrovaný 2. 3. 1987 a posledný zväzok v kategórii NO 1 bol na biskupa Korca zaregistrovaný 21. 9. 1989 znova v oblasti „Rímsko-katolícka cirkev“. Všetky štyri tieto zväzky boli skartované medzi 2. 12. 1989 a 6. 12. 1989.

- b) Príslušníci ŠtB v počte 80⁵⁰ budú v prípade vzniku demonštrácie formou operatívnych hliadok rozptýlení v priestore námestia. Ich úlohou bude zisťovať a zamedzovať šíreniu prejavov k podpore 31 požiadaviek. Zistené osoby budú odovzdané príslušníkom VB k perlustrácii, prípadne budú odovzdané realizačnej skupine.
- c) izolácia osôb – (zaistenie podľa Zákona o ZNB č. 40/74 Zb.) vytvorenie realizačných skupín za účelom izolácie vytipovaných exponentov NC a LA po dobu 48 hodín nasledovne:

1. realizačná skupina: PLÁNKA,⁵¹ RÁC⁵² – ADVOKÁT, vodič.....
2. realizačná skupina: REPKA,⁵³ MLÍKVY⁵⁴ – KANÁL, vodič.....
3. realizačná skupina: PAVLOVIČ,⁵⁵ ŠÁNER⁵⁶ – MIK, vodič.....

K zabezpečeniu činnosti realizačných skupín S-ŠtB vyšetrovací odbor ŠtB na deň 25.3.1989 vyčlení 2 vyšetrovateľov ŠtB.⁵⁷

DOKUMENT Č. 2

1989, bez dátumu, bez miesta. Vyhlásenie bratislavských katolíkov k 25. marcu 1989, kópia.⁵⁸

ŠIMULČÍK, Ján. *Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 1998, s. 174.

Vyhlásenie bratislavských katolíkov k 25. marcu 1989

25. marca 1989 bude rok, čo sa v Bratislave na Hviezdoslavovom námestí uskutočnilo modlitbové zhromaždenie veriacich z celého Slovenska za uskutočnenie troch požiadaviek: obsadenie uprázdnených biskupských stolcov podľa vôle Svätého stolca, náboženská sloboda pre všetky vierovyznania, dodržiavanie ľudských práv. Prítomných bolo 10 – 15 000 ľudí, ktorí napriek tvrdému zásahu zo strany bezpečnostných orgánov vydržali 30 minút s horiacou sviečkou v rukách a v modlitbách zotrvali na nahlásenom mieste. Vyše sto ľudí bolo v ten večer zadržaných na bezpečnosti, mnohí z nich boli potom postavení

50 Prečiarknuté.

51 Ján Plánka, nar. 29. 11. 1951, začínal v Pohotovostnom oddiele VB, potom prešiel na II. odbor XII. Správy ZNB na Zvláštne oddelenie. Od roku 1979 bol na vnútornom odbore XII. Správy v hodnosti podpráporčíka. Od 1. 12. 1988 bol na 4. oddelení II. odboru vo funkcii staršieho referenta špecialistu.

52 Miroslav Rác, nar. 31. 8. 1951, nastúpil 1. marca 1989 na II. odbor KS ZNB Správy ŠtB Bratislava, kde skončil 31. 12. 1989.

53 Peter Repka, nar. 24. 5. 1955. V ŠtB bol od roku 1978. Končil ako starší referent II. odboru, na ktorý nastúpil 1. 12. 1988.

54 Stanislav Mílkvy, nar. 10. 12. 1958, začínal v ŠtB na odbore letiskovej kontroly v roku 1980, od 1. 12. 1988 prešiel na II. odbor KS ZNB Správy ŠtB Bratislava ako starší referent.

55 Pavol Pavlovič, nar. 29. 6. 1950, v ŠtB začínal v hodnosti kapitána na zvláštnom oddelení II. odboru XII. Správy, prešiel Hlavnou správou ŠtB SSR, XII. Správou ZNB a od 1. 12. 1988 bol starší referent špecialista na II. odbore KS ZNB Správy ŠtB.

56 Stanislav Šáner, nar. 8. 10. 1945, v ŠtB bol od 1. 10. 1976, od 1. 12. 1988 prešiel na II. odbor KS ZNB Správ ŠtB.

57 Dokument končí bez záverečného mena a podpisu príslušného dôstojníka alebo náčelníka nejakého útvaru ŠtB, prípadne pečiatky. Buď išlo naozaj o koncept, kde postačovalo autorstvo plánu, ako je napísané v záhlaví plánu, alebo chýba 6. strana, tak ako je v záhlaví napísané, že plán mal mať 6 strán.

58 Dátum napísania dokumentu ani jeho autorstvo sa neuvádza, nepodarilo sa ich ani dodatočne zistiť. Je to, predpokladáme, dôsledkom snahy o vyhnutie sa prenasledovaniu. Autori mohli pochádzať z Bratislavy. Originál alebo rovnopis vyhlásenia sa nenachádza ani vo fonde komisie SNR na prešetrenie zásahu proti zhromaždeniu.

pred súd. Jiří Fajmon z Líberca bol nakoniec uväznený na dva mesiace nepodmienečne. A 75-ročný občan z Veľkých Levárov, Michal Jurkovič, zostal po zrazení na chodníku autom VB trvale zdravotne poškodený. Udalosti 25. marca 1988 vzrušili celú Bratislavu a možno povedať, že si ich všimol celý svet.

Tisíce veriacich občanov týmto gándiovským činom upozornili na svoje hlboké náboženské presvedčenie a ochotu preň trpieť. Zároveň presvedčili svet, že v nich niet nenávisť a pomstychtivosť. Títo ľudia, hoci mokří a mnohí poudieraní, odchádzali z Hviezdoslavovho námestia s pocitom vnútornej radosť a pokoja.

Tento rok pripadá 25. marec na vyvrcholenie veľkého veľkonočného trojdnia, na Bielu sobotu. Pre veriacich kresťanov – katolíkov i evanjelikov – sú sviatky Veľkej noci najväčšími sviatkami v cirkevnom roku. V toto sväté trojdnie – Zelený štvrtok, Veľký piatok a Biela sobota – sa veriaci uľahujú od verejného života, aby v modlitbách a rozjímaní prežívali spolu s cirkvou umučenie, smrť a vzkriesenie Pána Ježiša Krista. Liturgia Bielej soboty kladie do popredia symbol horiacej sviece, ktorá je symbolom vzkrieseného Krista. Cez bohoslužby si veriaci obnovujú svoje krstné sľuby, keď podľa starého zvyku držia v rukách horiace sviece. Na mnohých miestach Slovenska je tiež zvykom, že po slávnosti vzkriesenia na Bielu sobotu ľudia odchádzajú z kostola domov s horiacou sviecou, aby takto zvýraznili, že svetlo a nádej vzkrieseného Krista prinášajú do svojich domovov a svetu.

V tomto duchu, v atmosfére slávenia veľkonočnej Bielej soboty, si chceme pripomenúť aj prvé výročie bratislavského modlitbového zhromaždenia na Hviezdoslavovom námestí. Nech svetlo vzkrieseného Krista osvieti všetku nádej, ktorú veriaci katolíci a evanjelici na Slovensku i v Čechách vkladajú do svojej budúcnosti a budúcnosti svojich národov. Nech horiace sviece, ktoré budú v ten večer držať pri večerných bohoslužbách v rukách, poprípade ich ponosú do svojich domovov, osvietia ich duše, aby boli v tomto svete nositeľmi pokoja, odvahy a nádeje. Modlime sa v tento večer všetci, aby pokoj a svetlo vzkrieseného Krista zavládli v našej krajine i na celom svete. Toto bude aj najkrajším pripomenutím zhromaždenia spred jedného roka, keď veriaci hrdinsky vyznávali pred svojím okolím svoju vieru a prirodzené požiadavky, za ktoré sa chcú i naďalej zasadzovať.⁵⁹

Patrik Dubovský • Concerns of Bratislava State Security before the 1st Anniversary of Candle Manifestation

One year after the Candle Manifestation, the State Security elaborated *The PLAN of safety measures to hinder the first anniversary of the disallowed demonstration prepared by an illegal church on 25 March 1988 to be misused*. The State Security connected the day of 25 March 1989 with the feast day of the Holy Saturday and lighting candles in churches. The State Security feared that the clandestine church could organise a meeting with lighted candles on 25 March 1989 again. But *Fatima* association did nothing, its leaders and other activists of the clandestine church were monitored by the State Security and probably preventive measures of the regime took effect. However, there was an anonymous *Declaration of Bratislava Catholics about 25 March 1989* published on the 1st anniversary of the Candle Manifestation containing words: *“In the atmosphere of the Holy Saturday we want to commemorate the meeting that took place one year ago, when churchgoers bravely expressed their religion and their natural requests.”*

Patrik Dubovský, PhD. (1965)

Archivár a historik, pôsobí na Ústave pamäti národa. Vyštudoval FF UK Bratislava, odbor archívniectvo. Graduoval na Katedre slovenských dejín FF UK Bratislava na tému perzekúcií cirkvi a ŠtB. Absolvoval študijný pobyt na Škole slovanských a východoeurópskych štúdií Londýnskej univerzity. Venuje sa perzekúciám cirkvi na Slovensku po roku 1948 a nezávislým občianskym iniciatívam, najmä za tzv. normalizácie v Československu. Je autorom knihy *Salezian, misionár, väzeň Viliam Vagač* (2015), spoluautorom knihy *Spišské exody v 20. storočí* (2015). Je autorom niekoľkých štúdií o činnosti ŠtB, perzekúciách cirkvi a protirežimných aktivitách pred novembrom 1989. Spolupracoval na niekoľkých filmových dokumentoch ÚPN, ako *Tiene barbarskej noci*, *Sviečková demonštrácia*, *Brainwashing*, *Na Metodovom stolci*, *Preosvječennij biskup Vasil Hopko*, *Pilátova amnestia* a iné.

59 ŠIMULČÍK, J. *Čas svitania*, s. 209 – 210.

EMIGRÁCIA PO ROKU 1968 VO VÝCHODOSLOVENSKOM KRAJI A EMIGRÁCIE OBYVATEĽOV ŽIDOVSKÉHO PÔVODU

EMÍLIA PASTVOVÁ

Vybavovanie pasovej, vízovej a cudzineckej agendy bývalo ovplyvnené vnútropolitickou situáciou v Československej socialistickej republike a vzťahom k Sovietskemu zväzu. Článok nadväzuje na predchádzajúce dva články o emigrácii v časopise *Pamäť národa*, ktoré sledovali emigráciu po roku 1977.¹ Tento článok sleduje špecifiká Štátnej bezpečnosti pri emigrácii v rokoch 1968 – 1969 vo Východoslovenskom kraji po invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa.

V 60. rokoch upravovali problematiku vycestovania občanov Československej socialistickej republiky (ďalej ČSSR) do zahraničia a taktiež príchod zahraničných občanov do Československa okrem všeobecne záväzných právnych predpisov² aj rozkazy ministra vnútra. Nová organizácia práce pri vybavovaní pasovej, vízovej a cudzineckej agendy bola zavedená na základe rozkazu ministra vnútra Lubomíra Štrougala³ č. 16, zo dňa 5. júna 1963.⁴ Vývoj zahraničnej a vnútornej situácie si vyžadoval vyčlenenie orgánov, ktoré vybavovali túto agendu. Pred

rokom 1963 sa vybavovanie trieštilo medzi ministerstvo vnútra a ministerstvo zahraničných vecí, čím vznikala zbytočná administratíva. Na základe novej organizácie práce boli zriadené orgány pasov a víz ministerstva vnútra. Nová zložka zodpovedala za politicky správne posúdenie každej žiadosti podľa platných smerníc. Základný rozsah zahraničného styku bol určený Ústredným výborom Komunistickej strany Československa (ďalej ÚV KSČ) prostredníctvom jeho zvláštnej komisie pre veci pasové a vízové, ktorá vydávala príslušné smernice. Plány a rámcové smernice pre roz-

sah zahraničného styku jednotlivých ústredných orgánov a organizácií vydávala vláda. Predsedníctvo ÚV KSČ zo dňa 8. októbra 1964 vydalo pokyn československým zastupiteľským úradom v zahraničí vo všetkých štátoch, aby vydávali víza vo vlastnej kompetencii, bez súhlasu správy pasov a víz ministerstva vnútra. Československé zastupiteľské úrady vydávali tak víza za účelom turistiky alebo návštevy do 48 hodín. ÚV KSČ chcel takto ukázať celému kapitalistickému svetu, že umožňuje cestovať cudzím štátnym príslušníkom do Československa bez akýchkoľvek prietahov.⁵

- 1 PASTVOVÁ, Emília. Odsúdení podľa § 109 a nositelia súdnych perzekúcií v rokoch 1977 – 1989. *Pamäť národa*, roč. 12, 2016, č. 3, s. 72 – 78; PASTVOVÁ, Emília. Objektové zväzky teritoriálnych útvarov ŠtB na Slovensku k podozreniam zo spáchania trestného činu podľa § 109 Trestného zákona. *Pamäť národa*, roč. 13, 2017, č. 4, s. 59 – 67.
- 2 Napríklad zákon č. 53/1949 Zb. o cestovných pasoch, neskôr zákon č. 63/1965 Zb. o cestovných dokladoch, § 110 a § 109 zákona č. 140/1961 Zb. (Trestný zákon), postihujúce opustenie republiky a vniknutie na územie republiky, zákon č. 107/1953 Zb., o devízovom hospodárstve, v znení zákona č. 64/1958 a viaceré vyhlášky ministerstva vnútra, ministerstva financií a ministerstva zahraničných vecí. Viac k právnym predpisom ohľadom cezhraničného cestovania v 60. rokoch pozri RYCHLÍK, Ján. *Devízové prísliby a cestovanie do zahraničí v období normalizácie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 12 – 17; PODOLEC, Ondrej. Trestnoprávna represia za tzv. nedovolené opustenie republiky. *Pamäť národa*, roč. 14, 2018, č. 1, s. 73 – 94.
- 3 Lubomír Štrougal (1924). Minister vnútra ČSSR v rokoch 1961 – 1965.
- 4 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, fond (ďalej f.) Organizační a vnitřní správa Federálního ministerstva vnitra (ďalej FMV) IV. díl, A6/4, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 12, inventárne číslo (inv. č.) 895. Tajný rozkaz ministra vnútra (ďalej TRMV) č. 16 z 5. 6. 1963; Nová organizace pasové, vízové a cizinecké agendy – zřízení a statut správy pasů a víz MV.
- 5 Archiv Ústavu paměti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, f. Okresná správa Zboru národnej bezpečnosti Oddelenie Štátnej bezpečnosti (ďalej OS ZNB O-ŠtB) Prešov, B 10 7/II, šk. č. 2, inv. č. 44. Správa o situácii na úseku pasovej, vízovej a cudzineckej agendy na rok 1965.

Po utvorení skupiny pasov a víz bolo jej úlohou:

- Zhodnotiť význam cesty danej osoby do zahraničia.
- Preveriť občana, či neprevádza trestnú činnosť, či u neho neboli zistené iné zámery.
- Preveriť, či osoba mala prístup ku štátnym tajomstvám a či nemienila s nimi emigrovať.
- Mimoriadnu pozornosť venovať osobám na návšteve z kapitalistického zahraničia a sledovať, o čo sa tieto osoby počas pobytu v ČSSR zaujímali. V prípade zistenia závažných poznatkov mal útvár pasov a víz informovať nadriadené orgány.

Následne vycestovanie československých občanov do zahraničia upravené rozkazom ministra vnútra č. 43/65 z 2. decembra 1965.⁶ Smernice pre agentúrno-operatívne opatrenia pri výjazdoch československých štátnych občanov do kapitalistických štátov vydal v roku 1965 minister vnútra Josef Kudrna.⁷ Na plnenie úloh týchto smerníc zriadil minister k 1. januáru 1966 na I. správe ministerstva vnútra odbor výjazdov a na 2. odboroch krajských správ ministerstva vnútra oddelenia výjazdov. Náčelníci správ ministerstva vnútra mali:

- Zaistiť vo vzájomnej súčinnosti ochranu vycestovávajúcich československých štátnych občanov v kapitalistických štátoch.
- Spracovať interné metodické pokyny, ktoré budú zaisťovať potrebné delenie činnosti pri rozpracová-

Minister vnútra (1961 – 1965) a neskôr dlhoročný predseda vlády ČSSR Lubomír Štrougal (Zdroj: www.extra.cz)

vaní emigrácie medzi rozvedkou a kontrarozvedkou, ako aj výmenu poznatkov o emigrácii.

Dňa 15. mája 1967 vydáva ministerstvo vnútra rozkazom č. 10/67⁸ smernice o vyťažovaní navrátilcov, čím ešte dopĺňa rozkaz ministra vnútra č. 43/65. Tieto rozkazy a následné smernice pokryli rozpracovanie a zmapovanie osôb, ktoré cestovali do kapitalistického zahraničia, a emigrantov. Dňa 12. mája 1968 však minister Josef Pavel⁹ v súvislosti s prípravou niektorých organizačných a koncepčných opatrení v rezorte ministerstva vnútra zrušil rozkaz ministra vnútra č. 22/68¹⁰ a aj rozkazy č. 43/65 a č. 10/67.

V akčnom pláne ministerstva vnútra na rok 1969,¹¹ ktorý predložil minister vnútra Jan Pelnář¹² a ktorý schválilo Predsedníctvo ÚV KSČ

11. decembra 1968, sa pre úsek správy pasov a víz plánovalo spracovanie návrhu zákona o cestovných dokladoch a prepracovanie otázky právnej úpravy vysťahovalectva. Bola zriadená odborná komisia, ktorá mala spracovať všetky návrhy, urobiť analýzu všetkých agend správy pasov a víz a spôsobu ich výkonu z hľadiska vecného obsahu, ich foriem a zabezpečenia. Komisia mala vyriešiť aj problematiku cudzineckej agendy a vyjasniť vzťahy správy pasov a víz k Štátnej a Verejnej bezpečnosti a k národným výborom. Urobiť politickú a profesionálnu analýzu problémov „poaugustovej emigrácie“ s cieľom využiť časť tejto emigrácie k nepriateľskej činnosti.

ZMENA V POSTOJI K POLÍCIÍ

V roku 1970 hodnotila Štátna bezpečnosť (ďalej ŠtB) obdobie po januári 1968 negatívne. Najmä od mesiaca marca 1968 začalo dochádzať k „útokom a osočovaním“ príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti. Podnet k „zdiskreditovaniu“ bezpečnostného aparátu bol vyvolaný kampanou tzv. strahovských udalostí (31. októbra 1967). Na študentských ubytovniach na Strahove¹³ často netiekla voda, nebol elektrický prúd. 31. októbra 1967 boli študentské ubytovne na Strahove opäť bez elektriky. Študenti si vzali sviečky a išli do pražských ulíc, smerovali do centra mesta, na Nerudovej ulici ich čakala polícia a zhromaždenie rozohnala.¹⁴ V tomto období boli prehodnocované aj procesy z 50. rokov. Minister vnútra Pavel zriadil komisiu, ktorá mala

6 ABS Praha, f. Organizační a vnitřní správa FMV IV. díl, A6/4, šk. č. 14, inv. č. 1017. TRMV č. 43 z 2. 12. 1965, Směrnice pro agenturně operativní opatření při výjezdech čs. státních občanů do kapitalistických států.

7 Josef Kudrna (1920 – 1989). Ministrom vnútra ČSSR bol v období 23. 4. 1965 – 15. 3. 1968.

8 ABS Praha, f. Organizační a vnitřní správa FMV IV. díl, A6/4, šk. č. 16, inv. č. 1068. TRMV č. 10 z 15. 5. 1967, Směrnice o vytěžování navrátilců.

9 Josef Pavel (1908 – 1973). Ministrom vnútra ČSSR bol v období 8. 4. 1968 – 31. 8. 1968. V roku 1953 bol odsúdený za velezradu na dvadsaťpäť rokov, v roku 1955 ho najvyšší súd zbavil obvinení a v apríli 1968, počas tzv. pražskej jari sa stal ministrom vnútra.

10 ABS Praha, f. Organizační a vnitřní správa FMV IV. díl, A6/4, šk. č. 17, inv. č. 1120. TRMV č. 22 z 12. 5. 1968, Zrušení některých rozkazů.

11 A ÚPN Bratislava, f. Študijný ústav MV Praha, A1, šk. č. 2, inv. č. 32. Akčný plán MV na rok 1969 schválený predsedníctvom ÚV KSČ.

12 Jan Pelnář (1911 – 1982). Ministrom vnútra ČSSR bol v období 31. 8. 1968 – 28. 1. 1970.

13 Ubytovne na Strahove boli pôvodne vybudované ako dočasné ubytovne pre účastníkov spartakiád, v prvotnom zámere sa nepočítalo, že to budú vysokoškolské internáty.

14 PAŽOUT, Jaroslav. „Chceme světlo! Chceme studovat!“: Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967. *Paměť a dějiny*. roč. 2, 2008, č. 1, s. 4 – 13.

prešetrovať nezákonné postupy bezpečnosti pri procesoch v 50. rokoch, takto „diskreditoval“ pracovníkov bezpečnosti. Mnohí príslušníci odchádzali do dôchodku. Po 21. auguste 1968 a v r. 1970 nastupovali noví príslušníci. Udalosti v rokoch 1968 – 1969 však ovplyvnili najmä mladú generáciu, preto mala bezpečnosť problém pri náboře mladých ľudí, nemali záujem pracovať v službách bezpečnosti.

V Akčnom programe československej kontrarozvedky z novembra 1968 je obdobie rokov 1964 – 1967 ministerstvom vnútra a Štátnou bezpečnosťou hodnotené ako prežité, „pretože riadiaca a rozhodovacia činnosť ministerstva vnútra a štátnej bezpečnosti bola v rukách niekoľkých jednotlivcov predsedníctva ÚV KSČ a aparátu 8. oddelenia. Do riadenia štátnej bezpečnosti sa dostal subjektívizmus, voluntarizmus a spravodajské úseky štátnej bezpečnosti neboli poverované úlohami, ktoré zodpovedali potrebám spoločenského vývoja“.¹⁵ Paragrafy Trestného zákona (zákon č. 140/1961 Zb. trestný zákon) č. 109 (emigrácia) a 110 (ilegálne vniknutie na územie republiky) boli v roku 1968 zaradené k trestným činom, ktoré odhaľovala kontrarozvedka.

VYCESTOVANIE DO KAPITALISTICKÝCH KRAJÍN

Občania Východoslovenského kraja využili politickú situáciu a masovo vycestovali za svojimi príbuznými najmä do Spojených štátov amerických (ďalej

USA) a Kanady, najmä za tými, ktorí sa tam v minulosti vysťahovali za prácou. Nejaký čas pobudli u príbuzných, zarobili si doláre a mnohí sa vrátili späť. Iným sa zapáčilo a zostali u príbuzných, aby ich doopatrovali a dedili po nich majetok, ktorý za roky v zahraničí nadobudli, alebo si našli výhodnú prácu a založili si v zahraničí rodinu. Emigrácia v roku 1968 vo Východoslovenskom kraji zaznamenala mimoriadny vzostup. Kým v roku 1967 emigrovalo 110 osôb, v roku 1968 to bolo 470 osôb a z toho po 21. auguste to bolo 379 osôb. Kým v roku 1967 podľa sociálneho zloženia emigrovalo 30 % lekárov, inžinierov, stredných technických a zdravotníckych kádrov, úradníkov a študentov, v roku 1968 tento počet vzrástol na 60 %. Vzrastajúcu tendenciu mal aj počet emigrácií s politickou motiváciou, kým v r. 1967 pre nesúhlas s pomermi v ČSSR emigrovalo 5 % občanov, v roku 1968 to bolo už 45 % emigrantov.

V roku 1968 emigrovalo z Východoslovenského kraja aj desať nositeľov štátneho tajomstva. Išlo o pracovníkov z úseku dopravy, priemyslu, stavebníctva, hutnej projekcie a v jednom prípade išlo o funkcionára, člena predsedníctva Okresného národného výboru a Okresného výboru Komunistickej strany Slovenska (ďalej KSS). Emigrovalo aj päť tajných spolupracovníkov Štátnej bezpečnosti. Tajný spolupracovník „RUDO“ emigroval v júni 1968, ale tajní spolupracovníci „DOM“, „ARNOLD“, „JOZEF“ a „KRAS“ emigrova-

li po 21. auguste 1968. Z toho tajní spolupracovníci „DOM“¹⁶ a „ARNOLD“¹⁷ boli využívaní po línií Izrael, rozpracovávali osoby židovského pôvodu a tieto informácie, napr. z prípadu „VIEDENĚ“,¹⁸ mohli po emigrácii vyraziť.¹⁹

Plán práce z januára 1968 upozorňuje, že „treba hlbšie operatívne rozpracovať vysťahovalcov a utečencov z ČSSR od roku 1945, ktorí sa vracajú do krajiny ako vízoví cudzinci, či už služobne alebo súkromne“.²⁰ Vyžadovalo sa vedenie ich evidencie a organizovanie agentúrno-operatívnych previerok tých osôb, ktorých návrat by priniesol spravodajský, politický alebo hospodársky efekt. Taktiež sa mal aktívne organizovať ich návrat do ČSSR. ŠtB sa snažila vytipovať z ich radov a z radov štipendistov možných spolupracovníkov pre československú rozvedku v kapitalistických krajinách.

ŽIDOVSKÉ RODINY

V pláne práce Správy ŠtB Bratislava na rok 1968²¹ mala Štátna bezpečnosť pokračovať v zameraní na osoby židovského pôvodu:

- Sledovať činnosť a aktivizáciu reaktívnej židovskej mládeže.
- Sledovať činnosť a aktivizáciu funkcionárov verejných a cirkevných židovských organizácií a vízových cudzincov, ktorí k nám prichádzajú.
- V spolupráci s centrárou pripraviť dvoch vhodných agentov na sionistické centráry v kapitalistických krajinách, s cieľom zisťovať ich záujmy a zámery u nás.

15 A ÚPN Bratislava, f. Študijný ústav MV Praha, A1, šk. č. 2, inv. č. 33. Akčný plán československej rozvedky na rok 1969, príloha 4.

16 Vojtech Dvoran (Deutsch), Registračné protokoly agentúrnych a operatívnych zväzkov ŠtB (ďalej Registračné protokoly ŠtB), registračné číslo (ďalej r. č.) 1915 [online]. [cit. 2019-02-15]. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj & kniha=95 & strana=31 & zaznam=90914>

17 Fridrich Arato, Registračné protokoly ŠtB, r. č.2437 [online]. [cit. 2019-02-15]. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj & kniha=95 & strana=42 & zaznam=91008>

18 V prípade „VIEDENĚ“ boli sledované osoby, ktoré pomáhali organizačne aj finančne vo Viedni v židovských organizáciách (JOINT, SOCHNUT, HIAS) emigrantom.

19 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB Správa ŠtB (ďalej S-ŠtB) Košice, B 10/II, šk. č. 12, inv. č. 1 178. Ročný vykonávací plán S-ŠtB na rok 1970; AÚPN Bratislava, f. OS ZNB O-ŠtB Humenné, B10 2/II, šk. č. 1, inv. č. 5. Ročný vykonávací plán Sk ŠtB na rok 1970 po línií 2. odboru S-ŠtB na rok 1970; Vyhodnotenie ročného vykonávacieho plánu Sk ŠtB po línií 2. odboru S-ŠtB za I. polrok 1970; inv. č. 11. Ročný vykonávací plán O-ŠtB po línií 2. odboru na rok 1971; Vyhodnotenie ročného vykonávacieho plánu O ŠtB po línií 2. odboru S ŠtB za rok 1971.

20 A ÚPN Bratislava, f. Sekretariát námestníka MV plk. Klímu Praha, rok 1968, A 7, šk. č. 2, inv. č. 52. Plán práce S-ŠtB Bratislava na rok 1968.

21 A ÚPN Bratislava, f. Sekretariát námestníka MV plk. Klímu Praha, rok 1968, f. A 7, šk. č. 2, inv. č. 52. Plán práce S-ŠtB Bratislava na rok 1968.

Cestovná doložka (Zdroj: wikipedia.org)

- Zaisťiť agentúrno-operatívnu kontrolu nepriateľských osôb, najmä rabína Eliáša Katza.²²
- Zisťovať kanály prepravy sionistických materiálov a rituálnych predmetov do ČSSR.

Po 21. auguste 1968 sa situácia výrazne zmenila. Do zahraničia začali vycestovávať celé rodiny židovského pôvodu a emigrovali. Napr. podľa podchytených údajov v „okrese Humenné sa nachádzalo do r. 1968 49 židovských rodín, v roku 1968 – 69 emigrovalo 23

rodín. V okrese Humenné zostalo 26 rodín (75 osôb).²³ Informácia je z roku 1970. Niektoré rodiny emigrovali pod rúškom presťahovania do iného mesta na Slovensku, kde mali zabezpečenú aj prácu, ale do novej práce už nenastúpili. Vyšetrovaním sa zistilo, že dospelé deti vycestovali na študijné pobyty a rodičia s mladšími deťmi vycestovali na návštevu príbuzných a viac sa nevrátili. Celé rodiny sa usadili najviac v USA, v Kanade a niekoľko rodín aj v Izraeli. Emigrácie občanov židov-

ského pôvodu pokračovali aj v r. 1970. Štátna bezpečnosť preto urobila diferenciáciu osôb týchto rodín, s cieľom možnosti využitia niektorého člena rodiny pre orgány Štátnej bezpečnosti a na kontrolu problémových osôb, hlavne v okresoch Košice, Prešov, Michalovce a Humenné. Podľa Štátnej bezpečnosti organizovali vystahovanie osôb židovského pôvodu do kapitalistických krajín a Izraela židovské nacionalistické a sionistické organizácie vo Viedni „JOINT“²⁴ „SOCHNUT“²⁵

22 Rabín Eliáš Katz emigroval v roku 1968.

23 A ÚPN Bratislava, f. OS ZNB O-ŠtB Humenné, B 10 2/II, šk. č. 1, inv. č. 9. Operatívna situácia v okrese Humenné za rok 1970.

24 JOINT (American Jewish Joint Distribution Committee – Americký židovský spojený distribučný výbor). Prvotným cieľom tejto organizácie z r. 1914 bolo zhromaždiť finančné prostriedky pre Židov postihnutých v I. svetovej vojne, teraz sa starali aj o emigráciu z Východnej Európy.

25 SOCHNUT (Židovská agentúra pre Izrael). Židovská organizácia, založená v roku 1929, fungovala ako neoficiálny židovský parlament. Keď Izrael dosiahol roku 1948 nezávislosť, židovská agentúra sa zamerala na podporu židovského prisťahovalectva.

a „HIAS“.²⁶ Oplyvňovali osoby židovského pôvodu, že budú proti nim v ČSSR robené zásahy, že v ČSSR nebudú mať istoty. Židovských občanov zo Slovenska, emigrantov, podporovali finančne, materiálne a vybavovali pre nich administratívne veci spojené s ich vycestovaním z Rakúska do Izraela, Kanady, USA, Austrálie. Pod ich vplyvom nakupovali na Slovensku valuty a vynášali ich do zahraničia, napr. Gejza Weinberger viezol do Kanady 16 500 USD. Bol získaný aj neoverený poznatok, že uvedené organizácie vyzvali občanov židovského pôvodu v ČSSR, ktoré zastávali verejné funkcie, aby emigrovali. Preto boli urobené opatrenia:

- „V prvom štvrtroku vziať pod aktívnu operatívnu kontrolu styky bývalých pracovníkov Izraelského zastupiteľského úradu v Prahe. S cieľom odhalenia v ich radoch agentúru izraelskej rozviedky a nositeľov židovského buržoázneho nacionalizmu.“
- V prvom polroku ustáliť a diferencovať osoby židovského pôvodu, u ktorých sú známe výjazdy do kapitalistického zahraničia a styky s osobami činnými v židovských nacionalistických organizáciách (JOINT, HIAS, SOCHNUT).
- Ustálené, najzaujímavejšie osoby vziať pod agentúrno-operatívne rozpracovanie s cieľom zamedzovať ovplyvňovanie židovskej mládeže v ČSSR a predchádzať emigrácii odborníkov z radov židovskej inteli-

gencie. V týchto súvislostiach prednostne pracovať na už existujúcich akciách, „MÓRIC“, „VIEDEN“, „STATIK“ a „ŠTUDENT“.²⁷

V Michalovciach bola rozpracovaná akcia bez zväzku „ŠTUDENT“, rozpracovaný v nej bol vízový cudzinec z Rakúska Izák N., izraelský štátny príslušník, študent veterinárneho lekárstva na univerzite vo Viedni. Vo Viedni udržoval styk s Grünfeldom, hlavným rabinom vo Viedni, ktorý bol v židovských organizáciách vedúcou osobnosťou (JOINT). Izák N. podozrieval niektorých Židov v Michalovciach, že spolupracujú s ŠtB. Cez tajných spolupracovníkov „DOHNAL“²⁸ a „KOŠ“²⁹ preverovala Štátna bezpečnosť jeho činnosť a overovala, či skutočne študoval veterinárne lekárstvo vo Viedni. Navštívil svoju matku na Slovensku asi 13-krát, no od r. 1968 matka Regina navštevovala syna vo Viedni. Štátna bezpečnosť monitorovala aj matku cez agentov „DOHNALA“ a „GUSTÁVA“.

V júni 1971 boli rozpracovaní manželja (židovského pôvodu), ktorí boli ubytovaní v hoteli Karpatia v Humennom. Manželja pricestovali z USA, neboli evidencne podchytení, navštívili niektoré židovské rodiny v humenskom okrese. „Recepčná hotela (židovského pôvodu), mala záujem na tom, aby príchod manželov nebol zverejnený. Zdržali sa 8 dní. Vypočutím tajných spolupracovníkov „KRÁLOVÁ HOLA“, „ROZKA“ a „FIALA“ bolo zistené, ktoré rodiny navštívili a že pricestovali

za účelom vysporiadania si majetkových pomerov po jeho zosnulých rodičoch. Domček chce odpredať a peniaze uložiť v banke vo Viedni, kde žije už 10 rokov ako občan USA.“³⁰

Sledovanie občanov židovského pôvodu pokračovalo aj po roku 1970. Štátna bezpečnosť v Michalovciach kontrolovala MUDr. Tomáša L., lekára na poliklinike v Michalovciach, ktorý bol centrálnou osobou Židov v Michalovciach. Kontrolovaný bol cez už menovaných tajných spolupracovníkov „DOHNAL“, „GUSTÁV“ a odpočúvanie telefónu TA-133.³¹

Kontrolovali aj MUDr. Ondreja B., lekára nervového oddelenia v nemocnici v Michalovciach, jeho manželku, ktorí podľa informácií Štátnej bezpečnosti nenávideli ZSSR. Informácie o manželoch prinášal Štátnej bezpečnosti už niekoľkokrát spomínaný tajný spolupracovník „DOHNAL“.

Ing. Vojtecha W. kontrolovali, pretože bol veľkým prívržencom Izraela, cez tajného spolupracovníka „STAVITEL“.³²

Dezidera S., vedúceho Združenej výroby v Michalovciach, ktorý poukazyval na to, že proti Židom je vedený antisemitizmus,³³ kontrolovali opäť cez tajného spolupracovníka „DOHNAL“ a aktíva „HORVÁTH“.³⁴

Zo spisov Archívu Ústavu pamäti národa uvádzame pre ilustráciu niekoľko emigrácií občanov židovského pôvodu po 21. auguste 1968. Boli to najmä mladí a vzdelaní občania Slovenska,

26 HIAS (Hebrew Immigrant Aid Society – židovská spoločnosť na pomoc pri imigrácii). Táto organizácia pomáhala židovským emigrantom so socialistických štátov.

27 A ÚPN Bratislava, f. OS ZNB O-ŠtB Michalovce, B 10 5/II, šk. č. 1, inv. č. 2. Ročný vykonávací plán O ŠtB na I. polrok 1968.

28 Emanuel Lieb, Registračné protokoly ŠtB, r. č. 3265 [online]. [cit. 2019-02-15]. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj & kniha=95 & strana=67 & zaznam=91206>

29 Gejza Weinberger, Registračné protokoly ŠtB, r. č., 3258 [online]. [cit. 2019-02-15]. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj & kniha=95 & strana=67 & zaznam=91203>

30 A ÚPN Bratislava, f. OS ZNB O-ŠtB Humenné, B 10 2/II, šk. č. 1, inv. č. 9. Operatívna situácia v okrese Humenné – správa, 1970.

31 TA-133 bolo kódové značenie pre telefónne odpočúvanie.

32 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Agentúrne zväzky (ďalej KS ZNB S ŠtB Košice, KE-A), šk. č. 1, archívne číslo (ďalej a. č.) 1496. Návrh na viazanie informátora, Vasku Jiří, s. 20.

33 A ÚPN Bratislava, f. OS ZNB O-ŠtB Michalovce, B 10 5/II, šk. č. 2, inv. č. 75. Plán štátobezpečnostných opatrení k 5. výročiu internacionálnej pomoci ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy v roku 1973.

34 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Košice. Rozhodnutie o zničení zväzku, Juhás Gejza.

často členovia KSS, vycestovali však aj ich starší príbuzní. Vo veľkej väčšine svoj majetok pred odchodom predali, alebo prepísali na príbuzných. Mená zámerné neuvádzame, chceme poukázať na cítenie židovského obyvateľstva vo Východoslovenskom kraji v tomto období. Jedna rodina sa v r. 1970 vrátila na Slovensko a niektorí po rokoch požiadali prezidenta republiky o milosť, aby mohli navštevovať na Slovensku príbuzných a priateľov.

Dňa 15. augusta 1968 vycestoval stavebný inžinier s manželkou na štrnásť dní do Socialistickej federatívnej republiky Juhoslávie (ďalej SFRJ), avšak po udalostiach 21. augusta sa mohli vrátiť iba cez Rakúsko. Odišli do Viedne, kde im odporúčili obrátiť sa na „JOINT“, keďže je Žid. V „JOINT-e“ stretol známych z Košíc, ktorí hovorili, že sa nevrátia, lebo keď odchádzali z Košíc, strieľalo sa tam. V „JOINT-e“ stretol aj ďalších manželov z Košíc. Na základe získaných informácií sa spojil so sestrou v Izraeli, tá mu poslala sto dolárov a poradila mu, aby sa vo Viedni obrátil na organizáciu „SOCHNUT“, ktorá organizovala cesty do Izraela. Dotyčný inžinier mal v Izraeli dve sestry a brata, na základe tohto mu „SOCHNUT“ zaplatili cestu do Izraela. Sestra im vybavila kurz hebrejského jazyka a on od 18. februára 1969 nastúpil do zamestnania ako projektant. Pomohli mu aj známi z Košíc, ktorí tiež pracovali v tejto firme. Vrátil sa 31. marca 1970.³⁵

Študent strednej školy vycestoval s rodičmi 24. novembra 1968 do Rakúska na tridsať dní. Z cesty sa nevrátili. Najskôr vycestovala jeho sestra Kitty, ktorá napísala domov, že sa nevráti. Na naliehanie matky vycestovali všetci a následne cez židovskú organizáciu „HIAS“ odišli do USA. Kitty vedela dobre anglicky, preto si našla hneď prácu ako úradníčka, otec pracoval

Hliadka pohraničnej stráže (1979) (Zdroj: TASR)

v USA ako klampiar, matka nepracovala a syn študoval na vysokej škole.³⁶

30. októbra 1968 vycestovala študentka zdravotnej školy na štyri dni do Rakúska so svojimi rodičmi a bratom. Na Slovensku zostala babka, ktorej sa ozvali z Kanady. Vôbec ju neinformovali o svojich úmysloch emigrovať. Vlastnili trojizbový byt a auto. Babka nevedela, ako bolo naložené s ich majetkom. Ich starý otec zahynul v koncentračnom tábore, babka žila v Košiciach a pod výpoveď sa podpísala troma krížikmi.³⁷

Slobodný mechanik vycestoval 1. septembra 1967 do Kanady na šesťdesiat dní na pozvanie sestry jeho

nebohého otca. Jeho rodičia zahynuli v koncentračnom tábore, na Slovensku ho vychovala pani K., vzala ho k sebe, keď prišiel o rodičov.³⁸

Slobodná študentka strednej školy vycestovala 15. júna 1968 na šesťdesiat dní do Veľkej Británie. Najskôr vycestoval jej otec MUDr. (člen KSS) koncom júna 1968, asi o tri mesiace, bezprostredne po príchode invázy vojsk, vycestovala jeho manželka (zubná lekárka, členka KSS) s dcérou Helenou. Syn Tomáš sa v tom čase už zdržoval v zahraničí, všetci žili v Nemeckej spolkovej republike (ďalej NSR). Niekoľkí príbuzní im zahynuli v koncentračnom tábore.³⁹

35 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Vyšetrovacie spisy (ďalej KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V), a. č. 4393, poradové číslo (por. č.) 1532.

36 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 3781, por. č. 1431.

37 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 3729, por. č. 2765.

38 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 3219, por. č. 1300.

39 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 3032, por. č. 1195.

Slobodná študentka strednej školy vycestovala 1. júla 1968 do Švajčiarska na šesťdesiat dní, pobyt mala predĺžený do 31. októbra 1969. 28. marca 1970, sa vydala za francúzskeho strojného inžiniera a podala žiadosť o trvalé vystaňovanie. V roku 1973 požiadali o vystaňovanie aj jej rodičia. Táto rodina nebola počas vojny perzekvovaná, pretože na základe výnimky udelennej Slovenským štátom nemuseli opustiť svoj domov. Dcéra študovala kombináciu filozofia – cudzie jazyky a tľmočila z francúzštiny do ruštiny.⁴⁰

Slobodná lekárka vycestovala 20. novembra 1968 na štyridsaťšesť dní do Izraela, pobyt si predĺžila do 31. decembra 1969. Jej otec sa nevrátil z koncentračného tábora, ona ako dieťa bola tiež v koncentračnom tábore Bergen-Belsen v Nemecku. Po vojne sa vrátila až v roku 1954 cestou Červeného kríža. Žila s matkou, vyštudovala odbor gynekológia, neskôr tiež pracovala v Izraeli v nemocnici ako gynekologička. Táto židovská rodina prechádzala ako styk v akcii „OLOVO“ na ŠtB Spišská Nová Ves.⁴¹

Ženatý duchovný pri Židovskej náboženskej obci v Košiciach, na ONV Košice, vycestoval 27. októbra 1968 na tridsať dní do Rakúska. Jeho dve sestry spolu s rodičmi zahynuli počas vojny v koncentračnom tábore, žil s rodinou v USA.⁴²

Slobodný študent vycestoval 3. januára 1969 na stoosemdesiat dní do Rakúska a Francúzska. Pobyt si predĺžil do 30. septembra 1969 a do ČSSR

sa už nevrátil. Jeho otec, člen strany, bol redaktorom v Pozemných stavbách v Košiciach a vycestoval tiež do Rakúska 1. augusta 1969. V tom čase bola už v zahraničí aj jeho manželka s ďalšími tromi deťmi, vycestovala 20. novembra 1968. Nechceli ju pustiť do zahraničia so všetkými deťmi, preto nechala na Slovensku syna Otta ako záruku. Otec potom písal z Rakúska priamo Josefovi Smrkovskému,⁴³ aby bola jeho synovi Ottovi povolená cesta za rodičmi.⁴⁴ Manželka pred odchodom všetko rozpredala a byt dala do prenájmu. Nájomná zmluva bola s podmienkou, že ak sa vrátia, nájomníci byt uvoľnia.⁴⁵

Ženatý obchodník (Zelenina – Košice) židovského pôvodu vycestoval s celou rodinou (dvaja synovia) 6. októbra 1968 na tridsať dní do Rakúska. V Michalovciach predali dom, bývali v družstevnom byte v Košiciach, pred odchodom si kúpili auto značky Simca, rozpredali zariadenie bytu a odišli do Kanady, kde mu žila sestra.⁴⁶

Ženatý lekár, prednosta detskej kliniky, vycestoval spolu s dvoma synmi 20. októbra 1968 na tridsať dní do Rakúska. Kolega cítil u neho nervozitu, v tom období odchádzali viacerí občania židovského pôvodu a jeho rodina patrila k tým posledným. Celá rodina odišla do Kanady, on bol členom KSČ, v svojom pracovnom odbore bol dobrým odborníkom a mal dobrý vzťah k pacientom. Jeho rodičia a súrodenci zahynuli v koncentračnom tábore. Medicínu ukončil v Prahe v roku 1945. Vycestovali na svojom aute Škoda

1000 MB. Manželka bola učiteľka, dcéra pracovala, ukončila strednú školu elektrotechnickú. Chatu previedli na manželkinho otca, ktorý disponoval aj ich nábytkom. Rodina pred odchodom bývala v štvorizbovom byte.⁴⁷

Člen KSS, vedúci skladu vycestoval s dvoma synmi 27. októbra 1968 na štyri dni do Rakúska. Bol to veľmi pociťovaný pedant, s každým dobre vychádzal a v sklade mal všetko v poriadku. V Kanade mal strýka, po ktorom mal dedič majetok. Všetci pricestovali do Kanady, kde chlapci chodili do školy.⁴⁸

Ženatý vedúci predajne vycestoval s rodinou (syn) na štrnásť dní do Rakúska. Následne všetci vycestovali do Kanady. Po odchode sa prihlásil na ich byt ich známy, lekárnik, a dal si vyplatiť podiel z družstevného bytu, ktorý vrátil družstvu. Vedúci predajne vlastnil aj štyri devätiny rodinného domu v Kežmarku, ktoré lekárnik predal a podobne ako jeho známy tiež natrvalo vycestoval do zahraničia.⁴⁹

Vedúci predajne vycestoval s rodinou (dve dcéry) na šesťdesiat dní do Rakúska, pobyt si predĺžili do 13. novembra 1969. Odišli do Kanady, kde spolu s manželkou pracovali v textilnej továrni. Bývali spolu so svokrou, ktorá v roku 1970 dostala povolenie na legálne vystaňovanie do USA a vzala si so sebou aj nábytok.⁵⁰

Domáca, vdova, vycestovala s dcérou, študentkou Vysokej školy ekonomickej v Bratislave, 11. októbra 1968 na šesťdesiat dní do Izraela. V tom čase vycestoval aj jej syn, ktorého mala

40 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2956, por. č. 1152.

41 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2848, por. č. 2529.

42 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2734, por. č. 2470.

43 Josef Smrkovský (1911 – 1974), funkcionár KSČ – člen politbyra ÚV KSČ, V roku 1968 predseda Národného zhromaždenia ČSSR, v roku 1970 vylúčený z KSČ.

44 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2676, por. č. 2442.

45 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 3187, por. č. 1279.

46 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2386, por. č. 2270.

47 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2379, por. č. 2267.

48 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2365, por. č. 2260.

49 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2303, por. č. 2210.

50 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2302, por. č. 2209.

Hraničný priechod s Rakúskom Bratislava – Petržalka (1989) (Zdroj: TASR)

z prvého manželstva. Dcéra v Izraeli študovala a syn si tam našiel prácu. Ešte na Slovensku bývali v štvorizbovom štátnom byte, nábytok rozpredala po ich odchode pani, ktorá u nich dlhé roky slúžila.⁵¹

Ženatý dôchodca vycestoval s manželkou a adoptívnym synom 20. augusta 1969 na tridsať dní do

Rakúska, odišli do Izraela. Manželia prežili koncentračný tábor a syna Jána si adoptovali z detského domova.⁵²

Ženatý hodinár vycestoval 29. marca 1969 na šesťdesiat dní do Izraela za dcérou, ktorá vycestovala 7. októbra 1968, aby ju prehovoril k návratu. Dcéra požiadala o trvalé vystaňovanie, čo jej bolo zamietnuté. Zostala v za-

hraničí aj so svojim chlapcom. Otcovi v roku 1948 znárodnili obchod (Klenoty Humenné), ale pracoval v ňom aj naďalej. V jeho hodnotení bolo uvedené, že bol člen KSS iba formálne a že išlo o najzámožnejšieho občana mesta. Mal mať pozitívny vzťah k Izraelu. Príchod vojsk Varšavskej zmluvy v roku 1968 prijal s prekvapením, ale verej-

51 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2286, por. č. 2196.

52 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2285, por. č. 2194 a 2195.

ne ho nekritizoval. K socialistickému zriadeniu nemal kladný vzťah. Jeho manželka s ďalšou dcérou vycestovala 30. marca 1969. V práci oznámila, že tak ako každý rok, odcestuje na tri týždne do kúpeľov. Prežila štyri roky v koncentračnom tábore. Celá rodina potom odišla do USA, kde dcéry neskôr študovali, otec pracoval ako hodinár a matka sa zamestnala v textilnej továrni. V spise je uvedená zaujímavá poznámka, že vyšetovanie tejto emigrácie bolo omeškané v dôsledku výskytu cholery na východnom Slovensku v roku 1970.⁵³

Ženatý lekárnik vycestoval 7. októbra 1968 na šesťdesiat dní do Rakúska s manželkou a dvomi dcérami. Celá rodina zostala v NSR, kde už dostali aj byt. V NSR naďalej pracoval ako lekárnik. Jeho príbuzní žili v Izraeli a Mexiku.⁵⁴

Ženatý úradník vycestoval s manželkou 13. októbra 1968 na tristošesťdesiatpäť dní do Belgicka, USA, Kanady a Izraela. Dôvodom vycestovania bolo údajne rasové prenasledovanie. Jeho príbuzní žili v Izraeli. V posudku z práce uviedli, že bol rasovo prenasledovaný a že mal podlomené zdravie v dôsledku internácie v koncentračnom tábore počas vojny. Bol samotárskej povahy. Stávalo sa, že neprišiel aj dva alebo tri dni do práce, čo bolo ospravedlnené potvrdením od lekára. Posudok z miestneho národného výboru uvádzal, že mal kladný a svedomitý vzťah k práci a žil usporiadaným životom. Ich syn, študent Vysokej školy chemickotechnologickej v Prahe, vycestoval 15. septembra 1968 na šesťdesiat dní do Belgicka na študijný pobyt. V roku

1970 sa oženil s priateľkou, ktorá bola v roku 1969 v NSR na návšteve u otca a nevrátila sa. Celá rodina žila v NSR, otec i matka trpeli zhoršeným zdravotným stavom.⁵⁵

Ženatý technik, židovskej národnosti, vycestoval s manželkou a dvomi dcérami na dvadsaťosem dní na zájazd do všetkých štátov Európy. Nevrátili sa, zostali celá rodina vo Švajčiarsku. Zaujímal sa o letectvo, pochádzal zo Sabinova. Jeho otec bol právnik a pred dôchodkom bol okresným náčelníkom v Sabinove.⁵⁶

Ženatý elektrotinžier vycestoval s rodinou (s dcérou) 19. júla 1969 na deväťdesiat dní do NSR, požiadali o predĺženie pobytu. Podľa jeho slov bol pobyt v NSR študijný, aby nadobudol nové skúsenosti v odbore. V NSR mal brata, ktorý tam vycestoval už 27. augusta 1968 a ďalších príbuzných. Nemal pozitívny vzťah k socialistickému zriadeniu.⁵⁷

Člen KSS, ženatý, mikrobiológ, zamestnaný v Okresnom ústave národného zdravia Humenné. V roku 1968 sa zľakol, nemal istotu, a preto 27. augusta 1968 vycestoval s manželkou a synom na štyri dni do Rakúska. Nevrátili sa a zostali v NSR, kde mali príbuzných. Podľa poznatkov ŠtB nikdy nemal rád robotnícku triedu. Mal tiež prechovávať nepriateľský postoj k ZSSR.⁵⁸

Ženatý vedúci očný optik vycestoval s dvoma deťmi (dcérou a synom) 13. novembra 1968 na štrnásť dní do Francúzska. Odišli z domu s tým, že budú pracovať v Bratislave. Od novembra 1968 do marca 1969 nedostala jeho matka o nich žiadnu informáciu. Potom napísal list, že všetci s manžel-

kou a deťmi (dvadsaťdvaročný syn, devätnásťročný syn, trinásťročný syn a štrnásťročná dcéra) sú v NSR. Pred odchodom predali dom aj nábytok, matka nemala vedomosť komu. Rodičia pracovali v optike, starší synovia študovali a deti navštevovali tamjšiu školu.⁵⁹

Slobodný lekár, zubár, vycestoval 21. novembra 1968 na štrnásť dní do Rakúska. Jeho sestra žila legálne v USA, preto sa snažil vybaviť si tam študijný pobyt, nepovolili mu to. Po emigrácii študoval v USA.⁶⁰

Slobodný lekár vycestoval na tridsať dní do Anglicka 16. augusta 1968. Ako sedemročného ho vzali s rodičmi do koncentračného tábora. Švédsky Červený kríž ho našiel v Osvienčime a vrátil ho na Slovensko. Mal dva domy, ktoré v r. 1960 daroval štátu. Mal podlomené zdravie a päť rokov sa liečil na tuberkulózu. Z Anglicka odišiel do NSR, kde tiež nebol spokojný. Nakoniec odišiel do Švajčiarska, kde mu žili príbuzní, a tam aj zostal. Bol slobodný, nič nevlastnil. Pred vycestovaním bol organizovaný v KSS.⁶¹

Dňa 30. augusta 1968 vycestovala na dvestoštrnásť dní do Izraela slobodná lekárka, pobyt si predĺžila do 1. marca 1970. Predtým bola vycestovaná v Izraeli aj v roku 1967 a riadne sa vrátila. Medzitým vycestovali do Izraela aj jej rodičia. Túžila po rodinnom živote a v Izraeli sa vydala.⁶²

Ženatý dôchodca vycestoval s manželkou a dvomi dcérami 10. septembra 1968 na tridsať dní do Švajčiarska. V minulosti mali podanú žiadosť o vysťahovanie do Izraela, nepovolili im to. Boli to čestní, slušní ľudia.

53 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2275, por. č. 2187.

54 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2271, por. č. 2184.

55 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2254, por. č. 2169.

56 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2253, por. č. 850.

57 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2246, por. č. 2165.

58 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2245, por. č. 2164.

59 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2244, por. č. 2163.

60 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2211, por. č. 822.

61 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2207, por. č. 2152.

62 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2190, por. č. 808.

V tom období vycestovala do Talianska aj ich najstaršia dcéra s manželom a dvomi deťmi, všetci zostali vo Švajčiarsku.⁶³

Manželia lekárnici zo Sobrańec vycestovali s deťmi (dcérou a synom) 13. júla 1969 na dvadsať dní do Rakúska a emigrovali do Kanady. Rodičom i v práci povedal, že idú na dovolenku do Maďarskej ľudovej republiky. Manžel bol člen KSS.⁶⁴

Ženatý vykupovač z Humenného vycestoval s rodinou (dve dcéry) 23. marca 1969 na štyri dni do Rakúska. Dom a časť nábytku odpredal pred odchodom, zostatok po ich odchode vzali príbuzní. On bol židovského pôvodu. V Rakúsku ich čakala jeho sestra a s ňou odišli do USA, kde im zaobstarala byt. On pracoval v továrni na výrobu nábytku, ona v kuchyni a dievčatá chodili do školy. Podľa posudku z miestneho národného výboru bol tichej a skromnej povahy, mal dobrú povesť. Podľa posudku zo zamestnania sa dopúšťal obchodných machinácií a emigráciou sa vyhol trestnému stíhaniu. Nenávidel ZSSR, politicky bol orientovaný na Západ, najmä na Izrael. Aj v tomto prípade nestihli v termíne vyšetrovanie z dôsledku karanténnych opatrení cholery (1970).⁶⁵

Zdravotná sestra vycestovala s rodinou a manželom stavebným inžinierom (synom a dcérou) 23. októbra 1968 na tridsať dní do Rakúska. On v minulosti viackrát služobne vycestoval do ZSSR, Maďarska, NSR, východného Nemecka, Poľska, Švédska, Kanady, Egypta a Izraela. Ovládal niekoľko jazykov – ruský, nemecký, maďarský, anglický, francúzsky. Ab-

solvoval dva roky Večerej univerzity marxizmu-leninizmu (VUML). Bol tichý, uzavretý, ku kolegom priateľský. Ona pochádzala tiež zo židovskej rodiny. V tom istom čase opustil republiku aj jej brat Ivan G. s rodinou. V Kanade bývali spolu na jednej adrese. Do zahraničia odišla aj jej sesternica Katarína, ktorá študovala na Lekárskej fakulte v Košiciach, trvalo však bývala v Bratislave. Po odchode rodiny T. sa sesternica nasťahovala do ich trojizbového štátneho bytu, odpredala ich nábytok a potom tiež emigrovala so svojim snúbencom.⁶⁶

Stredoškólák, študent, vycestoval 9. októbra 1968 na sedem dní v spoločnosti rodičov a sestry do Rakúska. Otec bol v práci ako vedúci prevádzky známy svojou poctivosťou a čestnosťou, ozval sa aj do bývalej práce z Kanady. Svedok vypovedal, že ho poznal ešte v roku 1950 a že aj keď bol Žid, bol povozníkom a sám furmančil, pracoval, akoby bol sedliakom. Bol to slušný, pracovitý človek. Mal dve deti – syna a dcéru, ktorá chcela študovať medicínu, ale keďže ju na medicínu neprijali, študovala na Veterinárskej fakulte v Košiciach. Jednoducho v jeden deň neprišli do školy a do práce. Žili v Kanade.⁶⁷

Ženatý technik, narodený v ZSSR, člen KSS, vycestoval s manželkou a synom 8. júla 1969 na tridsať dní do Rakúska a SFRJ. Jeho manželka nemala na Slovensku už žiadnych príbuzných, všetci žili v zahraničí. Syn, stredoškólák, vynikal vo všetkom, ako zväzák, v mimoškolskej činnosti, bol vynikajúci hádzanár a úspešný riešiteľ chemickej olympiády. Po auguste 1968 im v byte bežne zvonil telefón, a keď zdvihli, ozval sa hlas „Ty Žide, ešte si

tu?“ Žili v USA. Pred odchodom požiadal o rozviazanie pracovného pomeru, že chce ísť pracovať do Košíc, medzitým vycestoval s rodinou do zahraničia.⁶⁸

Ženatý lekár vycestoval s manželkou 15. novembra 1968 na štrnásť dní do Rakúska. Keď prišli sovietske vojská veľmi sa zľakol, že situácia povedie k vojne. Pred odchodom páčil korešpondenciu. V práci bol veľmi seriózny, prácu vykonával svedomito. Odišli narychlo, nič si so sebou nevzali, iba ako na dovolenku. Dodatočne napísali panej, ktorá mala kľúče od ich bytu, aby im poslala potrebné šatstvo. Za Slovenského štátu odišiel do Francúzska, aby sa vyhol deportácii. Vo Francúzsku ho ako Žida vydali nemeckým nacistom do koncentračného tábora. V máji 1945 bol oslobodený. Po oslobodení pracoval ako lekár. Dve sestry mu žili vo Švajčiarsku. V r. 1964 žiadal o povolenie vycestovať na návštevu za sestrami, povolenie nedostal. Jeho manželka, úradníčka a členka KSS, sa veľmi angažovala za politiku Dubček.⁶⁹

Slobodný lekár neurológ vycestoval s matkou dôchodkyňou 4. septembra 1968 na dvadsaťjeden dní do Rakúska. Odtiaľ odišli do Kanady. V roku 1969 požiadal o legalizáciu pobytu, čo mu nebolo umožnené. V kolektíve bol obľúbený. Finančne ho podporovali z Izraela, kde mal bohatých príbuzných.⁷⁰

Zubný lekár vycestoval s manželkou a dcérou 23. októbra 1968 na tridsať dní do Rakúska, odkiaľ odišli do Kanady, kde žili príbuzní jeho manželky, ktorá na Slovensku nemala žiadnych príbuzných.⁷¹

63 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2172, por. č. 798.

64 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2171, por. č. 2136.

65 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2155, por. č. 2125.

66 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2151, por. č. 2122.

67 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 3213, por. č. 2687.

68 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2117, por. č. 2097.

69 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2118, por. č. 2098.

70 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2124, por. č. 2105.

71 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, KE-V, a. č. 2126, por. č. 2107.

Kontrola vozidla v pohraničnom pásme (1984) (Zdroj: TASR)

NOVODOBÁ EMIGRÁCIA

Vzhľadom k tomu, že po 21. augusta 1968 odišlo do zahraničia viac osôb, ktoré sa nevrátili, Štátna bezpečnosť začala evidovať emigrantov, zisťovať ich miesto pobytu v zahraničí, ich pracoviská, zamestnávateľov a ich styky na príbuzných na Slovensku. Tieto osoby a ich príbuzných preverovali, či nerobia protištátnu činnosť. Preventívne vykonávali pred odchodom do zahraničia s cestujúcimi do

zahraničia pohovory a po návrate ich vypočuli. Vypočúvaním cestujúcich bolo zistené, že vo Viedni boli informačné strediská a náborové kancelárie, prostredníctvom ktorých rôzne firmy z Rakúska, Švajčiarska, Kanady, USA a Austrálie získavali občanov zo Slovenska pre emigráciu a prácu vo svojich podnikoch, hlavne kvalifikovaných pracovníkov z radov vedeckej inteligencie. Medzi emigrantmi boli aj osoby, ktoré prichádzali do styku

so štátnym a hospodárskym tajomstvom.

O niektorých emigrantoch, ako napr. o profesorovi Lackovi z Vatikánu, mala Štátna bezpečnosť informácie, že robili nátlak na vycestovaných občanov, aby emigrovali. Preto Štátna bezpečnosť robila opatrenia, dávala písomné upozornenia s neodporúčením vycestovať na oddelenie pasov a víz, aby podozrivým a ich príbuzným odobrali cestovné doklady. Na-

priek týmto upozorneniami oddelenie pasov a víz často doklady vydalo a sledované osoby emigrovali. Dokonca v prípade, keď matka bola ohlásená na oddelení pasov a víz, že jej syn sa chystá emigrovať, aby mu nevydali doklady, pracovník pasov a víz jej povedal, že prečo nedopraje synovi, aby si išiel zarobiť peniaze. V inom prípade, keď matka išla udať svojho syna, poslali matku domov s tým, že oni vedia, čo majú robiť, avšak pri konfrontácii si už tieto matky nevedeli spomenúť, ako vyzeral pracovník, ktorý im to povedal.

Napríklad v okrese Humenné boli sledovaní Czuckerman Alexander, rozpracovaný v pozorovacom zväzku „RIADITEL“, pred emigráciou pracoval ako riaditeľ Štátnej banky v Humennom, prichádzal do styku so štátnym tajomstvom a turistickú cestu využil na emigráciu.

Zozulák Ivan, rozpracovaný v pozorovacom zväzku „DUNAJ“, z Humenného pracoval ako montér v n. p. CHEPOS Hradec Králové, bol bývalý spolupracovník, tiež využil turistickú cestu do Rakúska na emigráciu.

MUDr. Bömm Ladislav, rozpracovaný v pozorovacom zväzku „ZBABELLEC“, bol riaditeľom Okresného ústavu národného zdravia v Humennom, prichádzal do styku so štátnym tajomstvom, turistickú cestu v roku 1968 do SFRJ zneužil na emigráciu s celou rodinou.

Z národného podniku Chemlon Humenné zneužil cestu do zahraničia technolog v podniku Ing. Prusák Dušan, rozpracovaný bol aj v pozorovacom zväzku „KORD“.

V rokoch 1968 až 1969 bolo z okresu Humenné v zahraničí vycestovaných 1 678 osôb, z toho 900 osôb bolo v Rakúsku, kde boli nabádaní k emigrácii. Do Holandska vycesto-

vali aj montážnici z Vihorlatu/Snina a Chemlonu/Humenné.

V období po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR pricestovávali na východné Slovensko do podnikov z kapitalistického krajin montéri, ktorí podľa mienky ŠtB mali v ČSSR monitorovať vývoj situácie. Napríklad do Chemka Strážske pricestovalo zo zahraničia tridsaťpäť montérov.

OPATRENIA

Pracovníci Štátnej bezpečnosti bývalých oddelení výjazdov zdôvodňovali veľký nárast emigrácie v rokoch 1968 až 1969 nepriaznivou vnútropolitickou situáciou. Stažovali sa na ministra vnútra Josefa Pavla, že im v podstate bránil v plnení povinností. Podľa pracovníkov Štátnej bezpečnosti „Vnútropolitická situácia mala negatívny dopad na prácu bezpečnosti. V rokoch 1968-69 nastali zložité podmienky pre prácu v štátnej bezpečnosti, napr. bol zákaz pracovať na závažných problematikách, najmä na vnútornej báze. Bývalý minister Pavel v rozhlase, v televízii a v tlači kritizoval prácu štátnej bezpečnosti, dokonca sa vyhrážal príslušníkom štátnej bezpečnosti, toto všetko odrádzalo príslušníkov štátnej bezpečnosti od iniciatívy.“⁷²

„Vzhľadom na liberalizáciu pasovej a vízovej agendy ako i liberalizáciu samotných pracovníkov pasov a víz, dochádzalo ku nám v tom čase množstvo cudzincov rôznej kategórie, či už utečencov z predošlej doby, rôznych prominentov rôznych politických strán, cirkevných osôb a podobne. Ich záujmy na našom území v mnohých prípadoch vyjadrovali aj záujmy kapitalistických rozvedok. Napr. o cvičenia vojakov Varšavskej zmluvy v r. 1968. Vo Vyšnom Nemeckom boli sústredení novinári z Nemecka a USA a sledovali sovietske vojenské

transporty, mali zapožičané naše autá Škoda z požičovní, zaujímal ich rokovania v Čiernej n/Tisou a situácia po vstupe sovietskych vojsk na naše územie. V okrese Michalovce bolo za toto obdobie 593 VC prevažne z NSR a Rakúska.“⁷³

S blížiacim sa výročím invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa, 21. augustom 1969, v zahraničí vzrástol záujem o vnútropolitickú situáciu v Československu a jej vývoj. Štátna bezpečnosť evidovala nárast vízových cudzincov zaujímavých kategórií, ako sú novinári, študenti, rôzni vedci a odborníci, ako i osoby z cirkevných kruhov. „Do 24. augusta 1969 len cez hraničný prechod v Petržalke prišlo 11 novinárov a dopisovateľov, hlavne nemeckých a rakúskych. Ukázalo sa, že cieľ ich cesty k nám spočíval najmä v získavaní informácií a fotodokumentácie o protištátnych vystúpeniach antisocialistických živlov v dňoch okolo 21. augusta. Deviatim osobám bol z týchto dôvodov skrátene pobyt a ďalším boli odňaté na hraničnom priechode filmy, kamery, magnetofóny, fotografický materiál. Okrem týchto materiálov boli zadržané aj filmy s bojovou technikou sovietskych vojsk, naše vojenské objekty, fotografie sovietskeho konzulátu v Bratislave.“⁷⁴

Takáto situácia bola do októbra 1969, keďže v tomto období bola podľa Štátnej bezpečnosti veľká labilnosť vo vydávaní cestovných dokladov. Mohol ich dostať, kto chcel a koľko chcel. „Priaznivejšie“ hodnotí Štátna bezpečnosť situáciu po plénach Ústredného výboru Komunistickej strany Československa v apríli, v máji a v septembri 1969. Podľa Štátnej bezpečnosti začala konsolidácia štátneho a verejného života. Ministerstvo vnútra začalo s konsolidáciou svojich pracovníkov. Postupne sa zlepšovala práca orgánov Štátnej bezpečnosti, obnovovali

72 A ÚPN Bratislava, f. OSZN O-ŠtB Michalovce, B 10 5/II, šk. č. 1, inv. č. 17. Ročný vykonávací plán O-ŠtB po línii 2. odboru S-ŠtB na I. polrok 1970; inv. č. 18. Rozbor služobno-politickej činnosti na úseku ŠtB a VB za rok 1968 – 1969 a perspektíva do roku 1975 – správa pre OV KSS.

73 A ÚPN Bratislava, f. OSZN O-ŠtB Michalovce, B 10 5/II, šk. č. 1, inv. č. 17. Ročný vykonávací plán O-ŠtB po línii 2. odboru S-ŠtB na I. polrok 1970; inv. č. 18. Rozbor služobno-politickej činnosti na úseku ŠtB a VB za rok 1968 – 1969 a perspektíva do roku 1975 – správa pre OV KSS.

74 A ÚPN Bratislava, f. Ministerstvo vnútra SSR – Bezpečnostný odbor ŠtB Bratislava, A 29, šk. č. 5, inv. č. 148. Správa o štátobezpečnostnej situácii na Slovensku za mesiac august 1969.

sa kontakty so spolupracovníkmi, ktoré boli popretŕhané. Obnovilo sa využívanie technických prostriedkov (odpočúvania, kontrola korešpondencie...) a pracovníci opäť získavali istotu v práci aj vo svojom postavení. Ak sa pozrieme na rozkazy ministra vnútra z r. 1969, súčasťou každého rozkazu sú opatrenia na zabezpečenie pokoja, poriadku a bezpečnostné opatrenia.

Ján Pelnáň, minister vnútra ČSSR, vydal rozkaz č. 1/69 zo 4. januára 1969⁷⁵ Mimoriadne opatrenia na zabezpečenie pokoja a poriadku, okrem iného nariaďuje urobiť opatrenia na československých hraniciach a zabrániť príchodu nežiaducich osôb z kapitalistického zahraničia, najmä novinárov.

Obrovský nárast emigrácie po 21. auguste 1968 pripravili a umožnili aj rozkazy ministrov vnútra vydané v 60. rokoch, najmä rozkazy ministra vnútra Josefa Pavla. Chceli sme poukázať, že napriek tomu, že znenie § 109 a § 110 sa v Trestnom zákone nezmenilo, ich

realizáciu v praxi ovplyvňovali rozkazy ministra vnútra, ktoré sa menili pod vplyvom Predsedníctva ÚV KSČ.

Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy emigrácia vzrástla aj o tristo percent. Občania židovského pôvodu sa cítili ohrození. Mali obavy z ďalšieho vojnového konfliktu. Chceli ochrániť svoje deti, aby nemuseli zažiť to, čo prežívali počas vojny oni a ich rodičia. Do 21. augusta 1968 si občania židovského pôvodu vybavovali legálne vysťahovanie do Izraela a ich emigrácia bola ojedinelá. Po 21. auguste 1968 emigrovalo vyše dvesto osôb židovského pôvodu z Východoslovenského kraja. Emigrovali najmä vysokoškolsky vzdelané osoby, členovia KSČ, sympatizanti Dubčekovej politiky, bývalí spolupracovníci Štátnej bezpečnosti, ktorí mohli v zahraničí informovať o systéme práce Štátnej bezpečnosti. Emigrovali aj mnohí riaditelia podnikov, štátnych inštitúcií, ktorí boli z titulu ich funkcie držiteľia štátneho tajomstva.

Emigrovali celé rodiny občanov židovskej národnosti, ktorí sa cítili po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy ohrození.

Po plénach ÚV KSČ v apríli, v máji a v septembri 1969 začala opäť konsolidácia štátneho a verejného života a tým vstúpili do platnosti aj nové rozkazy ministra vnútra, opatrenia na československých hraniciach, ktoré mali zabrániť ďalšej emigrácii občanov Československa a mali aj podrobne mapovať cudzincov, ktorí prichádzali do Československa.

Povedané jednou vetou: represia⁷⁶ toho istého Trestného zákona 140 z roku 1961/Zb., bola vďaka rozkazom ministrov vnútra inak uplatňovaná v praxi na začiatku roka 1968 a inak na začiatku roka 1970. V roku 1968 tento stav využili mnohí občania Slovenska na emigráciu a po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy do Československa 21. augusta 1968 sa k emigrantom vo veľkom pridali aj slovenskí občania židovského pôvodu.

Emília Pastvová • Emigration after 1968 from Eastern Slovakia and Emigration of Citizens of Jewish Origin

In this contribution we dedicate to the topic of emigration in the years 1968-1969 from the Eastern Slovakia after the invasion of Warsaw Pact troops to Czechoslovakia. The extent of persons travelling abroad was regulated by the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia. The travel of Czechoslovak citizens abroad was later regulated by the order of the Minister of Interior Affairs. Citizens who felt threatened by the then situation were leaving the country in high numbers. Among emigrants there were mainly university graduates, members of the Communist Party of Czechoslovakia, sympathisers of Dubček's politics, former collaborators of the State Security who could provide information abroad on the State Security operation was organised. Managers of companies and governmental institutions emigrated, who were state secrecy holders due to their positions. Whole families of citizens being of Jewish origin emigrated as they felt threatened after the invasion of Warsaw Pact troops.

Emília Pastvová (1952)

Absolvovala Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. V auguste 1980 (21. augusta) ju za činnosť v podzemnej cirkvi zatkla polícia. Po neúspešnom pokuse polície usvedčiť ju z politických aktivít ju nakoniec obvinili z marenia dozoru nad cirkvami a cirkevnými spoločenstvami. Po skončení výkonu trestu si zažila šikanovanie ako politicky nespoľahlivá s nemožnosťou zamestnať sa. Od roku 1990 pôsobila ako riaditeľka Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska. Dlhodobo sa venuje pomoci marginalizovaným skupinám obyvateľstva. V súčasnosti pracuje v ÚPN ako dokumentaristka.

75 ABS Praha, f. Organizační a vnitřní správa FMV, A6/4, inv. č. 1186. TRMV č. 16 z 4. 1. 1969 „Mimořádná opatření k zabezpečení klidu a pořádku“.

76 PODOLEC, Ondrej. Trestnoprávna represia za tzv. nedovolené opustenie republiky. *Pamät' národa*, roč. 14, 2018, č. 1, s 73 – 94.

DÔSLEDNÝ NORMALIZÁTOR

KARIÉRA JÁNA PJEŠČAKA V SLUŽBÁCH KSČ

PETER JAŠEK

Stranícke kariéry komunistických funkcionárov zo Slovenska obsahovali neraz prudké vzostupy nasledované strmými pádmi, spôsobenými bojmi vnútri straníckeho aparátu a vyjadrenými viacerými straníckymi čistkami, ktoré pre postihnutých neraz znamenali nielen zastavenie črtajúcej sa nádejnej kariéry, ale mohli skončiť aj väzením. Predsa však boli aj takí funkcionári, ktorí dokázali straníckym aparátom preplávať po celých 41 rokov vlády komunistického režimu bez toho, žeby sa ich kariéra ocitla v ohrození. Medzi takýchto funkcionárov patril aj generálmajor prof. JUDr. Ján Pješčak, DrSc., ktorého kariéra dosiahla vrchol v období po invázii vojsk Varšavskej zmluvy. Svoju úlohu tu hralo nepochybne viac faktorov – osobitne v Pješčakovom prípade treba pripomenúť jeho nepochybnú odbornú erudíciu v odbore kriminalistiky – vernosť momentálnej straníckej línie a oddanosť Sovietskemu zväzu však boli aj tu rozhodujúce.

Doterajšia odborná literatúra sa osobe Jána Pješčaka príliš nevenuje. Jeho osobný profil napr. absentuje v doteraz azda najreprezentatívnejšej publikácii prinášajúcej profily komunistických funkcionárov na Slovensku.¹ Azda jediná súvislejšia zmienka o jeho kariére sa nachádza v publikácii predstavujúcej kariéry ministrov vnútra a ich námestníkov.² Existuje pritom dostatok relevantných prameňov k rekonštrukcii jeho verejného pôsobenia, a to tak v archívoch,³ ako aj v jeho spomienkach.⁴

Ján Pješčak sa narodil 10. februára 1925 v obci Veľký Lipník na severnom Slovensku v mnohopočetnej roľníckej rodine so štrnástimi deťmi (z nich 4 zomreli), ktorá trpela tým, že otec a ži-

vitel bol vojnovým invalidom z prvej svetovej vojny. Matka (rod. Kočembová) bola ženou v domácnosti, ktorá sa starala o deti, a ako Pješčak ešte aj v 50. rokoch uvádzal vo svojom životopise „nie je a ani nebola organizovaná v žiadnej politickej strane. Je však ako väčšina starších politicky neuvedomelých žien silne nábožensky založená“.⁵ Sám Pješčak bol pravoslávneho vyznania, ale v roku 1953 z pravoslávnej cirkvi vystúpil a bol ateistom.⁶ Pješčak bol, tak ako jeho matka aj otec, pôvodom Rusín. Pochádzal teda z prostredia, v ktorom vyrástli aj ďalší významní slovenskí komunistickí funkcionári, osobitne Vasil Bilak ako jeden z najvplyvnejších politikov neskoršieho obdobia tzv. normalizácie. Už ako malý

chlapec ťažko pracoval na rodinnom hospodárstve. Vo Veľkom Lipníku absolvoval ľudovú školu, ktorú skončil v roku 1937. V tomto období, presnejšie na jeseň 1938, ho zasiahla správa o úmrtí jeho staršieho brata, ktorý zomrel na jeseň 1938 počas mobilizácie na slovensko-maďarských hraniciach pri útoku maďarských polovojenských organizácií, pričom krátko nato, v roku 1939, zomrel aj jeho otec.⁷ Ďalší súrodenci sa väčšinou živili ako roľníci, jeho sestra Mária sa v roku 1947 odsťahovala do Sovietskeho zväzu do Rovenskej oblasti, odkiaľ sa vrátila v roku 1966.⁸ Viacerí z nich boli členmi Komunistickej strany Československa (KSČ), jeho brat Vasil po roku 1953 pôsobil ako inžinier v jáchymovských baniach. Ďalší

- 1 Pozri PEŠEK, Jan a kol. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989. Personifikácia politického vývoja*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003.
- 2 KALOUS, Jan a kol. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstníci*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 145 – 146.
- 3 Pozri napr. Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, fond (ďalej f.) Sekretariát náměstků FMV genmjr. Jána Pješčaka a genmjr. Pavola Vaňa, A 32.
- 4 PJEŠČAK, Ján. *Portrét právníka a kriminalisty*. Praha: Orego, 2006, 206 s.
- 5 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, archívne číslo (ďalej arch. č.) 6128/25, Ján Pješčak. Životopis z roku 1953, s. 5.
- 6 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčak. Dodatok k životopisu podľa rozkazu MNO z novembra 1953, s. 3.
- 7 KALOUS, J. a kol. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989*, s. 145.
- 8 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčak. Osobní spis, s. 4.

Ján Pješčák (Zdroj: ABS)

brat Mikuláš sa dal na akademickú kariéru a v 50. rokoch pôsobil na Vysokej škole poľnohospodárskej v Nitre.⁹ Pješčák im všetkým finančne pomáhal pri ich štúdiách.

Ako nadaný žiak odišiel v rokoch 1937 – 1945 študovať na gymnázium do Prešova, kde ho podporoval jeho strýko Dr. Ivan Pješčák, ktorý bol aktívny ako politik – angažoval sa v rusínskych menšinových organizáciách a neskôr aj vo vrcholovej politike. Po voľbách v roku 1935 sa stal dokonca poslancom Národného zhromaždenia za Autonomistický blok, pričom mandát získal v roku 1937.¹⁰ Neskôr pôsobil aj ako minister autonómnej

vlády Karpatskej Ukrajiny. V období po vzniku Slovenského štátu odmietol vstúpiť do Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, neskôr mal vlastnú advokátsku kanceláriu a pôsobil v Medzilaborciach. Sympatizoval s komunistami a po februárovom prevrate v roku 1948 pôsobil ako inšpektor ukrajinských škôl. Komunistická strana mu však jeho pôsobenie v autonómnej vláde Karpatskej Ukrajiny nikdy nezabudla a režim ju dokázal tak potrestať, ako aj využiť vo svoj prospech. V 50. rokoch bol aj kvôli svojmu angažovaniu obvinený z ukrajinského nacionalizmu a vylúčený z KSČ. Kontakt s ním nadviazala Štátna bezpečnosť (ŠtB), ktorá ho chcela ako tajného spolupracovníka (získaného na základe kompromatériálu) využívať v rámci problematiky ukrajinského nacionalizmu. V rámci tejto problematiky bol nadriadenými hodnotený ako nie veľmi výkonný spolupracovník, lepšie to bolo v prípade spolupráce na problematike vízových cudzincov. Jeho kontakty s ŠtB skončili až v roku 1964.¹¹

Pješčaka už ako mladého oslovili myšlienky komunistického hnutia, rýchlo sa šíriace v chudobných krajinách severovýchodného Slovenska, ktorým potom zostal verný po celý život. Hoci počas vojny bola komunistická strana v ilegite, Pješčaka neodradili ani hrozby perzekúcií a do strany vstúpil už v rokoch vojny. Členskú legitimáciu dostal k roku 1943, keď

dovŕšil 18 rokov,¹² pričom bola vystavená miestnou organizáciou strany v obci Veľký Lipník. V rokoch druhej svetovej vojny sa zapojil do odbojových aktivít, prekladal do rusínskeho jazyka a rozširoval letáky, a zároveň pomáhal partizánom v rodnom kraji, osobitne dodávaním informácií a zabezpečovaním ich zásobovania od dedinčanov. Angažovanie sa v komunistickej strane a presadzovanie jej ideológie ho následne sprevádzalo celým pôsobením vo verejnom a spoločenskom živote. Po skončení vojny prispieval do miestnych komunistických periodík (*Prjaševščina*, tlačovina Krajského výboru Komunistickej strany Slovenska v Prešove pre rusínske obyvateľstvo). Nakoľko aj na gymnáziu preukázal svoje nadanie, pokračoval v štúdiu v rokoch 1945 – 1950 na Právnickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave, kde vo februári 1950 promoval na doktora práv. V rokoch 1946 – 1948 popri štúdiu pôsobil ako redaktor ukrajinského vysielania v Československom rozhlasu v Bratislave. Tu mal na starosti najmä prácu spojenú s prekladmi vysielania sovietskeho rozhlasu, či zostavovanie rôznych pásiem a prednášok.¹³

Už ako mladý študent a ako člen Akčných výborov Národného frontu¹⁴ sa aktívne podieľal na komunistickom štátnom prevrate vo februári 1948, čím komunisti odstránili aj posledné zvyšky slobody tzv. ľudovej demokracie¹⁵ (1945 – 1948) a následne rozsiahlou

9 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčák. Osobný spis, s. 15.

10 Pozri ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčák. Dodatok k životopisu II., s. 7; Dostupná aj na: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ivan_Pjescak [cit. 2019-03-21].

11 Pozri Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Košice (ďalej KS ZNB S ŠtB Košice). Rozhodnutie v problematike TS SMREK. V správe sa uvádza, že ako tajný spolupracovník nebol dekonšpirovaný a ani nedostal žiadne odmeny.

12 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčák.

13 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčák. Životopis, s. 4.

14 Akčné výbory Národného frontu boli samozvané skupiny členov a sympatizantov komunistickej strany, ktoré v rámci komunistického prevratu preberali moc na príslušných úrovniach. Ich hlavnou úlohou sa stala tzv. očista – vytváranie „čiernych zoznamov“ nepohodlných ľudí a ich vyhadzovanie zo zamestnania. Dostupné na: <https://www.februar1948.sk/sk/slovník-pojmov/> [cit. 2019-03-21].

15 išlo o špecifický typ režimu nastolený po skončení druhej svetovej vojny, s výrazne obmedzenými demokratickými prvkami, akými sú politická pluralita (súčasťou politického spektra boli len povolené politické strany združené v rámci Národného frontu), sloboda slova (existujúca cenzúra znemožňovala napr. kritiku Sovietskeho zväzu), či hospodárske slobody (znárodnenie veľkých podnikov a pod.).

čistkou likvidovali tzv. triednych nepriateľov.¹⁶ V roku 1948 bol predsedom Základnej organizácie Komunistickej strany Slovenska (KSS) pri právnickej fakulte v Bratislave a podieľal sa na zakladaní skupín Zväzu priateľov Sovietskeho zväzu na vysokoškolskom internáte, ako aj na boji s vysokoškolskými organizovanými v Demokratickej strane. Počas komunistického prevratu vo februári 1948 sa aktívne zúčastňoval zakladania Akčných výborov medzi študentmi v Bratislave, ktorých hlavnou úlohou boli personálne čistky. Podľa jeho vlastných slov mu práca na fakulte „pomohla definitívne vysporiadať sa s náboženskou otázkou a zároveň do určitej miery preveriť príslušnosť k strane a oddanosť marxizmu-leninizmu“.¹⁷ Zúčastnil sa na budovaní jednotného Československého zväzu mládeže. Stranícke funkcie zastával na všetkých svojich pôsobiskách, od poverenictva cez prácu na vojenskej prokuratúre až po pôsobenie na Karlovej univerzite. Po februárových udalostiach a uchopení moci komunistami sa angažoval ako stranícky funkcionár, nakoľko komunistická strana na Slovensku v tom období nemala príliš početné členstvo a zúfalo potrebovala kádre. Nedostatok ľudí zároveň umožňoval rýchlu stranícku kariéru, čo Pješčak využil. V rokoch

1949 – 1950 pôsobil ako osobný tajomník povereníka priemyslu a obchodu na Slovensku Samuela Takáča. Toto pôsobenie mu podľa vlastných slov veľmi pomohlo v politickom raste, nakoľko sa od starších súdruhov (ako sám spomínal, robotníkov povolaných priamo zo závodov na vedúce miesta v podnikoch) naučil zbaviť mnohých charakterových chýb a vedel zaujať nekompromisný postoj v zásadných politických otázkach.¹⁸

Po úspešnom ukončení právnických štúdií nastúpil v októbri 1950 na vojenskú službu k pešiemu pluku 24 v Znojme.¹⁹ Vo februári 1951 nastúpil v Košiciach na dôstojnícku školu a v októbri 1951 na kurz dôstojníka práv v Prahe, od apríla 1952 do roku 1955 pôsobil ako vojenský prokurátor vyššej vojenskej prokuratúry, a od roku 1955 na hlavnej vojenskej prokuratúre v Prahe. V tomto období sa aj oženil s Danou, rod. Sieglou, rodáčkou z obce Drahotuše (okres Hranice na Morave), pričom sa im narodili dve dcéry.²⁰ Jeho manželka neskôr pracovala v straníckom aparáte a dostala sa až na pozíciu vedúcej sekretariátu prvého tajomníka ÚV KSS Jozefa Lenárta.²¹ Bolo to práve nastúpenie na vojenskú službu, ktoré mu načas zabránilo pokračovať v ďalšej akademickej kariére. Po skončení školy bol totiž navrhnutý

na aspirantúru do Sovietskeho zväzu,²² pričom túžba študovať na sovietskych školách sa mu splnila až v 70. rokoch, kedy získal titul doktora právnych vied v Moskve.²³

V 50. rokoch ako vojenský prokurátor vypracovával obžaloby aj za tzv. politické trestné činy. Svojou prácou na vojenskej prokuratúre Pješčak vyjadroval lojalitu ku komunistickému režimu v jeho najsurrovejšom stalinistickom období začiatkom 50. rokov. Svedčí o tom hodnotenie jeho činnosti na vojenskej prokuratúre za rok 1953: „2. ledna 1953 byl ustanoven prokurátorem v trestním oddělení mého útvaru. V této funkci spracovával úspěšně protistátní trestní případy. Projevil se právě v této práci jako bezvýhradně oddaný našemu lidově-demokratickému zřízení, KSČ a Sovětskému svazu. Všechny trestní případy vyhodnotil správně z hlediska třídního i politického. Z konkrétní náplně a obsahu celé jeho činnosti v oboru trestního práva vyplývá jeho živelná nenávisť vůči nepřítelům našeho zřízení na straně jedné a bezmezná oddanost k SSSR a zemím lidové demokracie na straně druhé.“²⁴ Z tohto roku pochádza aj prípad justičnej vraždy Alojza Jeřábka.²⁵ V tomto trestnom konaní pôsobil Pješčak ako vojenský prokurátor, ktorý obžalovanému navrhol trest smrti.²⁶

16 Za triednych nepriateľov označoval nastupujúci komunistický režim svojich skutočných či domnelých odporcov, ktorí boli z hľadiska marxistickej ideológie považovaní za nepriateľské elementy (napr. bohatí roľníci, podnikatelia a živnostníci, politici nekomunistických strán, kresťanskí duchovní a veriaci a pod.).

17 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčak.

18 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčak. Životopis, s. 3.

19 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčak.

20 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčak. Osobný spis, s. 4.

21 PJEŠČAK, J. *Portrét právníka a kriminalisty*, s. 7.

22 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčak. Životopis, s. 4.

23 PJEŠČAK, J. *Portrét právníka a kriminalisty*, s. 9.

24 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčak. Hodnotenie za obdobie od 2. 1. do 31. 8. 1953.

25 Išlo o prípad vojaka a príslušníka Pohraničnej stráže Aloisa Jeřábka z januára 1953, ktorý bol pri pokuse o útek cez Železnú oponu chytený tým spôsobom, že ho príslušníci Pohraničnej stráže postrelili už na území Rakúska a odviekli späť do Československa. Išlo pritom o zjavné porušenie platných zákonov komunistickej Československej republiky. Následne bol v júli 1953 odsúdený na trest smrti za velezradu a v decembri 1953 popravený.

26 Po páde komunistického režimu bol Pješčak postavený pred súd a obvinený z návodu trestného činu vraždy, ale odsúdený nebol. V jeho prospech hralo to, že sa žalobcom nepodarilo presvedčivo dokázať, že Pješčak vedel alebo mohol dôvodne predpokladať, že súdy budú v rozpore so svojimi zákonnými povinnosťami akceptovať stanovisko podané žalobou. Pozri Uznesenie Mestského súdu v Prahe zo dňa 13. 11. 2002, č. j. 56T17/2002-744. Dostupné na: www.policie.cz/soubor/pjescak-jan-ii-pdf.aspx [cit. 2019-03-21]. Ukončenie celého prípadu dostupné na: <https://www.epravo.cz/top/clanky/nejvyssi-soud-uzavrel-kauzu-komunistickeho-prokuratora-pjescaka-21898.html?mail> [cit. 2019-03-21].

Kádrová správa FMV
Navrhující součást MV (otevřeně)

M. Vyznamení, J. Pješčák

NÁVRH NA VYZNAMENÁNÍ

medaile "Za zásluhy o obranu vlasti"
Název navrhovaného vyznamenání

Hodnost, jméno a příjmení	Datum a místo narození
Genmjr.prof.dr.Ján PJEŠČAK, CSc	10. února 1925
Funkce	Stranická příslušnost
náměstek ministra vnitra ČSSR	v KSČ od roku 1943
Služba v MV, MNO z povolení od 5. 5. 1945 a odbojových jednotkách činí celkem:	13 let
Dosud propůjčená vyznamenání	
1965 - medaile "20.výročí osvobození ČSR"	
1966 - medaile "Za službu vlasti"	
1970 - medaile "Za upevňování přátelství ve zbraní" I.stupen	
1971 - pamětní medaile k 50.výročí KSČ	

Popsání činu nebo zásluh, za které má být propůjčeno vyznamenání a hodnocení práce navrhovaného.

Genmjr.prof.dr.Ján PJEŠČAK, CSc je ve službách ministerstva vnitra od 22.9.1969 a to ve funkci náměstka ministra vnitra ČSSR. Před nástupem k MV pracoval v různých funkcích na PF UK v Praze. Od roku 1952 do roku 1960 pracoval jako vojenský prokurátor vyšší vojenské prokuratury a jako náčelník oddělení dozeru na hlavní vojenské prokuratuře.

Ve všech dřívějších funkcích je hodnocen velmi kladně. Současnou funkcí náměstka ministra vnitra ČSSR vykonává s velkou odpovědností. Jako člen pohovorových komisí i z vlastní funkce se značnou měrou podílel na konsolidačním procesu v MV ČSSR.

Od vstupu do strany vykonával různé stranické funkce, v nichž se plně osvědčil. Stál vždy pevně na pozici marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu a to plně potvrdil jeho postoj v letech 1968 - 1969. Je nekompromisní při prosazování a upevňování vedoucí úlohy strany.

MV s. čl. 55

Návrh na vyznamenanie J. Pješčaka medailou Za zásluhy o obranu vlasti (Zdroj: ABS)

V roku 1960 obhájil dizertačnú prácu a na základe vlastného rozhodnutia odišiel z armády. Od septembra 1960 do roku 1964 pôsobil ako odborný

asistent v odbore kriminalistika na katedre trestného práva Právnickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe, pričom sa vypracoval medzi vedecké kapacity

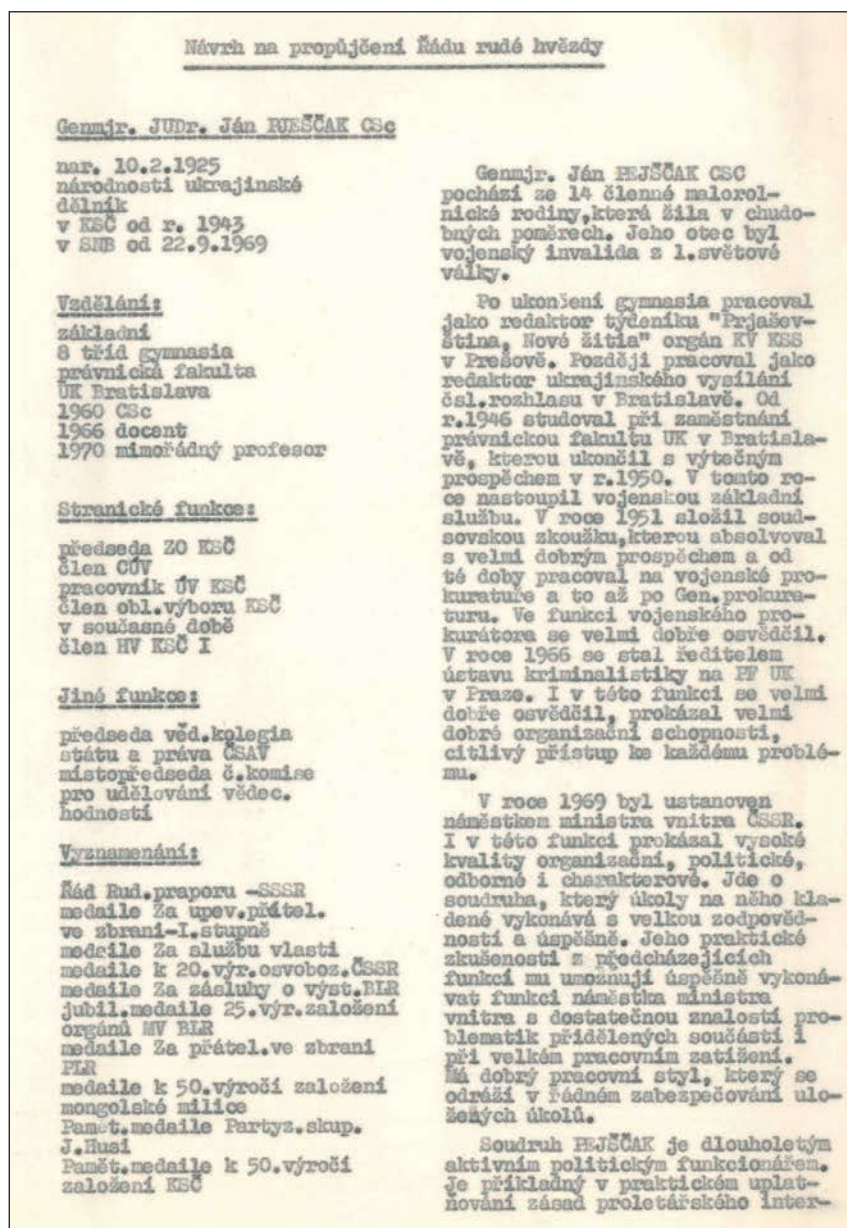
v tomto odbore a napísal niekoľko odborných publikácií a vysokoškolských učebníc.²⁷ Aj vo svojej vedeckej práci však dôsledne zastával marxistickú koncepciu a svoje komunistické presvedčenie neopustil ani počas demokratizačného procesu v 60. rokoch. V rokoch 1964 – 1966 pôsobil ako stranicky pracovník v aparáte Ústredného výboru (ÚV) KSČ a následne v rokoch 1966 – 1969 bol vedúcim katedry kriminalistiky na Právnickej fakulte Karlovej univerzity, ako aj Ústavu kriminalistiky na Karlovej univerzite. Počas demokratizačného procesu vrcholiaceho v roku 1968 patril k dogmatickému krídlu KSČ. Aj preto okupácia vojskami Varšavskej zmluvy z 21. augusta 1968 jeho kariéru nezabrzdila. Skôr naopak, jeho „*vernosť zásadám proletárskeho internacionalizmu a pevný postoj na pozíciách marxizmu-leninizmu*“ mu umožnili ďalší postup. V období nasledujúcom po okupácii krajiny vojskami Varšavskej zmluvy sa aktívne podieľal na odbúravaní demokratizačného procesu a nastolení normalizačného režimu, pričom vo vysokých funkciách, ktoré zastával, mal osobný podiel na postupnom vyradovaní predstaviteľov reforiem z verejného a stranického života. Ako člen previerkových komisí sa priamo podieľal na personálnych čistkách v KSČ, v rámci ktorých bol „*nekompromisný a pevný pri presadzovaní vedúcej úlohy strany*“.²⁸ Čistky, v praxi realizované formou výmeny stranických legitimácií, znamenali vylúčenie straníkov podporujúcich demokratizačný proces. Celkove v rámci čistiek bolo z KSČ vylúčených 473 731 členov (z toho na Slovensku 53 206).²⁹

Za tieto postoje sa dočkal ďalšieho kariérneho rastu. Dňa 22. septembra 1969 vstúpil do služieb Ministerstva vnútra a bol vymenovaný

27 Napísal celkovo 6 vedeckých monografií a je autorom viac ako 200 odborných textov v oblasti kriminalistiky. Pozri napr. PJEŠČAK, Ján. *Úlohy vied o štáte a práve*. Praha: Ústav státu a práva ČSAV, 1973; PJEŠČAK, Ján. *Základy kriminalistiky*. Praha: Naše vojsko, 1976; PJEŠČAK, Ján. *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestních činů*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

28 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčák.

29 MARUŠIAK, Juraj. Nezávislé iniciatívy na Slovensku v rokoch normalizácie. In: PEŠEK, Jan, SZOMOLÁNYI, Soňa, eds. *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 2000, s. 56.

Návrh na prepožičanie sovietskeho vyznamenania Rád Červenej hviezdy (Zdroj: ABS)

za námestníka federálneho ministra vnútra,³⁰ pričom do jeho pôsobnosti

patrili Verejná bezpečnosť (VB), štáb civilnej obrany Československej socia-

listickej republiky (ČSSR) a správa vývoja a automatizácie.³¹ Jednou z hlavných úloh na tejto pozícii bolo v súlade so straníckymi princípmi dokončiť „očistu“ VB a dosiahnuť, aby sa zvýšila jej politicko-ideologická úroveň. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že krátko pred jeho nástupom sa bezpečnostné oddiely so silným zastúpením VB podieľali na brutálnom potlačení protiokupačných protestov pri príležitosti prvého výročia okupácie. Zásah bezpečnostných síl si vyžiadal piatich mŕtvych a stovky zranených.³² Krátko po brutálnom zásahu bezpečnostných síl prijalo Federálne zhromaždenie Zákonné opatrenie Predsedníctva Federálneho zhromaždenia č. 99/1969 Zb. z 22. augusta 1969 (O niektorých prechodných opatreniach potrebných na upevnenie a ochranu verejného poriadku, známe ako tzv. obuškový zákon), sprísňujúce tresty a postihy pre potenciálnych demonštrantov.

V roku 1971 bol Pješčak už ako osvedčený „normalizátor“ povýšený do hodnosti generálmajora, čo bolo ocenením zásluh za zavádzanie normalizácie do útvarov ministerstva vnútra. Z pohľadu režimu tvrdo a zásadovo vystupoval proti „nepriateľskej ideológii, revizionizmu, antikomunizmu a antisovietizmu“ a v rozsahu svojej pôsobnosti sa podieľal na politickej a služobnej „konsolidácii“ ministerstva vnútra. Počas služby námestníka ministra³³ patrilo krátko do jeho kompetencie aj veliteľstvo Pohraničnej stráže (január – február 1973), a to v čase, keď na hraniciach s nekomunistickými štátmi vládol ostrý režim a militaristické opatrenia tzv. železnej opony.³⁴ Ako spoľahlivý komunistický káder a odborník v oblasti kriminalistiky bol v roku 1974

30 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčak. Služebné politická charakteristika.

31 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčak.

32 K potlačeniu protiokupačných protestov v auguste 1969 pozri TŮMA, Oldřich a kol., ed. *Srpen 1969. Edice dokumentů*. Praha: Maxdorf, ÚSD AV ČR, 1996.

33 Vo funkcii námestníka ministra vnútra pôsobil v období od 22. 9. 1969 do 30. 11. 1982.

34 Mysleným je súbor opatrení zavedených predstaviteľmi komunistického režimu po 25. 2. 1948, charakterizovaný vytvorením hraničného a zakázaného pásma. Blížšie pozri MORBACHER, Lubomír. *Ilegálne úteky z Československa v rokoch 1948 – 1989*. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter, zost. *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948:1989 (1)*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 437 – 538.

vymenovaný za rektora Vysokej školy Zboru národnej bezpečnosti, ktorej vzorom bola Vysoká škola KGB Felixa Dzeržinského v Moskve. Na tejto vysokej škole pôsobil do roku 1976. Vysoká škola ZNB pripravovala pre Zbor národnej bezpečnosti politicky spoľahlivé kádre a školila aj pracovníkov podieľajúcich sa na represiaciach voči obyvateľstvu (osobitne príslušníkov a vyšetrovateľov Štátnej bezpečnosti). Za činnosť v období po okupácii a podiel na následnej normalizácii bol navrhnutý na sovietske vyznamenanie Rad Červenej hviezdy, pričom bol vyzdvihnutý ako dlhoročný aktívny funkcionár, príklad v praktickom uplatňovaní zásad proletárskeho internacionalizmu a socialistického vlastenectva a priateľ Sovietskeho zväzu, ktorý svojím aktívnym prístupom na zabezpečovaní úloh súvisiacich s okupáciou zdôraznil svoj pevný postoj na princípoch marxizmu-leninizmu. V návrhu na vyznamenanie sa uvádzalo: „V letech 1968 – 1969 stál dôsledne na marxistických a internacionalistických pozíciách, jež prosazoval i v oblasti vied o štátu a právu. Proto v r.[oce] 1970 převzal stranický úkol, aby ve funkci předsedy vědeckého kolegia věd o štátu a právu ČSAV zajistil konsolidaci na tomto vědním úseku, jež byl krizovými událostmi³⁵ zvláště těžce zasažen. K tomuto těžkému úkolu přistoupil prof. Pješčak velmi odpovědně a citlivě. Zaměřil činnost vědeckého kolegia na provedení kritické analýzy revizionistických a protisocialistických teorií a koncepcí, jež pronikli do oboru věd o štátu a právu a na postupné jejich překonávání vědeckou kritikou. [...] V oblasti mezinárodních vědeckých

styků prosadil prof. Pješčak reorientaci na spolupráci s vědeckými institucemi SSSR a ostatních socialistických států.“³⁶ Keď Pješčak v roku 1975 absolvoval komplexné hodnotenie kádrov, dostal ako hlavné úlohy na nasledujúce obdobie sústrediť sa na skvalitnenie politického aparátu VB, venovať viac pozornosti realizácii kadrovej práce na VŠ ZNB a dôsledne dodržiavať stranické zásady ÚV KSČ k výberu a rozmiestňovaniu kádrov. V hodnotení sa tiež písalo, že vo svojej činnosti vždy uplatňoval vedúcu úlohu strany a aktívne bojoval za splnenie záverov XIV. a XV. zjazdu KSČ.³⁷

Zároveň stále pôsobil ako vedúci katedry trestného práva na Karlovej univerzite a v roku 1970 bol vymenovaný za mimoriadneho profesora trestného práva a kriminalistiky.³⁸ Popri práci na univerzite a ministerstve vnútra zastával v rokoch 1970 – 1989 aj pozíciu predsedu vedeckého kolégia vied o štáte a práve na Československej akadémii vied. V roku 1970 bol poverený stranickou úlohou „normalizovať“ tento vedný odbor, považovaný za tvrdo zasiahnutý demokratizačným procesom. Podľa hodnotenia komunistickej nomenklatúry Pješčak túto úlohu zvládol, zameril činnosť vedeckého kolégia na kritickú analýzu „revizionistických a protisocialistických“ teórií a koncepcií a na ich „postupné prekonávanie vedeckou kritikou“. Svojou aktivitou a osobnou iniciatívou sa tak podieľal na ideologických deformáciách vysokoškolského a akademickeho vzdelávania. Predstavitelia normalizačného režimu vysoko oceňovali podiel Pješčaka na normaliza-

cii spoločnosti a skutočnosť, že v tzv. krízových rokoch „stál pevne na pozíciách marxizmu-leninizmu a proletárskeho internacionalizmu“ a „zásadovo vystupoval proti nepriateľskej ideológii, revizionizmu, antikomunizmu a antisovietizmu a v rozsahu svojej pôsobnosti sa podieľal na politickej aj služobnej konsolidácii“. Na svojom pracovisku zároveň dôsledne uplatňoval vedúcu úlohu strany a podľa hodnotenia „uplatňuje marxistické princípy pri řešení vztahů socialistického štátu a práva z hlediska proletárskeho internacionalismu a prohlubování bratrských vztahů k Sovětskému svazu. O tom svědčí jeho veřejná vystoupení i rozsáhlá publikační činnost, v nichž zdůrazňuje, zejména v současné době, ideologické aspekty“.³⁹ Popri tom jeho nadriadení vždy oceňovali pracovitost, ktorou Pješčak vynikal.

Jeho kariéra v druhej polovici 70. rokov bola poznamenaná účasťou na kauze, ktorá je širšej verejnosti známa dodnes. Je ňou prípad únosu, znásilnenia a vraždy študentky Ludmily Cervanovej z júla 1976. Nakoľko pôvodné vyšetrovanie prebiehalo zdĺhavo, zúfalá matka zavraždenej študentky písala osobné listy vtedajšiemu prezidentovi Gustávovi Husákovi, ako aj federálnemu ministrovi vnútra Jaromírovi Obzinovi. Práve na jej list z 2. februára 1977 odpovedal J. Pješčak ako námestník federálneho ministra vnútra, ktorý mal v kompetencii aj prešetrovanie postupu orgánov činných v trestnom konaní.⁴⁰ Popri tom sám prezident G. Husák žiadal, aby sa Pješčak v prípade angažoval. Na Pješčakov pokyn

35 Normalizačný režim hodnotil demokratizačný proces v druhej polovici 60. rokov ako „krízové roky“. Ideologický slovník normalizačného režimu a jeho hodnotenie udalostí 60. rokov a osobitne reformného procesu v roku 1968 oficiálne „kódifikoval“ dokument *Poučení z krízového vývoja v strane a v spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*, ktorý bol prijatý na zasadnutí ÚV KSČ 11. – 12. 12. 1970. O. i. prekvalifikoval okupáciu z augusta 1968 na „internacionálnu pomoc“ a v nasledujúcich rokoch slúžil ako jeden z hlavných ideologických dokumentov režimu.

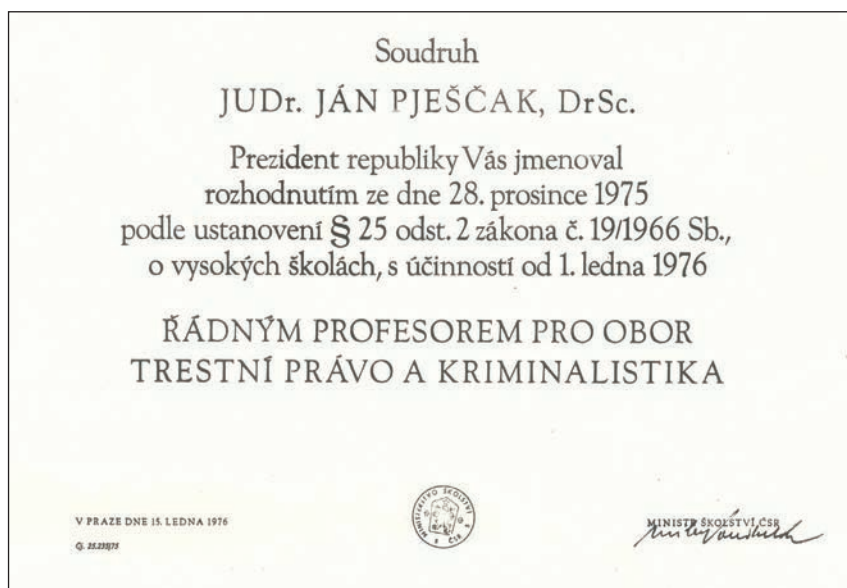
36 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčak.

37 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčak. Služební hodnocení z r. 1972, s. 2.

38 DVOŘÁČEK, Petr. Pješčak, Ján. In: KALOUS, J. a kol. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989*, s. 146. Riadnym profesorom bol vymenovaný v decembri 1975.

39 ABS Brno, f. Personálne spisy príslušníkov ZNB, arch. č. 6128/25, Ján Pješčak.

40 HANUS, M. *Hra sa skončila. Definitívna bodka za kauzou Cervanová*. Bratislava: Konzervatívny denník Postoj, 2018, s. 21.

Menovací dekrét, ktorým bol J. Pješčak vymenovaný za riadneho profesora trestného práva a kriminalistiky (Zdroj: ABS)

bol potom ustanovený špeciálny tím vyšetrovateľov na čele s pplk. Eduardom Pálkom, vtedajším riaditeľom Kriminalistického ústavu Federálnej správy Verejnej bezpečnosti. Výber jednotlivých členov tohto tímu potom konzultoval s Pješčakom.⁴¹ Bol to napokon práve pplk. Pálka a jeho tím, ktorý po dôkladnom vyšetrovaní pripravil podklady o vine skupiny Nitranov, ktorí mali stáť za týmto zločinom a ktorí boli v roku 1982 odsúdení na dlhoročné tresty väzenia.⁴²

Dňa 1. decembra 1982 bol vymenovaný za ministra spravodlivosti Slo-

venskej socialistickej republiky (SSR), pričom do funkcie prešiel priamo z pozície námestníka ministra vnútra. Pješčakovo pôsobenie vo funkcii ministra spravodlivosti SSR v priebehu 80. rokov je poznačené lojalitou komunistickej strane a normalizačnému režimu, ktorý v tomto období na Slovensku pokračoval v súdnej aj mimosúdnej perzekúcii svojich skutočných aj domnelých odporcov.⁴³ Sám Pješčak bol s týmto stavom oboznámený, ako to pripúšťa v spomienkach, kde podrobne opisuje svoju účasť a vystúpenie pred Výborom pre ľudské práva OSN

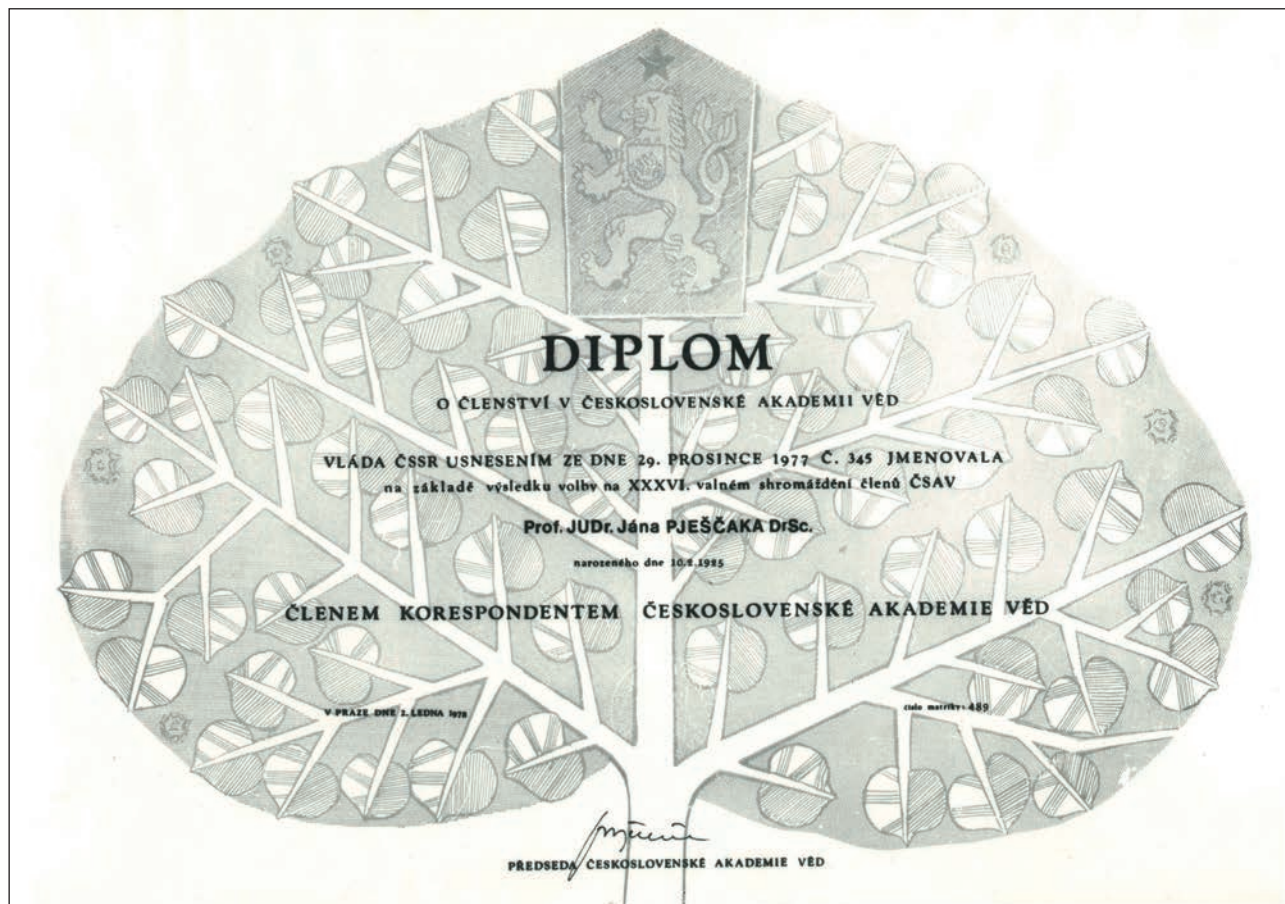
v Ženeve v roku 1986.⁴⁴ Ani koncom 80. rokov, kedy už zo Sovietskeho zväzu prenikali demokratizačné zmeny perestrojky a glasnosti, nemenil svoje dogmatické stanoviská. Naopak, predstavbové reformy konca 80. rokov s odstupom času označil ako „quasireformy“ a ich pôsobenie na občanov Československa považoval za rozkladné. Normalizačný režim pritom ani v tomto období neprestával prenasledovať a väzniť svojich odporcov a obeťami politických procesov sa stali stovky občanov, ktorí sa mali dopustiť „zločinov“ opustenia republiky (§ 109), marenia dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami (§ 178), podvracania republiky (§ 98) či trestného činu poburovania (§ 100 trestného zákona). Pješčak v spomienkach uvádza, že sa pripravovalo novelizovanie niektorých ustanovení trestného zákona, čím nepriamo poukazuje na ich nekompatibilitu s medzinárodnými záväzkami ČSSR. Sám Pješčak bol dňa 26. januára 1989 prítomný na rokovaní Predsedníctva ÚV KSČ, ktoré reagovalo na rozsiahle nepokoje v Prahe počas tzv. Palachovho týždňa od 15. do 20. januára 1989. Predsedníctvo prijalo ako uznesenie *Návrh opatrení proti nepriateľským aktivitám nelegálnych skupín*, ktorý obsahoval podrobný návod, ako mal režim postupovať proti svojim odporcom v oblasti straníckej práce, propagandy, masovokomunikačných prostriedkov, spoločenských organizácií

41 Dostupné na: <https://kriminalistika.eu/muzeumzla/cervanova/cervanova.html> [cit. 2019-03-21].

42 Samotnej kauze bola v médiách venovaná veľká pozornosť, pričom názory na jej pozadie, vyšetrovanie a skutočných páchatelov sa diferencujú. Asi najprecíznejšie obhajuje rozhodnutia vtedajších vyšetrovateľov a súdov novinár Martin Hanus. V spomínanej kauze sú však vo verejnom diskurze prítomné aj interpretácie, ktoré spochybňujú výroky súdov a považujú skupinu Nitranov za nevinných. Pozri najmä diskusnú reláciu Štefana Hríba *Pod lampou* z 23. 6. 2011. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=sk8QJaf_SWo [cit. 2019-03-21]; dokumentárny film režiséra Roberta Kirchhoffa *Kauza Cervanová* (2013); alebo reakciu režiséra na mediálne vystúpenia zástancov viny Nitranov, dostupné na: <https://www.postoj.sk/23713/posadnutost> [cit. 2019-03-21]. K polemikám zástancov oboch teórií pozri diskusiu medzi novinármi M. Hanusom a Andrejom Bánom v roku 2018, dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=x6HFY6Ssdhw> [cit. 2019-03-21].

43 V období, kedy bol Pješčak slovenským ministrom spravodlivosti, prebehlo viacero politických procesov. Za všetky spomeňme nasledujúce prípady: prípad trojice mladých študentov Konc, Gabaj a Borovský, ktorí boli v roku 1985 odsúdení na niekoľkomesačné väzenia za pašovanie náboženskej literatúry; rozsiahle zatýkanie tajných členov františkánskeho rádu v marci 1983; prípad Novotný a spol., v rámci ktorého boli za tzv. podvracanie republiky odsúdení Tibor Novotný na 5 rokov väzenia v roku 1983 a Vojtech Ottmar a Severín Cvečka na 2 roky, resp. 18 mesiacov väzenia nepodmienečne v roku 1985; stovky ľudí, ktorí sa dostali na Západ, boli odsúdení v neprítomnosti na podmienené či nepodmienené väzenia a rôzne ďalšie administratívne opatrenia.

44 Pozri PJEŠČAK, J. *Portrét právnika a kriminalisty*, s. 138 – 158.

Diplom o členstve J. Pješčaka v Československej akadémii vied (Zdroj: ABS)

či medzinárodných vzťahoch. V rámci konkrétnych úloh dostal Pješčak zodpovednosť novelizovať úpravu správneho konania a priestupkovej agendy, ako aj „zabezpečiť koordinovaný postup orgánov činných v trestnom konaní na včasný a dôsledný postih organizátorov protispoločenských vystúpení“.⁴⁵

V máji 1988 sa stal generálnym prokurátorom ČSSR. V tejto pozícii zostal až do pádu komunistického režimu v roku 1989. Generálna prokuratúra, na čele ktorej stál v rokoch 1988 – 1989, neprestala do poslednej chvíle

verne slúžiť komunistickému režimu, byť „ochrankyňou socialistickej zákonnosti“ a jednou z hlavných mocenských zložiek slúžiacich na zachovanie komunistického režimu v Československu.⁴⁶ Režim obhajoval doslova do posledného dychu. Dokonca ešte aj pred vyšetrovacou komisiou Federálneho zhromaždenia, ktorá prešetrovala zásah proti študentom zo 17. novembra 1989, zakríkol vojenského prokurátora gen. Kolára, aby členom komisie neodpovedal na otázky dotýkajúce sa nasadenia červených bare-

tovej.⁴⁷ S pádom komunistického režimu odišiel Pješčak pomaly aj z verejného života. Na poste generálneho prokurátora ho po krátkom medziobdobí Pavla Sitára nahradil JUDr. Tibor Böhm.

Po odchode z verejného života žil Ján Pješčak v ústraní v Prahe, na verejnosti rezonovalo jeho trestné stíhanie kvôli vyššie spomenutému prípadu A. Jeřábka. V auguste 2003 však český Najvyšší súd trestné stíhanie definitívne zastavil, čím potvrdil verdikt pražského mestského súdu o tom, že Pješčak sa na samotnej

45 ŽÁČEK, Pavel, ed. *Vypovídat pravdu a nic nezamlčet. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989. Díl 2.* Praha: CEVRO, 2013, dokument číslo (ďalej dok. č.) A/8f, s. 198.

46 Pozri ŽÁČEK, Pavel. Ochránkyňe socialistickej zákonnosti. Politické řízení prokuratury proti vnitřnímu nepříteli. *Paměť a dějiny*, roč. 3, 2009, č. 1, s. 46 – 71.

47 ŽÁČEK, Pavel, ed. *Vypovídat pravdu a nic nezamlčet. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989. Díl 1.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013, dok. č. A/6, s. 67.

vražde nepodielal, hoci porušil povinnosti verejného činiteľa.⁴⁸ Zvyšok života prežil Pješčak v Prahe, kde 16. mája 2015 zomrel. Krátko po smrti sa však jeho meno opäť dostalo do pozornosti médií, keď bola v jeho rodnej obci Veľkom Lipníku v máji 2016, na prvé výročie jeho úmrtia, odhalená Pješčakovi pamätná tabuľa. Iniciátormi bola skupina miestnych občanov, pričom ako hlavnú príčinu uvádzali zásluhy Pješčaka o rozvoj rodnej obce. Podobne ako v prípade ďalšieho rodáka z východného Slovenska, Vasila Biľaka, aj

táto pamätná tabuľa so sebou priniesla viaceré kontroverzie. Dňa 28. júna sa ju pokúsil košický výtvarník Luboš Lorenz natrieť červenou farbou, pričom však prišlo k incidentu so starostom obce Veľký Lipník. Krátko po jej odhalení a uvedenom incidente prišlo k rozbitiu pamätnej tabule dodnes neznámym páchatelom.⁴⁹ Výsledkom bolo viacero žalôb a súdnych sporov.

V prípade generálmajora prof. JUDr. Jána Pješčaka, DrSc. ide o predstaviteľa najvyššej komunistickej straníckej nomenklatury a jedné-

ho z popredných predstaviteľov komunistického režimu vo vtedajšom Československu. Uvedené tvrdenia osobitne platia pre normalizačnú fázu režimu v rokoch 1969 – 1989. Všetky dostupné doklady (vrátane jeho po páde komunistického režimu napísaných a publikovaných spomienok⁵⁰) nasvedčujú, že komunistickému režimu a jeho politickej línii (vrátane z tejto politiky vyplývajúcich represívnych opatrení) bol oddaný počas celého obdobia jeho vlády v období (1945) 1948 – 1968 – 1989.

Peter Jašek • A Consistent Normalisator. The Career of Ján Pješčak in Services of the Communist Party of Czechoslovakia

The article provides information on the career of prof. JUDr. Ján Pješčak in services of the Communist regime in the years 1948-1989. Pješčak was devoted to Communist ideas since he was a student in the 1940s, when he participated with the resistance. After the end of the WW2 he helped Communists to wield the power and he took an active part in the February coup in 1948. He proved his loyalty towards the Communist Party also in the position of the military prosecutor in the 1950s, this was the beginning of his successful career. After the invasion of the country by the Warsaw Pact troops he rapidly became one of leading normalisators. In the 1970s and 1980s his public career culminated, in the position of the Deputy Federal Minister of Interior Affairs, the first Rector of the Natural Security Corps Academy or the General Prosecutor of the Czechoslovak Socialist Republic.

Mgr. Peter Jašek, PhD. (1983)

Vyštudoval históriu na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, kde v roku 2009 získal titul PhD. Venuje sa slovenským dejinám 20. storočia, najmä obdobiu 2. svetovej vojny, normalizácii a pádu komunistického režimu na Slovensku. Je zostavovateľom viacerých zborníkov, ako aj spoluautorom odborných monografií a autorom niekoľkých desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov. Autorsky sa spolupodieľal na príprave viacerých výstav zameraných na moderné dejiny Slovenska, ako boli *Prísne tajné! Dejiny ŠtB na Slovensku* (2011), *Protikomunistický odboj na Slovensku* (2012), *Sviečková manifestácia 25. marca 1988* (2013) a *Pád komunistického režimu (2013) a August 1968. Nádeje a sklamaná (2018)*. V súčasnosti pracuje ako riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa.

48 Dostupné na: <https://www.epravo.cz/top/clanky/nejvyssi-soud-uzavrel-kauzu-komunistickeho-prokuratora-pjescaka-21898.html?mail> [cit. 2019-03-21].

49 Dostupné na: <https://www.postoj.sk/14255/pamatnu-tabulu-komunistickeho-funkcionara-pjescaka-rozbil-neznamy-pachatel> [cit. 2019-03-21].

50 Pozri PJEŠČAK, J. *Portrét právnika a kriminalisty*.

FRANTIŠEK A GIZELA SVRBICKÍ

MARTIN GAREK

V rokoch 1939 – 1945 bolo na Slovensku mnoho obetavých ľudí, ktorí sa napriek ťažkým vojnovým časom rozhodli riskovať svoje majetky a životy, aby pomohli tým, ktorí to v danej dobe najviac potrebovali – židovským spoluobčanom. Títo Slováci brali ako samozrejmosť pomôcť svojim blízkym v ťažkostiach, bez ohľadu na politiku režimu. Jedným z takýchto nezištných párov boli aj manželia Svrbickí z obce Rišňovce pri Nitre.

V správe pre Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu (HSLS) – obvodný sekretariát v Nitre sa uvádza, že najbohatšími židovskými spoluobčanmi v Rišňovciach boli Gizela Löwyová – 20 katastrálnych jutár (ďalej len k. j.), Izidor Schlesinger – 18 k. j. a Adela Reisová s 10 k. j. pozemkov.¹ Títo Židia boli počas rokov 1939 – 1945 rozličným spôsobom perzekvovaní, ale našli sa aj ľudia, ktorí im pomáhali. Takto dostali vyznamenanie Jad Vašem² František a Gizela Svrbickí za záchranu židovskej rodiny Schlosserovej. František Svrbický sa narodil 2. apríla 1904 v Rišňovciach, jeho budúca manželka Gizela, rod. Jarabková, sa narodila 8. marca 1907 taktiež v danej obci. František počas prvej svetovej vojny utrpel zranenie nohy, ktoré ho následne sprevádzalo celý život v podobe krívania. Trafila ho zablúdená guľka. Manželia Svrbickí sa zosobášili 27. apríla 1926 v Rišňovciach, kde si postavili dom a prežili takmer celý život. Krátke obdobie, počas veľkej hospodárskej krízy, pracovali vo Francúzsku.³ Počas rokov 1939 – 1945 vlastnili v Rišňovciach obchod, v ktorom skrývali aj židovskú

rodinu Schlosserovcov. Táto rodina pochádzala z východného Slovenska, z obce Poruby pod Vihorlatom. Išlo o manželský pár Izidor a Fanny Schlosserovci, ich syna Hermana (Harry) a brata Fanny Schlosserovej – Hermana Grünwalda. V tejto obci sa nachádzala početná židovská menšina, keď podľa svedectva Hermana Schlossera bolo z 93 rodín až 32 židovskej národnosti. Židia mali v obci vlastnú synagógu, školu a mäsiarstvo.⁴ Perzekučné opatrenia sa samozrejme dotkli aj ich komunity. Izidor a Fanny Schlosserová sa zosobášili v apríli 1940 a nasledujúci rok sa im narodil syn Herman (Harry). V roku 1942, keď prebehla prvá vlna deportácií z územia Slovenskej republiky, sa mladej rodine podarilo ukryť v lese v blízkosti dediny, kde sa ukrývali od apríla do septembra 1942. Rodičia Fanny Schlosserovej spolu s jej štyrmi sestrami boli deportovaní a následne zavraždení v koncentračnom tábore. Jej bratovi, Hermanovi Grünwaldovi, sa podarilo ujsť z pracovného tábora, kde bol umiestnený, a vrátiť sa k sestre. Neskôr odišiel do Maďarska, kde sa skrýval až do okupácie Maďarska nemeckými vojskami v marci 1944. V apríli 1944 bola celá rodina Schlosserovcov aj s Hermanom Grünwaldom transportovaná do pracovného tábora pre rodiny v Zemianskej Kerte (pri Hlohovci), kde pracovali v kuchyni a na poli.⁵ V auguste 1944, keď sa k pracovnému tábora v Zemianskej Kerte blížili jednotky SS,

Manželia František a Gizela Svrbickí
(Zdroj: Archív obce Rišňovce)

kými vojskami v marci 1944. V apríli 1944 bola celá rodina Schlosserovcov aj s Hermanom Grünwaldom transportovaná do pracovného tábora pre rodiny v Zemianskej Kerte (pri Hlohovci), kde pracovali v kuchyni a na poli.⁵ V auguste 1944, keď sa k pracovnému tábora v Zemianskej Kerte blížili jednotky SS,

- 1 Štátny archív Trnava, fond Obvodný notársky úrad Rišňovce, škatuľa číslo 4, inventárne číslo 110, dokument číslo 2292/1940.
- 2 Jad Vašem – hlavný izraelský pamätník obetí holokaustu v Jeruzaleme. Založený v roku 1953, od roku 1963 udeľuje titul Spravodlivý medzi národmi ľuďom, ktorí pomáhali Židom prežiť počas druhej svetovej vojny.
- 3 Za informácie o narodení, sobáši, úmrtí a živote manželov Svrbických v Rišňovciach ďakujem pani Helene Ziburovej, obecnej kronikárke Rišňoviec.
- 4 CUPRÍK, Roman: *Holocaust survivor: We lived in a hole like rats* [online]. [cit. 2018-01-02]. Dostupné na: <https://spectator.sme.sk/c/20443241/holocaust-survivor-we-were-living-in-a-hole-like-rats.html>.
- 5 Bulletin *Spravodliví medzi národmi* vydaný Veľvyslanectvom Izraela na Slovensku pri príležitosti oceňovania záchrancov Židov. Bratislava, 25. 1. 2017.

Herman (Harry) Schlosser
(Zdroj: Archív obce Rišňovce)

utiekli do polí. Po niekoľkých dňoch ich stretol František Svrbický, ktorého požiadal o pomoc predovšetkým pre svojho malého syna. Podľa svedectva Hermana Schlossera sa v tej dobe skrývali na cintoríne, ktorý dotýčny František Svrbický navštívil.⁶ Ten im ponúkol stráviť noc u neho doma. Svrbický prevádzkoval v Rišňovciach malý obchod s potravinami. Spolu s manželkou Gize-

lou sa rozhodli rodine Schlosserovcov s Hermanom Grünwaldom pomôcť. Pod pokladňou vo svojom dome vykopali dieru, v ktorej sa počas dňa skrývali dospelí. Harry sa voľne pohyboval po dome, pričom Svrbickí tvrdili zákazníkovi, že je to ich synovec, ktorý prišiel na návštevu. V decembri 1944 sa ale v dedine začali šíriť reči, že Svrbickí ukrývajú Židov. Schlosserovci prejavili ochotu nahlásiť sa úradom, s tým, aby Svrbickí zachránili aspoň Harryho. František Svrbický sa ale rozhodol naďalej pomáhať dotýčným a navrhol ich premiestnenie na pole, kde stálo množstvo stohov so slamou. V jednom stohu vysekal otvor a priestor s rozmermi asi 3x3 metre. Priestor bol vysoký len zhruba 75 cm, a tak ukrývajúcim neostalo nič iné, len celé dni nehybne ležať. Tam zotrvali Schlosserovi a Herman Grünwald až do začiatku apríla 1945, pričom im Svrbický raz do týždňa nosil vodu a jedlo. Prvého apríla ich odviezol opäť k sebe, lebo sa obával, že ustupujúci Nemci podpália stohy slamy na poli. Nasledujúci mesiac strávili teda zachránení židovskí spoluobčania u Svrbických v Rišňovciach, kým nenabrali sily na návrat domov do Poruby pod Vihorlatom. Tam ale zistili, že Nemci pri svojom ústupe podpá-

lili ich dom, ktorý kompletne vyhorel.

Podmienky, v ktorých museli Schlosserovci spolu s Hermanom Grünwaldom stráviť obdobie december 1944 až apríl 1945, sa na nich výrazne podpísali. Mali početné omrzliny na nohách, ku ktorým sa pripojili aj problémy so srdcom a s kĺbmi. Samotnej Fanny museli neskôr amputovať ľavú nohu. V roku 1969 sa nakoniec po viacerých pokusoch podarilo rodine Schlosserovcov vystahovať do Švédska a Herman Grünwald s rodinou zamieril do USA.

Rodina Svrbických naďalej žila svoj život v podmienkach povojnového Československa. František vstúpil do JRD, kde bol aj zamestnaný. V roku 1955 bol Ludovým súdom Hlohovec odsúdený na 3 mesiace odňatia slobody podmienčne a peňažný trest 600 Kčs podľa paragrafu 136 trestného zákona č. 86/1950 Zb. Išlo teda o nesplnenie dávok kontingentu zo svojho hospodárstva. 7. júna 1955 bol amnestovaný.⁷ František Svrbický zomrel 9. mája 1979 a jeho manželka Gizela 10. januára 1986.

Ich konanie počas vojny a záchrana rodiny Schlosserovcov neboli zabudnuté. Dňa 25. januára 2017 sa dočkali František a Gizela Svrbickí ocenenia Spravodlivý medzi národmi in memoriam od štátu Izrael.

Martin Garek • František and Gizela Svrbický

In the years from 1939 to 1945, the Slovak Republic participated in the Nazi plan of Jewish population persecution in various ways. Despite anti-Jewish legislation and punishments people were threatened with when helping the Jews, there were many Slovak citizens who risked their lives and helped those who were persecuted. František and Gizela Svrbický were among those who were honoured by the State of Israel as Righteous among the Nations.

Mgr. Martin Garek, PhD. (1980)

Absolvent Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, odbor história. V rokoch 2009 – 2016 pôsobil ako odborný asistent na katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. V súčasnosti pracuje ako vedecký pracovník v Sekcii vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa v Bratislave. Vo svojej publikačnej činnosti sa zameriava na oblasť hornej Oravy a severného Spiša v rokoch 1938 – 1948, slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1918 – 1945, problematiku výstavby Oravskej priehrady, presídľovania i problematiku pracovných táborov v rokoch 1941 – 1949. Je autorom monografií *Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945 – 1947* (2007) a *Storočnica hasičov v Liesku 1916 – 2016* (2017). Na Slovensku i v zahraničí publikoval viacero štúdií a odborných článkov na vyššie uvedené témy.

6 CUPRÍK, R. *Holocaust survivor: We lived in a hole like rats.*

7 Stručný záznam o Františkovi Svrbickom v databáze Ústavu pamäti národa – Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. Bližšie pozri MIK-LOŠKO, František a kol. *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. I. a II. diel.* Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001.

TETA MARIENKA

PRÍBEH MÁRIE SLODIČÁKOVEJ (SSS)

ANNAMÁRIA ADAMČÍKOVÁ

Človek má dva spôsoby, ktoré určujú to, čo môže urobiť so svojim životom. Môže si ho nechať pre seba, a teda sa snaží uspokojiť len svoje potreby. Na druhej strane je tu možnosť darovať svoj život pre druhých aj napriek tomu, že to môže byť risk. A práve túto druhú ponuku využila aj sociálna sestra Mária Slodičáková. Svoj život sa rozhodla darovať druhým, a to najmä deťom a mládeži. Toto svoje rozhodnutie urobila v neľahkých časoch. Bolo to v období, keď na našom území vládla komunistická strana, ktorá znemožňovala činnosť cirkvi. Sestra Mária Slodičáková sa rozhodla zasvätiť svoj život Bohu a službe druhým. A to možno na úkor svojej kariéry a s rizikom väzenia.

Mária Slodičáková sa narodila 20. októbra 1933 v Lubici. Jej milujúca matka vychovávala ju a jej troch súrodencov a učila ich nielen slušnosti, ale pomáhala im budovať aj vzťah k Bohu. Keď bola Mária ešte malá, dozvedela sa o matkinej vážnej chorobe. Nevedela pochopiť, prečo sa to stalo práve jej rodine. No aj tu jej bola vzorom mama, ktorá ju upokojila slovami a poukázala na vôľu Boha Otca, ktorého úmysel je vždy dobrý. Keď prišli zo svätej omše domov, vravievala slová: „*Deti moje, je tu Pán Ježiš. Buďte veľmi dobré, aby nemusel od nás odísť.*“¹ A tak deti učila veriť Bohu, aj keď príde utrpenie. Pretože sestra Mária nikdy nezabudla na svoju mamu, vždy jej chcela robiť radosť svojimi dobrými skutkami a aj keď prišlo v živote utrpenie, mohla v praxi využiť to, čo sa naučila z príbehu svojej mamy. Matka ešte pred svojou smrťou odporučila manželovi novú manželku, o ktorej si bola istá, že sa dokáže postarať o deti. Ale keď matka zomrela, otec tak neurobil. Prišla k nim bývať žena, ktorá sa nielenže nevedela postarať o deti, ale ich aj neznášala. Nútila

deti kradnúť a nedávala im jesť. Mária veľakrát ľuďom spomínala sen, v ktorom sa jej prisnila mama. Povedala jej, že nemá po smrti pokoj, keď vidí, že jej nedávajú jesť. Poslala ju, aby si išla pýtať jedlo. Keď Mária doma povedala, čo sa jej prisnilo, hneď dostala večeru.

Nie dlho po matke zomrel aj otec. Išiel traktorom do neďalekej dediny niečo vybaviť, no cestou späť bola už tma a cesta bola po vojne ešte neopravená. Padol s traktorom do jamy a utrpel vážne zranenia. Ráno ho našiel kaplán, ktorý išiel práve okolo. Pomohol mu oľutovať hriechy a dal mu rozhrášenie. Bola táto milosť vyprosená jeho rodinou? Veď sestra Mária a jej súrodenci spolu s ich mamou sa často modlievali za otca ruženec. A práve 7. októbra 1946 na sviatok Ružencovej Panny Márie zomrel.²

Po smrti oboch rodičov si deti do opatery vzala otcova sestra. A tak deti mali naplnené aspoň základné potreby. Keď deti vzala ku doktorovi, vyjadril sa, že Mária by už nevydržala dlho v takýchto krutých podmienkach. Podobne ako po smrti matky, aj po smrti otca sa jej sníval sen s otcom. Ba každú noc sa jej sníval ten istý sen, až sa bála

Mária Slodičáková (SSS)

(Zdroj: Archív A. Adamčíkovej)

zaspať. Rozhodla sa vtedy zdôveriť kňazovi, ktorý jej odporučil pomodliť sa modlitbu *Otče náš* za svojho otca. Mária pred spaním spravila, ako jej odporučil kňaz a odvtedy sa to už neopakovalo.³

1 HROMNÍK, Milan. *Obetovali svoj život*. Trnava: Dobrá kniha, 2010, s. 128.

2 HROMNÍK, M. *Obetovali svoj život*, s. 129.

3 Archív autorky. *Svedok I*. Ústne svedectvo zo dňa 11. 3. 2018.

ZAMESTNANIE A DUCHOVNÉ POVOLANIE

„Po skončení Strednej dievčenskej školy v Kežmarku ju prijali na Stavebnú správu štátnych majetkov vo Veľkej Lomnici, kde sa venovala kancelárskej práci.“⁴ Okrem práce sa rada venovala písaniu básní. Raz sa jej stalo, že prepisovala báseň o pápežovi Piovi XII., ktorú napísal Gorazd Zvonický.⁵ V tom čase sa už ale takáto činnosť stala protištátnou. Následne bola predvolaná tajnou políciou do Levoče, kde jej stanovili podmienky. Mala napísať oslavnú báseň o Stalinovi. Mladá Mária sa rozhodla uspokojiť túto požiadavku, a teda báseň napísala. Ale po jej odovzdaní jej povedali, že sa týmto priznala k tomuto protištátnemu činu. Za trest bola poslaná do Svitú, kde pracovala vo výrobe v ťažkých podmienkach. Kvôli prachu, ktorý počas tejto práce dýchala, dostala astmu. Prostredie, kde pracovala, nebolo vhodné. A čo urobila Mária Slodičáková? Pamätala na slová svojej matky, aby nezabúdala, že ona ju bude vidieť z neba. Rozhodla sa teda nekonať podľa vzoru mladých ľudí, ktorí tam pracovali. V tomto čase začala byť citlivá na Boží hlas, ktorý ju pozýval do zasväteného života. Vo Svite nebol síce kostol, ale nachádzala sa tam kaplnka, v ktorej trávievala čas. Takto mohla dozrievať vo svojom rozhodovaní.⁶ Cítila Božie volanie, no nevedela, kam má ísť. Rehole boli rozpustené a nevedela, na koho sa má obrátiť. Spomenula si na jednu rodinu z ich dediny, z ktorej vyrástlo viacero duchovných povolání. Napísala list sestre Cherubíne, ktorá bola predstavenou satmárok. Zdôverila sa jej so svojou túžbou a požiadala ju o radu. Sestra ju povzbudila k vytrvalosti, ale nemohla jej vyhovieť kvôli zlej politickej situácii.⁷

Mária Slodičáková (vpravo) ako detská sestra v jasiach
(Zdroj: Archív Sociálnych sestier v Košiciach)

Jedného dňa čítala noviny, v ktorých bol inzerát na šesťmesačný kurz na pozíciu sestry v detských jasiach. Takejto práci sa venovali najmä rehoľné sestry, ktoré už boli nevyhovujúce pre ideológiu štátu. Preto boli postupne prepúšťané a robili sa takéto rýchlokurzy, ktoré vyplňali prázdne pracovné miesta.⁸ Mária sa rozhodla prihlásiť na túto pozíciu a hneď ju aj prijali. Následne sa presťahovala do Košíc, ale aj tu bola kontrolovaná tajnou políciou. Po nástupe do jasiel kontaktovali aj jej vedúcu, ktorú vyzvali, aby Máriu prepustila. Ona ich uspokojila slovami, že je ešte mladá a schopná prevýchovy. Po šiestich mesiacoch Mária prestúpila na detskú kliniku, konkrétne na novorodenecké oddelenie. Tu často zomierali malé detičky krátko po narodení, a preto ich hneď krstila.⁹

V nemocničnom prostredí sa stretla i so sestrami vykupiteľkami. Chcela k nim vstúpiť, ale odporučili jej, aby tak nerobila, pretože vedeli, že má iné dary

a v ich charizme by ich naplno nevyužila. Takže Mária znova musela čakať. Neskôr spoznala Sociálne sestry, ku ktorým sa rozhodla vstúpiť do formácie. Keďže však bola pod kontrolou tajnej polície a často si ju brávali na vypočúvanie, mohlo to ohroziť jej spolusestry. Preto sa s nimi nemohla často stretávať. Okrem toho bola počas celej formácie jediná kandidátka a staré sestry ju často neprijímali. Preto veľa času venovala modlitbe, prostredníctvom ktorej získavala silu ísť ďalej a učila sa prijímať aj zlé veci. A tak ako sa v jednom žalme píše, naučila sa utiekať sa k Bohu, a nie spoliehať sa na ľudí.¹⁰ Po siedmich rokoch formácie zložila v roku 1968 doživotné sľuby a stala sa tak sestrou tejto rehoľnej spoločnosti.

APOŠTOLÁT POČAS VLÁDY KOMUNISTICKEJ STRANY

Ešte po príchode do Košíc oslovil Máriu kňaz Tibor Umstädter, či by nechcela presvedčiť istých rodičov, aby prihlásili svoje deti na prvé sväté

4 FIAMOVÁ, Martina. *Príbeh pamätníka Mária Slodičáková*. [online]. [cit. 2018-17-04]. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/sk/pribeh-pamatnika-maria-slodicakova-1933/>.

5 Pôvodným menom don Andrej Šándor, salezián, kňaz.

6 Archív autorky. *Svedok III*. Ústne svedectvo zo dňa 11. 3. 2018.

7 HROMNÍK, M. *Obetovali svoj život*, s. 131.

8 Archív autorky. *Svedok III*. Ústne svedectvo zo dňa 10. 3. 2018.

9 FIAMOVÁ, M. *Príbeh pamätníka Mária Slodičáková*.

10 Sväté pismo, Žalm 118, 8.

Z oslavy 80. narodenín (Zdroj: Archív A. Adamčíkovej)

prijímanie. Mária súhlasila a dostala niekoľko adries. Keď svoju úlohu splnila, kňaz jej zveril i celú ich prípravu na prijatie tejto sviatosti. K zverenej úlohe pristúpila veľmi zodpovedne. Chodievala sa dokonca pozeráť na kňazov, ako oni vedú deti. Dlho rozmýšľala, kde by mohli tieto prípravy prebiehať, vzhľadom na to, že to muselo prebiehať v tajnosti. Po istom čase sa rozhodla mávať tieto stretnutia s deťmi v kostoloch, ktoré bude striedať. No sestra Mária si deti svojou osobnosťou získala a tie sa s ňou chceli stretávať aj po prijatí sviatosti Eucharistie. Nevedela, čo má robiť a ako sa s deťmi stretávať počas

nepriaznivých podmienok. Požiadala o radu kňaza, ktorý jej odporučil, aby sa modlila. A tak kľakla a Duch Svätý jej asi po dvoch mesiacoch ukázal cestu. Uvedomila si, že deti by sa mali naučiť rozprávať s Bohom osobne. S deťmi sa preto začala stretávať každé dva týždne po rodinách. Keďže bola detská zdravotná sestra, v tom čase bolo bežné, že deti sa očkovali doma. A práve to sa stalo i zámienkou, prečo rodiny navštevovala. A tak jej apoštolát bol menej nápadný.¹¹ Pre veriacich v Košiciach bola známa pod prezývkou „teta Marienka“. Tieto stretnutia (hovorovo stretká) začínali spoločnou modlitbou,

následne im sestra Mária veľmi živo predstavila tému a veľakrát ju vysvetlila aj cez príbeh zo Svätého písma. Potom im ešte raz veľmi jednoducho zhrnula kľúčové myšlienky z danej témy. Súčasťou stretnutí boli aj „domáce úlohy“. Každé dieťa malo svoj zošit, do ktorého si písalo svoje predsavzatia. Cez pôst to boli najmä zrieknutia sa niečoho a cez advent konanie konkrétnych dobrých skutkov. Po prebratí témy spoločne zhodnotili, komu sa podarilo splniť svoje predsavzatie a nakoľko. Deti nechceli sestru Máriu sklamať, a preto sa svoje úlohy snažili plniť. Mávala pečiatky a rôzne nálepky, ktorými ich

11 Archív autorky. Svedok II. Ústne svedectvo zo dňa 11. 3. 2018.

odmeňovala. Sestra Mária sa zvykla s deťmi zahrať nejakú hru a na záver nechýbalo aj občerstvenie. S deťmi nacvičila aj malé divadlá, pred Vianocami to bola jasličková pobožnosť.¹² Deti brávala na výlety do prírody, najmä do okolia Malej Lodiny. Tu sa mohli deti naplno vykričať a vybehať. Deti na nej viseli, boli schopné počúvať jej príbehy dookola a neomrzeli ich. Mala dar pútavo rozprávať a ona ho naplno využívala, aby získala deti pre Ježiša Krista. Taktiež sa vedela znížiť k deťom a hrať sa s nimi. Ak išlo o deti, keď niekto hovoril niečo na deti zle, vždy ich obraňovala, poznala ich a vedela, že žiadne dieťa nie je zlé. Vďaka tomu, že sa venovala deťom, mala možnosť byť v kontakte aj s rodičmi. Stretávala sa s rodičmi, ktorí boli aj na vyšších pracovných miestach, a preto tieto návštevy prebiehali večer a niekedy až do neskorých hodín. Často žiadali sestru Máriu o radu. Pomáhala im zorientovať sa v ich živote a hľadať pravdu. Radi sa s ňou modlili, pretože verili, že ich modlitby budú vypočuté, keď sa s nimi modlí ona.¹³ Sestru Máriu veľakrát brávali komunisti na výsluchy, ale nevyčítala im to. Tvrdila, že tak ako si ona robí svoju prácu, tak aj oni. Dôležité je povedať, že sestra Mária Slodičáková mohla byť pre svoju činnosť zadržaná, pretože tento svoj apoštolát uskutočňovala v časoch prenasledovania cirkvi na Slovensku. Aj napriek početným výsluchom Boh jej činnosť požeňoval a mal nad ňou ochrannú ruku. A tak sa mohla naplno venovať svojim milovaným deťom a rodinám, privádzať ich ku Kristovi a dodávať im odvahu.

„5. január 1968 nástupom Alexandra Dubčeka do funkcie prvého tajomníka KSČ sa začal črtat šťastný koniec Dvadsaťročnej epochy. Zrazu ožilo, čo

sa zdalo dávno stuhnuté pod ladovou prikrývkou. Skutočná jar.“¹⁴ Rozvoj náboženskej činnosti sa stal možným. Náboženstvo sa vyučovalo centrálné na určitých školách v sobotu. Na tejto škole učil i tajný salezián, kňaz don Ján Pivarník, s ktorým sa tu sestra Mária zoznámila. On ju zoznámil so saleziánom Štefanom Timkom, ktorému bolo umožnené vykonávať kňazskú službu v Košiciach na Kalvárii. Sestru Máriu prizval k spolupráci a dal jej k dispozícii horný kostol, kde mohla pripravovať deti a mladých k prijatiu sviatostí.¹⁵

PASTORAČNÁ ČINNOSŤ PO ROKU 1989 A POSLEDNÉ ROKY ŽIVOTA

„Po páde komunizmu v roku 1989 vrátila sa náboženská sloboda a deti sa začali učiť náboženstvo v školách. Jeden zo znakov charizmy Spoločnosti sociálnych sestier je otvorenosť pre spoluprácu s Duchom Svätým pri poznávaní Božej vôle.“¹⁶ Sestra Mária sa snažila hľadať Božiu vôľu. Vedela, že to, čo robila doteraz, je stále potrebné, ale už v inej forme. A tak hľadala a pýtala sa Boha, kam má ísť. Po istom čase jej zatelefonovala sestra predstavená a povedala jej o potrebe sestry v Komárne. Sestra Mária neváhala a hneď oznámila sestre, že ona rada pôjde. Keď išlo o pomoc, nikdy ľuďom nepovedala nie. Aj keď si nebola istá, či to dokáže, povedala, že to aspoň skúsi. V Komárne bol len maďarský kňaz a slovenskí obyvatelia teda nemali nikoho, kto by sa im venoval. Takže sa Mária začala venovať najmä slovenským deťom a netrvalo dlho a pre toto mesto vybavila i slovenského kňaza. Učila v škole náboženskú výchovu, a tak sa z podomovej katechétky stala školská. Okrem pôsobenia na škole sa angažovala i vo

farnosti. Vedela povedať pravdu, hoc mala upozorniť aj kňaza. Ľudia, ktorí pri nej vyrastali v Košiciach, ju chodievali navštevovať i do Komárna.

V roku 2000 sa vrátila naspäť do Košíc, kde sa opäť venovala deťom a mládeži. Vzhľadom na jej životný štýl, svoj zasvätený život prežila mimo kláštora. Mávala časté a dlhé návštevy a chodievala neskoro domov, preto bývala v byte na sídlisku Furča. Tu začala pripravovať i rómske deti na prijatie sviatostí. Navštevovala i chudobné rodiny a snažila sa im pomôcť, a preto pre nich zorganizovala malé zbierky. Aj napriek pokročilému veku na prepravu po meste využívala bicykel. Keď jej vek už pokročil a menej vládala, jej blízki jej pomáhali s nákupmi alebo jej nosievali domov obed. Aj tu môžeme vidieť, že za to, čo počas svojho života venovala ľuďom, si ju ľudia vážili a mali ju veľmi radi. Aj preto sa o ňu starali a cítili potrebu nejako sa jej zavďačiť. Neskôr si ale sestry všimli, že začala zabúdať. Preto sa rozhodli, že ju už vezmú k sebe do kláštora. Ľudia za ňou neprestali chodiť aj napriek vážnej chorobe. Naďalej si chceli od nej vypočuť radu, či povzbudenie. Sestry si uvedomovali, že už veľmi nehovorí zmysluplné veci a o to viac ich prekvapilo, keď ľudia od nej odchádzali potešení či povzbudení. Sestra Mária im niekedy povedala iba jednu rozumnú vetu, ale často to bola veta, ktorú práve potrebovali počuť. Už si nepamätala mená, no vždy sa vynášla oslovením „dívenco“ či „chlapče“. Celý svoj život zverila Bohu a verila mu. Svojim blízkym často vravievala: „Len jedno viem, že som Bohom milovaná.“¹⁷ Nikdy nepochybovala o viere a o Božej láske k ľuďom. Často im radila slovami: „Modli sa v duši.“¹⁸

12 Archív autora. *Svedok III*. Ústne svedectvo zo dňa 10. 3. 2018.

13 Archív autora. *Svedok III*. Ústne svedectvo zo dňa 10. 3. 2018.

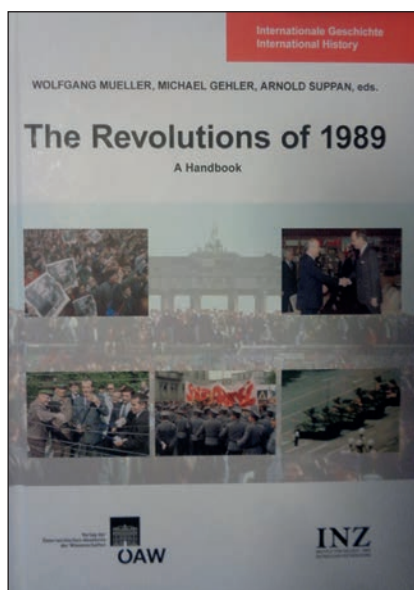
14 HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabosť silných*. Bratislava: Tatran, 1990, s. 73.

15 Archív autora. *Svedok III*. Ústne svedectvo zo dňa 10. 3. 2018.

16 HROMNÍK, M. *Obetovali svoj život*, s. 143.

17 Archív autora. *Svedok II*. Ústne svedectvo zo dňa 11. 3. 2018.

18 Archív autora. *Svedok I*. Ústne svedectvo zo dňa 11. 3. 2018.

WOLFGANG MUELLER, MICHAEL GEHLER, ARNOLD SUPPAN, eds.

THE REVOLUTIONS OF 1989. HANDBOOK

Wien: Verlag der ÖAW, 2015, 705 s.

Recenzovaná kniha pochádzajúca z prostredia Rakúskej akadémie vied, konkrétne z Inštitútu pre výskum novších a súčasných dejín, patrí medzi základnú vedeckú literatúru k významnému fenoménu pádov komunistických režimov v roku 1989, revolúcií, ktoré tento pád sprevádzali a následnej transformácie v 90. rokoch. Vedecký zborník so širokou medzinárodnou účasťou 28 historikov, politológov a archivárov z Európy a Spojených štátov amerických je výsledkom dlhodobého výskumného projektu na pôde Rakúskej akadémie vied pod záštitou Wolfganga Müllera, riadneho profesora ruských a sovietskych dejín na Viedenskej univerzite, Michaela Gehlera, profesora a riaditeľa Inštitútu pre výskum novších a súčasných dejín na Rakúskej akadémii vied a Arnolda Suppana, člena Rakúskej akadémie vied a emeritného profesora dejín strednej a východnej Európy na Viedenskej univerzite. Zborník, či skôr podľa predstavy zostavovateľov prí-

ručka učebnicového charakteru, ponúka doteraz jeden z najviac ucelených a systematických prehľadov k prevratným udalostiam „roku zázrakov“ 1989 v strednej, východnej a juhovýchodnej Európe ako aj v Číne a sumarizuje najnovšie výsledky historickej vedy dvadsať rokov po týchto udalostiach.

Zborník je rozdelený do troch systematických a na seba nadväzujúcich častí: v prvej časti s názvom *Revolutions* (revolúcie) sa autori jednotlivých článkov zaoberajú priebehom samotných revolúcií pod zohľadnením tzv. sovietskeho faktora od nástupu Michaila Gorbačova, druhá časť s názvom *Reactions* (reakcie) sa zameriava na reakcie západných štátov a Sovietskeho zväzu na turbulentné zmeny a približuje aj problematiku zjednotenia Nemecka a napokon stredobodom tretej časti s názvom *Aftermath* (následky) sú procesy, ktoré priamo nadväzovali na revolučné udalosti v bývalom východnom bloku, ako sú spoločenská transformácia, transatlantická a európska integrácia, a nechýba ani pamätová politika a na ňu nadväzujúca tematika sprístupňovania archívnych fondov v širšom politickom kontexte postkomunistického vývoja. Opodstatnenosť takéhoto širokého záberu je daná skutočnosťou, že rok 1989 patrí po roku 1917, kedy vypukla boľševická revolúcia v Rusku, roku 1918 – konca prvej svetovej vojny, a napokon roku 1945 – konca druhej svetovej vojny, k významným historickým medzníkom „krátkeho“ 20. storočia. Pádov komunistických režimov bola ukončená studená vojna, povojnový jaltský poriadok stratil opodstatnenie a rozpadom bývalých socialistických federácií ako priameho dôsledku pádu totalít sa vznikom nových štátov natrvalo zmenila mapa Európy. Je to *opus magnum*, ktoré si nepochybne zaslúži pozornosť verejnosti na Slovensku, pretože presnou analýzou jednotlivých aspektov a súvislostí zložitého vývoja v rokoch 1989 – 1991 poskytuje ucelenejší obraz nedávnej minulosti. Za jeden z najväznejších nedostatkov inak veľmi vydareného zborníka treba ale považovať skutočnosť, že sa na ňom nepodieľal ani jeden slovenský historik

a o udalostiach, ktoré v rokoch 1989 – 1991 prebiehali na Slovensku a ktoré sa odlišovali od vývoja v Česku (nie náhodou sa v slovenskej historiografii udomácnil pojem „nežná revolúcia“, naproti tomu česká historiografia používa termín „sametová revolúce“), sa čitateľ nedozvie takmer nič.

Andrej Gračev, bývalý člen Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu a hovorca prezidenta Gorbačova, v článku venovanom sovietskej zahraničnej politike zdôrazňuje, že politika „nového politického myslenia“ pod vedením Gorbačova popierala leninský a stalinský princíp triedneho boja v medzinárodných vzťahoch a vychádzala z troch hlavných postulátov: odzbrojenie, nenásilie a reforma. Počas Gorbačovovej éry narástla úloha „novej“ sovietskej akademickej inteligencie, ktorá netrpela syndrómom roka 1941, t. j. syndrómom veľkých obetí a materiálnych strát počas druhej svetovej vojny, pretože sa narodila po tomto roku alebo bezprostredne pre ním. Nová akademickej elita z pragmatických dôvodov poukazovala na vysoké štátne výdavky na zbrojenie, ktoré sa dali použiť inak, predovšetkým na revitalizáciu zaostalej výroby pre civilné potreby obyvateľstva. Samotný Gorbačov, ktorý sa po zvolení do sovietskeho politbyra – najvyššieho mocenského orgánu v sovietskom totalitnom systéme – v roku 1979 začal obklopovať vplyvnou sovietskou inteligenciou, nemal v marci 1985 takmer žiadne skúsenosti na poli zahraničnej politiky. Bezprostredne po jeho zvolení za generálneho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu napísal na kúsok papiera zopár poznámok, ktoré sa týkali jeho priorit v oblasti zahraničnej politiky: zastavenie horúčkovitého zbrojenia, stiahnutie vojsk z Afganistanu a zlepšenie vzťahov so Spojenými štátmi americkými (USA) a Čínou. Výmena skúseného Andreja Gromyka na poste ministra zahraničných vecí za neznámeho a málo skúseného Eduarda Ševardnadzeho dávala záruky, že na poli diplomacie bude mať Gorbačov absolútny vplyv a všeobecne sa neočakávalo, že nový šéf diplomacie bude strojcom

nových iniciatív. Kľúčovými poradcami v oblasti zahraničnej politiky sa od roku 1986 stali Alexander Jakovlev, ktorý bol poverený vypracovaním konceptu zahraničnopolitickej správy pre nadchádzajúci XXVII. zjazd strany. Anatolij Čerňajev, ktorý sa 1. februára 1986 stal hlavným zahraničnopolitickým poradcom Gorbačova, vypracoval koncepciu Gorbačovovho prejavu na sovietskom ministerstve zahraničných vecí v máji 1986, ktorý Gorbačov považoval za začiatok implementácie politiky „nového myslenia“. V tomto konkrétnom prejave Gorbačov po prvýkrát od bolševickej revolúcie v októbri 1917 odmietol „triedny princíp“ v zmysle marxisticko-leninskej ideológie. Zmena zahraničnej politiky voči „kapitalistickému Západu“ a jej všeobecná deideologizácia mali byť východiskom pre úspešné zavŕšenie vnútropolitických reforiem. Deideologizácia sa dotkla aj vzťahu sovietskeho vedenia k tzv. tretiemu svetu; ideologicky podfarbený pojem „národno-oslobodzovacie hnutie“ v krajinách Afriky a Ázie sa po novom klasifikoval neutrálnym pojmom ako „regionálne konflikty“. K tejto zásadnej zmene treba pripočítať dosah černobyľskej katastrofy v apríli 1986, ktorá urýchlila Gorbačovovu averziu voči atómovým zbraňam (s. 34 – 39). Zaujímavé sú postrehy Gračeva ohľadom vzťahu Gorbačova k lídrom komunistických strán v jednotlivých štátoch Východného bloku, ktoré považuje za viac než rezervované. Okrem poľského generála Wojciecha Jaruzelského, ku ktorému mal Gorbačov priateľský vzťah, si od ostatných šéfov komunistických strán zachovával odstup a voči niektorým, najmä voči východonemeckému diktátorovi Erichovi Honeckerovi a rumunskému prezidentovi Nicolae Ceaușescovi, bol otvorene nepriateľský. Odstup si zachovával aj voči československému prezidentovi Gustávovi Husákovi, o ktorom bol presvedčený, že sa nie príliš angažuje za presadenie potrebných reforiem. Napriek politike nenásilia a slobodnej voľby, ktorá sa postupne stala stredobodom vzťahu Gorbačovovho vedenia s Východným blokom, je nutné konštatovať, že agenda vzťahov k socialistic-

kým spojencom tvorila nepatrnú časť celkovej zahraničnopolitickej agendy, a keď udalosti vo Východnom bloku v dôsledku revolúcií začali naberať na intenzite, sovietske vedenie nedisponovalo žiadnou konkrétnou stratégiou a politikou. Gorbačovova historická úloha spočívala najmä v tom, že vytvoril vhodné podmienky na pády komunistických režimov a toto zistenie sa vzťahuje aj na prevratnú udalosť, akou bol pád Berlínskeho múru 9. novembra 1989, na ktorý nedal žiadny priamy podnet, či príkaz (s. 44).

Skutočnosť, že v Poľsku sa dekonštrukcia komunistického režimu začala systémovými zmenami zhora pod vedením reformných komunistov, sa prejavila aj v oblasti terminológie, keďže v prípade Poľska sa zaužíval pojem „limitovanej“ revolúcie alebo revolúcie „za okrúhlym stolom“. Tieto zmeny iniciované poľskou vládou pod vedením generála Jaruzelského – ako zdôrazňuje článok nemeckého historika Klausu Bachmanna – majú svoju dlhú genézu, keď sa po zrušení stanného práva 22. júla 1983 Jaruzelski usiloval integrovať umiernených opozičných politikov z radov Solidarności do vládnych štruktúr. Táto politika s konkrétnym názvom „porozumenie i walka“ sledovala dvojakú stratégiu, na jednej strane rozpolitiť opozíciu, na strane druhej získať viac legitimity pre vládnu systém (s. 50). Počas rokovania za okrúhlym stolom medzi opozíciou a režimom od februára do apríla 1989, ktoré vyústili do doplnujúcich volieb do poľského Sejmu v júni 1989, sa obe strany zhodli na tom, že ústavné zmeny je nutné vzájomne koordinovať (s. 53). I keď boli voľby do Sejmu pre komunistický režim zdruvujúce, existovala vzájomná zhoda názorov medzi Gorbačovom a novým americkým prezidentom Georgom W. Bushom, ktorý Poľsko navštívil v júli 1989, že najvhodnejším kandidátom na poľského prezidenta bol Wojciech Jaruzelski, ktorý garantoval stabilnú a postupnú transformáciu politického systému a ekonomiky (s. 51 – 52). Skutočnosť, že zmena politického systému v Poľsku sa udiala za aktívnej účasti

reformných komunistov, dokazuje aj aktívna úloha posledného komunistického predsedu vlády Mieczysława Rakowského (predsedom vlády bol od septembra 1988 do augusta 1989), ktorý mal záujem o integrovanie Solidarności do vládnych štruktúr (s. 62). Klaus Bachmann sa v článku zaoberá aj úlohou katolíckej cirkvi a zmenou postoja hierarchie k režimu po brutálnej vražde katolíckeho kňaza Jerzyho Popieluszka v roku 1985. Súdny proces v súvislosti s vraždou, v ktorom bola katolícka cirkev obvinená zo zneužívania svojho postavenia na politické ciele, spôsobil definitívny odchod katolíckej hierarchie do tábora protirežimnej opozície (s. 66).

Podobne Maďarsko môže poslúžiť ako typický príklad revolúcie zhora, pretože to boli predovšetkým maďarskí reformní komunisti, ktorí sa aktívne podieľali na demontáži totalitného režimu. Revolučné udalosti v Maďarsku ku koncu 80. rokov sú navyše aj príkladom toho, ako významne môžu dejinné udalosti ovplyvniť politický vývoj. Rehabilitácia protikomunistického povstania z roku 1956 v januári 1989 a s ňou súvisiace slávnostné pochovanie pozostatkov Imreho Nagya 16. júna 1989 boli popri otvorení maďarsko-rakúskej hranice začiatkom mája 1989, zrušení vedúcej úlohy Maďarskej socialistickej robotníckej strany a napokon vyhláseniu Maďarskej republiky v októbri 1989 priamym dôsledkom liberalizácie režimu a pôsobenia reformných komunistov po páde Jánoša Kádára v máji 1988. Úloha maďarského disentu bola v tomto zmysle druhoradá, i keď masové demonštrácie k výročiam rokov 1848 a 1956 boli predovšetkým zásluhou ich aktívnej činnosti. V rámci sovietskeho bloku malo Maďarsko špecifické postavenie aj v tom zmysle, že tzv. gulášový komunizmus počas dlhého obdobia vlády Jánoša Kádára vytvoril umiernenou politikou a v súčinnosti s Moskvou prijateľnejšie podmienky pre socialistickú každodennosť. Napriek tomu koncom 80. rokov odpor občianskej verejnosti voči režimu narastal predovšetkým v dôsledku

prehlbujúcej sa ekonomickej a finančnej krízy (s. 88 – 90). Zaujímavé je aj konštatovanie autora článku Andreasa Oplatku, že západné štáty podporovali v prvých slobodných voľbách na jar 1990 skôr reformných komunistov, než disidentov (s. 91).

Krvavé potlačenie študentskej demonštrácie v hlavnom meste Číny 4. júna 1989 – ako sa o tom čitateľ dozvie v článku maďarského historika pôsobiaceho na Maďarskej akadémii vied Petra Vámosa – bolo paradoxne jednou z príčin, prečo vo východnej Európe počas demonštrácií, až na Rumunsko a pobaltské štáty, netiekla krv. Kým reformní komunisti v Maďarsku a Poľsku, ako aj samotný Gorbačov ostro kritizovali postup čínskych komunistov, dogmatické vedenie v Rumunsku a vo východnom Berlíne považovali „čínsky model“ za prijateľnú alternatívu. Akokoľvek, rok 1989 predstavoval pre Čínu rok zmeny vo vzťahu k socialistickému bloku vo východnej Európe. Čínski komunisti boli postupnou deštrukciou komunistických režimov v stredovýchodnej Európe natoľko zasľachnutí, že neváhali použiť vojenskú silu na potlačenie akéhokoľvek odporu. Štáty bývalého sovietskeho bloku sa po reorientácii na Západ v súvislosti s integračným procesom prestali orientovať na Čínu a bilaterálne vzťahy boli na istú dobu odsunuté na druhú koľaj, dokonca v Poľsku a v Maďarsku sa uvažovalo o úplnom prerušení (s. 111).

Dňa 20. januára 1989 sa najmocnejší muž dnes už neexistujúcej Nemeckej demokratickej republiky (NDR) Erich Honecker nechal počuť, že Berlínsky múr bude tak dlho stáť, dokiaľ budú existovať podmienky, ktoré ho vytvorili. Honecker bol presvedčený, že bude stáť o päťdesiat alebo dokonca o sto rokov (s. 113). O trištvrte roka neskôr sa Honeckerov režim zrútil doslovne ako domček z kariet. Okrem masových demonštrácií a pod vplyvom radikálnej zmeny postoja Gorbačova k východonemeckému diktátorovi existoval

ešte jeden významný faktor, ktorý sa všeobecne podceňuje – vysoké zadlženie východonemeckej ekonomiky a hroziaci štátny bankrot. V tejto súvislosti boli poznatky, plynúce zo sprístupnených archívnych prameňov týkajúcich sa bývalého východonemeckého režimu, vskutku prekvapujúce; evidentne z nich vyplýva mimoriadne vysoká miera zadlženosti a závažné ekonomické problémy, ktoré sa od polovice 70. rokov traktovali v uzavretých kruhoch východonemeckej nomenklatúry. V júni 1988 sa Honecker na zasadnutí politbyra nechal počuť, že je nutné podniknúť všetky kroky na odvrátenie ekonomického kolapsu, inak v roku 1991 hrozil NDR finančný kolaps (s. 119). Existenciu východonemeckého štátu bolo koncom 80. rokov možné udržať len za pomoci západonemeckých kreditov; na to si ale západonemecký spolkový kancelár Helmut Kohl, ktorý si najneskôr v súvislosti s exodom východných Nemcov do západného Nemecka najprv cez Maďarsko, neskôr cez Prahu v lete a na jeseň 1989 uvedomil znamenie zmien a začal viazať poskytovanie kreditov na uskutočňovanie liberálnych reforiem. Výrazné zlepšenie vzťahov medzi Moskvou a Bonnom a definitívny pád Brežnevovej doktríny urýchlili dodatočne demoralizáciu Honeckerovho režimu (s. 120). V januári 1989 sovietske vedenie donútilo východonemeckú vládu podpísať dokument Konferencie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe o slobode cestovania (s. 121). Samotná októbrová revolúcia s jej známym priebehom a opozičným protagonistom s názvom Nové Fórum (*Neues Forum*) už len zavŕšila proces morálneho rozkladu totalitného režimu, a keď 9. novembra večer východonemecká televízia predčasne vysielala správu o otvorení Berlínskeho múru, padol aj tento nenávidený symbol rozdelenej Európy. Východonemecká revolúcia patrí historiograficky medzi najlepšie zdokumentované a dokazuje

to aj článok nemeckého historika Hansa-Hermannu Hertleho, ktorý priam minuciózne vykreslil genézu pádu Berlínskeho múru (s. 127 – 130). Po jeho páde sa z revolučného hesla počas demonštrácií vo východonemeckých mestách: „*Wir sind das Volk!*“, veľmi rýchlo stalo heslo: „*Wir sind ein Volk!*“ – cesta k zjednoteniu Nemecka bola otvorená.

Článok českého historika Jiřího Suka má síce v názve *Československo v roku 1989: Príčiny, výsledky a premeny*; v skutočnosti sa v ňom autor venuje udalostiam v Českej republike od „sametovej“ revolúcie až po rok 1998. Už prvá veta: „*The crucial events of the year 1989 were actively influenced by the Czechoslovak people,*“¹ je zavádzajúca, pretože žiaden „československý ľud“ neexistoval a ak áno, tak len v ideologickom žargóne komunistickej strany. Práve naopak, je evidentné, že priebeh revolučných udalostí bol v českej časti socialistickej federácie odlišný od priebehu na Slovensku, čo malo svoje hlboké príčiny v odlišnej národnej a kultúrnej výbave oboch národov. Dôsledkom odlišného vývoja je aj vznik dvoch nezávislých revolučných orgánov – v Česku Občianskeho fóra a na Slovensku Verejnosti proti násiliu – ktoré, ako autor správne konštatuje, dosiahli napokon s komunistickými vedeniami v oboch socialistických republikách dohodu o ekonomickej a politickej transformácii. Pád dvadsaťročného normalizačného režimu v Československu preto pripomína skôr východonemecký model a evidentne zásluhou dohody disidentských elit s komunistickým vedením v Prahe a v Bratislave nedošlo na rozdiel od Rumunska ku krviprelievaniu (autor v tejto súvislosti píše o „českom kompromise“, s. 138). Poľský a maďarský model sa podľa Suka v Československu neujal, pretože „*českí komunisti do poslednej chvíle neboli ochotní viesť dialóg s opozíciou*“ (s. 138). Po páde Berlínskeho múru bolo na dialóg vskutku

1 V preklade: „Zlomové udalosti roka 1989 boli aktívne ovplyvnené československým ľudom.“

už neskoro. I keď externé faktory boli kľúčové pri páde komunizmu v Československu, najmä vývoj v Maďarsku a Poľsku a napokon samotný pád Berlínskeho múru, existovala pomerne silná kontinuita s normalizačným režimom (s. 141). Podľa Suka nemohla mať Gorbačovova *perestrojka* žiaduci liberalizačný efekt, pretože prišla príliš neskoro a normalizačný režim ju nutne musel spájať s Pražskou jarou (s. 144). Pribeh samotnej revolúcie v novembri a decembri 1989 je v článku zobrazený popisne; autor sa nevenuje niektorým dodnes nevyjasneným otázkam, ako napr. pôsobeniu Štátnej bezpečnosti pri brutálnom zásahu proti študentskej demonstrácii na Národnej tŕide 17. novembra alebo nie celkom transparentnej voľbe Václava Havla za prvého nekomunistického prezidenta. Podobne autor nevyšvetľuje, prečo zahraničná politika Česko-Slovenskej federácie zaznamenala v roku 1990 významnú zmenu: od podpory sovietskeho stanoviska, aby v Európe boli rozpustené oba vojenské pakti, t. j. Varšavská zmluva a NATO, ktoré nový prezident Havel hájil v prvom polroku 1990, až po vyjadrenie zásadného súhlasu s postupnou integráciou Česko-Slovenska do NATO niekedy na prelome rokov 1990 a 1991.

Pád komunizmu v Juhoslávii a následná dezintegrácia juhoslovanskej federácie tvorí samostatnú kapitolu revolúcií roku 1989 vzhľadom na odlišnú históriu tohto federatívneho štátu, ako aj vzhľadom na skutočnosť, že Juhoslávii nemožno považovať za súčasť sovietskeho bloku. V konflikte studenej vojny bola Juhoslávia neutrálnym štátom, nezávislým od vývoja v Sovietskom zväze a s nadštandardnými vzťahmi k západným štátom, Spojené štáty nevyvímajúc. Pre pochopenie špecifického vývoja v Juhoslávii v súvislosti s revolúciami v roku 1989 je preto nevyhnutná hĺbková analýza celkového stavu spoločnosti v 80. rokoch, čo autori článku, Florian Bieber a Armina Galijaš, vzhľadom na vnútropolitický vývoj a zohľadnenie faktora nacionalizmu nepochybne urobili. V článku sú čiastočne zohľadnené aj externé fakto-

ry, napríklad, prečo Západ, ktorý juhoslovanský štát od rozkolu medzi Josipom Brozom Titom a Josifom Vissarionovičom Stalinom politicky aj finančne podporoval, v 80. rokoch prestal mať o tento štát záujem. Autori to vysvetľujú tým, že po nástupe nového politického kurzu pod vedením Gorbačova Juhoslávia ako štát nepatriaci do žiadneho z veľmocenských blokov stratila na význame a v októbri 1990 Štátny department vo Washingtone konštatoval, že funkčnosť juhoslovanskej federácie je obmedzená a v priebehu jedného alebo dvoch rokov prestane existovať (s. 173). Strata legitimity štátu a komunistickej ideológie sú preto podľa autorov článku kľúčové faktory, ktoré mali zásadný vplyv nielen na koniec komunistickej vlády v Juhoslávii, ale v konečnom dôsledku aj na rozpad samotného štátu.

Strata legitimity v dôsledku trvalej celospoločenskej krízy v druhej polovici 80. rokov postihla aj komunistický režim v Bulharsku, i keď v Bulharsku sa pád režimu udial bez aktívnej účasti disidentského hnutia, ktoré v tomto balkánskom štáte nezapustilo v období komunizmu hlbšie korene. V skutočnosti to bol palácový prevrat, ktorý sa udial 10. novembra 1989, v dôsledku čoho dlhoročný vládca Todor Živkov (od roku 1954) bol za asistencie Moskvy donútený k rezignácii, ktorý naštartoval proces pádu režimu a vyvolal prvé masové demonstrácie v centre hlavného mesta Sofia pred Katedrálou Alexandra Nevského od polovice novembra 1989 (s. 180 – 181). Nasledoval okrúhly stôl medzi komunistami a opozíciou v januári 1990 a prvé slobodné voľby od konca druhej svetovej vojny, ktoré sa konali v júni 1990.

Pád komunistického režimu v Rumunsku s jeho sprievodnými javmi a príčinami podrobne analyzuje Anneli Ute Gabanyi vo fundovanom a bohato dokumentovanom článku. Konštatovanie, že rumunská revolúcia, ktorá sa nezaobišla bez početných ľudských obetí, je aj po dvoch, či troch dekádach stále zahalená tajomstvom, je vskutku správne. Minimálne vzhľadom na to, že dodnes historická veda nedisponuje úplným vysvetlením známej skutoč-

nosti, prečo boli počty obetí revolúcie po zatknutí diktátora Nicolae Ceaușesca, teda po 22. decembri 1989, vyššie ako pred jeho zatknutím a čím to bolo zapríčinené, resp. kto dal rozkaz na krvavé potlačenie demonstrácií v Bukurešti? Podľa autorky článku dodnes existujú rozdielne náhľady, ako revolučné udalosti v Rumunsku interpretovať, čo boli skutočné ciele protagonistov revolúcie a či vôbec šlo o revolúciu. Rozdielny je aj pohľad na masový protikomunistický odpor a opozíciu proti Ceaușescuovi (s. 200). Akokoľvek, práve revolučné udalosti v Rumunsku dodnes priťahujú veľký záujem verejnosti, príčinou čoho je aj obrovské (takmer 400) množstvo kníh, napísaných na túto tému. Zvláštne postavenie povojnového Rumunsku v rámci sovietskeho bloku prameniace z hlbkej, historicky podmienenej nedôvery voči východnému susedovi, prozápadné kultúrne tradície a odmietnutie marxisticko-leninských dogiem širokými vrstvami obyvateľstva sú nepochybne jednou z príčin špecifického vývoja vo východobalkánskom štáte po nástupe komunistického režimu. Autorka článku sa nezaobrá len bezprostrednými príčinami rumunskej protikomunistickej revolúcie, ale analyzuje aj celkový stav rumunskej spoločnosti počas vládnutia Ceaușesca od roku 1965, spočiatku úspešný ekonomický vývoj s väzbami na Západ, nezávislú zahraničnú politiku a v konečnom dôsledku neúčast' na vojenskej intervencii v Československu v auguste 1968, napriek členstvu vo Varšavskej zmluve (s. 200 – 202) (v skutočnosti Brežnevovo vedenie Rumunsko o účasť na intervencii nepožiadalo). Menuje a analyzuje štyri hlavné príčiny, ktoré viedli k pádu Ceaușescovho režimu: nástup Gorbačovovho nového zahraničnopolitického kurzu, dopad celosvetovej krízy, strata podpory, najmä vo forme finančných kreditov zo strany západných finančných inštitútov ako Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky a napokon nárast domácej opozície (s. 202 – 208). Chronológia udalostí samotnej revolúcie dokazuje, že nie všetky aspekty je

možné osvetliť. Rumunská revolúcia sa podľa autorky vyznačovala tromi zvláštnymi aspektmi, ktoré je nutné zvýrazniť: použitie sily, urýchlená poprava Ceaușesca bez riadneho súdneho procesu a napokon pôsobenie vonkajších faktorov, najmä tzv. sovietskeho faktora. V tejto súvislosti existujú rôzne názory ohľadom toho, či jeden z hlavných protagonistov revolúcie, neskorší prezident Ion Iliescu, žiadal Sovietov o vojenskú pomoc alebo nie (s. 216). Rozhovory, ktoré prebiehali medzi ním a sovietskym veľvyslancom dodnes neboli sprístupnené a je možné sa len dohadovať, čo bolo ich obsahom. Autorka sa zaoberá aj pôsobením USA, Francúzska a v neposlednom rade aj úlohou Rádia Slobodná Európa a zahraničných tajných služieb počas rumunskej revolúcie (s. 215 – 216).

V súvislosti s revolúciami v pobaltských republikách historik Karsten Brüggemann z Univerzity v Tallinne konštatuje, že na neruské republiky v rámci Sovietskeho zväzu neplatil princíp „nevmešateľstva“ a kremľské vedenie po nástupe Gorbačova dalo jasne najavo, že zmena zahraničnopolitického kurzu voči štátom východného bloku sa sovietskych republík netýka (s. 222). V Estónsku, Lotyšsku a Litve sa preto revolúcie uskutočnili s určitým oneskorením a vo Vilniuse, hlavnom meste Litvy, a v Rige, hlavnom meste Lotyšska, sa v januári 1991 nezaobíšli bez strát na ľudských životoch (s. 234). Napriek tomuto oneskoreniu v pobaltských republikách sa v roku 1989 v súvislosti s *annus mirabilis* uskutočnila mentálna revolúcia, ktorá neskoršie zmeny – pád komunistických režimov a postupné vyhlásenie štátnej suverenity – jednoznačne ovplyvnila.

Podľa amerického historika Normana M. Naimarka, ktorý skúmal postoj veľmocí v roku 1989 k východnej Európe, medzi obdobím rokov 1981 – 1988, v ktorom vládla Reaganova administratíva a nástupom novej vlády pod taktovkou Georga H. W. Busha v januári 1989, fakticky neexistovala kontinuita. Vládnuci štýl novej americkej administratívy sa podľa Naimarka v prvých mesiacoch roka 1989 vyzna-

čoval voči rýchlo sa meniacej situácii vo Východnom bloku nezvyčajnou pasivitou, spôsobenou okrem iného aj nedostatočnými skúsenosťami nového amerického prezidenta na poli zahraničnej politiky. V neposlednej miere toto takpovediac prešľapovanie na mieste možno pripísať aj faktu, že prezident Bush sa obklopil úplne novým pracovným tímom poradcov, ktorí potrebovali určitý čas, aby sa vžili do nového prostredia. Do významného poradno-výkonného orgánu Národnej bezpečnostnej rady sa dostali osobnosti ako Condolezza Rice (budúca ministerka zahraničných vecí), bývalý diplomat Robert Blackwill a jeden zo spolupracovníkov tímu Henryho Kissingera, Robert Zoellick. Riaditeľ Ústrednej spravodajskej služby (CIA) a hlavný bezpečnostný poradca prezidenta Busha, Robert Gates, písal vo svojich spomienkach, že začiatkom roka 1989 nik z americkej vlády a spravodajskej služby netušil, že rok 1989 bude rokom významných zmien: „*Nepoznám nikoho z vlády alebo mimo nej, kto by začiatkom roka 1989 predpovedal, že pred ďalšími prezident-skými voľbami [v USA] bude Východná Európa slobodná, Nemecko zjednotené a členom NATO a Sovietsky zväz bude reliktom histórie*“ (s. 256). S odstupom rokov Naimark konštatuje, že Gorbačovovo liberálne vedenie sa nikdy príliš nezaoberalo aktuálnou situáciou vo východnej Európe, a to ani vtedy nie, keď to situácia priam vyžadovala. Gorbačovov poradca Čerňajev to trefne charakterizoval slovami, že Gorbačov dosť zle chápal situáciu v satelitných štátoch, podceňoval ju a nemal žiadnu koncepciu ohľadom ďalšieho vývoja. Na zasadaniach sovietskeho politbyra, ktoré sa v prevažnej miere točili okolo vnútro politickej agendy sa otázky vzťahov sovietskeho vedenia k štátom východného bloku riešili len minimálne. Celková agenda zahraničnopolitických otázok, ktorú na zasadaniach politbyra tvorilo iba päť až šesť percent, sa točila najmä okolo problémov súvisiacich s odzbrojením a americko-sovietskymi vzťahmi, nie východnou Európou. Významné zmeny v socialistickom bloku sa v najvyšších stranických grémiách

nikdy riadne nediskutovali. Túto absenciu politiky voči bývalým satelitom výstižne vyjadruje aj fakt, že 9. novembra 1989, v deň, keď padol Berlínsky múr, sa na zasadaní sovietskeho politbyra nerokovalo o aktuálnej situácii vo východnom Nemecku, ale o vývoji v baltských štátoch (s. 263 – 267).

Ruská historička Ella Zadorožnik sa venuje skúmaniu kauzality medzi vývojom v Sovietskom zväze a vo východnom bloku ku koncu 80. a začiatku 90. rokov, pričom dospela k jednoznačnému záveru, že vzájomné ovplyvňovanie možno považovať za jeden z významných faktorov revolučných pohybov. Na začiatku to bola perestrojka, ktorá ovplyvnila zmenu paradigiem v satelitných štátoch, a *vice versa* mal proces hlbokých zmien smerom k pluralizácii spoločnosti významný dopad na pád totalitného systému v Sovietskom zväze (s. 281).

Philip Zelikow, v rokoch 1989 – 1991 národnobezpečnostný poradca prezidenta Busha v otázkach európskej bezpečnosti, mal príležitosť z bezprostrednej blízkosti pozorovať zmeniaci sa postoj USA voči štátom východného bloku. Spolu s ministrom obrany Dickom Cheneyom bol presvedčený, že Gorbačov nadväzuje na plány jeho predchodcu Jurija Andropova, dlhoročného šéfa sovietskej tajnej služby Výboru štátnej bezpečnosti (KGB), a usiloval sa o revitalizáciu sovietskeho impéria (s. 286). Tieto často protichodné stanoviská najbližších spolupracovníkov prezidenta Busha boli jedným z dôvodov, prečo nová americká vláda nebola ihneď pripravená k zásadnému postoju. Prezident Bush bol oveľa viac ako jeho predchodca zainteresovaný na bezpečnosti a stabilite vo východnej Európe, dokonca u neho prevládalo úsilie o zachovanie *statusu quo* v rozdelenej Európe. Vo Washingtone sa podľa Zelikowa najviac obávali možného scenára, ktorý by pripomínal potlačenie maďarskej revolúcie v roku 1956 alebo represie v súvislosti s poľským hnutím Solidarnosť v roku 1981. Americké veľvyslanectvo vo Varšave sa v súvislosti s prvými poloslobodnými voľbami v Poľsku v júni 1989 obávalo príliš

jednoznačného víťazstva poľského protikomunistického hnutia Solidarność a počas návštevy Poľska v júli 1989 presviedčal americký prezident generála Jaruzelského, aby kandidoval na prezidentský post, pretože bol presvedčený, že to prinesie stabilitu v poľskom štáte. Americký veľvyslanec v Poľsku v kábelograme určenom pre Biely dom písal, že ak by Jaruzelski nebol zvolený za poľského prezidenta, existovalo latentné nebezpečenstvo občianskej vojny, ktorá by sa mohla skončiť sovietskou intervenciou. Počas návštevy Budapešti, ktorá nasledovala po Poľsku, prezident Bush ostentatívne dával najavo podporu a sympatie maďarským reformným komunistom, ktorých uprednostňoval pred maďarskými disidentmi. Pred Imrem Pozsgayom, popredným reformným komunistom a členom maďarských vlád v rokoch 1988 – 1989, vyjadril prezident znepokojenie nad možnou prehrou komunistov v nastávajúcej voľbách v Maďarsku. Podobne bola jeho reakcia na pád Berlínskeho múru 9. novembra chladná a v podstate dodržal sľub, ktorý dal Gorbačovovi, že nebude tancovať na troskách múru (s. 259 – 260). Americká administratíva na čele s prezidentom Bushom zároveň zdôrazňovala, že ekonomická pomoc Západu musí byť podmienená ekonomickými a politickými reformami. Vo vzťahu k Moskve to znamenalo, že tolerovanie reformných procesov vo východnej Európe bolo zaťažkávajúcou skúškou americko-sovietskych vzťahov. Veľkým otáznikom naďalej zostáva, do akej miery bola administratíva prezidenta Busha ochotná podporovať integráciu oslabeného Sovietskeho zväzu do medzinárodného spoločenstva, a to napriek verbálnemu vyhláseniu v máji 1989, v ktorom zaznelo, že americká politika voči Sovietskemu zväzu sa musí vymaniť zo zaužívaného strategického scenára politiky vytesňovania sovietskeho vplyvu, známeho pod pojmom *policy of containment* (s. 291).

Wolfgang Müller sa vo fundovanom článku venuje úlohe Sovietskeho zväzu v rámci procesu zjednotenia Nemecka, čiže téme, ktorá je historickou vedou dobre spracovaná. Je všeobecne

známe, že otázka zjednotenia rozdeleného Nemecka bola pre sovietske vedenie jednou z najťažších úloh, a preto sa jej v historiografii venuje mimoriadna pozornosť, čo dosvedčuje aj množstvo pramenných edícií a literatúry. Sovietsko-západonemecké vzťahy sa v druhej polovici 80. rokov začali významne meniť smerom k uvoľňovaniu napätia a vzájomná deklarácia z júna 1989 pôsobila doslovne ako bomba, ktorá podmieňovala nielen postavenie východného Nemecka, ale aj ostatných socialistických štátov (s. 326). Napriek významnému otepleniu vzťahov medzi Moskvou a Bonnóm a napriek pádu Berlínskeho múru 9. novembra 1989 nebol Gorbačov v prvých týždňoch po odstránení Honneckera ochotný podporiť princíp samourčenia pre nemecký národ do všetkých dôsledkov a zotrval približne do konca januára 1990 na pozícii dvoch nemeckých štátov. Zatiaľ nie je úplne vyjasnené, čo napokon viedlo Gorbačova k zmene stanoviska, keď začiatkom februára 1990 v prítomnosti spolkového kancelára Helmuta Kohla vyhlásil, že otázka zjednotenia Nemecka je záležitosťou nemeckého národa. Je ale evidentné, že to bol jednak samotný fakt neudržateľnosti *statusu quo* (najmä po voľbách v marci 1990, v ktorých Kresťanskodemokratická únia (CDU) vyhrala aj vo východnom Nemecku), jednak existencia zástancov zjednotenia v radoch jeho najbližších spolupracovníkov. Pre vývoj od februára 1990 nebola určujúca otázka, či a kedy bude Nemecko zjednotené, ale skôr, či bude zjednotené Nemecko členom vojenskej aliancie. Autor článku podrobne analyzuje postoj Kremľa k otázke budúceho členstva zjednoteného Nemecka vo vojenskom pakte až do podpísania Zmluvy o konečnom usporiadaní vo vzťahu k Nemecku, neoficiálne známej ako Zmluva dva plus štyri (dva nemecké štáty a štyri víťazné veľmoci: USA, Veľká Británia, Francúzsko a Sovietsky zväz) z 12. septembra 1990, ktorá nielen že poskytla medzinárodnoprávny rámec pre zjednotenie, ale v článku 6 v podstate garantovala právo Nemecka na členstvo vo vojenskej aliancii (s.

348). V tejto súvislosti autor dospel k záveru, že Gorbačov, ktorý síce súhlasil s vytvorením nekomunistickej vlády v Poľsku v lete 1989, však zároveň trval na zotrvaní Poľska vo Varšavskej zmluve; jednoducho nepredpokladal, že zjednotené Nemecko bude členom NATO (s. 349). Odtajnené dokumenty dokazujú, že Gorbačov vnímal Kohla oveľa kritickejšie, než sa na povrchu mohlo zdať, napriek tomu zmena jeho postoja k otázke zjednotenia Nemecka a jeho členstva v NATO medzi novembrom 1989 a júlom 1990 bola kľúčovým aspektom v celom procese. Čo ale presne vyvolalo túto zmenu, nie je dodnes úplne objasnené, i keď sa autor na túto otázku snaží nájsť odpoveď (s. 350 – 351).

Z článkov, ktoré nasledujú a v ktorých sa analyzuje postoj Veľkej Británie na čele s premiérkou Margaret Thatcher (Klaus Larres), Francúzska na čele s prezidentom Françoisom Mitterandom (Georges Saunier) a Talianska na čele s prezidentom Giuliom Andreottim (Antonio Varsori), vysvitá, že západoeurópski spojenci USA, ktorí boli zároveň členmi NATO, si na jednej strane budúcnosť zjednoteného Nemecka mimo Severoatlantickej aliancie nedokázali predstaviť a na strane druhej podmieňovali zjednotenie užšou integráciou v rámci Európskeho spoločenstva, menovú úniu nevynímajúc. Postoj Francúzska bol podobný, i keď francúzska vláda neprotežovala vstup Nemecka do NATO, čo vzhľadom na podporu francúzskych komunistov Mitterandovmu kabinetu je nanajvyš pochopiteľné. V diplomatických prameňoch z obdobia rokov 1989 – 1990 neexistujú dokumenty, ktoré by nasvedčovali tomu, že francúzsky prezident a vláda chceli zastaviť proces unifikácie Nemecka (s. 392), čo sa z dnešného hľadiska javí ako relevantný poznatok. Francúzsko nebolo teda zainteresované na zvrátení tohto procesu, ale na jeho kontrole (s. 386). V prípade Talianska je téza Antonia Varsoriho nasledovná: studená vojna pozbavila Taliansko možnosti aktívne sa zapojiť do politických procesov smerom k strednej a východnej Európy,

resp. vytvoriť vlastnú politickú koncepciu, ktorá by zohľadňovala aktívny postoj Talianska k východnému bloku. To, čo Taliansku v bipolárnom veľmocenskom systéme zostávalo, bola európska integrácia a európska integrácia bola povestnou *sine qua non*, ktorá tvorila základný postulát smerom k stredovýchodnej Európe, zbavenej komunistického jarma po roku 1989. Zaujímavé je aj zistenie, že revolúcie roku 1989, či skôr koniec studenej vojny, znamenali definitívny koniec stredo-lavicových vlád Kresťanských demokratov s talianskymi socialistami (a nepriamo aj komunistami), ktoré v Taliansku vládli nepretržite od roku 1945. Vo februári 1992 sa začala celoštátna protikorupčná akcia s názvom „mani pulite“, ktorá už len dovŕšila pád 1. Talianskej republiky (s. 419).

Vzťahom Rakúska k strednej Európe sa venujú hneď dva články renomovaných rakúskych historikov – emeritného profesora Arnolda Suppana a Michaela Gehlera. Rakúska vláda na čele so spolkový kancelárom Franzom Vranitzkym a ministrom zahraničných vecí Aloisom Mockom mala prirodzene eminentný záujem o dianie v bezprostrednom susedstve a pokračovala v politike dobrých susedských vzťahov, ktorú Rakúsko nastúpilo po podpísaní Štátnej zmluvy v máji 1955 (s. 419). Koncom 80. rokov zasahovala rakúska vláda aktívnou politikou do udalostí za železnou oponou predovšetkým v dvoch rovinách: jednak úsilím o čo najlepší priebeh následnej konferencie v rámci Helsinského procesu, ktorá sa od novembra 1986 do januára 1989 konala vo Viedni, jednak cez bilaterálne vzťahy s jednotlivými socialistickými štátmi, najmä Poľskom, Maďarskom, Juhosláviu a Československom. Alois Mock bol prvým západným diplomatom, ktorý si počas návštevy v Prahe v júli 1987 vyžiadal stretnutie s Václavom Havlom, a v septembri 1988 počas návštevy v Sovietskom zväze sa v Moskve stretol s disidentom, atómovým fyzikom Andrejom Sacharovom (s. 439). Intenzívne osobné kontakty na budúcu stredoeurópsku elitu budoval ešte počas vlády komunistov aj vicesta-

rosta mesta Viedeň a minister školstva a vedy Erhard Busek, ktorý sa ešte pred rokom 1989 zoznámil s maďarskými opozičnými politikmi Józsefom Antalom a Viktorom Orbánom, a poznal sa aj s Václavom Klausom a Jánom Čarnogurským (s. 440). Po páde komunizmu rakúska diplomacia aktívne pracovala v prospech európskej integrácie stredoeurópskych štátov.

Tretia časť knihy je venovaná následkom revolučných zmien, t. j. transformačným (Dieter Segert) a integračným procesom (Stanley R. Sloan, John O'Brennan, Horst Möller), ako aj pamätovou politikou (Liliana Dejanova, Michail Prozumenščikov). Článok Michaila Prozumenščikova, zástupcu riaditeľa Ruského štátneho archívu súčasnej histórie (RGANI), sa zaoberá postsovietskou pamätovou politikou ohľadom sprístupňovania archívnych prameňov. Autor článku tento vývoj celkovo hodnotí ako „archívnu revolúciu“ vzťahujúcu sa predovšetkým na rok 1991, kedy sa rozpadol aparát Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ) a čiastočne sa otvorili bývalé stranické archívy pre verejnosť (s. 509). Boli to predovšetkým tri udalosti, ktoré vyvolali z hľadiska získania prístupu k archívnyim prameňom najväčší záujem: masová exekúcia poľských dôstojníkov v roku 1940 v Katyňi, Maďarské povstanie v roku 1956 a Pražská jar. Pri každej z týchto udalostí bol prístup sovietskej vládnej elity iný: najštetovejší sa ukázal byť v prípade udalostí v Československu v roku 1968. Už v polovici roka 1989 Sovietska akadémia vied pripravila analytický súbor dokumentov s názvom *Od Pražskej jari k perestrojke*, ktorý obsahoval dovtedy nepublikované dokumenty o Pražskej jari, ktoré boli pre sovietsku verejnosť zväčša úplne neznáme. Vo februári 1991 ešte stále funkčné vedenie KSSZ nariadilo otvorenie stranického archívu v súvislosti s rokom 1968, argumentujúc, že neexistuje spôsob, ako tomu zabrániť a bude lepšie, ak to KSSZ urobí ako prvá (s. 512). Nasledovalo vytvorenie spoločnej sovietsko-československej historickej komisie, ktorá postupne za-

čala sprístupňovať a vydávať dokumenty týkajúce sa celého obdobia Pražskej jari. Reakcia sovietskeho vedenia na prehodnotenie maďarskej revolúcie bola zásadne odlišná; do posledných dní existencie Sovietskeho zväzu ju sovietske vedenie považovalo za „antikomunistický fašistický puč“, s nevoľou reagovalo na rehabilitáciu obetí revolúcie, najmä na slávnostné pochovanie pozostatkov Imreho Nagya a vyhlásenie 23. októbra ako národného sviatku maďarským parlamentom na jeseň 1989 (s. 512). Na požiadavky prvej nekomunistickej poľskej vlády na sprístupnenie dokumentov ohľadom Katyňu bolo sovietske vedenie najmenej pripravené a samotný Gorbačov o ich existencii spočiatku nemal tušenia (s. 514). Zaujímavá je aj informácia, podľa ktorej sovietsky veľvyslanec v Prahe po strate vedúcej úlohy KSČ prestal okamžite na nariadenie sovietskeho ministerstva zahraničných vecí komunikovať s novým vedením KSČ a kontaktoval výlučne predstaviteľov Občianskeho fóra (s. 523).

Napriek rôznorodosti článkov je nutné konštatovať, že všetky články majú podobné vnútorné členenie a obsahujú historiografický úvod, v ktorom sa uvádza aktuálny stav bádania. Spoločnou črtou článkov zaoberajúcich sa samotnými revolúciami je zohľadnenie vnútorných a externých faktorov, ktoré špecifický vývoj v konkrétnom štáte značne ovplyvnili. Tieto spoločné znaky všetkých štúdií sú potrebné pre učebnicový charakter, aký zborník nepochybne má. Kniha disponuje aj podrobnou chronológiou udalostí od roku 1975, čiže rokom podpísania Záverečného aktu Helsinskej konferencie až po rok 2014, ktorú spoločne vypracovali Arnold Suppan a Michael Gehler. Kniha na jednej strane poskytuje ucelenú analýzu vývoja v roku 1989 s relevantnými následkami a dôsledkami. Obsahuje ale aj mnohé nové a zaujímavé fakty a súvislosti, ktoré nepochybne posúvajú poznanie o tomto významnom historickom fenoméne a krok dopredu.

Beáta Katrebová Blehová

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA NA NÁVŠTEVE PAMÄŤOVÝCH INŠTITÚCIÍ V LOTYŠSKU

Zástupcovia Ústavu pamäti národa navštívili v dňoch 14. až 16. januára 2019 Lotyšsko. Rokovania so zástupcami Centra pre verejnú pamäť, Lotyšského múzea vojny a Múzea okupácie Lotyšska vytvorili priestor na užšiu spoluprácu v podobe výmeny publikácií, výstav, odborných textov, ale aj účasti na vedeckých konferenciách či hostujúcich prednášok na Slovensku a v Lotyšsku.

V utorok 15. januára 2019 zároveň riaditeľka Lotyšského múzea vojny Aija Fleija odovzdala podpredsedovi Správnej rady ÚPN Jánovi Pálffymu dobové fotografie zachytávajúce udalosti augusta 1968 v uliciach Bratislavy. Na slávnostnom odovzdávaní sa zúčastnil veľvyslanec SR v Rige Ladislav Babčan, manželka autora fotografií Polina Sikstule

a jeho dcéra Alina Sikstule-Talarova.

Fotografie, získané darom z Lotyšska, hodnotným spôsobom dopĺňajú zbierku fotografií Ústavu pamäti národa k udalostiam augusta 1968, ponúkajú unikátne pohľady na situáciu v uliciach Bratislavy, nálady obyvateľstva a občiansku angažovanosť v auguste 1968. Sú svedectvom o živom záujme verejnosti o dianie v Československu. Dokumentujú autentický a spontánny odpor, ktorý na Slovensku vyvolala invázia cudzích vojsk s cieľom potlačiť demokratizačné reformy socializmu s ľudskou tvárou, ako aj odvahu ľudí vyjsť do ulíc a demonštrovať za slobodu a nezávislosť. Ich jedinečnosť je aj v tom, že sú prvou akvizíciou tohto druhu zo zahraničia vôbec.

Návštevu zástupcov Ústavu pamäti národa v Lotyšsku a odovzdanie his-

Zástupcovia ÚPN rokovali s riaditeľom Múzea okupácie Lotyšska Gunārsom Nāgelšom (Foto: ÚPN)

torických fotografií sprostredkovalo Veľvyslanectvo Slovenskej republiky v Rige.

STRETNUTIE V OMŠENÍ

Na pozvanie kňaza Šebastiána Košúta sa na fare v Omšení stretli 20. januára 2019 ľudia, ktorí v období komunistického režimu pašovali cez Poľsko do Československa náboženskú literatúru, zástupcovia poľského veľvyslanectva na Slovensku a Ústavu pamäti národa, ako aj akademici venujúci sa problematike prenášania náboženskej literatúry cez hranice. Na stretnutí sa zúčastnili a moderovali ho kňaz Stanislaw Lugowski a kapucín Jozef Konc, ktorí sa na pašovaní duchovných diel aktívne podieľali.

Podujatie sa začalo svätou omšou, popoludní sa konala moderovaná debata za účasti tridsiatky diskutujúcich, medzi ktorými boli aj disident a organizátor Sviečkovej manifestácie František Mikloško a predseda slovensko-poľskej parlamentnej skupiny a poslanec NR SR Martin Fedor. Hovorilo sa najmä o poľsko-slovenskej spolupráci pri pašovaní náboženskej literatúry v období komunizmu (svedectvo

Antona Labjaka, Jozefa Badleka, Stanislava Žibeka a Albína Maslaňáka), no nechýbal ani pohľad na kontakty s Nemeckom (Silvia Katrinec), s Rakúskom či s Talianskom. Karol Dubovan odkryl širokú paletu spolupráce s Poľskom cez

Spoločenstvo Fatima. Podujatia sa zúčastnila aj Mária Klobušická a Dariusz Żuk-Olszewski, ktorí sa danej problematike čiastočne venovali v rámci výskumných tém na univerzite.

Poľský veľvyslanec Krzysztof Strzałka počas diskusie ocenil dôležitosť poľsko-slovenskej spolupráce v čase komunistického režimu a prejavil odhodlanie

Sprava Šebastián Košút, Dariusz Żuk-Olszewski, Stanislaw Lugowski a Karol Dubovan (Foto: Štefan Badura)

Diskusia počas stretnutia v Omšeni (Foto: Štefan Badura)

aktívne napomáhať zaznamenávaniu týchto príbehov formou výstav, filmov či dokumentačnou činnosťou. Kňaz Stanislaw Lugowski zdôraznil, že je otázkou spravodlivosti hovoriť o dôležitosti katolíckej cirkvi pri páde totalitného režimu: „*Nie je to len otázka spravodlivosti, ale aj naša povinnosť voči tým, ktorí za pravdu a vernosť hodnotám trpeli i umierali.*“

Historik ÚPN František Neupauer, ktorý skúma tému prenasledovania cirkví, poukázal na širokú sieť pomoci prenasledovaným kresťanom na Slovensku, ako aj na fenomén pašovania Biblií zo Slovenska do Sovietskeho zväzu. Zároveň predstavil tri dimenzie medzinárodnej spolupráce veriacich, vhodné na ďalšie spracúvanie: tajné vysviacky kňazov, pašovanie literatúry a spoluprácu kresťanských hnutí a lai-

kov. Vyzdvihol dôležitosť zaznamenania svedectiev poľských predstaviteľov k tejto téme, vrátane osobného tajomníka pápeža Jána Pavla II., Stanislava kardinála Dzivisza.

V diskusii zaznelo niekoľko pohľadov, akými spôsobmi sa danej téme venovať. „*Môj nebohý manžel sa do spracovania tejto témy vložil a my ako rodina chceme na tejto nedokončenej práci pracovať ďalej.*“ povedala manželka Vladimíra Javorského, ktorý sa pričínil o vydanie publikácie *Kuriéri Božieho Slova*. Do diskusie o spracovaní svedectiev pamätníkov sa zapojil aj Stanislav Labjak z Referátu Oral history ÚPN. Ústav pamäti národa natočil tiež dokumentárny film s názvom *Stopy v snehu* o skupine mladých ľudí prichytených v Tatrách pri prenášaní náboženskej literatúry a predmetov, ktorý režíroval Slavomír Zrebný.

Hostiteľom stretnutia bol kňaz Sebastian Košút, bývalý sekretár biskupa Pavla Hnilicu, ktorému poľský prezident Bronislaw Komorowski za jeho mimoriadny prínos k demokratickým zmenám v Poľsku udelil štátne vyznamenanie.

VEDECKÁ KONFERENCIA O PROCESSE S KARDINÁLOM MINDSZENTYM

Pri príležitosti 70. výročia vykonštruovaného procesu s kardinálom Józsefom Mindszentyom sa v Budapešti v prestížnych priestoroch maďarského parlamentu konala medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Proces s Mindszentyom v retrospektíve sedemdesiatich rokov: Osud biskupov zo strednej a východnej Európy*. Jedným z hlavných organizátorov konferencie bol partnerský inštitút Ústavu pamäti národa v Maďarskej republike NEB (Výbor pre pamäť národa) a vystúpilo na nej 27 historikov z Maďarska, Poľska, Ukrajiny, Rumunska, Chorvátska, Česka a Slovenska (prof. Emília Hrabovec a PhDr. László Bukovszky).

S úvodnými prejavmi vystúpili zástupca hovorca Maďarského národného zhromaždenia János Latorcai, po-

mocný biskup ostrihomskej arcidiecézy Gábor Mohos, prezident Nadácie Kardinála Mindszentyho Michael von Habsburg-Lothringen a predsedníčka Výboru pamäte národa Réka Földváryné Kiss.

Kardinál Mindszenty bol zatknutý 26. decembra 1948 tri dni po dlhom rozhovore medzi šéfom maďarských komunistov Mátyásom Rákosim a sovietskym diktátorom Stalinom v Moskve. Počas rozhovoru Rákosi položil Stalinovi otázku, či môže pristúpiť k zatknutiu nepohodlného kardinála. Stalin mu na delikátnu otázku mal odpovedať, aby Rákosi konal tak, ako uzná za vhodné. Samotný politický proces sa konal v dňoch 3. až 8. februára 1949 v réžii komunistického režimu v Maďarsku a patril medzi prvý vykonštruovaný procesy v sovietskom bloku

Dejiskom konferencie bol Parlament Maďarskej republiky (Foto: Peter Jašek)

s vysokými cirkevnými hodnosťami, cieľom ktorých bolo zlikvidovať rímskokatolícku cirkevnú hierarchiu. Politicko-ideologický scenár monsterprocesu s tromi slovenskými biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom, ktorý

sa konal o dva roky neskôr v januári 1951 a predstavoval precedens v celom sovietskom bloku, pretože režim naraz súdil až troch biskupov, sa v základných črtách podobal na scenár procesu s kardinálom Mindszentym, i keď išlo o proces s najvyššie postaveným cirkevným hierarchom v komunistickom bloku.

Okrem postavy kardinála Mindszentyho sa konferencia venovala aj osudom prenasledovaných biskupov: poľského primasa kardinála Stefana Wyszyńskiego, metropolitu Josyfa Slipeja, zavraždeného mukačevského eparchu Tódora Romzsu, chorvátskeho arcibiskupa Stepinaca, slovenského biskupa Jána Vojtaššáka, ako aj praž-

ského arcibiskupa kardinála Josefa Berana. Konferencia vyvolala veľký záujem verejnosti, zúčastnilo sa na nej cez päťsto účastníkov, čo dokazuje, že problematika prenasledovania katolíckej cirkvi v Maďarsku silno rezonuje.

Beáta Katrebová Blehová

SPOMIENKA NA OBETE KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Niekdajší politickí väzni, zástupcovia Ústavu pamäti národa či predstavitelia bratislavského Starého Mesta vzdali 25. februára 2019 pri pamätníku na Jakubovom námestí úctu obetiam tohto totalitného režimu. Spoločne si tak pripomenuli 71. výročie komunistického prevratu, po ktorom v Československu nasledovalo štyridsať rokov totality.

„Rozsudky smrti, tisíce politických procesov, rodín vyhnaných zo svojich domovov, ale aj nespočetné množstvo zničených snov, premrhaného ľudského potenciálu spolu s rozkladom hodnotového systému a morálky – to sú reálne výsledky viac ako štyridsaťročnej vlády komunistického režimu, ktoré do značnej miery ovplyvňujú našu spoločnosť ešte aj dnes,“ povedal vo svojom príhovore zúčastneným podpredseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy. „Z utrpenia prenasledovaných však vzišlo aj veľké množstvo nasledovania hodných príkladov ľudskej odvahy, obetavosti a statočnosti, ktoré môžu byť inšpiráciou nielen pre nás, ale aj pre nasledujúce generácie.“ Ján Pálffy tiež uistil, že Ústav pamäti národa bude robiť všetko pre to, aby sa nezabudlo na skutočnú podobu komunistického režimu a jeho obeť a aby sa nevinne trpiacim dostalo primeranej satisfakcie za roky príkoria.

Predseda Konfederácie politických väzňov Slovenska Peter Sandtner pripomenul viacerých politických väzňov, ktorí zomreli začiatkom tohto roka: „Odchody politických väzňov do večnosti nás podnecujú k tomu, aby sme čo najviac využili ich prítomnosť me-

dzi nami, zaznamenali ich spomienky a pomohli im, aby mohli aspoň dôstojne dožiť svoj život. Je tu možno posledná generácia, ktorá má možnosť stretnúť politického väzňa.“ Dodal, že mnohí

k niečomu takému, čo sme tu zažívali za čias, budovania socializmu už nikdy nedošlo. Aby sme upozornili na konkrétnosti, aj aby sme ukázali na to, že zločiny sa nedajú len tak ľahko zamiesť pod koberec.“

Disident a spoluorganizátor Sviečkovej manifestácie František Mikloško vyzdvihol utrpenie 70 tisíc politických väzňov a jedinečnosť príbehu každé-

Pamätník obetiam komunizmu na Jakubovom námestí v Bratislave (Foto: Andrea Púčiková)

politickí väzni túžia práve po niečom, čo nestojí žiadne peniaze – po ospravedlnení, a vyjadril vďaka všetkým inštitúciám, ktoré im povedali „Prepáčte“ a takto ich morálne rehabilitovali.

Predseda združenia Politickí väzni – Zväz protikomunistického odboja Ján Litecký Šveda kritizoval skreslené vyzdvihovanie komunistickej totality: „Toto všetko hovoríme nielen preto, aby sme podržali v pamäti verejnosti spomienku na nezmyselný režim a jeho obeť. Robíme tak hlavne preto, aby

ho z nich a poukázal na skutočnosť, že postkomunistické krajiny doteraz neodovzdali skúsenosť obetí západnej spoločnosti. Úctu obetiam komunizmu vzdala vo svojom príhovore aj starostka bratislavského Starého Mesta Zuzana Aufrichtová, ktorá pripomenula, že úlohou a zodpovednosťou našej generácie je ukázať mladým, aké ľahké je stratiť slobodu a nahradiť ju neslobodou.

Účastníci na záver pietnej spomienky položili k pamätníku obetiam vence a zapálili sviečky.

SLOVENSKO SÚČASŤOU FESTIVALU MENE TEKEL

Organizátori podujatia Mene Tekel – medzinárodný festival proti totalite v Prahe – pripravili v spolupráci s Ústavom pamäti národa program *Väzenie bez mreží*. Podujatie, ktoré sa konalo 26. februára v Kine Ponrepo, prostredníctvom videí a diskusie s pamätníkmi priblížilo príbehy detí politických väzňov.

Deti politických väzňov pre zásahy komunistickej diktatúry vyrastali v neúplných rodinách a zároveň nemohli naplno rozvíjať svoj potenciál v školách či v zamestnaní. Na pražskom festivale hovorili o svojich spomienkach na detstvo Nadežda Evansonová, Mária Jurčovičová a Eugen Korda. Program moderoval vedúci Referátu Oral history ÚPN Ján Mitáč.

Otca Nadeždy Evansonovej, ktorý pochádzal z Ruska, odviekli po prechode frontu na jar 1945 do Sovietskeho zväzu a jeho manželka spolu s dvoma malými dcérami roky nevedela, čo sa s ním stalo. Aj správa z roku 1959, ktorá rodinu informovala o jeho smrti, len stroho uvádzala dátum úmrtia bez miesta či dôvodu, a Nadežda Evansonová dodnes nevie, kde je jej otec pochovaný.

Mária Jurčovičová zažila ako dcéra sympatizanta Demokratickej strany nielen odsúdenie a väznenie otca, ale aj násilné vysťahovanie z Bratislavy do domu bez elektriny a vody na Orave, odstrkovanie v škole či prekážky v štúdiu.

Podujatie *Väzenie bez mreží*, zľava Nadežda Evansonová, Mária Jurčovičová, Eugen Korda a moderátor Ján Mitáč (Foto: Jiří Nedvěd)

Otec Eugena Kordu počas vojny pomáhal židovskému obyvateľstvu, emigroval a pracoval ako redaktor zahraničného vysielania BBC pre Československo. Po návrate domov pokračoval v práci pre denník Demokratickej strany, kým ho Štátna bezpečnosť nezatkla a komunistická totalita neodsúdila na roky väzenia. Jeho syn nemal v čase otcovho zatknutia ani rok, a tak v prvých desiatich rokoch svojho života, ktoré prežíval u starej mamy na dedine, otca prakticky nepoznal. Festival Mene Tekel, ktorý sa stal inšpiráciou

pre Festival slobody, organizujú z úcty k odkazu politických väzňov autori Daniela a Jan Řeřichovci. Program sa tento rok začal už v januári spomienkou na sebaobetovanie študenta Jana Palacha, a pokračoval Brnianskym prológom 22. februára, presnejšie pietnym aktom v bývalej väznici na Cejle v Brne, a od nedele 24. februára pokračoval v Prahe. Návštevníkom podujatia sa za Ústav pamäti národa prihovoril počas slávnostného otvorenia v pražskom Kostole Panny Márie Snežnej Ján Mitáč.

NOVÝ PREDSEDA SPRÁVNEJ RADY ÚPN

Správna rada Ústavu pamäti národa na svojom zasadnutí dňa 15. marca 2019 zvolila za predsedu Správnej rady ÚPN Ing. arch. Mgr. Jána Pálffyho, PhD.

Ján Pálffy absolvoval Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, odbor história – archívnictvo – pomocné vedy historické a Fakultu architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, odbor architektúra.

Pôsobil v akademickej sfére, verejnom sektore i štátnej správe. Od roku 2009 bol hovorcom ÚPN a od roku 2012 aj riaditeľom sekretariátu predsedu Správnej rady ÚPN. Od roku 2013 pôsobil na sekcii vedeckého výskumu. V roku 2016 bol Národnou radou Slovenskej republiky zvolený za člena Správnej rady ÚPN, od januára 2018 vykonával funkciu podpredsedu Správnej rady ÚPN.

Predsedu Správnej rady ÚPN Ján Pálffy (Foto: ÚPN)

VETERÁNI PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA SI V BRATISLAVE PREVZALI DEKRÉTY

Politickí väzni a prenasledovaní komunistickým režimom si v stredu 3. apríla 2019 v Bratislave prevzali dekréty veteránov protikomunistického odboja, ktorými Ústav pamäti národa vyjadruje úctu mužom a ženám brániacim hodnoty slobody a demokracie v období neslobody. ÚPN pripravil dekréty pre 39 veteránov protikomunistického odboja, z toho 20 in memoriam. Toto postavenie priznal Ústav pamäti národa z vlastného podnetu františkánovi Ambrózovi Jurčovičovi a saleziánom Štefanovi Sandtnerovi a Titusovi Zemanovi.

Počas slávnostného odovzdávania na úrade Bratislavského samosprávneho kraja si ocenenie prevzalo 28 veteránov, z toho 15 in memoriam. Najstarší žijúci veterán, ktorý si prišiel prevziať dekrét, bol 91-ročný Ján Pec. Za prenasledovaných sa zúčastneným prihovril Jozef Krutý, ktorý bol komunistickým režimom odsúdený na 15 rokov, a vyzdvihol význam oceňovania pre bývalých politických väzňov: „Vieme, že táto diktatúra bola zločin, a preto triezvo uvažujúci ľudia zaujali svoj správny postoj. Ďakujeme Bohu za to, že my sme sa mohli dožiť týchto okamihov. Preto i do budúcnosti, pokiaľ budeme mať sily a zdravie, budeme sa usilovať o to, aby sme si túto triezvosť zachovali.“

Dekrétu si ocenení prevzali z rúk predsedu Správnej rady ÚPN Jána Pálffyho, podľa ktorého „Nádejou prenasle-

Oceňovanie veteránov protikomunistického odboja (Foto: Juraj Ondriaš)

dovaných boli viera a pravda, ktorými čelili zlovôli zdanlivo neporaziteľného režimu. A ako sa aj neskôr ukázalo, viera a pravda boli mocnejšie ako všetky zbrane.“ Prítomným poďakoval za svedectvo obety, odvahy, viery a statočnosti. „Vašimi zásadovými postojmi ste sa výraznou mierou zaslúžili o vznik slobodnej a demokratickej spoločnosti,“ dodal.

Ústav pamäti národa zatiaľ priznal postavenie účastníka protikomunistického odboja 866 osobám a postavenie veterána protikomunistického odboja 806 osobám. Oceňovanie prenasledovaných z Bratislavského kraja pripravil ÚPN v spolupráci s úradom BSK už po štvrtý raz a tak úctu a vďa-

ku oceneným prejavil aj župan Juraj Droba. „Neúcta predstaviteľov totalitného režimu k uznávaniu iného názoru, k uznávaniu slobody, dodnes nie je celkom uzavretou kapitolou v histórii Slovenska,“ povedal v príhovore. „Žijeme v nepokojnej dobe, ktorá vytvára podhubie pre rôzne extrémistické, rasové a netolerantné prejavy aj v našich zemepisných šírkach. Chráňme si preto dosiahnuté vymoženosti, demokraciu a ideály, za presadzovanie ktorých ste boli perzekvovaní i väznení.“

Slávnostné oceňovanie veteránov protikomunistického odboja umelecky doplnili žiaci z Konzervatória na Tolstého ulici v Bratislave.

Spoločná fotografia ocenených (Foto: Juraj Ondriaš)

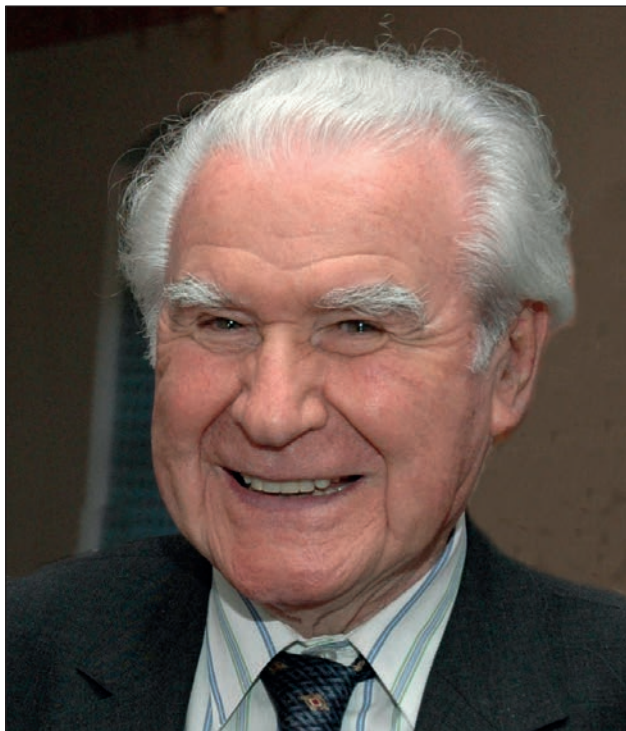
ZA IMRICHOM KRUŽLIAKOM (1914 – 2019)

Len málokto okúsil peripetie zložitého vývoja 20. storočia tak, ako Imrich Kružliak, významný slovenský politik, publicista, redaktor, kultúrny organizátor a napokon exulant, ktorý už ako malý chlapec zažil krutosť maďarských bolševických hôrd pod vedením Bélu Kuna, keď v jeho rodnej obci na Detve obesili „pansláva“ Antona Prokopa. Pseudonym Anton Prokop používal ako dlhoročný redaktor Rádia Slobodná Európa v čase, keď na Slovensku vládla komunistická totalita.

I. Kružliak patril k silnej slovenskej medzivojnovovej generácii, bol aktívny v Ústredí katolíckeho študentstva, už ako vysokoškolák pracoval pre Slovenskú ligu, ktorá zohrala nezastupiteľnú úlohu pri organizovaní slovenského menšinového školstva v zahraničí, istý čas pred skončením vojny bol jej generálnym tajomníkom. V období prvej Slovenskej republiky bol vymenovaný za šéfa slovenskej tlače, v roku 1943 však na funkciu rezignoval. Privítal slovenskú štátnu samostatnosť, nesúhlasil však s kolaboráciou s Nemeckou ríšou, čo bol aj jeden z dôvodov, prečo sa zúčastnil na jeseň 1944 Povstania, pracoval v redakcii povstaleckých novín *Bojovník* a bol dokonca technickým redaktorom komunistickej *Pravdy* a kolportérom tlače na povstaleckom území.

Po skončení druhej svetovej vojny sa zapojil do príprav novej kresťanskodemokratickej strany podľa vzoru kresťanskodemokratických strán vznikajúcich po celej západnej Európe; v ľudovodemokratickom režime Národného frontu strana podobného typu nemala miesto. Preto došlo v apríli 1946 k podpísaniu významnej Aprílovej dohody, ktorú Imrich Kružliak spoluinicializoval a ktorá priniesla imponujúce víťazstvo Demokratickej strany nad komunistami v poloslobodných voľbách v Československu v máji 1946. Pre toto jednoznačné víťazstvo sa stal spolu s inými čelnými predstaviteľmi Demokratickej strany terčom útokov zo strany komunistov, ktoré vyvrcholili v tzv. protištátnom sprisahaní a rozsiahlom zatýkaní. I. Kružliak si prešiel vo vyšetrovacej väzbe ľudovodemokratického Československa na jeseň 1947 doslovne peknom a nebyť tohto otrasného zážitku, nevolil by neistý osud emigranta.

Na Silvestra 1949 emigroval do Rakúska, bol istý čas činný v protikomunistickom svojpomocnom hnutí Biela légia, presťahoval sa do Mníchova a v apríli 1951 stál pri zrode československej redakcie Rádia Slobodná Európa, v ktorej pôsobil až do dôchodku. V Slobodnej Európe sa vysielali jeho pravidelné sobotňajšie relácie o slovenskej kultúre, relácie *Slovo a svet*, rozhlasové hry, polemické programy *Vot kultúra*. V lete 1954 sa Kružliak aktívne angažoval v rámci Výboru Kongresu USA pre vyšetrovanie komunistickej agresie, ktorý pod vedením významného amerického kongresmana Charlesa Kerstena vyšetroval komunistické zločiny vo východnej Európe, a teda aj na Slovensku. Po vzniku Slovenského ústavu svätých Cyrila a Metoda v Ríme sa stal jeho riadnym členom, po založení Svetového kongresu Slovákov sa stal výkonným podpredsedom a jedným z blízkych spolupracovníkov Šte-

Imrich Kružliak (Foto: Peter Prochádzka)

fana B. Romana. Bol spoluzakladateľom a 20 rokov šéfredaktorom exilového kultúrneho časopisu *Horizont*, po smrti Andreja Žarnova a Karola Strmeňa bol predsedom Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí. Pre belehradskú následnú konferenciu v rámci Helsinského procesu v roku 1977 vypracoval memorandum s názvom *Slovensko po Helsinkách*, v októbri 1983 zorganizoval v Mníchove medzinárodnú konferenciu *Mier a sloboda pre Európu* s účasťou prominentných západonemeckých politikov a v roku 1986 zorganizoval návštevu slovenskej delegácie v Európskom parlamente v Štrasburgu. Bol agilným vydavateľom básnických zbierok, zborníkov pri príležitosti cyrilometodských výročí, napísal množstvo článkov a esejí, ktoré vychádzali v exilovej tlači. Viedol bohatú korešpondenciu s významnými politikmi, napríklad s bavorským ministerským predsedom Franzom Josefom Straussom, nemeckým spolkovým kancelárom Helmutom Kohlom, rakúskym spolkovým kancelárom Franzom Vranitzkym a mnohými slovenskými exulantmi.

Po páde komunistického režimu sa vrátil na Slovensko, bol stúpencom myšlienky slovenskej štátnej samostatnosti, pracoval ako poradca premiéra Milana Čiča, neskôr prezidenta Michala Kováča, bol tiež členom predsedníctva Matice slovenskej. Imrich Kružliak dožil svoj dlhý a plodný život v Unterhachingu pri Mníchove 1. februára 2019.

Beáta Katrebová Blehová

ZA MIROSLAVOM KUSÝM (1931 – 2019)

Prof. PhDr. Miroslav Kusý, CSc., sa narodil 1. decembra 1931 v Bratislave. Po maturite študoval v rokoch 1950 – 1952 na Vysokej škole politických a hospodárskych vied v Prahe. Po jej zániku prestúpil na Filozofickú fakultu (FF) Karlovej univerzity, kde absolvoval i postgraduálne štúdium. V rokoch 1956 – 1957 pôsobil ako referent pre výuku marxistickej filozofie na Ministerstve školstva ČSR. Jeho ďalším pracoviskom bola Katedra dejín filozofie a logiky na FF v Bratislave, kde v roku 1959 obhájil titul kandidáta vied. O tri roky neskôr sa habilitoval na docenta a nastúpil na miesto vedúceho Katedry dejín historického materializmu na Prírodovedeckej fakulte UK. V roku 1967 sa vrátil na FF UK ako mimoriadny profesor na Katedre filozofie. V rokoch 1968 – 1969 pôsobil vo funkcii vedúceho Ideologického oddelenia ÚV KSS a patril k reformnému krídlu v KSČ. Počas tzv. normalizácie bolo jeho pedagogické pôsobenie nazvané ako revizionistické a pravicovo oportunistické.

V roku 1970 ho vylúčili z KSS a zakázali mu pedagogickú činnosť. Až do roku 1976 pracoval ako dokumentarista Novinárskeho študijného ústavu v Bratislave. Ako zamestnanec Univerzitnej knižnice UK v roku 1977 podpísal Chartu 77. Následne ho sledovala ŠtB, v byte mal nainštalované odpočúvacie zariadenie a v nasledujúcich rokoch mohol vykonávať iba robotnícke povolania.

V roku 1981 boli Miroslav Kusý, Milan Šimečka a Jozef Jablonický zatknutí a obvinení z „podvracania republiky“ v súvislosti s pašovaním exilovej literatúry. Pod tlakom svetovej verejnosti boli prepustení a politický proces sa nekonal. V tom istom roku M. Kusý odmietol ponuku ministra kultúry Miroslava Válka na sebakritiku.

Od roku 1982 pracoval ako dokumentaristom v Štátnom inštitúte urbanizmu a územného plánovania. Písal príspevky do samizdatov a Rádia Slobodná Európa, za čo sa mu prokuratúra vyhrážala trestným stíhaním. Písal v rámci disidentských edícií *Petlice* a *Expedice*. Od roku 1988 bol Kusý členom Hnutia za občiansku slobodu, ktoré organizovalo stretnutia pri príležitosti významných výročí alebo zbieralo podpisy za prepustenie Václava Havla na jar 1989.

Od augusta 1989 bol väznený za „rozvracanie republiky“ v rámci procesu s tzv. Bratislavskou pätkou a odsúdený na deväť mesiacov nepodmienečne. Počas tzv. normalizácie Miroslav Kusý spolupracoval s viacerými disidentmi, spolupodieľal sa na tvorbe samizdatov a je autorom viacerých kníh, ako napríklad *Na vlnách Slobodnej Európy*, *Zakázané písomnosti*, *Eseje*, *Čo s našimi Maďarmi?* alebo spolu s Milanom Šimečkom *Európska skúsenosť s reálnym socializmom*, či *Veľký brat a Veľká sestra*.

Miroslav Kusý (Foto: Pavol Demeš)

Po páde komunistického režimu sa stal podpredsedom hnutia Verejnosc' proti násiliu, poslancom Federálneho zhromaždenia a predsedom Federálneho úradu pre tlač a informácie. Od 19. januára 1990 do 31. januára 1991 bol rektorom Univerzity Komenského v Bratislave, do roku 1998 vedúcim Katedry politológie UK. Po júnových voľbách v roku 1990 bol poslancom SNR a členom Predsedníctva SNR. Súčasne zastával v rokoch 1991 – 1992 funkciu riaditeľa Kancelára prezidenta ČSFR v Bratislave. Po roku 1998 bol poradcom podpredsedu vlády SR Pála Csákyho. Miroslav Kusý bol spoluzakladateľom Nadácie Milana Šimečku a Slovenského helsinského výboru. Bol držiteľom viacerých slovenských a zahraničných vyznamenaní.

Prof. Miroslav Kusý spolupracoval aj s Ústavom pamäti národa. V januári 2017 sa ako hosť zúčastnil diskusného večera ÚPN k téme *Charta 77 a Slovensko* a v októbri 2018 konferencie ÚPN s názvom *Deň samizdatu. Necenzurovaná tlač pred Novembrom 1989*. V období normalizácie patril k osobnostiam slovenského disentu a svojou činnosťou prispel k obnoveniu slobody a demokracie. Česť jeho pamiatke!

Tomáš Klubert, Patrik Dubovský

1/2018

NA ÚVOD

JAŠEK, Peter

ŠTÚDIE

- MAKYNA, Pavol. Osudy Antona Neumana – šéfa Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky (1939 – 1945), s. 3 – 14.
 GAREK, Martin. Židia na území inkorporovanej Oravy v rokoch 1939 – 1945, s. 15 – 32.
 PODOLEC, Ondrej. Trestnoprávna represia za tzv. nedovolené opustenie republiky a jej prehodnocovanie v 80. rokoch 20. storočia, s. 33 – 56.

DOKUMENTY

- KINČOK, Branislav. Amnestovaní politickí väzni pod kontrolou Štátnej bezpečnosti, s. 57 – 72.
 PODOLEC, Ondrej. Rok 1988 – v znamení opatrného ústupu, s. 73 – 94.

SPRAVODLIVÍ MEDZI NÁRODMI

MAKYNA, Pavol. Vladimír Kuna (1904 – 1996). Spravodliví medzi národmi z radov Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku, s. 95 – 96.

ANOTÁCIE

KLUBERT, Tomáš. Kupka, Jiří Světozár. Krvavé jahody. Skutočný príbeh Věry Sosnarovej, ktorá prežila dvadsať rokov v gulagoch, s. 97.

ÚPN INTERNE

s. 98 – 102.

SPOMÍNANIE

DUBOVSKÝ, Patrik. Za Michalom Horským (1943 – 2018), s. 103.

PREHĽAD ČLÁNKOV UVEREJNENÝCH V ROKU 2017

s. 104.

2/2018

NA ÚVOD

MARUŠIAK, Juraj

ŠTÚDIE

- KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Taliani komunisti a Československo v období rokov 1968 – 1975 v medzinárodno-politickom kontexte, s. 3 – 26.
 JAŠEK, Peter – PYTLÍK, Pavol. Prípady Petra Legnera – obeť invázie vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968, s. 27 – 38.
 MAJCHRZAK, Grzegorz. Poľské občianske protesty proti intervencii v Československu z pohľadu bezpečnostných dokumentov, s. 39 – 56.

DOKUMENTY

JAŠEK, Peter – PYTLÍK, Pavol. „Ak sa vaši a naši predstavitelia dohodnú, pôjdeme domov“. Správa o obsadení bratislavského letiska v auguste 1968, s. 57 – 60.

MATERIÁLY

PAPP, István. Chýbajúce slová. Rozhlasový a televízny prejav Lajosa Fehéra o vpáde do Československa, s. 61 – 72.

KARIÉRY ŠTB

HALČÍN, Daniel. Ján Sútör a Vyhlásenie náčelníkov ŠtB z augusta 1968, s. 73 – 86.

ROZHOVORY

DUBOVSKÝ, Patrik. Echo bratislavských vysokoškolákov. Rozhovor s politológom Michalom Horským, s. 87 – 99.

SPRAVODLIVÍ MEDZI NÁRODMI

MAKYNA, Pavol. Július Dérer (1895 – 1963), s. 100 – 101.

PRÍBEHY

SPEVÁKOVÁ, Jana. Anna Malá (1940). Oral history – Svedkovia z obdobia neslobody, s. 102 – 103.

RECENZIE

- GAREK, Martin. Sokolovič, Peter. Kapitoly z dejín Trnavy v rokoch 1938 – 1948, s. 104 – 106.
 DUBOVSKÝ, Patrik. Laufer, Eduard. Edo. Spomienky Eduarda Laufera alias Teofila Gulu na roky 1939 až 1945, predovšetkým na jeho záchranu Židov v Kežmarku a okolí, s. 106 – 108.
 GYÁRÁŠOVÁ, Oľga. Švehla, Marek. Magor a jeho doba, s. 108 – 110.

ÚPN INTERNE

s. 111 – 112.

3/2018

NA ÚVOD

BORZA, Peter

ŠTÚDIE

- GAREK, Martin. Poľskí kňazi na hornej Orave v rokoch 1939 – 1945, s. 3 – 22.
 JAKUBČÍN, Pavol. Začiatky „ideologického zápasu o dušu dieťaťa“. Vyučovanie náboženstva na Slovensku v rokoch 1948 – 1953, s. 23 – 34.

DOKUMENTY

- GAREK, Martin. Pracovný tábor Ústie nad Oravou 1943 – 1949, s. 35 – 53.
 JAKUBČÍN, Pavol. Slávenie sviatkov jari a organizovanie tzv. odpútačiacich akcií, s. 54 – 61.

MATERIÁLY

- BELÁK, Blažej. Proces so slovenskými biskupmi v dobovej proročnej tlači a publicistike, s. 62 – 77.
 GABČO, Martin. „Protikomunistické“ aktivity košickej Rodiny v rokoch 1948 – 1953, s. 78 – 89.
 GRYM, Stanislav. „Jamesové Bondové“ ve službách Hlavní správy rozvědky Sboru národní bezpečnosti aneb morálně politický stav jejich příslušníků, 90 – 99.

SPRAVODLIVÍ MEDZI NÁRODMI

MAKYNA, Pavol. Pavel Chorvát (1905 – 1970), s. 100 – 101.

ANOTÁCIE

- KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Pollák, Pavel. Vyznávač kráľovstva ľudského Imrich Kružliak, s. 102 – 103.
 KOŠÍK, Ľudovít. Doležalová, Markéta, ed. Velehrad vás volá, s. 103 – 104.

ÚPN INTERNE

s. 105 – 110.

SPOMÍNANIE

- LABJAK, Stanislav. Za Mons. Dominikom Kaľatom (1925 – 2018), s. 111.
 LABJAK, Stanislav. Za Vladimírom Javorským (1958 – 2018), s. 112.

4/2018

NA ÚVOD

PODOLEC, Ondrej

ŠTÚDIE

- LETZ, Róbert. Život Štefana Náhalku v ilegálite (1951 – 1953), s. 3 – 21.
 KINČOK, Branislav. Prvé pokusy o revíziu prípadu tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov (1954 – 1960), s. 22 – 43.

DOKUMENTY

- MAKYNA, Pavol. Vraždy Židov a komunistov v obciach Nová Sedlica, Ulič a Kolbasov v decembri 1945, s. 44 – 55.
 KINČOK, Branislav. Osoba Gustáva Husáka v politickom procese s Imrichom Karvašom a spol., s. 56 – 67.

MATERIÁLY

PAVLOV, Jozef. Židovská komunita v okrese Zvolen a základné črty jej vývoja v rokoch 1938 – 1942, s. 68 – 80.

V SLUŽBÁCH REŽIMU

HALČÍN, Daniel. Činnosť krajských a okresných útvarov pasov a viz na území Slovenska v období normalizácie, s. 81 – 91.

SPRAVODLIVÍ MEDZI NÁRODMI

MOZOLOVÁ, Dagmar. Nová sestrička. Príbeh Zity Kurzovej, s. 92 – 94.

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

LABJAK, Stanislav. Štefan Kršňa (1926), s. 95 – 97.

ANOTÁCIE

- KOŠÍK, Ľudovít. Letz, Róbert – Jurčaga, Peter. Ján Vojtášák. Biskup v dejinách 20. storočia, s. 98.
 KOŠÍK, Ľudovít. Letz, Róbert. Biskup Štefan Barnáš, s. 98 – 99.

ÚPN INTERNE

s. 100 – 105.

SPOMÍNANIE

NEUPAUER, František – KALAFUTOVÁ, Anna. Za Imrichom Mrázom (1921 – 2018), s. 106 – 108.

MÁTE DOMA ZAUJÍMAVÉ ZÁBERY Z NEŽNEJ REVOLÚCIE?

Ústav pamäti národa pripravuje pri príležitosti 30. výročia Nežnej revolúcie sériu podujatí, ktorými si pripomenie toto významné výročie moderných slovenských dejín. Súčasťou podujatí bude aj kampaň na sociálnych sieťach, v rámci ktorej by sme verejnosti chceli prezentovať doteraz neznáme fotografie z novembrových dní.

ÚPN privíta, ak sa do tejto kampane zapoja aj občania, a to tak, že poskytnú fotografie dokumentujúce udalosti tých dní. Mnoho z vtedajšieho diania zachytili objektívy profesionálnych fotografov, no množstvo neobjavených záberov aj naďalej ostáva v súkromných albumoch občanov.

Ak máte fotografie, negatívy alebo iný zaujímavý obrazový materiál (napríklad plagáty, transparenty, videozáznamy) zachytávajúci vtedajší spoločenský a politický pohyb, budeme radi, ak ho poskytnete Archívu Ústavu pamäti národa. Poskytovateľom a autorom obrazového materiálu zaručujeme, že pri šírení ich diela budú dodržané všetky autorské práva.

Kontaktná osoba:

Mgr. Peter Jašek, PhD.

Miletičova 19, 820 18 Bratislava

E-mail: peter.jasek@upn.gov.sk

V časopise Pamäť národa boli použité fotografie
z Tlačovej agentúry Slovenskej republiky

• t a s r •

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2018
ISBN 978-80-89335-85-5

SKRYTÉ PÔSOBENIE CIRKVI NA SLOVENSKU V ROKOCH 1948 – 1989 PAVOL JAKUBČÍN, ed.

Zborník obsahuje príspevky z rovnomennej vedeckej konferencie, ktorú v Bratislave v dňoch 3. a 4. decembra 2015 zorganizoval Ústav pamäti národa s podporou Nadácie Konrada Adenauera na Slovensku. Na konferencii vystúpili takmer dve desiatky prednášateľov, medzi ktorými boli historici aj priami aktéri podieľajúci sa na širokospektrálnych skrytých aktivitách cirkví pred rokom 1989. V šestnástich publikovaných príspevkoch sa ich autori venujú najrozličnejším aspektom pôsobenia cirkví vo vymedzenom období. Približujú rôznorodé aktivity kňazov, rehoľníkov i laikov z rôznych cirkví, rehoľných spoločenstiev či denominácií. Mapujú okolnosti tajnej kňazskej formácie, ako aj udeľovania kňazského svätenia doma či v zahraničí. Pozornosť venujú aj rozličným vplyvom a ideovým prúdom, ktorými boli jednotlivé skupiny a združenia pri svojom pôsobení ovplyvňované. Niektorí autori pamätníci, čerpajú vo svojich príspevkoch z vlastných spomienok a skúseností. Predložený zborník ako celok posúva a v niektorých oblastiach prehľadne sumarizuje doteraz známe skutočnosti týkajúce sa neoficiálneho, a pred vtedajšou štátnou mocou ukrytého, pôsobenia cirkví na Slovensku.